

« جۇڭگو سەرخىل ژۇرناللار سېپى » دىكى نەشرىي ئەپكار
 « شىنجاڭ ژۇرنال مۇكاپاتى » غا ئېرىشكەن نەشرىي ئەپكار
 入选《中国期刊方阵》的刊物
 荣获《新疆期刊奖》的刊物

3

• XINJIANG CULTURE • СИНЦЗЯНСКАЯ КУЛЬТУРА • ШИНКИョウ ブンカ • مجلة حضارة شنجيانغ • 新疆文化

2016

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

ISSN 1008-6498

9 771008 649003

新疆文化

ئەل سۆيگەنلەر ئەتراپىمىزدا

«ھېكلىبىرىرى فىننىڭ سەرگۈزەشتىلىرى»، «يىگىت دېگەن شۇنداق بولسا»، «نانا»،
«غايىپتىن كەلگەن باغۋەن» قاتارلىق نادىر رومانلارنى ئۇيغۇر تىلى پاساھىتىگە
ئاغدۇرغۇچى ئەدەبىي تەرجىمان، ئالىي مۇھەررىر دىلشات سۇلتان ئەپەندى

تەھرىر ھەيئەت مۇدىرى: مۇختار مەخسۇت (ش ئۇ ئار مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ نازىرى)

تەھرىرات باشلىقى،
دائىمىي مۇئاۋىن باش مۇھەررىر:
بەگمەت يۈسۈپ (ئالىي مۇھەررىر)

شۇئارىمىز: خەلقچىللىق، ئىلمىيلىك، ئاممىبابلىق، ئوقۇشچانلىق

2016.3

(ئومۇمىي 339 - سان)

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى باشقۇردۇ
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەنئەت تەتقىقات ئورنى چىقىردۇ
ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۇقتىلىق ئۈنۈپرسال ئەدەبىي ژۇرنال

چىرىكلىككە، پارخورلۇققا قەتئىي قارشى تۇرۇپ، ئاۋامغا بەخت يارىتىشنى

بۇ ساندا

زامانىۋى ماددىيات بىلەن ئانئانىۋى ماددىياتنىڭ دىئالوگى

مىللىي مەدەنىيەت ۋە زامانىۋى مەدەنىيەت ئادىل مۇھەممەت (3)

ئەدەبىيات گۈلزارى

خاتا تونۇپ قېلىش (ھېكايە) ... ئاتكەم سىدىق ئايقۇت (12)

پېچەت پەرىدە ياقۇپ نۇرى (19)

سۆي، ئەمما ئالدىما (نەسرلەر) بەگمەت يۈسۈپ (21)

دانا ۋە ئاگاھ بولۇك

بىلىمنىڭ قىممىتى ۋە ھىممىتى ئابلەت ئابلىكىم (30)

تەرجىمە كۆزىنىكى

«تىلماچىلار چايخانىسى»دىكى پاراڭلار ... غوپۇر قادىر قاتارلىقلار تەرجىمىسى (37)

ئوبزورچىلار مۇنبىرى

شەھەر ئەدەبىياتى ھەققىدە ئەلجان ئوبۇل خەنجەر (44)

ئۇيغۇر نەسر ئىجادىيىتىدىكى نەتىجىلەرگە نەزەر ئەكبەر قادىر (51)

سەنئەت تەتقىقاتى

بىزگە كېرىكى يۇقىرى ساپالىق ئاممىۋى مەدەنىيەت خىزمەتچىلىرى

سەنئەتتىكى پېرسوناژ ۋە خاراكتېر ئابلەت ئابلىكىم (60)

سەنئەتتىكى پېرسوناژ ۋە خاراكتېر ئابلەت ئابلىكىم (62)

تەپەككۈر كۆزى

تەپەككۈر مېۋىلىرى

ئابلەتجان قادىر، ئابلەت روزى، نىياز تۇراپ (مەپتۇن) (66)

مەدەنىيەت مىراسلىرىمىز

يۈسۈپ خاس ھاجىب سۈبېيكتىپ مونولوگلىرىنىڭ سىمۋوللۇق ئىپادىسى —

«قۇتادغۇبىلىك» غايپار تەۋەككۈل (69)

سەمەرقەنت چۈشلىرى ئابلەت مۇھەممەت ماغلاي (78)

مۇقاۋىدا: گۈلخۇمار

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

(65-يىل نەشرى)

قوش ئايلىق ئۈنۈم بىر سال

ئەدەبىي ژۇرنال

تەھرىر ھەيئەتلەر

(ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە)

ئابدۇقادىر جالالىددىن

ئارسلان ئابدۇللا

ئازات سۇلتان

ئادىل تۇران

بەگمەت يۈسۈپ

جاڭ خۇمچاۋ

دىلشات پەرھات

قۇربان مامۇت

ئىمىن ئەخمىدى

بۇ ساننىڭ تەكلىپلىك

مەسئۇل مۇھەررىرى ۋە

تېخنىكا كوررى:

ئايگۈل ئەمەت

(كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

مىللىي مەدەنىيەت ۋە زامانىۋى مەدەنىيەت

ئىلاۋە

ئاپتونوم رايونلۇق 8- نۆۋەتلىك پارتىيە قۇرۇلتىيىدا يولداش جاڭ چۈنشەينىڭ «پۇرسەتنى چىڭ تۇتۇپ، كېيىن تەرەققىي قىلىپ ئېشىپ كېتىپ، شىنجاڭنىڭ ھالقىما تەرەققىياتى ۋە ئەبەدىي ئەمىنلىكنى ئىلگىرى سۈرەيلى» دېگەن نۇتقىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى «زامانە-ۋى مەدەنىيەت بىلەن يېتەكلەش» دېگەن بۇ تېما تەتقىقات ۋە تەشۋىقات ساھەسىدىكى جەلپكار تېمە-لارنىڭ بىرىگە ئايلاندى. شۇنىڭدىن كېيىن ئاپتونوم رايونىمىزدىكى مۇتەخەسسسلەر بۇ تېمىنى چۆرد-دىگەن ئاساستا ئون نەچچە قېتىم ئىلمىي مۇھاكىمە ۋە سۆھبەت يىغىنلىرىنى ئاچتى، جەمئىيەتتەمۇ بۇ تېما ھەققىدە ھەر خىل مۇھاكىمىلەر ئوتتۇرىغا چىقتى. ماھىيەتتە بۇ تېما ھەققىدىكى مۇھاكىمە ۋە مۇلا-ھىزىلەرنىڭ مەركىزىي نۇقتىسى «مەدەنىيەت» بىلەن «زامانىۋى مەدەنىيەت» ئوقۇمىنىڭ شەرھىسى، «ئەنئەنىۋى مىللىي مەدەنىيەت بىلەن زامانىۋى مەدەنىيەتنىڭ مۇناسىۋىتى» قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ ھەقتە بىر قەدەر تەپسىلىي، نەزەرىيە ۋە ئىلمىي ئاساسى كۈچلۈك تەبىر زۆرۈر بولۇپ قالدى. شۇ مۇناسىۋەتتە شىنجاڭ پەن-تېخنىكا نەشرىياتى بىلەن «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھ-رىراتى بىرلىكتە «زامانىۋى مەدەنىيەت بىلەن ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ دىيالوگى» ناملىق بۇ سەھىپە-نى ئېچىپ، ئاۋۋال دۆلىتىمىزدىكى نوپۇزلۇق مۇتەخەسسسلەرنىڭ بۇ ھەقتىكى كۆزقاراشلىرى شەرھ-لەنگەن بىر قىسىم ماتېرىياللارنى ئوقۇرمەنلەرنىڭ ھۇزۇرىغا سۇندۇ، كېيىن مۇشۇ تېمىنى ئاساس قىلغان ھالدا ئاپتونوم رايونىمىزدىكى بىر تۈركۈم مۇتەخەسسسلەرگە مەخسۇس تېمىدىكى ماقالىلەرنى ئۇيۇشتۇرۇپ ئېلان قىلىپ، كەڭ ئوقۇرمەنلەرنىڭ بۇ ھەقتىكى چۈشەنچىسىنى چوڭقۇرلاشتۇردۇ، تو-نۇشنى ئىلگىرى سۈردى.

زامانىۋى مەدەنىيەت بىلەن ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ دىيالوگى

بىرى، شۇنداقلا مىللەتلەر خىزمىتىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى. جۇڭگودا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تىلى - يېزىقىنى قوغداپ، تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆز تىلى - يېزىقىنى ئىشلىتىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش ھوقۇقىنى كاپالەتلەندۈرۈش ئۈچۈن مىللىي تىل - يېزىققا دائىر بىر قاتار سىياسەتلەر تۈزۈلدى ۋە مىللىي تىل - يېزىق سىياسىتى قانۇن شەكلى ئارقىلىق مۇئەييەنلەشتۈرۈلدى. جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ 1-قېتىملىق ئومۇمىي يىغىنىدا ماقۇللانغان «ئورتاق پروگرامما» نىڭ 43-ماددىسىدا ئېنىق قىلىپ «ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۆزلىرىنىڭ تىلى - يېزىقىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، ئۆزلىرىنىڭ ئۆرپ - ئادىتى ۋە دىنىي ئېتىقادىنى ساقلاپ قېلىش ياكى ئۆزگەرتىش ئەركىنلىكىگە ئىگە» دەپ بەلگىلەندى. 1951-يىلى دۆلەت مەمۇرىي كېڭىشى «مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى مەمۇرىي كېڭىشىنىڭ مىللەتلەر ئىشلىرىغا دائىر بىر قانچە بەلگىلىمىسى» دە «يېزىقى يوق مىللەتلەر - نىڭ يېزىق ئىجاد قىلىشىغا، يېزىقى مۇكەممەل بولمىغان مىللەتلەرنىڭ يېزىقىنى تەدرىجىي مۇكەممەللەشتۈرۈشىگە ياردەم بېرىلىدۇ» دەپ بەلگىلەندى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى لېنىن ئوتتۇرىغا قويغان تىل باراۋەرلىكى پىرىنسىپىنى ئىزچىل يولغا قويۇپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر - نىڭ تىلى - يېزىقىغا ھۆرمەت قىلىپ كەلدى. 1954-يىلى ئېلىمىزنىڭ تۈپ قانۇنى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى» ئېلان قىلىنىپ، ئۇنىڭدا ئېلىمىزدىكى مىللەتلەرنىڭ تىلى - يېزىق جەھەتتىكى تۈرلۈك ھوقۇقلىرى تېخىمۇ كونكرېت بەلگىلەندى. ئالايلىق، ئۇنىڭ 3-ماددىسىدا: «ھەرقايسى مىللەتلەر ئۆز تىلى - يېزىقىنى ئىشلىتىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش ئەركىنلىكىگە ئىگە»، 71-ماددىسىدا: «ئاپتونوم رايون، ئاپتونوم ئوبلاست، ئاپتونوم ناھىيەدىكى ئاپتونومىيە ئورگانلىرى خىزمەت بېجىرگەندە شۇ جايدىكى مىللەتلەر ئورتاق قوللىنىدىغان بىر ياكى بىر قانچە خىل تىل - يېزىقىنى ئىشلىتەتتە بولىدۇ» دەپ بەلگىلەندى.

ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆز تىلى - يېزىقىنى ئىشلىتىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن، ھەرقايسى ئاپتونومىيە ئورگانلىرى ھۆكۈمەت ئىشلىرىدا ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلى - يېزىقىنى قوللىنىپلا قالماي، پارتىيە ۋە دۆلەت يەنە مىللەتلەر نەشرىياتى قۇرۇپ، نۇرغۇن ئاز سانلىق مىللەتلەر يېزىقىدا كىتاب - ژۇرنال

مەدەنىيەت - مىللەتنىڭ قېنى ۋە روھى، ئىنسانلار - نىڭ مەنىۋى گۈلزارى. ئاز سانلىق مىللەتلەر مەدەنىيىتىنى قوغداش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش پارتىيە ۋە دۆلەت ئىزچىل يولغا قويۇپ كېلىۋاتقان مەدەنىيەت سىياسىتى، شۇنداقلا پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ مىللىي سىياسىتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى. ئېلىمىزنىڭ 5000 يىلدىن ئارتۇق مەدەنىيەت تەرەققىيات مۇساپىسىدە ھەرقايسى مىللەتلەر جاپانە - مۇ، ھالاۋەتنىمۇ تەڭ كۆرۈپ، بىر - بىرىگە يار - يۆلەك بولۇپ ئۇزاق تارىخقا ئىگە، مەزمۇنغا باي، رەڭدار جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنى ئورتاق بەرپا قىلدى. كۆپ مەنبە - دىن كېلىپ بىر گەۋدىلىشىش - جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ ئەڭ روشەن ئالاھىدىلىكى. شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىتى جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى، كۆپ خىل مەدەنىيەتنى ئۆزىگە سىغدۇرۇش، چوڭ جەھەتتە بىرلىككە كېلىپ، كىچىك جەھەتتە پەرقنى ساقلاپ قېلىش ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى بولۇپ، مىللەتلەر ئارا ئىتتىپاقلىق ۋە ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ئىشلار - نىڭ ماس ھالدا تەرەققىي قىلىشىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە مۇھىم رول ئويناپ كەلمەكتە. يېڭى تارىخىي مەزگىلدە زا - مانۋى مەدەنىيەتنى باشلامچى قىلىپ، مىللىي مەدەنىيەتكە ۋارىسلىق قىلىپ ۋە ئۇنى راۋاجلاندۇرۇپ، جۇڭخۇا مەدەنىيىتىگە بولغان تونۇشنى كۈچەيتىپ، مىللىي ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتكە ئەھمىيەت بېرىپ، زامانىۋى، مەدەنىي تۇرمۇش ئۇسۇلىنى تەشەببۇس قىلىپ، ئۇنى شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي مۇقىملىقى ۋە ئەبەدىي ئەمىنلىكىنى ئورتاق ئىلگىرى سۈرىدىغان قۇدرەتلىك كۈچكە ئايلاندۇرۇش مۇمكىن.

بىرىنچى، پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ مەدەنىيەت سىياسىتى ئىزچىل يولغا قويۇش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش پارتىيە ۋە دۆلەت ئىزچىل يولغا قويۇپ كېلىۋاتقان مەدەنىيەت سىياسىتى، شۇنداقلا پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ مىللىي سىياسىتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى، مىللەتلەر باراۋەرلىكى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ئىشقا ئاشۇرۇشنىڭ مۇھىم مەزمۇنى.

1. پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ مەدەنىيەت سىياسىتى
- (1) ھەرقايسى مىللەتلەر ئۆز مىللىتىنىڭ تىلى - يېزىقىنى ئىشلىتىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش ئەركىنلىكىگە ئىگە.
- تىل - يېزىق مىللەتنىڭ ئاساسلىق ئالاھىدىلىكىنىڭ

تىش قوشۇلدى. شىنجاڭدا ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭغۇل، قىرغىز ۋە شىبەدىن ئىبارەت ئالتە مىللەت يېزىدا قىدا گېزىت - ژۇرنال، كىتاب ۋە دەرسلىك چىقىرىلدى. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئۇيغۇر (يېڭى، كونا يېزىق)، خەنزۇ، قازاق (يېڭى، كونا يېزىق)، موڭغۇل (تود موڭغۇل يېزىقى، قۇتۇم موڭغۇل يېزىقى)، شىبە، قىرغىزدىن ئىبارەت ئالتە مىللەتنىڭ توققۇز خىل يېزىقىدا كىتاب - ژۇرنال نەشر قىلىنىۋاتىدۇ. ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل - يېزىقىنى قېلىپلاشتۇرۇش، ئۆلچەملەشتۈرۈش، كومپيۇتېردا بىر تەرەپ قىلىش جەھەتلەردە بۆسۈش خاراكتېرلىك ئىلگىرىلەشلەر قولغا كەلتۈرۈلۈپ، موڭغۇلچە، ئۇيغۇرچە يېزىقى بىر تەرەپ قىلىش يۇمشاق دېتالىنى Windows سىستېمىسىغا كىرگۈزۈش ۋە لازىم نۇرى ئارقىلىق بەت ياساش ئىشقا ئاشۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، خەنزۇلار، بولۇپمۇ ئاز سانلىق مىللەتلەر توپىدا كادىرلار شۇ جايدا كۆپ قوللىنىلىدىغان ئاز سانلىق مىللەت تىلىنى ئۆگىنىش ۋە ئىشلىتىش ئەھۋالىمۇ خېلى ئو-مۇلاشتى.

(2) دۆلەت ۋە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مۇنەۋۋەر مەدەنىيىتىنى قوغدايدۇ ۋە گۈللەندۈرىدۇ

ئۇزاقتىن بۇيان پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مۇنەۋۋەر مەدەنىيىتىنى قوغداش، ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا يەتكۈزۈش ۋە گۈللەندۈرۈشكە ئىزچىل ئاكتىپ پوزىتسىيە تۇتۇپ، بىر قاتار تەدبىرلەرنى قوللاندى.

بىرىنچى، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنى قوغداش قانۇن - نىزامىغا كىرگۈزۈلدى. «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى»، «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەدەنىي يادىكارلىقلارنى قوغداش قانۇنى»، «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىللىي تېررىتورىيەلىك ئاپتونومىيە قانۇنى» دا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مۇنەۋۋەر مەدەنىيىتىنى قوغداش، داۋاملاشتۇرۇشقا دائىر مۇھىم ماددىلار بار. 2010 - يىلى 2 - ئايدا مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىدا ئاۋازغا قويۇپ ماقۇللانغان «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرى قانۇنى» دا: دۆلەت مىللىي رايونلار، چەت - ياقا رايونلار، نامرات رايونلارنىڭ غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىنى قوغداش، ساقلاش خىزمىتىگە يار - يۆلەك بولىدۇ، دەپ ئېنىق كۆرسىتىلدى. بۇ ئاز سانلىق مىللەتلەر -

چىقىرىشقا شارائىت ياراتتى. مەركىزىي خەلق رادىيو ئىسسى-ئانسىسى نۇرغۇن ئاز سانلىق مىللەت تىلىدا ئاڭلىتىش بېرىدۇ. مىللىي تېررىتورىيەلىك ئاپتونومىيە يولغا قويۇلغان جايلاردا شۇ مىللەتنىڭ يېزىقىدا كىتاب - ژۇرنال، گېزىت چىقىرىدىغان، ئاڭلىتىش بېرىدىغان نەشرىيات، رادىيو ئىستانسىسى بار.

تىلى بار، ئەمما يېزىق يوق مىللەتلەرگە پارتىيە ۋە دۆلەت يېزىق ئىجاد قىلىش، مۇكەممەللەشتۈرۈش جەھەتتە ياردەم بېرىپ كېلىۋاتىدۇ. ئالايلىق، دەيزۇ، جىڭپو، لاخۇ مىللىتىنىڭ يېزىقىنى ياخشىلاشقا، جۇاڭزۇ، بۇيى، مياۋزۇ، لىزۇ، ناشى، لىسۇ، خانى، ژازۇ، دۇڭزۇ، بەيزۇ، تۇزۇ قاتارلىق ئون نەچچە مىللەتنىڭ يېزىق ئىجاد قىلىشىغا ياردەم بېرىلدى.

شىنجاڭدا ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەت تارماقلىرى ئالاقىدار سىياسەتلەرنى قاتتىق ئىجرا قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ۋە ھەرقايسى تارماقلار تارقاقان ھۆججەت، ئۇقتۇرۇش، كىنىشكا، جەدۋەللەردە ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە يېزىق تەڭ قوللىنىلىۋاتىدۇ. ئاپتونوم ئوبلاست، ئاپتونوم ناھىيەلەرنىڭ مەمۇرىي خەت - ئالاقىلىرىدىمۇ ئاپتونومىيە يولغا قويۇلغان مىللەتنىڭ يېزىقى قوللىنىلىۋاتىدۇ. ئاممىۋى سورۇنلاردا قوللىنىلىدىغان يېزىقتىمۇ ئىككى خىل يېزىق قوللىنىلىشقا ئەھمىيەت بېرىلە-ۋاتىدۇ. قايسى مىللەت بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ھەر بىر كىشى كۈندىلىك تۇرمۇش، ئىشلەپچىقىرىش، ئەمگەك ۋە ئالاقىدە ئۆز مىللىتىنىڭ تىل - يېزىقىنى بىمالال ئىشلىتەلەيدۇ، ئۆز مىللىتىنىڭ يېزىقىنى ئىشلىتىپ سايلامغا قاتنىشىش ياكى ئەرز - دەۋا ئىشلىرىنى بېجىرىش ئەركىنلىكىگە ئىگە. تۈرلۈك مائارىپ تەربىيەسىدە كۆپ خىل ئاز سانلىق مىللەت تىلىدىكى تەربىيەدىن بەھرىمەن بولغىلى بولىدۇ، بولۇپمۇ باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپ مائارىپى مەزگىلىدە ھازىر ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭغۇل، قىرغىز، شىبە، رۇستىن ئىبارەت يەتتە خىل تىلدا دەرس ئاڭلىغىلى بولىدۇ. يىلدا بىر ئېلىنىدىغان مەملىكەت بويىچە ئالىي مەكتەپكە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئىمتىھانىدا شىنجاڭدا ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، قازاقچە، موڭغۇلچىدىن ئىبارەت تۆت خىل يېزىقتىكى ئىمتىھان سوئالى ئىشلىتىلىدۇ. شىنجاڭ خەلق رادىيو ئىستانسىسى ئاڭلىتىش بېرىشنى باشلىغان 1 - كۈندىن تارتىپلا ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ئاڭلىتىشنى تەڭ يولغا قويغان، كېيىن يەنە قازاقچە، موڭغۇلچە، قىرغىزچە ئاڭلى-

سەنئەتكار سەيدەن جوما شاڭخەي مۇزىكا ئىنستىتۇتىدا، ئاتاقلىق يۇقىرى ئاۋازلىق مياۋزۇ ناخشىچى سۈڭ زۇيىڭ مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ سەنئەت كەسپىدە تەربىيەلىنىپ چىققان. ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مۇنەۋۋەر مەدەنىيىتىنى داۋاملاشتۇرىدىغان، گۈللەندۈرىدىغان زور بىر تۈركۈم تايانچلار ساغلام ئۆسۈپ يېتىلمەكتە.

تۆتىنچى، ئاپپارات تەسىس قىلىنىپ، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مۇنەۋۋەر مەدەنىيىتىنى داۋاملاشتۇرۇش ۋە گۈللەندۈرۈش تەشكىلى جەھەتتىن كاپالەتكە ئىگە قىلىندى. دۆلەتنىڭ مۇناسىۋەتلىك تارماقلىرى ئاز سانلىق مىللەتلەر مەدەنىيىتىنى قوغداش، تەشكىللەش، ماسلاشتۇرۇشقا مەسئۇل مەخسۇس ئاپپارات تەسىس قىلىندى. ئالايلىق، دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىدا مەخسۇس بۇ خىزمەتكە مەسئۇل مەدەنىيەت - تەشۋىقات مەھكىمىسى تەسىس قىلىنغان. مىللەتلەر تىل - يېزىق تەرجىمىسى جەھەتتىكى ئاپپاراتلارمۇ ئاز ئەمەس. بېيجىڭدىلا مىللەتلەر تىل تەرجىمە مەركىزى بار، ھەرقايسى ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونلىرىدىمۇ مىللىي تىل - يېزىق تەرجىمە ئاپپاراتلىرى بار. نەشرىياتچىلىق جەھەتتە دۆلىتىمىزدە ھازىر 37 مىللەت - لەر نەشرىياتى بولۇپ، 26 خىل ئاز سانلىق مىللەت تىلىدا ھەر خىل كىتابلارنى چىقىرىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، دۆلەت - مىزدە ھەر تۆت - بەش يىلدا بىر قېتىم يەنە مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنى، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىيات - سەنئەت كۆرىكى ئۆتكۈزۈلۈپ، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مۇنەۋۋەر مەدەنىيىتىنى گۈللەندۈرۈشكە مۇھىم سەھنە ھازىرلاندى.

(3) دۆلەت ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادىتىگە ھۆرمەت قىلىدۇ

(1) مىللىي ئۆرپ - ئادەتنىڭ شەكىللىنىشى ۋە ئالاھىدىلىكى

مىللىي ئۆرپ - ئادەت دېگىنىمىز، ھەرقايسى مىللەتلەر تەرەققىي قىلىش، ئۆزگىرىش جەريانىدا شەكىللەنگەن، شۇ مىللەت كىشىلىرىنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇش، ئىشلەپچىقىرىشقا مۇناسىۋەتلىك رەسىم - قائىدە، ئۆرپ - ئادەتلەر بولۇپ، ئاساسەن ھېيت - بايرام، كىيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمەك، يۈرۈش - تۇرۇش، ئۆي - بىسات، توي - تۆكۈن، نەزىر - چىراغ، قائىدە - يوسۇن، تەنتەربىيە، كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرى ۋە پەرھىز قاتارلىق تەرەپ - لەردە ئىپادىلىنىدۇ. ئۆرپ - ئادەت ئادەتتە ئادەمگە، ھەر

نىڭ مۇنەۋۋەر مەدەنىيىتىنى قوغداش، داۋاملاشتۇرۇش، گۈللەندۈرۈشتە ئىنتايىن مۇھىم. ئالايلىق، شىنجاڭدا ئۆي - غۇرلارنىڭ «مۇقام سەنئىتى»، قىرغىزلارنىڭ تارىخىي داستانى «ماناس» بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى مائارىپ، پەن، مەدەنىيەت تەشكىلاتىنىڭ «ئىنسانىيەت غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئەسەرلەر تىزىملىكى» گە كىرگۈزۈلدى. ئۇنىڭدىن باشقا شىنجاڭنىڭ 70 «غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسى» تۈرى دۆلەت دەرىجىلىك تىزىملىكىگە كىرگۈزۈلۈپ، يەنىمۇ قۇتقۇزۇلۇش، قوغدىلىش پۇرسىتىگە ئېرىشتى.

ئىككىنچى، ئاساسىي مۇئەسسەسە قۇرۇلۇشى كۈچەيدى. تىلپ ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنى قوغداش، گۈللەندۈرۈلدى. دۆلەت ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىدا نۇرغۇن مەدەنىيەت سارىيى، كۇتۇپخانا، مۇزېي سالدى، يەنە نۇرغۇن مەبلەغ ئاجرىتىپ، مىللىي رايونلارنىڭ رادىيو، تېلېۋىزىيە ئىشلىرىنى كۈچەيتىشكە مەدەت بەردى. ھازىر توك بارلىقى جايدا تېلېۋىزور كۆرگىلى، رادىيو ئاڭلىغىلى بولىدۇ. 2001 - يىلىدىن 2010 - يىلىغىچە ئېلىمىزدا ئېلىپ بېرىلغان «10 مىڭ چاقىرىملىق چېگرا رايون مەدەنىيەت كاردورى» قۇرۇلۇشىمۇ مىللىي رايونلارنىڭ مەدەنىيىتىنى قوغداش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان ئۇل مۇئەسسەسە قۇرۇلۇشى.

ئۈچىنچى، ئاز سانلىق مىللەت مەدەنىيەت ئىختىساس ئىگىلىرى زور كۈچ بىلەن يېتىشتۈرۈلۈپ، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مۇنەۋۋەر مەدەنىيىتىنى قوغداش، گۈللەندۈرۈش ئىختىساس ئىگىلىرى جەھەتتىن كاپالەتلەندۈرۈلدى. مىللىي ئالىي مەكتەپلەر ۋە مىللىي ئاپتونومىيەلىك جايلارنىڭ ھەممىسىدە مەخسۇس ئاز سانلىق مىللەت مەدەنىيەت ئىختىساس ئىگىلىرىنى يېتىشتۈرىدىغان ئورۇن بار. مەركەز ۋە مىللىي ئاپتونومىيەلىك جايلاردا ئاز سانلىق مىللەت كەسپى ئەدەبىيات - سەنئەت قوشۇنى بار، بېيجىڭنى ئالساق، ئۇ يەردە مەركىزىي مىللەتلەر ناخشا - ئۇسسۇل ئۆمىكىدىن ئىبارەت ئىنتايىن داڭلىق ئويۇن قويۇش ئۆمىكى بار. مىللىي ئاپتونومىيەلىك جايلار ھەر يىلى ئورۇنلاش سەنئىتى جەھەتتىكى تەربىيەلەش ئىستىقبالىغا ئىگە، مۇنەۋۋەر ئىختىساس ئىگىلىرىنى بېيجىڭ، شاڭخەي قاتارلىق جايلاردىكى ئالىي بىلىم يۇرتلىرىغا مەخسۇس تەربىيەلىنىشكە ئەۋەتىدۇ. ئالايلىق، زاڭزۇ

مۇقىملىق خاراكتېرىگە ئىگە بولسىمۇ، مەڭگۈ ئۆزگەرمەيدىغان نەرسە ئەمەس. مىللەت تۇرۇۋاتقان ئىجتىمائىي شارائىت، تۇرمۇش مۇھىتى ۋە تارىخىي شارائىتنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ، مىللەتنىڭ ئەنئەنىۋى ئادىتىمۇ بالدۇر ياكى كېيىن ئۆزگىرىدۇ. بۇ كىشىلەرنىڭ ئىرادىسى بويىچە بولىدىغان ئىش ئەمەس.

(2) دۆلەتنىڭ ئۆرپ - ئادەتكە دائىر سىياسىتى پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ مىللىي ئۆرپ - ئادەتكە دائىر سىياسىتى تۆۋەندىكى ئۈچ جەھەتتىكى مەزمۇنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

بىرىنچى، مىللىي ئۆرپ - ئادەتكە ھۆرمەت قىلىش. مىللىي ئۆرپ - ئادەتكە ھۆرمەت قىلىش - جۇڭگودىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ بىردەك باراۋەر ئىكەنلىكىدەك پىرىنسىپنىڭ ئىپادىسى. مىللىي ئۆرپ - ئادەتكە ھۆرمەت قىلىش خەنزۇلار ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادىتىگە ھۆرمەت قىلىش، ئاز سانلىق مىللەتلەر خەنزۇلارنىڭ ئۆرپ - ئادىتىگە ھۆرمەت قىلىش، ھەرقايسى ئاز سانلىق مىللەتلەر بىر - بىرىنىڭ ئۆرپ - ئادىتىگە ھۆرمەت قىلىش. تەك ئاساسىي مەزمۇن ۋە تەلەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىككىنچى، مىللىي ئۆرپ - ئادەتنى ساقلاش. ھەر بىر مىللەتنىڭ ئۆرپ - ئادىتى مۇئەييەن تارىخىي شارائىت ئاستىدا شەكىللەنگەن بولۇپ، تارىخنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىشى تۇرغانلا كەپ. شۇڭا ئېسىل، ساغلام ئۆرپ - ئادەتمۇ، مۇتەئەسسىپ، قالاق ئۆرپ - ئادەتمۇ بولىدۇ. مىللىي ئۆرپ - ئادەتكە ئوبىيكتىپ، دىيالېكتىك نەزەردە قاراپ، مىللىي ئۆرپ - ئادەت بولسىلا ۋارىسلىق قىلىمىز دېمەي، مىللەتنىڭ روناق تېپىشى، گۈللىنىشىگە، ئاممىنىڭ جىسمانىي، روھىي ساغلاملىقىغا، مىللەتلەرنىڭ ئىناقلىقى، ئىتتىپاقلىقىغا پايدىلىق ئېسىل، ساغلام ئۆرپ - ئادەتلەرنى داۋاملاشتۇرۇشىمىز لازىم.

ئۈچىنچى، مىللىي ئۆرپ - ئادەتنى ئىسلاھ قىلىش. دەۋر ئىلگىرىلەۋاتقان، جەمئىيەت تەرەققىي قىلىۋاتقان تارىخىي ئېقىمدا ھەر بىر مىللەتنىڭ ئۆرپ - ئادىتىدە ئۆزىگە ماس كەلمەيدىغان تەرەپلەر پەيدا بولىدۇ. ھەرقايسى مىللەتلەر «جەۋھىرىنى ئېچىپ، شاكىلىنى چىقىرىپ تاشلاش» پىرىنسىپى بويىچە قاتمال، قالاق، مۇتەئەسسىپ، نادان ئۆرپ - ئادەتلەردىن ئاڭلىق ۋاز كېچىپ، دەۋر ۋە ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تەرەققىياتىنىڭ ئارقىدا قالغان، كىشىلەرنىڭ جىسمانىي، روھىي ساغ-

جايىنىڭ شەرت - شارائىتىغا قاراپ پەرقلىنىدۇ. ئوخشاش بولمىغان مىللەتنىڭ ئۆرپ - ئادىتىمۇ ئوخشاشمايدىغان بولۇپ، شۇ مىللەتنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش شەكلىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. مىللىي ئۆرپ - ئادەتنىڭ شەكىللىنىشى ۋە تەرەققىي قىلىپ ئۆزگىرىشى ھەمىشە شۇ مىللەت تۈرۈشلۈك جايىنىڭ تەبىئىي شارائىتى، ئىگىلىك تۈرى، مەدەنىيەت ئارقا كۆرۈنۈشى، دىننىڭ تەسىرى، ئىجتىمائىي، تارىخىي تەرەققىيات باسقۇچى قاتارلىق جەھەتلەرگە مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ. مىللەتلەر ئارىسىدا مۇشۇ جەھەتلەردە پەرق بولغاچقا، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادىتىمۇ بىر - بىرىگە ئوخشاشمايدۇ. مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادىتى بىر - بىرىگە دېگەندەك ئوخشاپ كەتمىسىمۇ، بىر قىسىم ئورتاقلىقلارمۇ يوق ئەمەس.

بىرىنچى، ئاممىبابلۇق جەھەتتە. ھەرقانداق مىللەتنىڭ ئۆرپ - ئادىتى قىسمەن ئادەملەرنىڭ ھەرىكىتى بولماس. تىن، شۇ مىللەتنىڭ بارلىق ئەزالىرى ئومۇميۈزلۈك ئەمەل قىلىدىغان ئەخلاق مىزانى ۋە قائىدە.

ئىككىنچى، رايون جەھەتتە. ئوخشاش بولمىغان رايوندا ئولتۇرۇشلۇق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادىتى ئادەتتە بىر - بىرىدىن پەرقلىق بولىدۇ. ئوخشاش بىر رايوندا ئولتۇراقلاشقان باشقا - باشقا مىللەتلەر ئارىسىدا ئۇزاق مەزگىللىك ئالاقە جەريانىدا بىر قىسىم ئوخشاش ياكى ئوخشاشپراق كېتىدىغان ئۆرپ - ئادەتلەر شەكىللىنىدۇ.

ئۈچىنچى، نىسپىي مۇقىملىق جەھەتتە. مىللىي ئۆرپ - ئادەت شەكىللىنىپلا قالسا، شۇ مىللەت كىشىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇش ئۇسۇلىغا سىڭىپ ئۇزاققىچە نىسپىي مۇقىملىقنى ساقلاپ، كىشىلەرنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىنىڭ بىر قىسمىغا ئايلىنىپ، ئەۋلادمۇ ئەۋلاد داۋاملىشىدۇ.

تۆتىنچى، مەدەنىيەت جەھەتتە. ئۆرپ - ئادەت شۇ مىللەت مەدەنىيىتىنىڭ مۇھىم نامايەندىسى. ئۇ مىللەتنىڭ ئۆزگىچە يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك، زىبۇ - زىننەت، بىناكارلىق قاتارلىق ماددىي مەدەنىيەت ئالاھىدىلىكىنى ئەكس ئەتتۈرۈپلا قالماي، ھېيت - بايرام، توي - تۆكۈن، ئۆلۈم - يېتىم، قائىدە - يوسۇن، كۆڭۈل ئېچىش، پەرىز قاتارلىق مەنىۋى مەدەنىيەت ئالاھىدىلىكىنىمۇ ئىپادىلەپ، شۇ مىللەتنىڭ ئىدىيەسى، ھېس - تۇيغۇسى، قىممەت قارىشى ۋە ئېستېتىك قىزىقىشىنى نامايان قىلىدۇ. بەشىنچى، ئۆزگىرىشچانلىق جەھەتتە. ئۆرپ - ئادەت

ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي تەرەققىيات ۋە مەدەنىيەتنىڭ گۈل-لىنىشى ئارقىلىق ئىشقا ئاشدۇ.

پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ مىللىي ئۆرپ - ئادەت سىياسىتىنى ئومۇميۈزلۈك ئەمەلىيلەشتۈرۈلگەچكە، ھەرقايسى مىللەتلەر ئىچىدىكى ئۆرپ - ئادەتنى ھۆرمەتكە ئېرىشىپلا قالماي، قانۇن ئارقىلىق قوغدىلىپ، مىللەتلەرنىڭ ئىناقلىقى ۋە ئىتتىپاقلىقى كۈچلۈك ئىلگىرى سۈرۈلدى.

(3) ئۆرپ - ئادەتكە ھۆرمەت قىلىش سىياسىتىنىڭ ئەھمىيىتى

ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادىتىگە ھۆرمەت قىلىش - مىللەتلەر باراۋەرلىك پىرىنسىپىنىڭ ئىپادىسى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشتە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

بىرىنچى، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىك ھوقۇقى ۋە دېموكراتىيە ھوقۇقىنى قوغداشقا پايدىلىق. ئېلىمىز ئاساسىي قانۇنىدا «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىدىكى ھەر-قايسى مىللەتلەر بىردەك باراۋەر»، «ھەرقايسى مىللەتلەر ئۆزىنىڭ ئۆرپ - ئادىتىنى ساقلاپ قېلىش ياكى ئۆزگەرتىش ئەركىنلىكىگە ئىگە» دەپ بەلگىلەنگەن. بۇنىڭدىن ھەرقايسى مىللەتلەر ئۆزلىرىنىڭ ئۆرپ - ئادىتىنى ساقلاپ قالسۇن ياكى ئۆزگەرتسۇن، ئۇ ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىك ھوقۇقى ۋە دېموكراتىيە ھوقۇقى ئىكەنلىكىنى چۈشىنىۋالغىلى بولىدۇ. مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادىتىگە ھۆرمەت قىلىش ماھىيەتتە مىللەتلەر باراۋەرلىك پىرىنسىپىدا چىڭ تۇرغانلىقىنىڭ ۋە سوتسىيالىستىك دېموكراتىيەنى تەرەققىي قىلدۇرغانلىقىنىڭ كۆرسىتىشى. مىللەتلەر-نىڭ ئۆرپ - ئادىتىگە دەخلى - تەرۇز قىلىش مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىك ھوقۇقى ۋە دېموكراتىيە ھوقۇقىنى ئاياغ ئاستى قىلغانلىق. ئېلىمىز جىنايىتى ئىشلار قانۇنىنىڭ 147-ماددىسىدا «دۆلەت خىزمەتچىلىرى قانۇنىسىز ھالدا پۇقرا-لارنى يوللۇق دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكىدىن مەھرۇم قىلسا ۋە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادىتىگە دەخلى - تەرۇز قىلسا، قىلمىشى ئېغىر بولسا ئىككى يىللىقتىن تۆۋەن مۇددەتلىك قاماق جازاسى ياكى تۇتۇپ تۇرۇپ ئەمگەككە سېلىش جازاسى بېرىلىدۇ» دەپ بەلگىلەنگەن. جىنايىتى ئىشلار قانۇنىدا «ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادىتىگە دەخلى - تەرۇز قىلىش جىنايىتى» «پۇقرالارنىڭ جىسى-مانىي ھوقۇقى، دېموكراتىيە ھوقۇقىغا دەخلى - تەرۇز قىلىش جىنايىتى» قاتارىغا كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، ماھىيەت-

لاملىقىغا زىيانلىق، مىللەتنىڭ گۈللىنىشى، روناق تېپىشىغا تەسىر يەتكۈزىدىغان ئۆرپ - ئادەتلەرنى تەشەببۇسكار-لىق بىلەن ئۆزگەرتىپ، ئوچۇق - يورۇق كەيپىياتتا ئىلغار مەدەنىيەت نەتىجىلىرىنى قوبۇل قىلىشى لازىم. مىللەتلەر-نىڭ ئۆرپ - ئادىتىنى ساقلاش ۋە ئىسلاھ قىلىشنى شۇ مىللەت ئاممىسى ئىجتىمائىي تەرەققىيات داۋامىدا، ئالڭ سەۋىيەسى كۆتۈرۈلگەن ئاساستا ئاڭلىق بىر تەرەپ قىلسا بولىدۇ.

پارتىيە ۋە دۆلەت ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادىتىنى ئىسلاھ قىلىشقا ئىنتايىن ئېھتىياتچان مۇئامىلە قىلىدۇ. بىرىنچىدىن، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادىتىنى كۈنكۈرت تەھلىل قىلىپ پەرقلىق مۇئامىلە قىلىدۇ. ئاز سانلىق مىللەتلەر ۋە مىللىي رايونلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تۇرمۇش سەۋىيەسىنى ئۆستۈرۈش، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئالغا بېسىشىغا پايدىلىق بولغانلىقى ئۆرپ - ئادەتلەرنى داۋاملىق ساقلاپ قېلىش ۋە يەنىمۇ تاكامۇل-لاشتۇرۇش؛ ئاز سانلىق مىللەتلەر ۋە مىللىي رايونلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تۇرمۇش سەۋىيەسىنى ئۆستۈرۈش، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئالغا بېسىشىغا پايدىسىز بولغانلىقى ئۆرپ - ئادەتلەرنى ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسى ئۆز-گەرتىشىنى تەلەپ قىلغاندا ئىككىلەنمەي قوللاش كېرەك. بەزى ئۆرپ - ئادەتلەرنىڭ ياخشى تەرىپىمۇ، ناچار تەرىپىمۇ بولىدۇ. بۇنداق ئۆرپ - ئادەتلەرنىڭ ياخشى تەرىپىنى داۋاملاشتۇرۇش، ناچار تەرىپىنى شۇ مىللەتنىڭ پىكىرىگە ھۆرمەت قىلغان ئاساستا، پەيدىنپەي، مۇۋاپىق ئۆزگەرتىش كېرەك؛ ئىككىنچىدىن، ئۆرپ - ئادەتلەرنى ئىسلاھ قىلىشتا شۇ مىللەت ئىچىدىكى كۆپ قىسىم ئاممىنىڭ رايىغا تولۇق ھۆرمەت قىلىپ، ئىختىيارلىق پىرىنسىپنى قوللىنىش، مەمۇرىي بۇيرۇق ياكى باشقا چارىلەرنى قوللىنىپ، مەجبۇرىي ئىسلاھ قىلىشتىن ساقلىنىش لازىم. ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادىتىنى ئىسلاھ قىلىش مەسلىسىدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى ۋە جۇڭگو ھۆكۈمىتى چات كېرىۋېلىش، مەجبۇرلاش، بۇيرۇقۋازلىقنى قەتئىي چەكلەپ، ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسى ئۆزلىرى قارار قىلىش چارىسىنى ئىزچىل قوللىنىپ كەلدى. مەدەنىيەت جەھەتتە نامايان بولىدىغان ئۆرپ - ئادەتلەرنى خالىغانچە ئۆزگەرتىدى. ئۆرپ - ئادەتنىڭ ئۆزگىرىشى ئاساسەن

تە مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىك ھوقۇقى ۋە دېموكراتىيە ھوقۇقى قانۇن جەھەتتىن قوغدىلانغان.

ئىككىنچى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداشقا پايدىلىق. ھەربىر مىللەتنىڭ ئۆز ئۆرپ-ئادىتىگە چوڭقۇر مۇھىمىيەت بېرىشى، باشقا مىللەت ئۇنىڭ ئۆرپ-ئادىتىگە ھۆرمەت قىلسا، مىللەتنىڭ ھۆرمەت قىلىۋاتىدۇ دەپ بىلىدۇ؛ مىللەتنىڭ ئۆرپ-ئادىتىنى كەمسىتىش، مىللەتنى كەمسىتىۋاتىدۇ، دەپ قارايدۇ. شۇڭا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ-ئادىتىگە ھۆرمەتسىزلىك ھېسابلىنىدىغان ھەر قانداق سۆز-ھەرىكەت مىللەتنىڭ غۇرۇرىغا ئوڭايلا تەسىر قىلىدۇ، ھەتتا ئىززەت-غۇرۇرىغا تېگىدۇ.

ئۈچىنچى، مىللىي مەدەنىيەتنى گۈللەندۈرۈش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشقا پايدىلىق. مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ-ئادىتى شۇ مىللەت مەدەنىيىتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى، مىللەتلەرنىڭ بىر قىسىم ئۆرپ-ئادەتلىرى ناخشا-ئۇسسۇل، تەنتەربىيە شەكلىدە نامايان بولغاچقا، نۇرغۇن مىللەت ھەمىشە ئۆزىنىڭ ئۆرپ-ئادىتى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ مەدەنىيەت-سەنئىتىنى ساقلاپ قالىدۇ ۋە تەرەققىي قىلدۇرىدۇ. ئالايلۇق، ئېلىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۇزاق مەزگىللىك ئىجتىمائىي تۇرمۇش جەريانىدا ئۆزگە-چىلىككە باي ئەدەبىيات-سەنئەتنى بارلىققا كەلتۈرگەن بولۇپ، كۆپىنچىسى خەلق قوشاقلىرى، ئېيتىش ۋە ھېكايە سۆزلەشتەك خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى شەكلىدە ئەۋلاد-مۇئەۋلاد تارقىلىپ كەلگەن ۋە ئۈزۈكسىز كېڭەيگەن، تاكامۇللاشقان؛ بەزى ئۆرپ-ئادەتلەر ئۇلارنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىككە ئىگە كۈندىلىك بۇيۇم، كىيىم-كېچەك، زىبۇ-زىننەت، ئۆي-ئىمارەت، قول ھۈنەر بۇيۇملىرى قاتارلىق جەھەتلەردە نامايان بولىدۇ. مىللىي ئۆرپ-ئادەت جەھەتتە ئاشۇنداق ئوخشاشماسلىقلار بولغاچقا، مىللىي مەدەنىيەت ئاشۇنداق رەڭدارلىق، جەزىبىدارلىققا ئىگە بولۇپ، مەدەنىيەت-سەنئەتنىڭ مەزمۇنى ۋە شەكلى روشەن مىللىي ئالاھىدىلىكىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن. شۇڭا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ-ئادىتىگە ھۆرمەت قىلىش مىللىي مەدەنىيەت-سەنئەتنى راۋاجلاندۇرۇش ۋە گۈللەندۈرۈشكە پايدىلىق.

2. «قوش تىل» مائارىپىغا توغرا قاراش

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا «قوش تىل» مائارىپى زور كۈچ بىلەن يولغا قويۇلۇپ، دۆلەت ئىچى-سىرتىدىكىلەرنىڭ دىققەت-ئىتتىبارىنى قوزغىدى. چېگرا ئىچى-سىرتىدىكى «ئۈچ خىل كۈچ» لەر «قوش تىل» مائارىپىنى يولغا قويغانلىقى ئاز سانلىق مىللەتلەرنى ئۆز تىلى بىلەن مەدەنىيەتنى يولغا قويۇش بىلەن بىرلىكتە، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت-سەنئەتىنى گۈللەندۈرۈش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشقا پايدىلىق.

ئىتتىبارىنى قوزغىدى. چېگرا ئىچى-سىرتىدىكى «ئۈچ خىل كۈچ» لەر «قوش تىل» مائارىپىنى يولغا قويغانلىقى ئاز سانلىق مىللەتلەرنى ئۆز تىلى بىلەن مەدەنىيەتنى يولغا قويۇش بىلەن بىرلىكتە، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەتنى زەئىپلەشتۈرگەنلىكى دەپ زەھەر خەندىلىك بىلەن ھۇجۇم قىلىۋاتىدۇ. بىز بۇنىڭغا سەگەكلىك بىلەن قارىماستىن بولمايدۇ.

«قوش تىل» مائارىپى ئىككى خىل (ئىككى خىلدىن ئارتۇق) تىلنى ئوقۇتۇش تىلى قىلىپ دەرس ئۆتۈلىدىغان مائارىپ تۈزۈمى ياكى مائارىپ شەكلىنى كۆرسىتىدۇ. شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرگە قارىتىلغان قوش تىل مائارىپى (تۆۋەندە قىسقارتىلىپ قوش تىل مائارىپى دېيىلىدۇ). ئاز سانلىق مىللەتلەرگە قارىتىلغان «قوش تىل» ئوقۇتۇشى جەريانىدا دۆلەت بويىچە ئومۇميۈزلۈك قوللىنىلىدىغان تىل-يېزىق بىلەن ئاز سانلىق مىللەت تىلى بىرلىكتە مۇناسىۋەتلىك دەرسلەردە تەڭ قوللىنىشنى كۆرسىتىدۇ.

1) تىل ماھىيەتتە ئىجتىمائىي ئالاقە قورالى

تىل ماھىيەتتە ئىجتىمائىي ئالاقە قورالى بولغاچقا، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تىلى يېزىقنى ئىشلىتىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش بىلەن بىللە، ھەرقايسى مىللەتلەر ئارا تىل-يېزىق ئالاقىسىنى ئىشقا ئاشۇرۇش لازىم. قوش تىللىق، ھەتتا كۆپ تىللىق بولۇش بۈگۈنكى دۇنيادا ھەرقايسى ئەللەر، ھەرقايسى مىللەتلەر دۇچ كېلىۋاتقان ئومۇمىيلىق خاراكتېرىگە ئىگە مەسىلىلەرنىڭ بىرى. بۈگۈنكى دەۋردە كۆپ مىللەتلىك، كۆپ تىللىق دۆلەتلەردە كەڭ ئىجتىمائىي ئىقتىدارغا ئىگە بىرەر تىلنى تاللاپ ئومۇميۈزلۈك قوللىنىلىدىغان تىل قىلىش ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىپ قانۇنىي ئورۇن بېرىپ، سىياسەت جەھەتتىن قوللاش، شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرەر ھۆكۈمەت تىلى ياكى ئومۇملاشقان تىلنى ئۆگىنىشىگە يار-يۆلەك بولۇش ھەرقايسى ئەللەرنىڭ ئورتاق ئۇسۇلىغا ئايلاندى. ھازىرقى دەۋردە كۆپ مىللەتلىك دۆلەتلەردە ھۆكۈمەت تىلى ياكى ئومۇملاشقان تىلنى ئۆگىنىش ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ چوڭ جەمئىيەتكە ئۆزلىشىپ، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي، سىياسىي، مەدەنىيەت جەھەتتىكى پائالىيەتلەرگە ئىشتىراك قىلىشى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتنىڭ ئىجابىي نەتىجىلىرىدىن ئورتاق بەھرىلەنىشىدىكى زۆرۈر شەرت بولۇپ قالدى. ئېلىمىز دە ھەرقايسى مىللەتلەر ئارىسىدىكى ئالاقە ئاساسەن دۆلىتىمىزدە ئومۇملاشقان تىل ئارقىلىق ئىشقا ئاشىدۇ.

پىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى قىلىنىپ كەلدى. ھازىر شىنجاڭدىكى ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ قوش تىل مائارىپىدا بىرى، تەبىئىي پەنلەرنى خەنزۇچە ئۆتۈش، ئىجتىمائىي پەنلەرنى ئانا تىلدا ئۆتۈش؛ يەنە بىرى، ھەممە پەنلەرنى خەنزۇچە ئۆتۈپ، ئانا تىلدا تىل - ئەدەبىيات دەرسى تەسىس قىلىش، ئوقۇتقۇچىلار شارائىتى ھازىرلانمىغان مەكتەپلەردە تەنتەربىيە، مۇزىكا، گۈزەل - سەنئەت دەرسلىرىنى ئانا تىلدا ئۆتۈشتىن ئىبارەت ئىككى خىل شەكىل قوللىنىلۋاتىدۇ. بۇ ئىككى خىل شەكىلنىڭ ھەر ئىككىسى «قوش تىل» مائارىپىغا تەۋە بولۇپ، قايسى خىل شەكىلنى قوللىنىشنى ئاممىنىڭ تەلىپى، ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ جايلار ئۆزلىرى بېكىتسە بولىدۇ.

ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەردە يولغا قويۇلۇۋاتقان «قوش تىل» مائارىپىنىڭ ھەر ئىككى خىل شەكىلدە تىل - ئەدەبىيات دەرسى باشلانغۇچنىڭ 1 - يىللىقىدىن تارتىپ تولۇق ئوتتۇرىغىچە ئانا تىلدا ئۆتۈلىدۇ، يەنە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىگە چېتىلىدىغان دەرسلەر مۇ ئاز سانلىق مىللەت تىلى ئاساس قىلىنىپ ئۆتۈلىدۇ. بۇ دەرسلەرنى تولۇق تەسىس قىلىش ۋە ئۆتۈلۈش سائىتىگە كاپالەتلىك قىلىش تەلەپ قىلىنىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، ئاپتونوم رايوندا خەنزۇچە سىنىپتا ئوقۇۋاتقان مىللىي ئوقۇغۇچىلارغا ئانا تىلدىكى تىل - ئەدەبىيات دەرسى تەسىس قىلىش نۇقتىدا سىناق قىلىنىپ ئوقۇغۇچى ۋە ئاتا - ئانىلارنىڭ تاللىشى ئۈچۈن، ئاز سانلىق مىللەت تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان ئادەتتىكى سىنىپلارنى مۇۋاپىق ساندا ساقلاپ قېلىش تەلەپ قىلىندى. ئاز سانلىق مىللەت تىل - ئەدەبىيات دەرسى ۋە ئانا تىلدا ئۆتۈلىدىغان باشقا دەرس ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيەلەش سالىمى ئاشۇرۇلۇپ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئوقۇتۇش سەۋىيەسى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچىلار تەربىيەلىنىپ ۋە يۆتكەپ كىرگۈزۈلۈپ، ئانا تىلدا ئوقۇتۇش سۈپىتى ئۆستۈرۈلدى. يەنىلىرىنىڭ «قوش تىللىق» مائارىپى باسقۇچىدىكى تىل ئۆگىنىش باسقۇچىدا ئاز سانلىق مىللەتلەر ئانا تىلنى ئۆگىنىش دەرسى تەسىس قىلىندى.

نۆۋەتتە خەنزۇ تىلىدا دەرس بېرىشنى مۇھىم نۇقتا قىلغانلىق، ھەرگىزمۇ ئانا تىلدا دەرس بېرىشتىن ۋاز كەچكەنلىك ئەمەس، بەلكى ئانا تىلدا ئوقۇتۇش سۈپىتى.

دۇ، ئېلىمىزدا سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت جەھەتتە - كى بارلىق پائالىيەتلەرمۇ ئاساسەن دۆلىتىمىزدە ئومۇم - لاشقان تىل بىلەن ئېلىپ بېرىلىدۇ. دۆلەت ئىچىدىكى ھەر - قانداق تىل ئومۇملاشقان تىلنىڭ بۇ خىل ئىجتىمائىي رول - نىڭ ئورنىنى باسالمايدۇ. شۇڭا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ دۆلىتىمىزدىكى ھۆكۈمەت تىلى ياكى ئومۇملاشقان تىلنى ئۆگىنىشنى ئالاھىدە، قاراتمىلىقى بار ئاممىۋى كاپالەت بىلەن تەمىن ئېتىش ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تەربىيە ئېلىش ھوقۇقىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا كەم بولسا بولمايدىغان ئامىل بولۇپ قالدى.

(2) ئاز سانلىق مىللەتلەرنى ئانا تىلى ۋە خەنزۇ تىلىغا پىششىق ئىختىساس ئىگىسى قىلىپ تەربىيەلەش شىنجاڭدىكى قوش تىل مائارىپىنىڭ نىشانى

قوش تىل مائارىپى شىنجاڭ مائارىپ ئىشلىرىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى. ئۇنىڭ تەربىيەلەش نىشانى ۋە مەزمۇنى ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىنى دۆلەت - بويىچە ئومۇميۈزلۈك قوللىنىلىدىغان تىل - يېزىق (خەنزۇ - چە)نى ئۆگىنىش ئارقىلىق جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ مەدەنىيەتى، دۆلەت ئاساسىي ئېقىم مەدەنىيىتى، زامانىۋى پەن - تېخنىكا مەدەنىيىتىنى ئۆگىنىپ، پۈتۈن مەملىكەتكە، پۈتۈن دۇنياغا، كەلگۈسىگە يۈزلىنىپ، تېخىمۇ زور تەرەققىيات ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش؛ ئۆز تىل - يېزىقى ئارقىلىق ئۆز مىللىتىنىڭ مەدەنىيىتىنى ئۆگىنىپ، ئۆز مىللىتىنىڭ تىل - مەدەنىيىتىنى داۋاملاشتۇرۇش ۋە گۈللەندۈرۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىشتىن ئىبارەت ئىككى خىل مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇڭا «قوش تىل» مائارىپىنىڭ دەرسلىك سىستېمىسىدا خەنزۇ تىلىدا ئۆتۈلىدىغان دەرسلەر بىلەن ئاز سانلىق مىللەت تىلىدا ئۆتۈلىدىغان دەرسلەر ئېنىق بەلگىلەنگەن بولۇپ، «قوش تىل» دەرسلىك سىستېمىسى ئارقىلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۈنۈن بىر سال ساپا ۋە قوش تىل ئىقتىدارى يېتىشتۈرۈلۈپ، ئۆز تىلغىمۇ، خەنزۇچىمۇ پىششىق ئىختىساس ئىگىلىرىنى تەربىيەلەش نىشانى ئىشقا ئاشۇرۇلىدۇ.

قوش تىل مائارىپى ئانا تىلغىمۇ، خەنزۇ تىلغىمۇ پىششىق بولۇش مەقسەت قىلىنغان مائارىپ. قوش تىل مائارىپىدا ئانا تىل ئوقۇتۇشى بىلەن خەنزۇ تىلى ئوقۇتۇشىغا تەڭ ئەھمىيەت بېرىلىپ، ئانا تىلغىمۇ، خەنزۇ تىلغىمۇ پىششىق قىلىپ تەربىيەلەشتە چىڭ تۇرۇلۇپ، ئىزچىل ھالدا ئانا تىلدا ئوقۇتۇش «قوش تىل» مائارىپى.

نى مۇستەھكەملەش ۋە ئۆستۈرۈش بىلەن بىللە، خەنزۇ-چە ئۆگىنىشنى تەكىتلىگەنلىك. مانا بۇ «قوش تىل» ما-ئارىپىنىڭ ماھىيىتى. بۇنىڭدىن باشقا، «قوش تىل» ما-ئارىپىنىڭ نىشانى «ئانا تىلغۇمۇ، خەنزۇ تىلغۇمۇ پىششىق» ئىختىساس ئىگىلىرىنى تەربىيەلەش، شۇنداق بولغاچقا، ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىدىن ئانا تىلغۇمۇ ياخشى ئۆگىنىش تەلەپ قىلىندۇ. دېمەك، «قوش تىل» ئو-قۇتۇشنى يولغا قويغانلىق ئانا تىلنى يوققا چىقارغانلىق بولماستىن، بەلكى ئانا تىلنى ياخشى ئۆگەنگەن ئاساستا خەنزۇ تىلنى ئىگىلەشنى تەلەپ قىلغانلىق.

3) شىنجاڭدا «قوش تىل» مائارىپىنى يولغا قويۇشتا ئاساسلانغان قانۇن - نىزاملار

دۆلىتىمىزنىڭ ئاساسىي قانۇنى ۋە مىللەت، مائارىپقا دائىر باشقا قانۇنلاردا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ دۆلەت بويىچە ئومۇميۈزلۈك قوللىنىلىدىغان تىل - يېزىق ۋە ئۆز مىللىتىنىڭ تىل - يېزىقىنى ئۆگىنىپ، قوللىنىپ، «قوش تىل» مائارىپىنى يولغا قويۇش توغرىسىدا بەلگە-لىمە چىقىرىلغان. ئاساسلىقى مۇنۇلار:

«جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى» نىڭ 1 - باب 19 - ماددىسىدا: «دۆلەت مەملىكەت بويىچە ئومۇميۈزلۈك قوللىنىلىدىغان ئورتاق تىلنى ئومۇملاشتۇ-رىدۇ» دېيىلگەن، 4 - ماددىسىدا يەنە «ھەرقايسى مىل-لەتلەر ئۆزىنىڭ تىل - يېزىقىنى قوللىنىش ۋە راۋاجلاندۇ-رۇش ئەركىنلىكىگە ئىگە، ئۆزىنىڭ ئۆرپ - ئادىتىنى ساقلاپ قېلىش ياكى ئۆزگەرتىش ئەركىنلىكىگە ئىگە» دەپ كۆرسىتىلگەن.

«جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىللىي تېررىتورىيە-يەلك ئاپتونومىيە قانۇنى» نىڭ 37 - ماددىسىدا: «ئاز سانلىق مىللەتتىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشنى ئاساس قى-لىدىغان مەكتەپ (سنىپ)لەر ۋە باشقا مائارىپ ئاپپاراتلە-رى شارائىتى يار بەرسە ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى دەرسلىكنى قوللىنىشى ھەمدە ئاز سانلىق مىللەت تىلىدا دەرس ئۆتۈشى؛ شۇنداقلا ئەھۋالغا قاراپ باشلانغۇچنىڭ تۆۋەن يىللىقى ياكى يۇقىرى يىللىقىدىن باشلاپ خەنزۇ-چە تىل - ئەدەبىيات دەرسى تەسىس قىلىپ، مەملىكەت بويىچە قوللىنىلىدىغان ئورتاق تىل قېلىپلاشقان خەنزۇ يېزىقىنى ئومۇملاشتۇرۇشى كېرەك» دېيىلگەن.

«جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مائارىپ قانۇنى» نىڭ 1 - باب 12 - ماددىسىدا: «خەنزۇ تىل - يېزىقى

مەكتەپ ۋە باشقا مائارىپ ئاپپاراتلىرىدا ئاساسلىق ئوقۇ-تۇش تىل - يېزىقى قىلىنىدۇ»، «ئاز سانلىق مىللەت ئو-قۇغۇچىلىرى ئاساس قىلىنغان مەكتەپ ۋە باشقا مائارىپ ئاپپاراتلىرى ئۆز مىللىتىنىڭ تىل - يېزىقى ياكى شۇ جايدىكى مىللەتلەر ئارىسىدا ئومۇملاشقان تىل - يېزىقىنى قوللىنىپ دەرس ئۆتسە بولىدۇ»، «مەكتەپلەر ۋە باشقا مائارىپ ئاپپاراتلىرى ئوقۇتۇشتا مەملىكەت بويىچە ئو-مۇملاشقان ئورتاق تىل ۋە قېلىپلاشقان خەنزۇ يېزىقىنى كېڭەيتىشى لازىم» دېيىلگەن.

«جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ دۆلەت بويىچە ئومۇملاشقان تىل - يېزىق قانۇنى» نىڭ 10 - ماددىسىدا «مەكتەپلەر ۋە باشقا مائارىپ ئاپپاراتلىرىدا ئورتاق تىل ۋە قېلىپلاشقان خەنزۇ تىلى يېزىقى ئوقۇتۇشتا قوللىنىل-دىغان ئاساسىي تىل - يېزىق قىلىنىدۇ» دېيىلگەن.

«شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەجبۇرىي مائارىپ قانۇنى» نى يولغا قويۇش پىكرى» نىڭ 4 - ماددىسىدا: «مەجبۇرىي مائارىپ باسقۇچىدا «قوش تىل» مائارىپىنى كۈچەيتىش ۋە يەسىلەردىكى «قوش تىل» ئوقۇتۇشنى ئىلگىرى سۈرۈش لازىم»: 35 - ماددىسىدا «ناھىيە دەرىجىلىكتىن يۇقىرى خەلق ھۆكۈمەتلىرى قوش تىللىق ئوقۇتۇش خىزمىتىنى كۈچەيتىشى كېرەك»: 36 - ماددىسىدا «ناھىيە دەرىجىلىكتىن يۇقىرى خەلق ھۆكۈمەتلىرى يەسىلەردە-كى قوش تىللىق ئوقۇتۇش خىزمىتىنى ئىلگىرى سۈرۈشى لازىم» دېيىلگەن.

يۇقىرىقى قانۇن - نىزاملاردا ئاز سانلىق مىللەتلەر-نىڭ دۆلەت بويىچە ئومۇميۈزلۈك قوللىنىلىدىغان تىل - يېزىق ۋە ئۆز مىللىتىنىڭ تىل - يېزىقىنى ئۆگىنىش كې-رەكلىكى، ئاز سانلىق مىللەت مەكتەپلىرىدە ئانا تىل - يېزىقتا دەرس ئۆتۈشكە بولىدىغانلىقى، ئەمما مەملىكەت بويىچە ئومۇميۈزلۈك قوللىنىلىدىغان ئورتاق تىل ۋە قې-لىپلاشقان خەنزۇ يېزىقىنى ئومۇملاشتۇرۇش كېرەكلىكى ئېنىق بەلگىلىنىپ، بىزنىڭ «قوش تىل» مائارىپىنى يولغا قويۇشىمىز ۋە «قوش تىل» مائارىپىنىڭ شەكلىنى بەلگە-لىشىمىز ئۈچۈن نىشان بەلگىلەندى.

(داۋامى بار)

شىنجاڭ پەن - تېخنىكا نەشرىياتىدىن ئادىل مۇھەممەت تەي-يارلانغان.

خانا تونۇپ قېلىش

(ھېكايە)

رېمىنىڭ تېلېفوندا كۆرۈپ قالغان ئۇ چۇردا تەسۋىرلەنگەن بىلەزۈك بىلەن كىلىرىنى خۇددى ئېرىمىنىڭ قوللىرىدەك چىڭ قىسىپ تۇرغان بۇ خوتۇننىڭ شۇ بىلەزۈكنى تاقىغان تۇرقىنى كۆرۈپ بېقىش ئۇ چۇنلا كەلگەندىم.

بۇرۇن ئۇ خوتۇننى چايناپ - چايناپ تۈكۈرۈۋېتىشنى كۈندە نەچچە قېتىم خىيال قىلساممۇ، لېكىن، ئۇ پەقەتلا خىيال ئىدى. لېكىن بۇگۈن چايناپ تۈكۈرۈۋەتكەندىنمۇ بەتتەر ئىش يۈز بەردى.

ئېرىم سوۋغا قىلغان يىلان باشلىق ئالتۇن بىلەزۈك ئۇنىڭ سول بىلىكىدە پارقراپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى خوتۇنلار ئۇنىڭ بىلىكىدىكى بىلەزۈكلەرنى تۇتۇپ، سىيلاپ كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ زورلاپ كۈلۈپ مۇبارەكلەشەتتى. مەنمۇ ئاشۇ خوتۇنلاردەك بىلەزۈكنىڭ ئېسىللىقىغا چىدىماي مۇشۇنداق قىلدىممۇ؟ ياق، ھەرگىز ياق! مەن يۈرىكىمدىكى چاينالارنىڭ چىشلەپ تارتىشلىرىغا بەرداش - لىق بېرەلمىگەن بولۇشۇم مۇمكىن. ياكى مېنى شەيتان ئازدۇرغاندۇر. ئىش قىلىپ مەن بۇگۈن شۇنچە كۆپ ئا - دەمنىڭ ئالدىدا ئۇنى رەسۋا قىلدىم، لېكىن ئازراقمۇ پۇخا - دىن چىققاندا ك قىلمايتتىم.

يۈرىكىم سېلىپ، قورقۇپ، تىترەپ كېتىۋاتمەن. تاكىسى تېزىرەك كەلسە، بۇ بالا - قازا جايدىن تېزىرەك كەتسەم بولاتتى. ئەمدى نېمە ئىشلار يۈز بېرەر - ھە؟ زال -

— بۇ خوتۇن، مېنىڭ ئېرىمىنىڭ ئاشىنىسى! يەتتە يىلدىن بېرى مېنى قاڭقىر قاقشىتىپ، بالىلىرىمىنىڭ كۆزىنى ياشلاپ، بىزگە دوزاخ ئازابى تارتقۇزۇۋاتقان خوتۇن. ئې - سىلزادە قىياپىتى بىلەن بىر ياخشى ئايال سىياقىغا كىرىۋې - لىپ سىلەرنى ئالداپ كەلگەن ئالدامچى... قارلىغاچ سىياق - لىق يىلان!

قانداقلا رچە مېكرافوننى قولۇمغا ئالدىم؟ زالدا لىققە - دە تولۇپ تۇرغان ئالىپتە چىراي، ئېسىل سۈپەت ئادەملەر توپىغا قاراپ، ئاۋۇ خوتۇننى كۆرسىتىپ تۇرۇپ بۇ سۆز - لەرنى قانداق دېدىم؟ قولۇمدىكى مېكرافوننى كىم تارت - ۋالدى.

زال ئىچى بىردەم تىمتاسلىققا چۆكۈپ ئارقىدىنلا پاراڭ قايناپ كەتتى. مېنى نوقۇشلاپ، ئىتتىرىپ، كۆزۈم - گە قولنى شىلتىۋاتقان ئادەملەر توپىدىن سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ كەتتىم.

كالىم قۇپقۇرۇق، يۈزلىرىم قىزىپ، ۋىزىلداپ ئېچى - شىۋاتاتتى. كۆزلىرىم ھېچنەرسىنى كۆرمەيتتى، جىددىيە - شىپ ھەم قورقۇپ كېتىۋاتاتتىم. نېمىشقا بۇنداق قىلغانلە - قىمنى ئۆزۈممۇ ئاڭقىرىپ بولالمايۋاتاتتىم. مەن پەقەت ئې -

ئەدەبىيات گۈلزارى

غانىدى، مەن «نېمە بولسام مەيلى» دېگەننى غۇۋا خىيال قىلىۋاتسام، مۆلدۈردەك تېڭىۋاتقان تېپىكلەر، دەسسەپ، چەيلەپ يۇمۇلۇتۇپ ئۇرۇشلار توختاپ قالدى. كىملىرى-دۇر مېنى يۆلەۋاتاتتى، كۆزۈمنى ئېچىپ قاراپ بېقىشقا تە-رىشقان بولساممۇ ئېچىلمىدى. ئۇلار مېنى تارتىشتۇرۇپ ماشىنىغا چىقارغاندىن كېيىن بايقى مېنى ئۇرغان تۆت خە-تۇنىڭمۇ مۇشۇ ماشىنىدا ئىكەنلىكىنى بايقىدىم.

ئۇلارنىڭ ئۈنچە باسقان چىرايلىق كۆڭلەكلىرى يىر-تىلغان؛ ئېگىز پاشنىلىق توپلەيلىرىنىڭ پاشنىلىرى سىڭايان كېتىپ ماڭايغان؛ چاچلىرى سالۋاراپ، بېشى سېۋەتتەكلا بولۇپ قالغان؛ يۈزلىرىدىكى پەردازلىرى يامراپ، سۇۋۇ-لۇپ ئالۋاستىلارغىلا ئوخشاپ قالغانىدى. لەۋلىرىدىكى لەۋ سۇرۇخلىرى ئېغىزى ئەتراپىغا يامراپ ئاغزىنى پەرق ئەتكىلى بولماسلا بولۇپ قالغان بىرسى كۆزلىرىمىنى ئېچىپ ئۇلارغا قاراۋاتقانلىقىمنى كۆرۈپ:

— پاسكىنا قانچۇق! توي بولۇۋاتسا ئادەمنى شەرەم-سار قىلىپ، يۈزىنى تۆكۈشنى كىم قويدى ساڭا؟ ئىت ئەمگەن، — دەپ، چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى، مېنى خام يې-ۋەتكۈدەك ئەلپازدا.

مېنىغۇ نېمە دېسە مەيلى، لېكىن «ئىت ئەمگەن» دېگەن گەپ غەزىپىمنى ئۆرلەتتى. مەن ئانامنى ئەمگەن-دىم. ئۇنىڭغا بىر نەرسە دەي دەپ غەزەپ بىلەن ھومايغا-ندىم، يۈزۈم تارتىشىپ ئاغرىپ كەتتى.

— ئاغزىڭلارنى يۇمۇپ، جىم ئولتۇرۇڭلار! ھېلى سۆزلەيدىغان جايغا بارىمىز، شۇ ۋاقىتتا تازا ئوبدان سۆز-لۋاسلەر، — دېدى قاش - كىرىپىكلىرى قاپقارا، چىرايلىق بىر ساقچى يىگىت.

ئۇ بالىنى كۆرۈپ قاتناش ۋەقەسىدە قازا قىلىپ كەتكەن ئىنىم ئېسىمگە كېلىپ كۆزلىرىم ياشقا تولدى. ئىنىم ھايات بولغان بولسا مۇشۇ بالچىلىك بولاتتى؟ ئۇمۇ مۇشۇ بالدەك بىرەر يەردە خىزمەت قىلىپ، ئەل قاتارى ياشاپ يۈرەرمىدى؟ رەھمەتلىك ئۇكام، ھېچنەرسىنىڭ خەۋەرلىكىنى كۆرۈشكە ئۈلگۈرمەي، ئون سەككىز يېشىدا بۇ دۇنيادىن كەتكەندى. ئىست! سېنىڭ ئورنۇڭدا مەن ئۆلۈپ كەتسەمچۇ - ھە، جېنىم ئۇكام! مەن ئۆلۈپ كەتكەن بولسام بۈگۈنكى بۇ رەسۋايى ئەزىمچىلىكلەرمۇ بولماس ئىدى. بۇ پاسكىنا خوتۇننى ئېرىمدىن كۈنلەپ، غازاڭدەك سۇلۇپ، خەستەك سۆرۈلۈپ، خەقتىن تاياق يەپمۇ يۈرمەس ئىدىم. سەن ماڭا ئوخشمايتتىڭ، سەن ئوغۇل بالا بولغاندىن كېيىن مەندىن ياخشىراق ياشاشنى

دىكى پۈتۈن ئادەم چىقىپ مېنى ئۇرۇپ، چەيلەپ، خېمىر قىلىۋېتەرەمۇ؟ ئولتۇرۇۋېتەرەمۇ؟ ئۇنى ئېرىمنىڭ ئاشنىسى دېدىم؛ مەن نېمە بىلەن بۇ گېپىمنى ئىسپاتلىيالايتتىم؟ تې-لېفوندا ئۇچۇرلاشتى، پىنھاندا پاراڭلاشتى، دېگەندەك گەپلەر ھېچبىر دەپاكت بولالمايتتى. پاكت دېگەننىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى مەن ئوبدان بىلمەيتتىم. ھازىر بۇنداق رەسۋاچىلىقلارنىڭ پاكتىنى تاپمەن دېيىش ساراڭ-نىڭ ئىشى. ياكى پاكت بولغاننىڭمۇ نېمىگە پايدىسى؟ پاكت بىرەر سىنىڭ ۋىجدانىنى ئويغىتىپ، غۇرۇرنى تېپى-ۋېلىشىغا ياردەم قىلالدىمۇ؟ تېخى ئۇنداق بولغانى كۆرگەن بىرەر ئادەم يوق. شۇڭا پاكت بولسۇن ياكى بولمىسۇن بەربىر.

تاكسى كەلسە بولاتتى. ھازىر شەھەردە نۇرغۇن ئىشلار تەسلىشىپ كەتتى. ياشماق، ئۆلمەك، كېسەل كۆر-سەتمەك، داۋالانماق، كۈلمەك، يىغلىماق، تاكسى توسۇ-ماق... ئىش قىلىپ ھەممە ئىش تەس... بۈگۈنكىگە ئوخشاش بەزىدە ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشۇمۇ تەس ئىكەن تېخى. گەجگەمگە «قاس» قىلىپ تەگكەن بىر نەرسىنىڭ زەربىسىدىن سەنتۇرۇلۇپ تاس قالدۇم ئوڭدامغا يىقىلىپ چۈشكىلى. ئارقامغا ئورۇلۇشمىگە، مۇراسىم كۆڭلەكلىرى-نىڭ پەشلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ، ئېگىز پاشنىلىق ئاياغلىرىدا مەتكو تېتىۋاتقان تۆت ئايال تەرەپ - تەرەپتىن باستۇ-رۇپ كېلىپ مېنى ئۇرۇشقا باشلىدى. ئېچىشىۋاتقان يۈز-لە-رىمگە تەكرار تېڭىۋاتقان تەستەكلەر تېپىككە ئالماشقاندا مەن يېقىلىپ چۈشتۈم. ئىككى قولۇم نىمەكەش مامۇق چاپ-نىمىنىڭ يانچۇقىغا سېلىقلىق ئىدى، دەرھال قوللىرىمنى ياز-چۇقۇمدىن چىقىرىپ يۈزلىرىمنى دالدا قىلىۋالدىم. بۇنىڭ-دىن باشقا ھېچنەرسىگە قۇربىتىم يەتمەيتتى. بەلكىم ھازىر مېنى ئۇرۇۋاتقانلار بايقى تۆت خوتۇنلا ئەمەستۇر، بەلكىم ئۇلارغا يەنە باشقا ئاياللار قوشۇلغاندۇر؛ بەلكىم ئۇ خە-تۇنىڭ ئوغلىنىڭ تويغا كەلگەن ياش يىگىتلەر قوشۇلغان-دۇر. ئىش قىلىپ يەردە دومىلاپ يۈرۈپ پەشۋا، تېپىك ئاستىدا ئىگىرىدىم. مۇشۇ يەرگە ھازىر ئېرىم كېلىپ قالسا ئۇلارنى توسۇپ مېنى قوتۇلدۇرۇۋالارمۇ ياكى ئۇ خوتۇن تەرەپ بولۇپ ئۇمۇ مېنى ئۇرارمۇ؟ بۇنىمۇ بىلمەيتتىم. چۈنكى، مۇشۇ خوتۇن ئارىمىزدا پەيدا بولغاندىن بېرى ئەر - خوتۇن ئىككىمىزنىڭ قەلبىدە بىر - بىرىمىزگە نىسبە-تەن ئۆچمەنلىكتىن باشقا نەرسە قالمىغانىدى. شۇنداقتمۇ يەنە بىر - بىرىمىزنى قىيناپ بىللە ياشاۋاتاتتۇق. قورسىقىم-غا تېڭىۋاتقان تېپىكتىن كېيىن سېزىم خىرەلىشىشكە باشلى-

بىلەتتىڭ.

بېشىمنى ساڭگىلىتىپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتىم. تۇ-
يۇقسىز كۆز ئالدىمدا ئاپئاق قەغەز سۇنۇپ تۇرغان بىر
قولنى كۆرۈپ ئاستا بېشىمنى كۆتۈرۈپ قارىسام، يەنە ھې-
لىقى ئىنىمغا ئوخشايدىغان بالا ئىكەن. مەن مەقسەتسىز
بىر ئاڭ بىلەن ئۇ سۇنغان قەغەزنى ئالدىم.

— چېكىڭىزدىكى قاننى سۈرتۈۋېلىڭ، — دېدى ئۇ،
قەغەزنى نېمىشقا سۇنغانلىقىنى چۈشەنمىگەنلىكىمنى ھېس
قىلىپ.

قولۇمنى ئاستا چېكەمگە ئېلىپ بارغاندىن كېيىنلا بې-
شىمدىن قان ئېقىۋاتقانلىقىنى بىلدىم. ئېقىۋاتقان قان بەك
كۆپ بولمىسا كېرەك، قەغەزدە سۈرتكەندىن كىيىن قايتا
ساقىپ چۈشمىدى.

ئىنىمغا ئوخشايدىغان ساقچى بالا بىلەن يەنە ئىككى
ساقچى بىزنى ماشىنىدىن چۈشۈرۈپ ئېلىپ مېڭىۋاتقاندا
سىرتقا ماڭغان بىرسى:

— نېمە بولۇشۇپتۇ بۇلار، — دەپ سورىدى.

ئاۋۇلارنىڭ قارا قىشتا تىترەپ تۇرغان زەر كۆڭلەك-
لىك ھالىتى دىققىتىنى تارتتىمكىن، ياكى مېنىڭ ئۇرۇشتىن
قايتقاندا يارا بىلەن تولغان بىچارە ھالىتىمگە ھەيران
قالدىمكىن؟

— ئۇرۇشۇپ قاپتۇ.

— نېمە تالىشىپ بۇنچىۋالا بوپ كېتىپتۇ؟ — بايقى
ساقچى بىزگە قاراپمۇ قويماي يېنىمىزدىن ئۆتۈپ كېتىۋې-
تىپ قوشۇپ قويدى يەنە.

— ئەر تالىشىپ، ئەردىن باشقا نېمە بار ھازىر ئايال-
لار تالىشىپ قان بولۇشۇپ كەتكۈدەك.

بۇ گەپ يۈرىكىمگە زىققەت سانجىلدى. سىلەرگە
دېسەم، مەن ئۇ يەرگە ھەرگىز ئەر تالىشىپ بارمىغانىدىم.
تالاشساممۇ، تالاشمىساممۇ مەن بەربىر مەغلۇبلىقى ئاشكا-
رىلىنىپ بولغان بىر مەزلۇم ئىدىم. مەن بۇ يەرگە ئېرىم-
نىڭ تېلېفونىدىكى ئۇچۇردا ئاجايىپ گۈزەل تەسۋىرلەن-
گەن يىلان باشلىق ئالتۇن بىلەن كۆرۈپ باقاي،
دەپ كەلگەنىدىم.

ساقچىلار بىزنى بىر ئۆيگە ئەكىرىپ قويۇپ چىقىپ
كەتتى. ئۆيدە بىر شىرە بىلەن ئورۇندۇقتىن باشقا ھېچنەر-
سە يوق ئىدى. تامغا يۆلىنىپ تۇرۇپ ئاستا سىغىنىقىپ
يەردە ئارانلا ئولتۇرۇۋالدىم. ئۇلار يىرتىلىپ، تارىلىپ بىر
بولغۇلىقى قالمىغان كۆڭلەكلەرنى ئاياۋاتامدۇ؟ ياكى
زادىلا يەردە ئولتۇرۇپ باقمىغان ئېسىل زادىلەر، ماڭچە-

يىپ كەتكەن ئاياغلىرى غاجاۋاتقان پۇتلىرىنى ھېلىدىن ھې-
لىغا ئايغىدىن چىقىرىپ سىيلىشىپ ئۆرە تۇرۇشاتتى. ئۇ-
زۈمگە قارىسام ئادەم ئىسكەتكە ئوخشايدىغان ئازراقمۇ
يېرىم قالماپتۇ. چاپنىم سۆكۈلۈپ مامۇقلىرى تۈزۈپ
ھەممە يەردە ئۇچۇپ يۈرەتتى. بېشىمدىكى ئاغرىقنىڭ
دەھشەتلىكلىكىدىن چاچلىرىمنىڭ بىر تېلىمۇ قالماي يۈلۈ-
نۇپ بولغانلىقىغا شەكسىز ئىشەندىم. قاڭشىرىم ئېزىلىپ
كەتتىمكىن بۇرۇنۇمدىن سۇ قۇيۇلۇپ، ئاغرىپ تۇراتتى،
تىلىمۇ ئاغرىمغا لىقلا كەپتۇ؛ تاياق تەگكەندە چىشلەپ
تاشلىدىمىمكىن؟ پۈتۈن بەدىنىمنىڭ ھازىرقى ئاغرىقىنى
سىلەرگە تەسۋىرلەپ بېرەي دېگەندىم، لېكىن بۇنىڭغا
ئوخشايدىغان يەنە بىر ئاغرىق بارلىقىغا ئۈزۈمۈمۇ ئىشەنمە-
گەچكە؛ سىلەرگەمۇ پەقەت پۈتۈن بەدىنىمنىڭ چىدىغۇسىز
ئاغرىپ تۇرۇۋاتقانلىقىنىلا دەپ بېرەلەيمەن. پۈتۈن بەد-
نىم چۈمۈلە چىشىلىگەندەك، ئىت تالىغاندەك، ياكى رايك
كېسىلى بولغان بىمارنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرىدىكى ئاغرىق-
دەك دەھشەت ئاغرىۋاتىدۇ.

— ۋايجان! — تۇيۇقسىز ۋارقىراپ كەتتى، مېنى تىل-
لاشتىن بىردەم توختاپ قالغان تۆت خوتۇننىڭ ئىچىدىكى
بىرسى، — بىلەزۈكۈم يوق تۇرىدۇ. باياتىن چۈشۈپ قال-
غانىمىدۇ؟ قايسىڭلاردا تېلېفون بار؟ تېلېفون قىلايلى، باي-
قى ئۇرۇشقان جايغا قاراپ باقسۇن؟ تېخى بۇگۈنلا
تاقىغانىدىم...

— بۇ يەردە كىمدە تېلېفون بولىدۇ، ھەممىمىز تۇ-
يۇقسىزلا چىققان تۇرساق، ئىلغۇچىنى مەھكەم ئىلمىغانمۇ؟
— قايسى بىلەزۈكىڭ ئىدى؟

— مۇشۇ تويدا تاقايىمەن دەپ ئالغان دۇبەينىڭ
ئالتۇن بىلەزۈكىچۇ؟ 50 گراملىق... — قوشۇپ قويدى
ئۇ، — ئىلغۇچىنىمۇ پۇختا ئىلغان بولمىسا.

— ھەممىنى قىلغان مۇشۇ رەسۋا! توينى ئاماندا توي
قىلغىلى قويماي ھەممىمىزنى بىسەرەمجان قىلدى. بىلەزۈ-
كۈم تېپىلماي باقسۇنچۇ قېنى جېنىڭنى سېتىپ تۆلەيسەن،
پەس!

مەن خۇددى تىلى كېسىۋېتىلگەن ئادەمدەك زۇۋاد-
سىز ئولتۇراتتىم. كاللام قالايىمقان، خىيالىم چىگىچ،
كۆڭلۈم پارا كەندە ئىدى. باللىرىم چۈشتە نېمە يېگەندۇ؟
مېنى ئىزدەپ يىغلىغانىمىدۇ؟ يىلان باشلىق ئالتۇن بىلە-
زۈكىنى تاقىغان خوتۇن ئېرىمگە مېنى چىقىشتۇرغان بولسا،
ئېرىم چىشىلىرىنى غۇچۇرلىتىپ يەنە بۇرۇنقىدەك مېنى ئۇ-
رۇشنى ياكى ئولتۇرۇۋېتىشنى خىيال قىلىۋاتامدۇ؟

تۇيۇقسىز ئىشىك ئېچىلىپ ھېلىقى خوتۇن سېرىق رەڭلىك مۇراسىم كۆڭلىكىنىڭ ئېتەكلىرىنى سۆرەپ، قاي-ماقرەك نوركا پەلتۇسىنى يېپىنىپ ئىشىكتىن كىرىپ كەلدى. ھېلىقىلار يۈگۈرۈپ دېگۈدەك ئۇنىڭ ئالدىغا باردى.

— ئاچا، نېمە ئىشلار بولدى؟ تويچۇ، سەنمۇ بۇ يەرگە كەپسەنغۇ؟

— ياخشى، ھەممە ئىش ئۆز يولىدا، سىلەر نېمە تويىنى توي قىلغىلى قويماي، ئويۇل-تويۇل خەقنى ئۇرۇپ ئىش تېرىپ يۈرسىلەر؟

— ۋىيەي! ساڭا ھاقارەت قىلىۋاتسا، بوش قويامتۇق بۇ زىدى پەسنى. قارا تۇرقىغا، ئۆزىنى كىم چاغلان قالدۇ. كى بۇ پېسەندى! پېتىنىپ تويلىرىمىزنى بۇزۇپ يۈرگەننى، تېخى!

— ئەجەب ئوغرى مۇشۇ كەتكەن سەھنىگە چىقىپ، مەك-رافوننى ئالغىنىنى ھېچقايسىمىز كۆرمەپتۇق دېسە...

— بولدى، تىللىماڭلار، بەلكىم بۇ ئايال خاتا تونۇپ قالغاندۇ، ياكى ئۇ قۇشما سلىق بولغاندۇ. ئۇنچۇۋالا قىلىپ كەتكۈدەك ئىش يوق.

مەن ھەيرانلىق بىلەن ئۇنىڭ خاتىرجەملىك چىقىپ تۇرغان تۇرقىغا قارىدىم. راستىنلا خاتا تونۇۋېلىپ، ئۇ-قۇشماستىن گۇناھسىز بىرەرسىگە ئازار بېرىپ قويغاندۇ. مەنمۇ؟ ئەگەر راستىنلا شۇنداق بولدىغان بولسا بۇ ھەر-گىزمۇ كىچىك ئىش ئەمەستە! ئۇنىڭ سۈرمىلەنگەن قارا كۆزلىرى بىلەن كۆزلىرىم ئۇچرىشىپ قالدى. ئۇ كۆزلىرى-دە مەلۇم بىر نەرسە بار ئىدى. مەلۇم بىر نەرسە ماڭا كۆزلىرىم ئىچىدىن قارايتتى. ئۇنىڭ تۇرقىدىكى خاتىرجەملىك بىلەن كۆزلىرىدىكى بىسەرەمجانچىلىق ئوخشمايتتى. بويىنىدىكى قاتار-قاتار ئېسىلغان ئالتۇن زەنجىرلەر، خانىشلارنىڭكىدەك ئالتۇن سۆكسى، ئۇنچىلىرى پەسكە تارتىپ كېتىۋاتقان سېرىق كۆڭلىكى، ناۋاترەك نوركا چاپىنى كۆز ئۆڭۈمدىن ئاستا ئۆتتى. چىرايى شېشىدەك سۈزۈك، تۇجۇپىلەپ قىلىنغان پەردازلىرى ئۆزىگە بەكمۇ سىڭگەن، چاچلىرىنىڭ پاسونى ئۇنى خۇددى ئايال پادىشاھلاردەك ھەيۋەت كۆرسىتىپ تۇراتتى.

— بۇ خانىم ئادەمنى خاتا تونۇپ قالغان ئوخشايدۇ، ئەيىبلەۋەرمەڭلار، دەردكە چىدىماق تەس...

ئۇ ئەمدى مېنى خانىم دېيىشكە ئۆتتى. لەۋ سۇرۇخى ياخشى سىڭگەن لەۋلىرى مەدىرلاپ سۆزلەپ تۇراتتى. كۆزلىرىم سۈرمىلەنگەن قارا كۆزلىرىگە پاتتى، ئۇمۇ كۆزلىرىم.

رىنى ئېلىپ قاچمىدى. ئۆچمەنلىك، ئاداۋەت، غەزەپ تولغان قارچۇقلىرىم ئۇنىڭغا قارىلاپتتى. ئۇنىڭ كۆيگەن-دەك قارا، خۇمارلىشىپلا تۇرىدىغان كۆزلىرى كۆزلىرىمگە قارىلاپ، ماڭا بىر نەرسە دېمەكچى بولاتتى. ئۇ كۆزلىرىگە تىكلەتتىم، ئىچ-ئىچىگە، تېگى-تەككىگە... ئۇنىڭ لايىلانغان ئەگمە كىرىپكىلىرى بىر قېتىم قېقىلىپ كۆزلىرىنىڭ قارىسى يەنە كۆزلىرىمگە پاتتى.

خاتا تونۇپ قالغاندىمەنمۇ؟

يەتتە يىلدىن بېرى ئېرىمنىڭ خۇددى ئېلىپ، جىسمە-نىلا ئۆيدە قويغان ئۇ ئايالنى خاتا تونۇپ قالغاندىمەنمۇ؟ مەن ئۇنى بىر نەچچە قېتىم كۆرگەندىم. ئۇ چاغلاردا ئۇنىڭ ئۈستىبېشىدا بۈگۈنكىدەك مۇراسىم كىيىمى، يۈزىدە قېنىق پەرداز يوق ئىدى. ئازادە كىيىملىرى، سۇس پەردازلىرى ئۇنى يېشىدىن كىچىك كۆرسىتىپ تۇراتتى.

ئۇنى خاتا تونۇپ قالغاندىمەنمۇ؟ ئۇنىڭغا قايتىدىن سەپىلىشقا باشلىدىم، ئىشىشىپ كەتكەن قاپاقلىرىم تۈزۈك ئېچىلمايتتى. ئېچىشىۋاتقان كۆزلىرىم ئۇنىڭغا ئۇزۇن تىكە-لىشىمگە بەرداشلىق بېرەلمەيتتى. لېكىن مەن يەنىلا ئۇنىڭدىن كۆزۈمنى ئۈزەلمەيتتىم. نەپرىتىم تېشىشقا باشلىدى، كىچىك ئوغۇلغا قىزىل چىققاندا، كېچىدە قىزىتمىسى ئۆرلەپ كېتىپ، تېلېفون قىلىپ ئېرىمنى ھېچ يەردىن تاپالمايدىغاندا، بالامنى كۆتۈرۈپ دوختۇرخانىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ، دوختۇرخانا دەرۋازىسى ئالدىدىلا يىقىلىپ قالغۇ. نېمدا ئېرىمنى ئۇ ئېلىپ كەتكەندى. قىيىنئاتام تۈگەپ كەتكەن كۈنىمۇ ئېرىمنى ھېچ يەردىن تاپالمايدۇق، ئەل-ۋەتتە ئېرىم ئۇنىڭ يېنىدا ئىدى. ئىش قىلىپ ئېرىمنىڭ كۆڭلى، مەيلى خىيالى ئۇنىڭدا ئىدى. ئىككى ئوغۇلۇم ۋە مەن ئۇ ئايالنىڭ سايىسى ئاستىدا نىمجان ئۆسۈۋاتقان قە-دىرسىز ئوت-چۆپلەردەك ئېرىمنىڭ دىققەت-نەزىرىگە كەمدىن كەم نائىل بولاتتۇق.

قاچان، قانداقلا چە ئۇلارنىڭ خۇپىيانە ئىشىنى سېزىپ قالغىنىم ئېسىمدىن چىقىپ كېتىپتۇ. چۈنكى بۇ ئىشقا بەك ئۇزاق بولۇپ كەتتى. شۇ ئۇزاقتىن بېرى بىز كەچ كۈز پەيتى ئۇۋىسىنى تېپىۋېلىشقا ئۈلگۈرەلمىگەن ئېڭىز قۇرتىدەك تەمتىرەپ ياشىدۇق، تىترەپ ياشىدۇق. ئۇلارچۇ؟ ئۇلار بىزنى پايىمال قىلىش بەدىلىگە كۆڭۈللىرىمىزنى خۇش قىلىشتى. بىزنىڭ يىغىمىز ئۇلارغا كۈلكە بولدى. ھەتتا بىزدەك ئىنسانلارنىڭ ئۇ ئەرنىڭ جىسمى ھەم روھىغا ھەقدار ئىكەنلىكىمىز ئېسىمگە كەلمىدى، ياكى ئېسىمگە كەلمىمۇ پەرۋايىغا كېلىپ باقمىدى. يىللاردىن بېرى ئۇنى

ئۇلارغا قاراپ ئولتۇراتتىم. ئۇ ئايالنىڭ بىلىكىدە ھېلىقى يىلان باشلىق ئالتۇن بىلەزۈك ئەمدى يوق تۇراتتى. كۆزلىرىمىز يەنە ئۇچرىشىپ قالدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىگە كۆزلىرىم ئارقىلىقلا قارىغان بولسام كاشكى، لېكىن ئۇنىڭ كۆزلىرىگە بىر ئايالنىڭ يۈرىكى بىلەن قاراۋاتاتتىم. مەن ئۇنى خاتا تونۇپ قالغاندەنمۇ؟ بىر شەھەردە بولغانلىقىمىز ئۈچۈن ئۇنى تالاي قېتىم كۆرگەندىم، ئۇنى قۇرۇپ قالغان بىر تۈپ دەرەخكە ئوت قويغاندەكلا ئوت قويۇپ گۈررىدە كۆيدۈرۈپ، كۈل قىلىۋەتكۈم كەلگەندە. بىر داس يۇندىنى تۆككەندەكلا ئەۋرەزگە تۆكۈۋېدى. تىشىنى خىيال قىلىپمۇ يۈرگەندىم. تامىقىغا زەھەر سېلىپ قويغۇم كېلەتتى، ياكى چېپىغا تۈكۈرۈپ قويسام ئۈچۈم چىقىدىغاندەك ئويلاپ يۈرگەندەم بىر چاغلاردا. لېكىن قولۇمدىن ھېچنېمە كەلمىگەنلىكىنى بايا سىلەرگە دېدىم. مەن پەقەت كېچىلىرى يۇلتۇزلارغا يىغلاپ بېرەتتىم، كۈندۈزلىرى قۇشلارنىڭ كۆزىدە، چۈمۈلنىڭ ئۈندە يىغلايتتىم، يۈرىكىم ئوق يېگەن كېيىكتەك تولغىناتتى.

ئۇ ئايال كۆزلىرىمگە قارايتتى. مەن ئۇنىڭ كۆزلىرىدە گە ئەگىشىپ يەنە بىر دۇنياغا كېتىپ باراتتىم، قايتىپ كېلىشكە تىرىشقانچە چوڭقۇرلاپ كىرىپ كېتىپ باراتتىم.

— مېنى خاتا تونۇپ قالدىڭ، — دەيتتى ئۇ كۆزلىرىم، — ياكى خاتا تونۇپ قال، بۈگۈن تويى بولغان ئوغلۇم ئۈچۈن، رەسىدىلىككە قاراپ كېتىۋاتقان قىزىم ئۈچۈن، ئېرىم ئۈچۈن، يەنە مەن ئۈچۈن، مېنى خاتا تونۇپ قال. ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قارايتتىم.

— ياق، سېنى قىيامەت كۈنىمۇ توپتوغرا تونۇۋالە. مەن. پەرداز قىلىۋالماقتا يوق بىر قات تېرەڭنى سويۇۋېدى. تىپ كەلسەڭمۇ مەن سېنى ھەرگىز خاتا تونۇپ قالمايمەن. سەن ئىپار كېيىكىنىڭ تېرىسىگە كىرىۋالغان تۈلكە، مەن سېنى ھەر قاچان توغرا تونۇيالايمەن.

— كەچۈرگىن، مېنى كەچۈر. بۈگۈنكى قۇياش ئەتە يەنە كۆتۈرۈلىدۇ، بىز يەنە ياشايمىز. دىشۋارچىلىقلاردىن قۇتۇلۇپ كېتەلمەيمىز. كەچمىشتىكىسى مېنى ئازدۇرغان شەيتان. مەن شەيتان ئوتىنىڭ يالقۇنىغا مەپتۇن بولۇپ سېنى ئازاپلىدىم. كەچۈرگىن، مۇشۇ قېتىم كەچۈر، ساڭا بىر ئۆمۈر مىننەتدار بولاي...

— شەيتان ئوتى سەندىلا ئەمەس، ھەر كىمدە بار. ئۇنىڭ شېرىن كۈلكىسى ھەر كىمنىڭ ئېزىپ باققۇسىنى كەلتۈرىدۇ. ئازدۇرغۇچى يالقۇنى ھەر كىمنىڭ قولىنى سۇنۇپ ئىسسىنغۇسىنى كەلتۈرىدۇ. لېكىن ئادەم دېگەندە شەيتانغا

چايناپ - چايناپ تۈكۈرۈۋېتىشنى ھەر كۈنى خىيال قىلاتتىم، لېكىن يەنە ھېچنەرسىگە مادارم يەتمەي ئۈنۈم ئىچىمدە، دەردىم ئىچىمدە، غېمىم ئىچىمدە ياشىغاندىم. بۈگۈن قانداق بولدى، قانداق بىر كۈچ بىلەن سەھنىگە چىقىپ ئۇ سۆزلەرنى قىلالدىم؟

يەتتە يىلدىن بېرى ئوق تەگكەن قۇشتەك بىر تۇيغۇ. دا ياشاپ كەلگەندىم. يارىدار ئىدىم، يارامدىن توختىماي قان چىقىپ تۇراتتى، كېچىلىرى چىدىغۇسىز ئاغرىيتتى، ئىگراپ تولغىنىم، ئازابلىنىپ چىقاتتىم. يارام ئۇ خوتۇننىڭ سەۋەبىدىن كۈندە نەچچە رەت قانايىتى، بەزىدە ئۆزۈم قاننىم، لېكىن سەۋەبكارى يەنىلا ئۇ بولاتتى. پالۋان ئوغۇللىرىم ئاتا مېھرىگە قانماي كۈندىن - كۈنگە ياۋاش چوڭ بولۇپ قالدى. ئارسلانلىرىم ھەر كۈنى مېنىڭ ناماز - شامنى ئەسلىتىدىغان پېقىرانە چىرايمىغا قاراپ غەمكىنلەشپ كەتتى.

ئۇ ئايال ماڭا قاراپ تۇرۇپ، ھېلىقى تۆت خوتۇنغا سۆزلەۋاتاتتى:

— دېدىمغۇ سىلەرگە، بۇ خانىم مېنى خاتا تونۇپ قالغان ئوخشايدۇ.

ئۇنىڭ توختىماستىن مېنى «خانم» دەپ ئاتىشى يامان گەپ بىلەن تىللاۋاتقانداك ئوغامنى قاينىتاتتى. بۇ ياسالما بۇزۇق مۇشۇ يەردىمۇ ئۈستىلىق ئىشلەتمەكچى بو. لۇۋاتاتتى. مۇشۇ يەردىمۇ يىلان بەشىرىسىگە قارلىغاچ تو. نىنى يېپىنىپ ئالدامچىلىق رەپتارىغا كىرىۋېلىپ باراتتى. تۇرۇپلا ئۇنىڭغا قاراپ تۈكۈرۈپ قويغۇم كەلدى. لېكىن پۈتۈن بەدىنىم ئاغرىپ، ئاغزىمدىن تۈكۈرۈك ئەمەس، ھورمۇ چىقىمغۇدەك ھالدا ئىدىم.

ئۇنىڭ كۆزلىرى ماڭا قاراپ سۆزلەيتتى. ئەگەر ئۇنىڭ كۆزلىرىگە كۆزۈم ئارقىلىقلا قارىغان بولسام ئىدىم، بەلكىم ئۇنىڭ كۆزلىرىنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى بىلەلمەس بولغىيتتىم.

ئۇنىڭ كۆزلىرى سۆزلەۋاتاتتى.

— بۇ ئۇنداق كىچىك ئىش ئەمەس ئاچا، بىز بۈگۈنكى سورۇندىكى ھەممە ئادەمنى قايتىدىن بىر يەرگە يىغىپ ئۇ ئايال خاتا تونۇپ قاپتىكەن دەيمىزمۇ؟ ماقۇل، شۇنداق دېگەنمۇ بولايلى، لېكىن كىم ئىشىنىدۇ ئۇنداق گەپكە؟

— سېنىڭ زادى باغرىڭ يۇمشاق، بۇنىڭ ئەبگا تۇر. قىغا قاراپ ئىچىڭ ئاغرىپ شۇنداق دەۋاتقانسان؟

— ياق، ئىچ ئاغرىتىدىم، راست سۆزلەۋاتمەن.

رەتتىنى سىزىپ بېرىۋاتاتتى. ئۇ خوتۇندىن بۇرۇنقىدىنمۇ بەك يىرگىنىپ كەتتىم.

بەدىنىمنىڭ ئاغرىقلىرى يەنە قوزغىلىپ كەتتى. كۆز-لىرىم ئۇنىڭ كۆزىگە پاتتى. ئەگەر ئۇ كۆزلىرىگە كۆزلىرىم بىلەنلا قارىغان بولسام ئىدىم، شۇنچە يىللىق تارتقان ئازابلىرىم ئېغىز ئالاتتى. لېكىن بەزىدە كۆزلىرىم بىر - بىرىنىڭ ئىچىگە چۆكۈپ كېتىدىكەن.

— خاتا تونۇپ قالدىڭ شۇنداقمۇ؟ — ئۇنىڭ كۆزلىرى كۆزلىرىمگە شۇنچە لايىتى، يۈرىكىم بۇ سۆزلەرنى ئاڭلايتتى.

— ياق، توپتوغرا تونۇدۇم. سەن يىلان باشلىق ئالتۇن بىلەن زۇكىنى تاققان ئايال. سەن يۈرىكىگە يىلاننى يوشۇرۇپ قويۇپ، قارلىغاچ سىياقىدا ياشايدىغان ئايال، سەن ئىپار كېيىكىنىڭ تېرىسىگە كىرىۋالغان تۈلكە. مەن سېنى توغرا تونۇدۇم.

— خاتا تونۇپ قالدىڭ! ئوغلۇم ئۈچۈن، قىزىم ئۈچۈن بىر قېتىم خاتا تونۇپ قال، مۇشۇ بىر قېتىم.

كۆزلىرىمنى يۇمدۇم. كۆز ئالدىمدا يەتتە يىللىق سەرسانلىقىم پىرقىرايتتى. چىراغ يېقىلمىغان ئۆيدەك قا-راڭغۇ بىر ھايات جېنىمنى قاخشىتاتتى. سۆيگۈسىزلىك، ئىززەتسىزلىك، قەدىرسىزلىك مېنى يەتتە يىل غاجىلاپ، يەپ تۈگىتەي دەپ قالغانىدى. يۈرىكىم سىر قىردى.

كۆزلىرىمنى ئاچتىم. ئۈنچە باسقان زەر كۆڭلەكلە-رى يىرتىلغان ئاياللار قاتار تۇرۇشاتتى، ئېگىز پاشىنىسى سۇنغان چىرايلىق توپلەيلىرى كالىچاراپ كەتكەن ئاياللار پۇتلىرىنى سىيلاپ ۋايسىشاتتى، چاچلىرى چۇۋۇلۇپ، سالۋاراپ، سۆلىتىدىن ئايرىلغان ئاياللار تام تۇۋىدە تۇرۇپ تىترىشەتتى.

يىلان باشلىق بىلەن زۇكىنى ھازىر تاقىمىغان ئايال ئۇلارغا يەنە سۆزلەشكە باشلىدى:

— سىلەرگە دېدىمغۇ، بۇ خانىم ئادەمنى خاتا تونۇپ قاپتۇ، بايا مېنى بىرسىگە ئوخشىتىپ قاپتۇ.

— مۇشۇنىڭ كاساپىتىدىن بىلەن زۇكىم چۈشۈپ قاپتۇ، — دېدى باياتىن بېرى يىتكەن بىلەن زۇكى ئۈچۈن يىغلاپ ئولتۇرغان ئايال.

— مەن ساڭا بىلەن زۇكى ئېلىپ بېرىي.

— ئاچا، بۇ ئۇنداق كىچىك ئىش ئەمەس، بۇ قانچۇق يۈزىمىزنى تۆكتى!

— ئاللاھمۇ گۇناھكار بەندىلىرىنى كەچۈرىدۇ، بىزنىڭ خاتالىشىپ قالغان بەندىنى كەچۈرمىگۈدەك نەرد.

ئەگەشمەيدىغان ئەقىدە بولمىسا سەندەك ئېزىپ كېتىۋېرىدۇ. سەن پاسكىنا خوتۇن گۇناھنى شەيتانغا دۆڭگىمە! سەن مېنى جاندىن تويغۇزدۇڭ. نەچچە قېتىم تاس قالغان. مەن ئۆزۈمنى بىر نېمە قىلىۋالغىلى. ئىككى ئوغلۇم يۈردى. كىمىنىڭ بېغىشىغا ئېسىقلىق بولمىغىنىدا ئىدى بۇ جاھاننى ساڭا نە ۋاقلا بىكارلاپ بەرگەن بولاتتىم. رەزىل خوتۇن. مەن ساڭا ئۆچ! سېنى خاتا تونۇپ قالدىم.

كۆزلىرىم يېنىپ كەتتىمكىن ئۇ كۆزلىرىمنى بىردەم كۆزلىرىمدىن نېرى قىلدى.

ئىككى ساقچى يەنە بىر كىشى بىلەن كىرىپ كەلدى. مەن تونۇيتتۇم، ئۇ ئەر بۇ خوتۇننىڭ ئېرى ئىدى.

ئىسسىق چىراي، يۇمىلاق كۆزلىرىدىن مېھرىبانلىق چىقىپ تۇرىدىغان، قىسقىراق قويۇق قاشلىرى قاپاقلىرىغا سايە تاشلىغان، يېشىغا قارىغاندا ئازراقمۇ شالاڭلىمىغان چاچلىرى سالاپىتىگە سالاپەت قوشۇپ تۇرغان؛ كىيىملى-رى ئۆزىگە شۇنداق ياراشقان بۇ ئادەم قارىغان ئادەمگە خاتىرجەملىك تۇيغۇسى بېرىتتى. ھەر قېتىم بۇ ئادەمنى كۆرگەن ۋاقىتىدا كۆچىدىن بېرى كېلەلمەيدىغان، مېھىر-سىز، مۇردىدەك سوغۇق ئېرىمنىڭ نېمىسى بۇ ئادەمدىن ئارتۇقتۇر؟ دەپ ئويلاپ يۈرەتتىم. ماڭا، ئۇ ئەرنىڭ چاچلىرى بۇگۈنلا ئاقىرىپ كەتكەندەك تۇيۇلدى. كۆز قۇيرۇقىدىكى قورۇقلىرىدىن بىر پەرىشانلىق، جىلچىلىك تۆكۈلۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىكى قەھەردىن ماڭا بولغان بىر خىل مەنىستەمەسلىك ۋە ئۆچمەنلىكنى كۆرۈپ قېلىپ كۆڭلۈم بەك يېرىم بولدى.

— بۇ خانىم ئادەمنى خاتا تونۇپ قاپتۇ، — دېدى، ئېرىم يىلانباشلىق ئالتۇن بىلەن زۇكى ئېلىپ بەرگەن بۇ خوتۇن ئېرىگە قاراپ.

ئۇ يەنە تېخى سومكىسىدىن نەم قەغەز ئېلىپ مامۇق-لىرى تۈزۈپ تۇرغان چاپنىمنىڭ مۇرىسىدىكى توپىلارنى سۈرتۈشكە باشلىدى. مەن ھەيران قالدۇمكىن ئۇنىڭ چىرايلىق لېكىن پاسكىنا قوللىرىنىڭ مۇرەمگە، چېكەمگە، ھەتتا يۈزلىرىمگە تېگىشىگە قارشىلىق قىلىشىمۇ ئۇنتۇپ تۇرۇپ بېرىپتىمەن. تۇرۇپلا زەردە بىلەن ئۇنىڭ يۈزۈم-نى سۈرتۈۋاتقان قوللىرىنى سىلكىۋەتتىم.

ئۇ تۈلكە قىلىقىدىن ئىپار پۇرىقى چىقىرىپ ئەتراپ-دىكىلەرنى سەرھۇش قىلىۋاتاتتى. ئۆزىنى خەلقى ئالەم ئالدىدا رەسۋايى ئەزىم قىلغان بىر خوتۇنغا خەير خاھلىق قىلىپ، ئېرىگە مېھرىبان، كەڭ قورساق بىر ئايالنىڭ سۇ-

تىم، ئەركىنلىككە يېتىم، ئەركىنلىككە يېتىم. شۇڭا، دادا-
نىڭ ماڭا بولغان مېھرىنىڭ قوشنىمىزنىڭ قىزلىرىغا بولغان
مېھرىگە يەتمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ كۆڭلۈم يېرىم
بولاتتى، نېمىشقىمۇ قوشنىمىزنىڭ قىزى بولۇپ قالغان
بولغىنىم؟ دەپ ئۆكۈنۈپ يۈرەتتىم. بۈگۈنمۇ كۆڭلۈم
يەنە كىچىك ۋاقتىمىدىكىدەك يېرىم بولدى.

ئۇ ئەرگە يەنە بىر قېتىم قارىغان ۋاقتىمدا ئۇنىڭغا
بىردەم بولسىمۇ يۆلىنىپ تۇرۇپ ھەممىنى ئۇنتۇغۇم كېلە-
ۋاتاتتى، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن مېنى خاتىرجەم قىلالايدىغان
بىر روھنى كۆرۈۋاتاتتىم. ئۇنىڭ جىلچىلىكتە ئۇۋۇلۇۋات-
قان روھى كۆزلىرىمگە قۇمدەك تۆكۈلۈۋاتقاندا كۆرۈ-
نۈپ كەتتى.

— مەن بۇ ئايالنى خاتا تونۇپ قاپتىمەن! —
دېگەن ئاۋازىمنى ئاڭلاپ، ئۆز نەشتىرىنى ئۆزىگە
ئۇرغان چايانغا ئوخشاش تولغىنىپ كەتتىم. كۆز ياشلىرىم
تاراملاپ تۆكۈلۈپ كەتتى.

ھېلىقى ئاياللار جاھاننى بېشىغا كىيىپ ۋاتىلىدىشىۋاتات-
تى.

ساقچىلار بىرنېمىلەرنى دەيتتى. قۇلقىمغا ھېچقايسى
گەپ كىرمىدى.

— ئۇنداق بولسا، ھېچقانداق دەۋايىمىز يوق، ئۆز
ئىچىمىزدە كېلىشتۈق، دەپ ئىمزا قويۇڭلار، — دېدى
ساقچىلاردىن بىرسى.

ئۇ ئايال ساقچىنىڭ قولىدىكى قەغەزگە ئىمزا سىنى
قويدى. ئەمدى ئۇنىڭ ئالدامچى كۆزلىرىگە ئەسلا قارد-
غۇم كەلمىدى.

مەنمۇ ساقچى كۆرسەتكەن بىر كاتەكچىگە يېگەن
تايماقلىرىمغا دەۋايىم يوقلۇقىغا ئىمزا قويۇپ بەردىم.
يۇمىلاق قارا كۆزى بار ئەر، ئېرىم ئېلىپ بەرگەن
يىلان باشلىق ئالتۇن بىلەزۈكنى تاقايدىغان ئايالنى
ئېلىپ بۇ يەردىن كەتتى.

ھاۋا ئوچۇق بولغان بىلەن قۇياشنىڭ ئادەمنى ئىل-
لىتىۋىدەك تەپتى يوق ئىدى. مەن نىمكەش مامۇق چاپ-
نىمنىڭ يانچۇقىغا قولۇمنى سېلىپ، ئاغرىۋاتقان تېنىمنى
سۆرەپ ساقچى ئىدارىسىنىڭ دەرۋازىسىغا قاراپ
ماڭدىم.

ئاپتور: قەشقەر كونا شەھەر ناھىيەلىك يېزا ئىگىلىك تەرەققىيات
بانكىسىدا

مىز بار. سەۋر قىل.

— خاتا تونۇپ قالغىنىنى سەن قانداق بىلىدىك؟ ئۇ
نېمىشقا بىر ئېغىز گەپ قىلمايدۇ، تىلىنى سۇغۇرۇۋالمايدۇ-
سىلەر؟ — ئۇنىڭ ئېرى زەردە بىلەن شۇنداق دېدى،
— سەن ئەجەب توختىماي سۆزلەپ كەتتىڭا؟ خاتا
تونۇپ قالغان بولسا ئۇ ئۆزى دېمەمدۇ؟

— چېچىلمىسلا، قان شېكەرلىرى ئارتىپ كەتمە-
سۇن. بايا، سىلەر كېلىشنىڭ ئالدىدا خاتا تونۇپ قالغانى-
قى ئۈچۈن مەندىن كەچۈرۈم سورىدى.

ساقچىلار پۈتۈكچىلىرىنى تەقلەپ، سوراقنى باشلى-
ماقچى بولۇۋاتاتتى. كۆزلىرىم يەنە بىر - بىرىنىڭ تەك-
تىگە شۇغۇلدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى داۋاملىق سۆزلەۋاتات-
تى.

ئۇنىڭ ئېرىگە قارىدىم. ئۇ ئادەم بايا كىرگەندە
بارمىقىغا قىستۇرۇقلۇق تاماكىسىغا تېخىچە ئوت ياقمىغان
ئىدى، يا تاشلىۋەتمەيتتى، يا ئوتلاپ چەكمەيتتى، بارم-
قىغا قىستۇرۇقلۇقلا تۇراتتى. كۆزلىرىم ئۇچرىشىپ
قالدى. مېھرىبانلىق تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان قارا كۆزلىرى
ئوت شولسى چۈشكەندەك، ياكى ياشقا تولغاندا پەر-
قىراتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قاراپ تۇرۇپ ئېرىمنىڭ
كۆزلىرىنى ئەسلەپ قالدىم، ئېرىمنىڭ كۆزى قانداق بول-
غىيتتى؟ قارىمىدۇ، ياكى چىقىرىمىدۇ؟ چوقۇم چىقىرى. قارا
كۆز ئەرلەر ۋاپاسىز بولمايدۇ، دەۋالدىم ئۆزۈمچىلا بىر-
دەمدە.

ئۇ خوتۇننىڭ ئېرىنى كىچىك ۋاقتىمىدىكى قوشنى-
مىزغا ئوخشىتىپ قېلىۋاتاتتىم. قوشنىمىزمۇ مۇشۇنداق
يۇمىلاق قارا كۆزلۈك ئادەم ئىدى. ئۈچ قىزى بار
بولۇپ، كىچىك قىزى مەن دېمەتلىك كېلەتتى. ئۇ ئادەم
قىزلىرىغا بەكمۇ ئامراق ئىدى. ئىشتىن كەلسە قىزلىرى
بىلەن پاراڭلىشىپ، كۈلۈشۈپ ئولتۇرغىنىنى كۆرەتتىم،
قىزلار دەرەخكە ياماشقاندا دادىسىغا يامىشىپ ئوينى-
شاتتى. قىش كۈنلىرى دادىسىنىڭمۇ قىزلار بىلەن بىللە
قار بوۋاي ياساپ ئوينىغىنىنى كۆرگەندە بولسا كۆزلە-
رىمنى يۇمۇۋالغۇم كېلىپ كېتەتتى. يازدا قىزلىرىغا
چېچەك گۈللۈك، ئاجايىپ چىرايلىق كۆڭلەكلەرنى ئېلىپ
بېرەتتى. ھەتتا قىزلىرى ئالىي مەكتەپكە ماڭغاندا يىغلاپ
كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەنمىش. مەن دادامنىڭ سۈرلۈك،
ئېغىر مەجەزىدىن قورقۇپ، خالىغانچە يېقىنلىشىپ ئەرك-
لىيەلمەيتتىم، بەزىدە قورقۇپمۇ قالاتتىم. كىچىك بولسا-
مۇ ئۆيىمىزدە چوڭ ئادەملەردەك مۇئامىلىگە ئۇچرايتە-

كېچە

كېچە ياقۇپ نۇرى كۈندۈزۈمۇ توختماي ياغدى، ئەتراپ نەمخۇش ھاۋاغا توشتى.

ساپ ھەم سالقىن ھاۋا قاراگۈلگە تولمۇ خۇشياقتى. تۇيۇقسىزلا توکسېكىلت بىلەن بېرىش خىيالىدىن ۋاز كېچىپ، بازارغا پىيادە بارماقچى بولدى. بېرىشتىمۇ ئەڭ يىراق يولنى تاللاپ ئايلىنىپ ماڭدى. بۇ يول ئادەمسىز، ۋە تاشلاندىق پارنىكلارنىڭ يېنىدىكى يول بولۇپ، ئاخ-شىمى تۈگۈل كۈندۈزۈمۇ ئادەملەرنىڭ ئېسىگە كەلمەيتتى. تۇيۇقسىز خىرقىراپ خىرىسى ئارىلاش غالىجىلىق بىلەن قاۋىغان ئاۋازدىن چۆچۈگەن قاراگۈل، ئورنىدا تۇرۇپ سەكرىۋەتكىلى تاس قالدى، تارغىنە شېغىللىق يولنىڭ سول تەرىپىدىكى، قايسىدۇر بىر زامانلاردا قۇرۇلۇپ، قۇ-رۇلدۇم دېگۈچە ۋەيران بولغان ھاراق زاۋۇتىدىن بويىنى زەنجىر بىلەن باغلىۋېتىلگەن بىر ئىت ئۇنىڭغا ئېتىلغىنىچە قاۋاۋاتاتتى.

— ۋۇ ئىت! — دېدى قاراگۈل ئۆچمەنلىك بىلەن. ھازىر بۇ ھاراق زاۋۇتى تۈزلىنىپ كەتتى مەيدانغا ئايلانغان بولۇپ، بىر تەرىپىگە جايلاشقان زاۋۇت ئۆيلىرىنى ھەر قىسما ئىنسانلار ئىجارىگە ئولتۇراتتى.

بۇ خارابە چىراي ئۆيلەر، ئۆزىچە تېخى ئىككى قە-ۋەتلىك ئىدى. قاراگۈل خارابە بىنانىڭ ئالدىدا تېلېفوندا سۆزلىشىۋاتقان يېرىم يالىڭاچ بىر ئەرنى كۆردى. ھاۋانىڭ شۇنچە سۇغۇقلىقىغا قارىماي، ئەر بىر تال ئىشتاندىن باشقا ئۇچىسىغا ھېچنېمە ساپمىغان ئىدى.

قاراگۈل ئىسسىپ كەتتى، كىنولاردىكى مۇشۇنداق ۋەيرانە يەرلەردە باسقۇنچىلىققا ئۇچرايدىغان ئاياللار ۋە تۇياق باخشىنىڭ: «سەن ئۆزۈڭنىڭ باسقۇنچىلىققا ئۇچرىدى-شىڭنى ئۈمىد قىلىدىكەنسىن» دېگەن يىرگىنلىك پالى بىلەن چىقىرىپ كۆزلىرى يادىغا كەلدى.

— توۋا دېگىن، ساقمۇ سەن؟ ئادەم ئەقلى يۈزىلا.

دېمۇ يېتەلمەيدىغان سۆزلەرنى قىلىدىكەنسىن، ئاچقان پاللىك يوققا تەڭ ئىكەن، — ئاچچىقلىدى قاراگۈل قوللىرىنى سىلكىپ.

— ئاچچىقلىما قىز، سەن ئويلىمايسەن ئەلۋەتتە، لېكىن بۇ سەندىكى يوشۇرۇن ئاڭ، ئۇنى سەن سېزەلمەيدى-سەن، ئۇ ئىچىڭنىڭ تىرەن يەرلىرىدە يوشۇرۇن ساقلىنىدۇ ۋە بىر كۈنى ئۆزىنى ئاشكارا قىلىدۇ... — دېگەن ئىدى باخشى، قاراگۈل مەيلى قانداق ئىنكار قىلسا قىلسۇن، «باخشى» دەپ نامى بار بۇ خىزمەتدەشنىڭ سۆزلىرىدىن كېيىن، ئۆزىگە گۇمان بىلەن قارايدىغان بولدى. نۇرغۇن قېتىملاپ باسقۇنچىلىققا ئۇچراپ چۈش كۆردى. چۈشۈش ئۇنىڭغا ئەڭ رەزىل، پەس، پاسكىنا كىشىلەرمۇ باسقۇنچى-لىق قىلماقچى بولدى، ھەر قېتىم ھالقىلىق يەرگە كەلگەندە ۋارقىراپ ئويغىنىپ كېتەتتى. ئويغانغىنىدىن كېيىنمۇ، مەجلىغان كۆكسىنى ھېلىمۇ ئاغرىۋاتقانداك سېزەتتى.

— ئۇھ، — دەپ بويىنى تۇتتى قاراگۈل. ئىنچىكە، ئۇزۇن بارماقلىرى چىلىققىدە ھۆل بوپ كەتتى. ئۇ تەرلە-گەن ئىدى، ياش، يۇمران ۋە ھاياتى كۈچى تولۇپ-تاشقان، خوتەن قاشتېشىدەك سۈپۈزۈك بويۇنلىرى، تۆت ئىلىك كېلىدىغان گۈزەل پېشانىلىرى چىپ-چىپ تەرلەپ كەتكەن ئىدى.

نېمىلا بولمىسۇن، ئۇ بۇ نەس باسقۇر كەينى كوچى-دىن قۇتۇلۇپ، ئاخىر چوڭ يولغا ئۇلاشتى.

ئۇنىڭ ئېسى قاتتىق بۇزۇلغان ئىدى، تاللا بازىرىنىڭ ئوتتۇرىدا بىر ھازاغىچە تۇردى. نېمە ئېلىشىنى، قەيەرگە مېڭىشىنىمۇ بىلمىدى، ھەتتا نېمە ئالاي دەپ كەلگەنلىكىنى-مۇ ئۇنۇتتى.

ناھايتى گۇمان ئىچىدە بىر جىڭ بادام ۋە قورۇلغان يەر ياڭمى ئېلىپ دۇكاندىن چىقتى.

بۇ قېتىم ئەڭ قىسقا يول بىلەن ماڭدى. قېرىشقان-

— نېمىشقا ئىچتىم؟ بۇنى يىرتقان ئادەم ئىچىپ قويغان بولۇشىمۇ مۇمكىن ئەمەسمۇ؟ ئوغزىلىقىچە بىر يۇتۇم ئىچىۋېلىپ قويۇپ قويغان بولسىچۇ؟ بىرەر يۇتۇم-لۇق كېسىلى بوپ قالسىچۇ؟ ئەگەر بىرەر ئەيدىز ئاچقان بولسىچۇ! شىپىس بىلەن رەزىل قېنىنى تۆكۈپ قويغان بولسىچۇ؟

قاراگۈل ئويلغانچە قاتتىق غەش بولماقتا ئىدى.
— ياق، ياق، ھەرگىز ياق، ھازىر بەك كەچ بولۇپ كەتتى، ئەتە تاڭ ئېتىشىغا بۇ ھەسەلنى ئاپىرىپ كۆكتاتچە-نىڭ بېشىغا ئاتىمەن، ماڭا بېچتى سۆكۈلگەن مال ساتقىنى ئۈچۈن ھەرگىز كەچۈرمەيمەن.

— لېكىن بۇنى بىر يۇتۇم ئىچىپ قويدۇم دە؟
— لېكىن بۇنى ئىچىپ قويغىنىمنى ئۇ قانداق بىلەتتى؟
— بەربىر جىق ئىچمىدىم، تەڭكۈزۈپلا قويدۇم شۇ.
— ئىچىپ قويغىنىڭنى ئۇ بىلمەسلىكى مۇمكىن، لېكىن سەن بىلسەندە. نېمىلا بولسۇن ئىچكىنىڭ راست، ئىچىپ قويغان ئىكەنسەن، ئىگە بولۇشىڭ كېرەك.

— لېكىن پېچەتنى مەن يىرتىمىغان تۇرسام، بۇنى يىرتقان كىشىنى تاپالمىسا كۆكتاتچى ئىگە بولۇشى كېرەك.
— ئىچمىگەن بولساڭ شۇنداق بولاتتى، لېكىن سەن ئىچتىڭ، ئىچىپ قويغان نەرسەڭنى قايتۇرساڭ بولمايدۇ-دە...

— ۋاي بوپتۇلا، ھەرنېمە بولسا قىسمەت، بەربىر ئىچىمۇ بولدۇم، ئىچىپلۇپتەي ھەممىنى.. بولدى مۇشۇنداق بولسۇن..

— لېكىن پېچەتنى كىملىرى يىرتسا، سەن ئىگە بولساڭ قانداق بولدۇ؟ ھوقۇق - مەنپەئەتنىڭنى قوغدىمامسەن؟ خەق ئىچىپ قويغان نەرسىنى ئىچىش، ساڭا ھاقارەت...
قاراگۈل ئويلغانچە ئىچىدىكى ئاۋازلار كۆپىيىشكە باشلىدى. ھەركىم ھەر تەرەپكە سۆرەيتتى، قاراگۈلنى قىيناپ ھالىنى قويمايتتى.

بىر قۇتا ھەسەلنى تۇتۇپ تۇرۇپ، ناھايىتى پاراكەندە ھالەتتە ئولتۇرغان قاراگۈلنىڭ، نېمە ئويلار بىلەن، قانچىلىك قىيىن، قانچىلىك چەپراس بىر يولدا، قەيەرگە مېڭە-شىنى، كىمگە ئۆچلۈك قىلىشنى بىلمەي، قاتتىق ئارىسال-دى بولۇپ تۇرۇپ قالغىنىنى ھېچكىممۇ بىلمەيتتى...

دەك، ئىككى چېتى ئېگىز، ئوتتۇرىسى ئويما بۇ يول پاتقاق ئاستىدا مېجىلىپ ياتاتتى. ئۇ ئامالسىز تام ياقلاپ، تامغا چاپلىشىپ دېگۈدەك مېڭىپ پاتقاقلىقتىن ئۆتۈپ ئىشىك ئالدىغا كەلدى. كەلدىدە، دۇكانغا ھەسەل ئالغىلى بارغىنى «گۈپىدە» ئېسىگە كەلدى.

— ئۇف... ئۇف! ھەسەل... دەپ سۆزلىدى ئۇ ئۆز ئۆزىگە. ھېچكىمگە تۇيدۇرماي كەينىگە ياندى.

بۇ قېتىم ئەڭ قىسقا يول بىلەنمۇ، ئەڭ ئۇزاق يول بىلەنمۇ ماڭمىدى. ئۆيىنىڭ يان تەرىپىدىن مېڭىپ، بىۋاسىتە چوڭ يولغا چىقىپ كېتىدىغان تار يول بىلەن ماڭدى.

مۇزدەك شامال ئۇنىڭغا تولمۇ خۇشياقتا ئىدى. ئۇ ھەربىي گازارمىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ، سەل مېڭىپلا، تاللا بازىرىغا بېرىشتىن ۋاز كەچتى. دە، كۆكتات دۇكىنىغا بۇرالدى. ئۆتكەندە كۆكتات ئالغىلى كەلگەندە، تىزىپ قويۇلغان ھەسەللەرنى كۆرگەن ئىدى.

مال تەكچىسىدە «ئوي»، «دۆڭ»، «تەكشى» مار-كىلىق يەنە قانداقتۇر ھەسەللەر تىزىقلىق ئىدى. نۇرغۇنى 2014- يىلى ئىشلەنگەن، قىزىرىپ رەڭلىرى كېسىلىپ كەتكەن بولسىمۇ، تېخىچە خېرىدارنى تاپالمىغان ھەسەل-لەر ئىدى. قارا گۈل ئەڭ ئاۋۋال ھەسەللەرنىڭ ۋاقتىنى، ئاندىن چۈشەندۈرۈشنى ئەزۋەيلىگىنىچە ئوقۇپ، سېلىش-تۇرۇپ چىقتى. كۆكتاتچىنىڭ «ھەسەل تاللاۋاتامسىز؟» دېگەن سۆزىگىمۇ پىسەنت قىلمىدى.

يېرىم سائەتتەك ئىككىلەنگەندىن كېيىن، ئاخىر بىر قۇتا ھەسەلگە كۆڭۈل توختاتتى. ئېلىپ، پۇلىنى تۆلىدى. كۆكتاتچى ئۇنىڭغا خەس پارچە پۇل قايتۇردى، ئۇ بىر تۇتام پۇلنى خۇشياقمىغاندەك ئېلىپ:

— مېنى نېمانچە باي قىلىۋەتتىڭىز، — دېگەن سۆزى بىلەن نارازىلىقىنى ئىپادىلىدى ۋە كۆكتاتچىنىڭ چىرايى ياكى تىل ۋە ياكى باشقا ئىپادىسىنى كۈتمەيلا، كۆكتاتخا-ندىن چىقىپ كەتتى.

ناخۇش ھالدا ئۆيىگە كەلدى. دە، بىردەمدىن كېيىن گۈپىدە بىر ئىش ئېسىگە كېلىپ ھەسەلنىڭ ئېغىزىنى ئاچتى.

— ۋاي بېشىڭنى يىگۈر! — ھەسەل قۇتسىنىڭ ئېغىزى يەملەنگەن پېچەت يىرتىق ئىدى، — بۇنى كىم يىرت-قاندۇ؟ — شۇنداق دەۋىتىپ ھەسەلدىن غۇرتتىدە بىر يۇتۇم ئىچتى، ئىچتىيۇ ئىچكەن ھەسەلنى بوغۇزىدىن نېرى ئۆتمىدى.

ئاپتور: پىچان ناھىيە دالانكارىز يېزا گۇمباز كەنتىدە

(نەسرلەر)

سۆي،

ئەمما ئالدىما

ئوغللىمىز قايتىپ كەلدى

(بالىسى يىتۈپ كەتكەن ئاتا تىلىدىن)

ئويلاردا يۈرسەن، ئاجىز لارغا يىغىسەن، كۈچلۈكلەرگە كۈلكىسەن، جان بىر قېتىم كېلىدۇ، ئەمما، ئوغللىمىز مىڭ تەستە كېلىدۇ، چۈشىمىز بۇزۇلىدۇ، ھەسرەتتىمىز قوزغىلىدۇ، قەبرىمىز تۇرغۇزۇلىدۇ، بىز تۈگەپ كېتىشتىن بۇرۇن ئوغللىمىز قايتىپ كەلدى، قايتىپ كەلدى مانا يېڭى تۇغۇلغاندەك!

نەلەردە يۈردۈڭ بالام،
نەلەردە كۆيدۈڭ بالام.
نەلەرگە چۆكتۈڭ بالام،
نەلەرگە ئۇچتۇڭ بالام.
بىللە ياشايمىز دېمىدۇقمۇ؟
بىللە ياشايمىز دېمىدۇقمۇ؟
بىللە مەپىدە ئولتۇرۇپ،
بىللە ئاتلارنى ئۇچۇرۇپ -
ئاسمانلاردا، دېمىدۇقمۇ؟
شامالداك يەلپۈنگىمىز بار ئىدى،
بورانداك گۈرگۈمىز بار ئىدى،
يامغۇردەك ياغقۇمىز بار ئىدى،
دەريادەك ئاققۇمىز بار ئىدى.

ئوغللىمىز قايتىپ كەلدى، ھە، بىر خۇشلۇقىمىز قايتىپ كەلدى. ئوغللىمىز قايتىپ كەلدى، ھە، ئۆيىمىز - نىڭ چىرىقى قايتىپ كەلدى. ئوغللىمىز قايتىپ كەلدى، ھە، شاخلىرىمىزدا سايرايدىغان قۇشىمىز قايتىپ كەلدى. ئوغللىمىز قايتىپ كەلدى، ھە، بەخت - سائادىتىمىز قايتىپ كەلدى...

تولمۇ ئۇزاق كۈتتۈق ئۇنى، كېچىلىرىمىز زۇلمەت ئىدى، ئايىسىز ئىدى، يۇلتۇزسىز ئىدى.
تولمۇ ئۇزاق كۈتتۈق ئۇنى، يېگەن ئېشىمىز زەھەر ئىدى، خام ئىدى، خاك ئىدى.
تولمۇ ئۇزاق كۈتتۈق ئۇنى، قەلبىمىز زار - زار ئىدى، يۇم - يۇم ئىدى، پارە - پارە ئىدى.
تولمۇ ئۇزاق كۈتتۈق ئۇنى، باغلىرىمىز بوران ئىدى، جۇدۇن ئىدى، مۇدەھش ئىدى.
تولمۇ ئۇزاق كۈتتۈق ئۇنى، سەبرىمىز قاچقان ئىدى. دەريالىرىمىز تاشقان ئىدى.

ئەي، يەڭگىلتەك جاھان، نېمە كويلاردا يۈرسەن، كۆرمىگەننى كۆرگۈزسەن، بىلمىگەننى بىلگۈزسەن، يۈ - رەكنى پىچاقتا تىلسەن. ئەي يەڭگىلتەك پىغان، نېمە

سەن يالغۇز كېتىپ، يالغۇز قايتىپ كەلدىڭ.
بىزگە ئالەمنى بەردىڭ،
ئېيىمىز بىللە،
يۇلتۇزىمىز بىللە،
ھەتتا كۈنىمىز بىللە.
ئەمدى كەتمىگىن بالام،

كەتسەڭ بىللە كېتەيلى.
ساڭا بىر خۇش خەۋىرىمىز بار، ھەممىگە دېگۈمىز
كەلگەن، ھەم ھەممىگە دېگەن، پەقەت سەنلا قالغان:
«ئوغلۇمىز قايتىپ كەلدى!!!»

2014 - يىلى 25 - مارت، بېيجىڭ لىدو مېھمانسارىيى

سۆي، ئەمما ئالدىما

مەن ياپېشىل يوپۇرماق، كۆكسۈمدە گۈللەر ئېچىل-
غان. مېنى سۆي، ئەمما، ئۈزۈپ تاشلىما، بەرگىلەر
قۇرۇپ كېتىدۇ.
مەن خۇش پۇراق ھاۋا، ئىشكىڭدىن كىرگەن ۋە
چىققان، مېنى سۆي، ئەمما ئىشكىنى ياپما، ئالەم ئۆرۈ-
لۈپ چۈشىدۇ.
مەن بىر كېچە، چارچىغانلارنى قوينغا ئالغان ۋە
سىرلارنى يوشۇرغان.
مېنى سۆي، ئەمما، ئويغۇتۇۋەتمە، كۈندۈزۈمنىڭ
تەپەككۈرى تۈزۈپ كېتىدۇ.
مەن تېمىم سۇ، دۇنيانىڭ رەڭگىنى ئالغان ۋە رەڭ-
لىرىمدە دۇنيانى سىزغان. مېنى سۆي، ئەمما، تۆكۈۋەت-

مە. مۇھەببىتىم يىتۈپ كېتىدۇ.
مەن بىر گۈل، كەلگۈسىدە ئېچىلىدىغان ۋە ھەممە-
گە يېتىشىدىغان.
مېنى سۆي، ئەمما ئالدىما، ئالدىمىزدا بۇ ھاياتنىڭ
ئاماننى كۆپ، قەيت قىلغانلارنىڭ ئالدىدا قىزىرىپ قال-
سەن، ھەسەت قىلغانلارنىڭ ئالدىدا ھالسىزلىنىسەن،
توسقۇن بولغانلارنىڭ ئالدىدا توسۇلسەن، تۇتقۇن بول-
غانلارغا تۇتۇلسەن.
مەن بىر تال قوۋۇرغاڭ، ۋاقتى كەلسە قىلىچىڭمەن،
ۋاقتى كەلمەسە ئىچىڭمەن ۋە تېشىڭمەن!

2014 - يىلى 26 - مارت، بېيجىڭ

نىكاھنىڭ قۇدرىتى

نىكاھلانمىغان يىگىتلەر چاشقان بىلەن دوست بول-
دۇ، نىكاھلانمىغان قىزلار جىنلار بىلەن دوست بولىدۇ.
ئۇلار قۇرۇغان قامماقتەك ھەر يەردە قاڭقىپ يۈرىدۇ،
ئۇلار يىلتىزسىز دەرەختەك كۆكلىيەلمەيدۇ، بىخ سۈرەل-
مەيدۇ، چېچەكلىيەلمەيدۇ، مېۋە بېرەلمەيدۇ. نوتىلىسىمۇ،
چېچەكلىسىمۇ، مېۋە بەرسىمۇ مېۋىسى تەمسىز، قىرتاق،
ياۋا بولىدۇ. نىكاھ خۇددى يامغۇرغا ئوخشايدۇكى، ئۇ
بەختكە بەرىكەت ئېلىپ كېلىدۇ. ئۇنىڭ شارابىدىن
قاقاس چۆللەر يېشىلىققا چۆمۈلىدۇ. نىكاھ خۇددى مەيىن
شامالغا ئوخشايدۇكى، ئۇنىڭ يېقىملىق ھېكايىلىرى ئارقى-
لىق تۇرمۇشنىڭ تېتىملىق ھېكمەتلىرى ئائىلىنى ئەقىل -
ئىدراك ھاۋاسىغا چۆمۈلدۈرۈپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ھۇزۇرد-
دىن ئۆپكىلەر ئەرگەن نەپەس ئالىدۇ، نىكاھ سۈپسۈزۈك
ئېقىن سۇغا ئوخشايدۇكى، ئۇ تۇرمۇش ئۆستەڭلىرىدە

ئېقىناتقىنىدا تۈرلۈك ئەخلەت - چاۋالار تازىلىنىپ ئەترا-
پىدىكى ھەربىر بىخقا سۈزۈك ھايات ئاتا قىلىدۇ، نىكاھ
يېقىملىق ناخشىدۇركى، ئۇنىڭ ھۇزۇرىدىن ئادەم بەدىنى-
دىكى قانلار ئۇرغۇپ، تەپەككۈر ۋە تەنگە يېڭى - يېڭى
كۈچ - قۇۋۋەت ئاتا قىلىپ تۇرىدۇ.
نىكاھ مۇھەببەت ئۇرۇقىدۇركى، ئۇ بىخ سۈرگەن
ئېتىزلاردا چىرايلىق گۈللەر ئېچىلىپ، ھاياتلىق دۇنياسى
گۈزەل تۈسكە كىرىدۇ. نىكاھ ھاياتنىڭ ئاشكارا داۋامى-
شىشىدۇركى، ئەۋلادلار قەدىنى كېرىپ تۇرۇپ يېڭى
بىر دۇنيانى ئۈزلۈكسىز يارىتىپ تۇرىدۇ...
نىكاھ ئۇلۇغ، نىكاھ مۇقەددەس.
ئۇ ئەخلاقنىڭ قۇدرەتلىك مەملىكىتىدۇر!

2014 - يىلى 30 - مارت، سەھەر، بېيجىڭ

باتۇر

ئېشىك پىشتىمۇ باتۇر؟

ئېشىك پىشتىمۇ باتۇر؟

بىر پىيالە ئاشنىڭ ھەققىدە دەپ، بېشىڭنى ئېلىپ كېتىپ قالدۇڭ.

يىراقلاردىن قاراپ قالدۇق مېڭىشىڭغا، قەدەمنى ئېغىر ئېلىشىڭغا. تارتىشىدىغانلىرىڭ بار، ھېچ بولمىسا ئىككىنچى پىيالە ئاشنى ساقلارسەن. ئۇنى بالىلىرىڭغا بېرەرسەن، قورسىقى توقمىدۇ، ئاچ قالمىسۇن دەيسەن. ئەتراپىڭدا بىر توپ ئادەم بار يەنە شېئىرىڭنى ئاڭلايمىز دەپ تۇرغان، ئەسلىڭگە تەلپۈرۈپ تۇرغان. ئۆزۈڭنى ئاددىي چاغلىدىڭ، لېكىن، بىز ئاددىي چاغلىمىدۇق، تالانت، دېگەن تونۇتار يۈرەكنى، يۈرەكنى بىز ئاغرىتتىم. دۇق. ئارىمىزدا بوشلۇق بار يەنە، بىز ماڭغانچە بىلىمىز ئۇنى، ئۆچرەتتىكى زامانداشلىرىڭ.

باتۇرنىڭ زامانى دەپ بولغىچە، باتۇرنىڭ ئازابى دېدىڭ، بىز قازاي دېدۇق، دۈشمەنلەر سازايى دېدى. شۇنداق دېيىشتۇق، ئاخىرى تاكالاشتۇق. پەشۋا ئېيتىش-تۇق، ھېچكىم ھېچكىمنى يېڭەلمەي تۇرساق، بۇ بىر مۇرەسسە دېيىشتۇق.

سەن كەتمىدىڭ، كېتىمەن دېدىڭ. ئىز-دېرىكىڭنى قىل-لىمىز تېخى، پىلسىراتنىڭ بويىغا بېرىپ تاشلاپ كەتكىنىڭ خوشلىشىش خېتى ئەمەس، پۈتۈنسىزۈك تارىخنىڭ روھى، يېتەكچىلىك بۇرچى، ئوغۇل بالىلىق قەرزى، ئاتلىق ئازا-بى، تىرىشقانلىرىڭنىڭ بەدىلى... چاپاننى مۇرەڭگە ئارتىپ ئىشىكتىن چىققان چىغىڭدا، بىز قاراپ قالدۇق.

سەن كېتىمەن دېدىڭ، لېكىن، كەتمىدىڭ ھەم كېتەل-مەيسەن. كىتابلىرىڭ ئارىسىدا ئىشلەپ يۈرسەن. بىز سېنى ھامان تېپىۋالمايمىز، ئارىمىزغا قېتىۋالمايمىز. چۈنكى، سەن بوش ئادەم ئەمەس!

ھەي، دوستۇم، مىللەتنىڭ بېغىدا مەشرەپ بولغى-دەك، شائىر مەشرەپنى چاقىرۋال، دەيمىز. بىر قولۇڭغا قەلەمنى، بىر قولۇڭغا دۇتارنى سۇنۇپ «يارۇ» غا چال، دەيمىز. تونۇمىغانلار كىم بۇ؟ دەر، تونۇمىغانلار باتۇر دەر. يەتتە كىتابى بار «يارۇ» دەر. قىممىتىڭنى بارغۇ دەر، سورۇندىكىلەر ۋالاقىدە كۈلەر. ئەزەلدىن كۈلۈپ باقمىغانلار، ئەمدى راسا، راسا كۈلەر... ئەي، دوستۇم، نېمە قىلىۋاتىسەن؟ پىلسىراتتىن سەن ئۆتمە، باشقىلار ئۆتسۇن، كەل باش زىندانلىرىغا قىلايلى ھۇجۇم!

2014 - يىلى 27 - مارت، بېيجىڭ

خاتالىق

(چاتما)

1

تار كوچىدا ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىپ قالدۇق. بۇرۇن گۈللىرىمنى پۇرىغان بۇ ئوتاقچى ئەمدى زومە-گەرگە ئايلانغان ئىدى. ئۇنىڭ بۇ قەدەر «ناكەس» ئىكەنلىكىنى بىلگەن بولسام يوللىرىمغا يوللاپتەيتتىم، دېدىم ئاچچىق بىلەن. يول ئۈستىدە يۇمىلاق ئۈستەل بار ئىدى. ئۈستەل بىزنى قارىمۇقارشى ئولتۇرۇشقا مەجبۇر قىلدى، بىز نېمىنىدۇر تالاشماقتا ئىدۇق، بىراق، مېنىڭ زومىگەر بولغۇم يوق.

ھېچكىم ھېچكىمگە ئەل بولدىغاندەك ئەمەس ئىدى. ئۇ ئالدى بىلەن پىتنە تارقىتىپ، ئاندىن پىت تارقاتتى. مەن بەدىنىمنى قاشلاش بىلەن بولۇپ كەتكەن

ۋاقتىمدا كىيىملىرىمنى ئۇ ئوغرىلاپ كېتىپتۇ. ماڭا ئوخشاش بولۇۋالغان بۇ ھىجايىق ئەمدىلىكتە ھومايد-خاققا ئايلىنىپ مېنى زەردىگۆش قىلىۋەتتى. ئەسلى ئاشىق-مەشۇق بولۇشۇپ، ئۈستاز شاگىرت بولۇشۇپ گۈل سۇنىشىدىغان قوللار تىكەن سۇنىشىدىغان قوللار-غا ئايلاندى. ئامانلىق سورىشىدىغان ئېغىزلار يامانلىق «سورىشىدىغان» ئېغىزغا ئايلاندى.

مەن پۇشايمان قىلدىم، بىر تال چۈن قازان بې-شدا ئۇچۇپ يۈرگەن چاغدىلا سەگەك بولمىغانلىقىم-دىن. بىر تال سېسىق ئالما سېۋەتتىكى ئالمىلار ئارىسى-غا كىرمەستىن بۇرۇن. مانا بۇ سەزگۈ دانالىقىدىكى بى-رىنچى خاتالىق.

ئۇنىڭغا بەرداشلىق بېرەلمەي يېقىلىشقا مەجبۇر بولىمىز. يېقىلىش بىر خاتالىق، ئورۇندىن تۇرالمايلىق ئەڭ زور خاتالىق. مانا بۇ بىزنىڭ بەشىنچى خاتالىقىمىز دېيىلىپ تۇرسۇن.

6

باشقىلارنىڭ شېرىن چۈشى ھەرگىزمۇ بىزنىڭ رې-ئاللىقىمىز ئەمەس، ئەگەر خۇشامەت يۈزىدىن بۇلۇت-لۇق ئاسماننى كۆك ئاسمان دېيىشىپ بەرسەك، ئۆز-مىزنىڭ ئاسمىنىدا ئۆزىمىزنىڭ قۇياشى پارلىمايدۇ. پار-لىغان ھالەتتىمۇ ئۇ بىر پارچە ئوتتەك كۆرۈنۈپ ھاقا-رەتلىك تىللارنى ئاڭلاشقا مەجبۇر بولىمىز. چۈنكى، بىز ماختىشىپ بەرگەن ئاسمانغا باشقىلار مەپتۇن بولۇپ كۆنۈپ كەتكەچكە، ئۇلار ئۆز ئاسمىنىدىن باشقا ئاس-ماننىڭ ئاستىدا ياشاشنى مەڭگۈ خالىغۇسى كەلمەيدۇ. يەنىلا ھەممىگە ئورتاق گۈزەللىك ۋە ئىللىقلىق ئەينەك-تە ئەكس ئېتىشتەك ھەقىقىي ئوبراز نامايەن قىلىنغىنى ياخشىدۇر.

ھۆرمەت راستچىلىقتا، ئاسىيلىق يالغانچىلىقتا. باش كەتسىمۇ يۈز كەتمسۇن. باش باشقا يۈز بېرىدۇ، يۈز يۈزنى تاپىدۇ. ئەگەر ئۇنداق بولمايدىكەن مەڭگۈ باشقىلار تەرىپىدىن كۆزگە ئىلىنمايمىز.

7

يەتتىنچى خاتالىق تۈلكىنىڭ كۆز يېشىغا ئىشىنىش-تۇر. ئۇ بىزنى يەتتە دوزاخقا باشلاپ كىرىش ئۈچۈن شەيتاننى ئىشىك تۈۋىدە قارانچۇق قىلالايدۇ. ئۇ ئاۋۋال كۆڭلى يۇمشاق، ئەقلى يوقلاردىن جامائەت پىكرى توپلايدۇ. ئاندىن ئاز ساننى ئىگىلەيدىغان ئاقىل-لار توپىنى مۇھاسىرگە ئالىدۇ، ئۆزى توقۇغان يالغان بىلەن كۆپچىلىكنى قايماقتۇرۇپ بىر مەھەل كۆلەم ھاسىل قىلىدۇ - دە، ئۇلارنى دوزاخقا كىرگۈزۈۋالغان-دىن كېيىن پۇشايمان ئوتى بىلەن كۆيدۈرۈپ كۈل قى-لىۋېتىدۇ. بىلىمگەنلەر بۇ قايىمۇقۇشتىن مەڭگۈ خەۋەر-سىز قالىدۇ.

8

بەزىدە شۇنداق قىسمەتلەرگە دۇچ كېلىمىزكى، بې-لىمىز بىلەن پاتقاق - لاتقىلىققا پېتىپ قالمىز، مىدىرلە-غانسىرى چىقالماي ئەكسىچە چوڭقۇرلاپ كېتىۋاتقانداك ھېس قىلىمىز. ئۈمىدىسىزلىنىپ ھالىمىزدىن كېتىمىز.

2

بەدىنىمىزنىڭ يېرىمى ئوت يېرىمى سۇ، بەلكىم، ئوت سۇنى ئۆچۈرۈپ تۇرىدۇ، ئوت سۇنى قاينىتىپ تۇرىدۇ. كىمىنىڭ بۇ تەڭپۇڭلۇقى بۇزۇلسا يا گومۇش ئادەمگە ياكى تەلۋە، ساراڭ ئادەمگە ئايلىنىپ قالىدۇ. سەبرى قاچىسى يېرىم تۇرغىنى ياخشى. ئۇنىڭ يېرىم تۇرغىنى ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى مۆلچەرلەشكە پايدىسى بار. ۋاقتى سائىتى توشقاندا ئوتنى تەڭشەشكە پايدىسى بار، ئەگەر تېشىپ كەتسە ئوت تەرىپىدىن پارغا ئايلى-نىپ كېتىش ئېھتىماللىقىنى ئويلاپ قويماسلىق بۇ نۇقتىغا دىققەت قىلماسلىق بىزنىڭ ئىككىنچى خاتالىقىمىز بول-دۇ.

3

ئۆزىمىزنى ئەقىللىك چاڭلاپ يۈرگىنىمىزدە بىزدىن-مۇ ئەقىللىك كىشىلەرنىڭ بارلىقىنى ئويلاپ تۇرغانغا ئوخشاش، ئۆزىمىزنى كۈچلۈك چاڭلاپ يۈرگىنىمىزدە بىزدىنمۇ كۈچلۈكلەرنىڭ بارلىقىنى نەزەردىن ساقىت قىلماسلىق كېرەك. بۇ نۇقتىغا ئېتىبار قىلماي «ئاكاڭ قارىغاي بىرىنچى» دەپ يۈرۈش ئاقىۋەت ئورەككە باشلاپ بارىدۇ. بۇنى بىلمەسلىك ئۈچىنچى خاتالىقىمىز-دۇر.

4

ئەقلىنى كېسىدىغان ئاچچىق بار، ئاچچىقنى باس-دىغان مەلەم بار. كەينىگە بىر قەدەم چېكىنىش ئارقى-لىق ئالدىغا ئىككى قەدەم ئىلگىرىلەش قەدەمنى پۇختە-لىۋېلىشنىڭ تەييارلىق باسقۇچىدۇر، ئاندىن ئۇچساقمۇ مەيلى. بۇ چاغدا ئالدىغا مېڭىشنىڭ تەجرىبىسىنى ئىگە-لەپ بولىمىز. ئۇچۇشنى كۆزلەش تېز ئىلگىرىلەشنىڭ رىغبەت رىسالسىدۇر. لۆمشۈپ قېلىش پۇرسەتنىڭ كېتىپ قېلىشىدۇر. ئالدى ئارقىغا باقماي مېڭىۋېرىش تەنتەكنىڭ ئىشى-دۇر، بۇ بىزنىڭ تۆتىنچى خاتالىقىمىزدۇر.

5

خاتالىققا سەل قاراش خاتالىق ئۈستىگە خاتالىق ئۆتكۈزگەن بىلەن باراۋەردۇر. زۇكام باشلىنىشى بىلە-نلا ئۇنى داۋالاپ ساقايتىش كېرەك. زۇكام ئېغىرلىشىپ كەتسە نۇرغۇن ئەگەشمە كېسەللىكلەر باش كۆتۈرۈپ چىقىدۇ-دە، بەدەن قۇۋۋىتىمىز - ئىممۇنىتېت كۈچىمىز

كېرەك ئىدى. گۈل سۇغرىدىغان باغۋەنلەر بالىسىنى تاشلاپ كەتكەن رەزىل دادىدەك مەسئۇلىيەتسىز بول-
غاچقا سارغىيىپ تۇرغان باغلارغا تاملار سىرتىدىن قا-
رايمىز-يۇ ئۇھسىنىمىز. مەسئۇلىيەت بىر ئادەمنىڭ ۋىج-
دانغا باغلانغان تارغا ئوخشايدۇ. ئۈزۈلسە چالغۇلار
كېرەكسىز نەرسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ. بىز ئۇنىڭدىن
مۇڭلۇق مۇزىكىلارنى ئاڭلىيالايمىز، ئويۇن-
مىغان ئىكەن تىياتىرخانا چۆلدەرەپ قالغانغا ئوخشاپ
قالدۇ. ئۇنىڭ چاشقان تۆشىكى بىلەن نېمە پەرقى
بولسۇن؟!

ناۋادا مەسئۇلىيەت ئادا قىلىنىۋاتقان مەجبۇرىيەتكە
ئايلىنالمىسا ھېچكىمنىڭ بېلى ئىگىلىمگەن، ھېچكىمنىڭ
كۆزىدىن ياش ئاقمىغان، ھېچكىمنىڭ قەلبىدە نارازىلىق
ئوتى يانمىغان بولاتتى. بۇنداق باغۋەنمۇ بىر دەۋر
شانۇ - شۆھرىتى بىلەن تارىخ بەتلەردىن ئورۇن
ئالغان بولاتتى.

ئەپسۇس، بىز توققۇزىنچى خاتالىقنى ئۆتكۈزۈپ
تۇرۇپتىمىز. سارغايغان باغلىرىمىزنىڭ تاملرى قارغىشى
بىلەن پاكارلاپ كېتىۋاتىدۇ.

10

ھېچكىمىمىز يولدا تىكەن - يانتاق، قاماق - لوقاق،
قاپقان - كاتاك كۆپ بولىدۇ.
ئىشلىتىلمىگەن قورالنى دات باسقۇنى باسقۇن.
تۇرۇپ قالغان ئاش ۋاقت ئۇزارغانسېرى بىخىسپ سې-
سىيدۇ، يېگەن ئادەمنىڭ ئاشقازىنى زەھەرلەيدۇ.
پەرۋىش قىلىنمىغان ئېتىزنىڭ ھوسۇلى بولمايدۇ. تەپەك-
كۇر قىلىنمىغان كالا قۇرۇق باش سۆڭىكىدىن باشقا
نەرسە ئەمەس...

مانا بۇلار جاھاندىكى تۈگمەس خاتالىقلارنى كەل-
تۈرۈپ بېرىدىغان قەبىھ جاراھەتلەردۇر، شۇنداقلا ئور-
نىغا كەلتۈرگىلى بولمايدىغان پاجىئەلىك ئاقۋەتلەردۇر.
ۋاقت توختىماي ئاققان دەريا سۈيىگە ئوخشايدۇ. بىر
قېتىم ئاققان يەردىن قايتا ئېقىشى قەتئىي مۇمكىن
ئەمەس. پۇرسەت خاتالىققا يول قويمىغۇچىلار ياكى خا-
تالىقنى دەرھال تونۇپ يەتكۈچىلەرنىڭ قولىدا مۇۋەپپە-
قىيەتتىن ئىبارەت ئاخىرقى نەتىجىگە ئېرىشەلەيدۇ.

2013-يىلى 18-دېكابىر، بېيجىڭ

لېكىن شۇنى بايقىشىمىز كېرەككى، پانتاق بار يەردە
چوقۇم قۇرۇقلۇق بولىدۇ. قۇرۇقلۇققا چىقۇۋالساقلا بۇ
پالاكەتتىن قۇتۇلىمىز دېگەن ئويىدىن ۋاز كەچمەسلىك
كېرەك. سەن ماڭغان يوللاردا چوقۇم باشقىلارمۇ
مېڭىپ قالىدۇ. كۈتۈش كېرەك، ياكى تەدبىر ئىزدەش
كېرەك، زەن سېلىپ قارىساق پانتاق ئىچىدە قۇرت -
قوڭغۇزدەك جانلىقلارمۇ ئۇچراپ قالىدۇ. ئادەتتە بىز
دىققەت قىلمايدىغان بۇ ئاجىزەلەر مانا شۇ چاغدا
«ئۇستاز» لىق ھۈنرىنى كۆرسىتىدۇ.

ئۇلارنىڭ قىلغىنىنى قىلىپ باق، ئۇلارنىڭ ھەردە-
كەتلىنىشى ئۇسۇلنى دوراپ باق، بەلكىم، پايدىسى
بولۇپ قالار. بىرەر قېتىم قۇرت بولۇپ باققانغا نېمە
بويۇتۇ. مەقسەت پالاكەتتىن بىر ئامال قىلىپ قۇتۇلۇپ
قۇرۇقلۇققا چىقىشقا. ئاندىن ئۆزىمىزنىڭ ئادەملىكى بو-
يىچە ياشىساق بولىدۇ. بۇ ئۈمىدىسىزلىنىپ ئۆلۈپ بەر-
گەندىن مەلۇم ياخشى. قۇرتنى دوراپ بېقىش ھېچكىمگە
زىيان سالدىغان ئىش ئەمەس، شۇ دەقىقىلەردە پەقەت
قۇتۇلۇش ئىزدەش. قۇتۇلۇش يەنە بىر قېتىم ئېرىشىش-
كە باشلاپ بارىدۇ. ھاياتلىققا ئېرىشىش - ئارزۇ ئار-
مانلار ئىچىدە داۋاملىق ياشاش دېمەكتۇر. مەردانلار-
چە ئۆلۈش بىلەن مەردانلارچە ياشاش ئوخشاش ئەمەس.
گە ئىگە. ئۈمىدىسىزلىنىپ ئۆلۈش بىلەن ئۈمىدىسىزلىك
ئىچىدە ياشاشمۇ ئوخشاش مەناغا ئىگە.

نۆۋىتى كەلگەندە ئۆلۈمگە كۆكرەك كېرىپ چىقىدۇ.
دىغان چاغلار بولىدۇ. ھاياتقا قىزغىن مۇھەببەت ئىزھار
قىلىدىغان چاغلار بولىدۇ. يۈكۈنۈپ - يۈكۈنۈپ ياش-
غاندىن ئوچۇق - ئاشكارا ئۆلۈش ھەممە ئادەمنىڭ قو-
لىدىن كېلىدىغان باتۇرلۇق ئەمەس، ھەممە ئادەم قىلالا-
مىغان ئىشنى سەن قىلالساڭ ھەممە ئادەمنى ھەيران
قالدۇرالايسىن. ھەممە ئادەمنى ھەيران قالدۇرالىغان
چېغىڭ سېنىڭ يېگانە بىر ئوبرازغا ئايلىنغان چېغىڭ. يې-
گانە ئوبراز خەلق ئارىسىدا ۋە خەلق قەلبىدە تىكلەن-
گەن مۇناردۇر. پانتاق ۋاقىتلىق بەتنامدۇر، مۇنار
خەلق قەلبىدىكى ئورنۇڭدۇر، بۇ ئاخىرقى خۇلاسىنى
مۆلچەرلىيەلمەسكە سەككىزىنچى خاتالىقنى ئۆتكۈزگەن
بولمىز.

9

تۇرمۇشىمىز يېشىل يوپۇرماقتەك ياشىرىپ تۇرۇشى

يالىغۇزلۇق

ئادەمنىڭ بىرى دۈشمەندەك، گۇمان بىلەن ئاغزىغا قا-
رىغاندەك، ئاغزىدىن چىققانچە باھا بەرگەندەك رېئاللىقنى
نى پەدەزلەيدىغان، بۇرمىلايدىغان ئىش يوق ئايدىڭدى-
كى يالىغۇزلۇق قۇمدا. قاراڭغۇلۇق بىر ئۆي، چىرىغى يوق
ئاسماننىڭ، يۇلتۇزلار يىراقتا، بەكمۇ يىراقتا. ئارىلىق
بەك ئۇزاق خىيالىدەك چەكسىز، ھېچكىم ھېچكىمنىڭ ئا-
ۋازىنى ئاڭلىماس، ھېچكىم ھېچكىمنىڭ ھەرىكىتىنى
كۆرمەس. تەتقىق قىلىنىپ ۋە تەتبىق قىلىنىپ مەسلە پە-
كىرلەر كىتاب بولۇپ يېزىلار بۇ ئۆيىدە، تېخىمۇ ئازادە
تېخىمۇ كەڭ كەڭرى. ئاندىن ئاشكارىلار قەلب قەسەرد-
نى. سىرلار بىر بىلىم، بىلىمگە ئىنتىزار چۇقان - سۈرەد-
لەر، بىلىمگە بويسۇنغاندا كۆپ كىشىلەر چۇقان - سۈرەد-
لەر جاراڭلىق ناخشىغا ئايلىنار. ناخشا بىر چاقىرىق،
ناخشا ئىنتىزام.

ئىنتىزام ئاستىدا مەقسەت ھەل بولار. ئالىمنىڭ
قەلبى بىر نۇرلۇق قۇياش، قۇياش نۇرىدا يوللار
ئېچىلار. يالىغۇزلۇق يامان ئىش ئەمەس، مەزگىللىك
مەجلىس؛ مەجلىس خۇلاسى ھەم تەجرىبە جۇغلاش،
مەجلىس بىر توپنىڭ ئەقىل جەۋھىرى.
پىشقان ئەقىل دەخلىسىز بۇيرۇق، بۇيرۇق بىلەن
كىرىمىز جەڭگە، بۇيرۇق بىلەن قىلىمىز خىزمەت،
بۇيرۇق بىلەن ياشىغۇچىلار بىز، بىزگە ئىككى نەرسە
بەك كېرەك: بىرى ئالىم، يەنە بىرى ئالەم!...
2013-يىلى 19 - دېكابىر، بېيجىڭ

يالىغۇزلۇق بىر خىيال دېڭىزى. بۇ دېڭىزدا ھەممە
نەرسە بار گاھى لەھەڭگە دۇچ كېلىسەن يۈرەكنى تىترىد-
تىپ، گاھى ھوزۇرلىنىسەن دىلنى ئېرىتىپ. دەخلىسى
يوق سوغۇق تەپەككۈر، قىزىپ كەتمەس ئاتلاپ
جەرياننى.

قىشتىكى گىياھنىڭ يىلتىزغۇ ئۇ، تۇپراقنىڭ ئارىسىغا
چوڭقۇر كۆمۈلگەن. باھار ھامان كېلىدۇ، گۈلنىڭ چۈش-
دەك، پورەكلەپ ئېچىلغان بەرگىلىرىدەك، دەريا مۇڭغا
تولغاندەك ياكى جىمجىت ئاققانداك، يالىغۇزلۇق ئۇلۇغ
بىر سۇ ئېقىنىدۇر، باشلىساڭ باغلارغا باغلار كۆكرەر،
باشلىساڭ چۆللەرگە ئوت چۆپلەر ئونەر. باشلىساڭ كۆل-
لەرگە، يايلاقلارغا دەرەخلەر بەھۇزۇر، ئاتلار بەھۇ-
زۇر.

يالىغۇزلۇق بەزىدە ئۇلۇغ بىر ئازاب. شائىر ئالدىغا
تىل درۇدانلىرى تۆكۈلەر. ئاسماندىكى ئاي سېنىڭ،
پەقەت بىر سېنىڭ؛ ھېچكىم تالاشماس ئۇنىڭ نۇرىنى.
يالىغۇزلۇق سېنىڭ شاھلىقىڭدۇر، باشقۇرىسەن خىياللىرىڭ-
نى، ھەرىكەتلىرىڭنى، باش لىگىشىنى تەستىقلايسەن توغ-
رىلىقىغا، باش چايقايسەن ھەم خاتالىقىغا. پىشىدۇ پە-
كىرلەر تەپەككۈر قازىنىڭدا، ئاش پىشقاندا شىرەگە
ئېلىپ چىقىلىدۇ. پىشقان ئاشقا ھەممە ئېغىز تېڭىدۇ. خام
نەرسىگە ھېچكىم قارىمايدۇ، يېدىمۇ قورسىقى ئاغرىيدۇ.
پىشقان نەرسىنىڭ ھىممىتى بولىدۇ، قىممىتى بولىدۇ. مە-
ۋىلەرنىڭ، ئاش - نانلارنىڭ ھەتتا ئىنسانلارنىڭ! ئۈچ

ناۋات چاي

تۇغان سائەت. ئەسكە سالدى نوھ ئەلەيھىسسالام، بېشى-
مىزغا كەلمەستە ئاپەت. جەۋھەرلەنگەن مەخلۇقات
ئىدۇق، ئەقلىمىزنى تاپىمىدۇق ئەبەد. ئىمتىھان بۇ ئىمتى-
ھان ئالەم، ئالىقلارغا يېزىلماقتا خەت. بېشىڭ كۆككە
يەتسىمۇ ئادەم، بىر چاغلاردا كېلىپ كۆپ ئامەت، ياخ-
شىلارغا ناۋات چاي تۇتقىن، يامانلىقنىڭ يولىنى بۇزۇ-
ۋەت!

2013-يىلى 19 - دېكابىر، بېيجىڭ

نەگە بارسام كۆڭۈل ئىزدىدىم، كۆڭلى يوققا ئۈچ-
رىدىم مىڭ رەت. ھومايسىمۇ ئاڭا ھىجايىدىم، سەندە
يوقكەن كۈلكە دەپ پەقەت، يامان چۈشلا كۆرۈپ تۇ-
رامدۇ.

ياخشىلىق قىل دەپتىكەن ئۈچ رەت. تۆتىنچىسى
كۆتەر قولۇڭنى، كاجاتلا يا ئۇرۇۋەت بىر رەت. بىزنىڭ-
مۇ بار ئوغۇل - قىزىمىز، كەلگۈسىدۇر ئۇلارغا نوۋەت،
«قازان بېشى ئايلىنىپ تۇرار» بۇ تارىختا تەكرار ھەق-
قەت. دېڭىز ئىدى ئەسلى بىزنىڭ يەر، قۇرۇقلۇقنى ئۇد-

مەن، پەقەت مەنلا ئەمەس

دا نان قاينۇسىدا. بىر نان تاپساق تەڭ يەيلى دېگەن،
قوشنلارنىڭ بوسۇغىسىدا.

تۇرمۇش مانا مۇشۇنداق قاتتىق، بەرداشلىق بەر
سېناقلىرىغا، دەريادا شوخ ئۈزۈپ يۈرگەندە، قاراپ
قويغىن قىرغاقلىرىغا!

2013-يىلى 19-دېكابىر، بېيجىڭ

يېرىم كېچىدە يۈگۈرۈپ يۈرىمەن، چوڭ بازارنىڭ
چوڭ كوچىسىدا. ھارۋامدا لىق ئەتىنىڭ غېمى، بالام
مەكتەپنىڭ دەۋرۋازىسىدا. قاق سەھەردە يۈگۈرۈپ يۈرد-
مەن، يايلاق بىلەن شەھەر ئارىسىدا. ئەپ قويۇڭلار
مەن سۈت سالتۇچى، ئايالىم جان ھەلقۇمىدا. ماڭا
كېرەك دوختۇرنىڭ مېھرى، پۇل بەرسەملا جان بېرىد-
كەن. بىر بىچارە جان تالاشماقتا، مەن ئۇنىڭلا باش پا-
ناھمەن. كەچ كىرگىچە يۈگۈرۈپ يۈرىمەن، خاك يول-
يول.

چۈشۈمنىڭ تەتۈرسى

رېمىنى سۇندۇردى ياتلار، چالا يەيدۇ مېۋىلىرىمنى، تو-
نۇغانلار يىغلاپ قارايدۇ، تونۇمغانلار ماراپ قارايدۇ.
باياۋانغا پالانسام گاھى، تورغا ي بولۇپ ئۇچتى دې-
مەڭلار. كۈل ئارىسىدا كۆمۈر چوغىمەن، ئارمان ئوتى
ئۇچتى دېمەڭلار. ئوتتۇن بولار مۇش - غەزەپلىرىم،
يالقۇن بولار ئۆچ - نەپىرەتلىرىم. قىشتىن كېيىن باھار
كېلىدۇ، سۇ بولىدۇ مۇز - كۈلپەتلىرىم، (خۇددى ئەخلەت
ئوغۇت بولغاندەك) گۈل بولىدۇ دەرد - ھەسرەتلىرىم!

2013-يىلى 19-دېكابىر، كەچ، بېيجىڭ

ماڭا قوش كۆرۈندۈڭ ئەي بالايى ئاپەت. قورققان-
سېرى ئامەتلەردىنمۇ، ھەرگىز ئالدىنىپ قالماي دېدىم
يۈرىكىمدىكى ھەسرەتلەرگىمۇ، تۇغۇلغاندا بىر كۆچەت
ئىدىم، مېۋىسىنى يېمىش دەيدىغان، ئۆي ئىچىدە مەيىن
شامالمۇ، كېسەلگە زەپ يېقىن دەيدىغان. ئېرىقتىكى سۇ
بولۇپ ئاقتىم، بۇلاقلارمۇ كېلىپ قوشۇلدى، قاچان
دەريا بولارمەن دېدىم، دېڭىزلاردىن ھەيرانمۇ قالدىم.
تاغ بېشىدا ئاتام قارايدۇ، سەن بىر تايچاق يايلاق-
لىرىڭ بار. ئات بولغاندا قوشقا قېتىلدىم، دېگەچ مېنى
ئىشقا يارايدۇ. بىر تۈپ دەرخ بولۇم بوراندا، شاخلى-
شاخلى.

ئۆلۈمنىڭ ئۇرۇقى

لەۋلەر، بىر سۆز، بىر جۈملە، بىر ئابزاس... بىر كىتاب بىر
مەنا بىرەر، مەنا ھېساب بېرىشنى ئۆگىتەر، ھېساب بېرىشنى
ئويلىمىغانلار بالدۇر تۈزۈپ كېتەر. گۈلنىڭ ئۇرۇقى يەردە
ئۇنسە، ئۆلۈمنىڭ ئۇرۇقى قەلبىدە ئۇنەر. قەلبىدە ئۆلۈمنىڭ
ئۇرۇقى ئۇنىڭلەر سېسىغان مېۋىگە ئوخشايدۇ، ھالسىز
جانغا ئوخشايدۇ، قۇرۇغان دەرخقە ئوخشايدۇ، ھەرىپى يوق
ئاۋازغا ئوخشايدۇ... ئۇ يەنە بۇ دۇنياغا كەلمىگەندەك
كېتەر. ئۇنىڭ ئاسمىدا ئاي يوق، قۇياش يوق، يۇلتۇزلار
يوق ھەتتا بۇلۇتلارمۇ. ئۇنىڭ زېمىنىدا تاغ يوق، دەريا
يوق، ھەتتا يايلاقلارمۇ. ئۇنىڭ تەرەپلىرى يوق، يوللىرى
يوق، نىشانلىرى يوق... ئۆلۈمنىڭ ئۇرۇقى قەلب ئىچىدە
ئەمەس، قاپ ئىچىدە تۇرسا دەيمەن.

2013-يىلى 20-دېكابىر، مادىيەنچاۋ كۆۋرۈكى

يەر ئادەمدىن بۇرۇن بار ئىدى، ئادەملەر يەرلەرنى ئ-
گىلەپ ئىسىم قويدى. بىر تۈپ گۈل بىخ سۈرمەكتە قۇياش-
تىن بۇرۇن، قۇياش چىقسا ئىممەن دەپ نۇرلىرىنى. رەڭ
ۋە ۋۇجۇد تەڭلا مەۋجۇت. شەبنەم ئاۋۋال بەرگىلىرىدە،
ئاندىن ئاستا سرغىيدۇ يەرگە. گۈل يىلتىزى مەكتەپتىكى بىر
بالا. خەت ئۆگىنەر «ئا» دىن باشلاپ «ب» ھەرپىگە.
«ئا» نىڭ ھەممىسىدە «ئېلىپ» بار. بىرىنمۇ ھەم شۇنداق
يازار بىزنىڭ يېزىقىمىزدا، بۇ ھەرپ ئاۋۋال قەلبنى خۇش
ئىتەر، «ب» غا كەلگەندە جاۋاب بەرمەك تەس كېلەر. ھا-
ياتتىكى نۇرغۇن ئىشلارمۇ شۇنداق!

گۈل يىلتىزى سۇدىن كۈچ ئالار، ياپ-يېشىل ياپراقلى-
رىغا تارنلار، ئاندىن تۈگۈنلىرى گۈل بولۇپ ئېچىلار،
ئادەم ۋە تەبىئەت ئۇنىڭدىن ھۇزۇر ئالار. پىشىدۇ گۈل ۋۇ-
جۇدىدا يەنە بىر جەۋھەر، ھەرپلەر تىزىلغاندەك ئوقۇسا

ئۆلۈمنىڭ گىردابى

نى تونۇش بىلەن بىللە ئەسلىمىزنى ئەسلىمىز، ئەسلىمىز بىزگە يارىلىش ۋە يوقۇلۇش داۋامىدىكى جەرياننى ئىشقا تىيارسىز ئەسلىتىدۇ. ئەسلىمە گاھىدا تەپەككۈرىمىزنى جەسۇر قىلىدۇ، گاھىدا گالۋاڭ قىلىدۇ. مەن قانداقلا چە قەيەردىن كەلدىم؟ قەيەرگە كېتىۋاتىمەن؟ قانچىلىك سە-ناقلاغا بەرداشلىق بېرەلدىم؟ دېگەندەك سوئاللارنى ئالدىمىزغا تاشلايدۇ. ھاۋا يولىدىكى ئايروپىلان ئۇچماق-تا، مەن ۋە ھەمراھلار ئۇيقۇدىن ئويغانغان بولساقمۇ، بىر لىوتچىقا بويسۇنۇشقا مەجبۇر بولدۇق. شۇنداق، سەپەردە بىر باشلامچى لازىم بولىدۇ. ئۇ شۇنچە ئادەم-نىڭ تەقدىرىگە مەسئۇل بولۇشى كېرەك، باشلامچىغا ئىگە بولمىغان ئادەملەر توپى ئۆزى بىلگەنچە خىيال سۈرەلگىنى بىلەن، ئۆزى بىلگەنچە ياشىيالىغىنى بىلەن، ئۆزى خالىغان نىشانغا ئوڭۇشلۇق يېتەلشى مۇمكىن بول-مايدىكەن. بىز ھايات سەپىرىدەمۇ مانا مۇشۇنداق ئايرو-پىلاندا ئولتۇرغۇچىلارمىز، بەزىلەر باشلامچىنىڭ قوما-دانلىقىغا پىسەنت قىلماي باشلامچىسى مۇنەۋۋەر توپلارغا ئېھتىياجى چۈشىدۇ. ئۇلارغا قوشۇلۇشقا، ئەگىشىشكە، ئۇلار دېگەننى دېيىشكە، قىل دېگەننى قىلىشقا مەجبۇر-لىنىدۇ. ئۇنداق قىلمايدىكەن ئۆلۈمنىڭ گىردابى ئاخىرقى ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدۇ.

مەن يولۇچىلارغا نەزەر سالىدىم. ئۇلار ھەم ئىتائەت-چان ھەم جەسۇر كىشىلەر ئىدى. ئۇلاردا بىرلىك بولغىنى ئۈچۈن تۇماندىن ئوڭۇشلۇق ئۆتۈپ نىشانغا ئوڭۇشلۇق قوندى. ھەقەمسايلىرىمىز بىزنى كۈتكەن كۈلكىلىرىمىز بىلەن قۇچاقلايتتى. بىز ئۆلۈمنىڭ بايامقى ۋەھىمىسىنى ئاستا ئاستا ئۇنتۇپ كەتتۇق. «ئۆلۈمدىن باشقىسى تاما-شا» دەپ ئۆز ئىشلىرىمىز بىلەن مەشغۇل بولدۇق. بىز مۇشۇنداق ياشىدۇق، ياشىماقچى، مەن بۇ ھۆكۈم ھەققى-دە يەنە تەپەككۈر قىلىشقا باشلىدىم...

مەن بىر توپ كىشىلەر ئارىسىدىن، تارقىلىپ كېت-ۋاتقان بىر توپ كىشىلەر ئارىسىدىن يەنە بىر مەقسەتلەر ئۈچۈن يىغىلىشقان كىشىلەر توپىغا قوشۇلماقتىمەن. بۇ توپ بىر سوئال ئىدى.

2013-يىلى 20 - دېكابىر، كەچ، ئايروپىلان سەپىرى
2013-يىلى 21 - دېكابىر، ئۈرۈمچى

بېيجىڭدىن ئۈرۈمچىگە قاراپ ماڭغان ھاۋا يولى سەپىرىدە ئۇيقۇ بىلەن خىيال ماڭما ھەمراھ. ئۇنىڭدىن باشقا ھەمراھلارمۇ بار، بىراق، ئۇلار ماڭما ھېچقانداق يېڭى تۇيغۇ، يېڭى پىكىر ئاتا قىلالىدى. بىخەتەرلىك تاسمىسى بىلەن ئۆزلىرىنى باغلاپ، تۈرلۈك ھادىسىلەر-نىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋەھىمىسى ۋە خاتىرجەملىكى بىلەن ئولتۇرغان بۇ كىشىلەرنى ھەممە يەردە كۆرگىلى بولىدۇ. ئۇلارنىڭ مېنىڭ ئوي-پىكىرىم بىلەن نېمە كارى، بۇ شۇنداق سەپەر، بۇ شۇنداق يول، بۇ شۇنداق ئۇچۇش. قۇشلاردەك ئەمەس، قۇشلاردىن ئارتۇق ئەقىل پارا-سەت بىلەن. ئەمما قۇشلاردىن ئارتۇق ماھارەت بۇ كى-شىلەردە يوق. پاراسەت بىلەن ماھارەتنىڭ پەرقى ئار-لىق، ئاۋارىچىلىك، ئاپتوماتىكىلىك بىلەن پەرقلىنمەكتە. كىم كىمدىن بۇ ھۈنەر ئالاھىدىلىكىنى ئۆگەندى. بۇنىڭغا بىر نېمە دېمەك تەس. ئۈزۈپلا ئەلۋەتتە ئادەملەردىن بۇرۇن قۇشلار ئۇچالايتتى، دېگىلى بولمايدۇ. ئاۋۋال بىزنىڭ خىيالىمىز ئۇچقان، ئاندىن تۆمۈردىن قانات ياساپ بىز ئۇچقان. بەلكى قۇشلاردىن ئېگىز، قۇشلار-دىن لەرزى، قۇشلاردىن ئۇزاق ۋە قۇشلاردىن تېز، بى-خەتەر. تۇمانلار ئاستىمىزدا تۇرۇلۇپ تۇرغان چاغدا بىز چۈشۈشىمىزنى تاپالماي ئاۋارە، ئاۋارىچىلىك بار يەردە ئەڭ قورقۇنچلۇقى ئۆلۈم بىر ۋەھىمە. ئۆلۈمنىڭ گىردا-بى بىزنى يۆنىلىشلەرنى ئۆزگەرتىشكە ئەسكەرتىمەكتە. بىر ئەمەس، مىڭمىز مۇشۇ ۋەھىمدە خالىغان ئورۇنغا قو-نالماسلىق بىزدىكى ئەقىل-پاراسەتنىڭ تېخى يېتەرسىز-لىكى. بۇنىڭغا ھەرگىزمۇ ماھارەت كار قىلمايدۇ. قۇشلار ئېگىز چوققىلارغا قونالايدۇ. يانباغرىلاردىن ئورۇن ئالالايدۇ. شۇڭا دەيمەن، تەبىئەت، تەبىئىي ئىجادىيەت بىزنى كۆرەڭ يولۇچىدىن ياۋاش يولۇچىغا ئايلاندۇرماق-تا. ياۋاش يولۇچى ئەلۋەتتە بۇيرۇققا ئىتائەت قىلىشى كېرەك. ئۇنداق بولمايدىكەن بىرلىك يوقىلىدۇ. بىرلىكى بولمىغان توپنىڭ ھەرىكىتى قالايمىقانلىشىدۇ. ھەرىكەت قالايمىقانلاشسا نىشان مانا مۇشۇ تۇمان ئىچىدىكى ھايات-لىقتەك ئۆلۈم گىردابىغا دۇچ كېلىدۇ. ئۆلۈم گىردابى كۆز ئالدىمىزغا، تىلىمىزغا، دىلىمىزغا نېمىلەرنى كەلتۈر-مەيدۇ، دەيسىز. بىز مانا مۇشۇنداق مۇشكۈلچىلىكلەر ئى-چىدە ئۆز-ئۆزىمىزنى تونۇشقا مەجبۇر بولىمىز. ئۆزىمىز-

ئائىلەم

مىز. بۇ ھاياتلىقنىڭ ھەممە جەرياندىكى قانۇنىيەت. بۇ قا-
نۇنىيەتكە ئەمەل قىلمايدىغانلارمۇ بار. ئۇلار پاسىقلار-
دۇر. ئۇلار ھېچنېمىگە ئوخشىمىغۇچىلاردۇر. ئۇلار بېرە-
مەيدىغان ۋە ئالمايدىغانلاردۇر. ئۇلار ھەر ۋاقىت
گۇمراھ بولغۇچىلاردۇر.

ئائىلىدىن ئىبارەت بۇ قورغاننىڭ تاملىرى مۇكەم-
مەل، باغلىرى باراقسان، تاغلىرى ھەيۋەتلىك، يوللىرى
ئېنىق، خامانلىرى ئۈگۈتۈك... بولۇشى كېرەك.

بىز ھەر تەرەپكە ئۇچقۇچىلارمىز، ماڭغۇچىلارمىز،
«مول ھوسۇل» لىرىمىز بىلەن يەنە قايتىپ كەلگۈچىلەر-
مىز، بىر داستىخان ئۈستىدە ئولتۇرۇپ تاپقان- تەرگەنلەر-
مىزنى كۆرسەتكۈچىلەر، ئاڭلىغان- بىلگەنلىرىمىزنى
سۆزلەشكۈچىلەر، قاينۇ- ھەسرەتلىرىمىزگە تەسەللى
بەرگۈچىلەر، مەنۇنىيەتلەردىن ھۇزۇرلىنىپ تەڭ كۈل-
گۈچىلەر. بىلگەنلىرىمىزنى دەپ بەرگۈچىلەر، بىلىم-
گەنلىرىمىزنى سوراپ بىلىۋالغۇچىلارمىز.

ھاياتلىق بىر تېپىشماق، ئادەم ئۇ ھەقتە ئىزدەنگۈ-
چى، يەشكۈچى ۋە يېشىلگۈچىدۇر. مەن ئائىلەمگە قايتىپ
كەلدىم، ئۆيدە ئاتا- ئانىم يوق ئىدى. ئۇلارنىڭ بىزگە
تاپشۇرىدىغانى «تاپشۇرۇپ» تاپىلمايدىغانلىرىنى تېخى
تاپىلاپ بولالمايلا كېتىپ قالغان ئىدى، نۇرغۇن تېپىشماقلار
بىزگە سىر پېتى قالغان ئىدى. مەن خوتۇنۇم ۋە بالىلىرىم
بىلەن جەم بولدۇم. بىز سۆزلەشمەكتە، كۈلۈشمەكتە ئىدۇق.

كۈلۈڭلار بالىلىرىم، سىلەر مۇ بىر كۈنلەردە ئاتلانا
بولسىلەر، سىلەر مۇ بىزگە ئوخشاش غەمى ئۆزۈڭلار
يەپ، كۈلكەڭلارنى ئائىلەڭلارغا ئاتا قىلغۇچىلاردىن بول-
سىلەر. شۇنىڭغىچە كۈلگەچ كەلگۈسىنىڭ تەييارلىقىنى قى-
لىڭلار. بىزمۇ شۇنداق قىلغان. ھەممىمىز شۇنداق قىلىمىز.
بۇ ھايات نۆۋەت بىلەن ئۆتىدىغان كۈنلەرگە ئوخشايدۇ.
بۇ ھايات تۇتۇپ قالغىلى بولمايدىغان دېڭىز سۈيىگە
ئوخشايدۇ.

ئاھ، ئائىلەم! سەن ھەممە نېمىسى بار قۇرۇقلۇق ۋە
دېڭىز!

ئۇۋىسىغا قايتقان قۇشتەك قايتىپ كەلدىم. ئائىلە
مېنىڭ «ئۇۋام» ئۇ يەر مېھرىلىك تۇيغۇلارنى يەتكۈزۈپ-
غان ۋە قوبۇل قىلىدىغان خاسىيەتلىك ماكان، ئاتا-ئانىمىز
بىزنى بۇ دۇنياغا ئاپىرىدە قىلغاندىن تارتىپ ئۆزىمىز ئاتا-
ئانا بولغۇچە ۋە بولغاندىن كېيىنمۇ بۇ خىل تۇيغۇنى بىر
تىنىق ۋاقىتمۇ ئۇنتۇغان ئەمەسمىز. ئەگەر بۇ تۇيغۇ يوق
بولسا ئۆزىمىزنى نېمىگە ئوخشاتساق بولار. تاشتمۇ، دە-
رەختىمۇ، ماڭارلار ۋە ئۇچارلاردىمۇ بۇ خىل تۇيغۇ بول-
دۇ. تاش سۇ ۋە نۇردىن ئىبارەت «ئىللىق ئائىلە» سىدە
«كۈلۈپ»، «ياشۇپ»، «پارقىراپ» كېتىدۇ. دەرەخ
زېمىندىن ئىبارەت «ئائىلىسى» دە سۇ ۋە ئوزۇقلۇقتىن
يىلتىزى (قەلبى) ئارقىلىق بۇ خىل تۇيغۇدىن بىخ سۇرۇپ،
شاخلاپ، چېچەكلەپ، مېۋە بېرىدۇ. تېلېۋىزوردىن
مۇنداق بىر كۆرۈنۈشنى كۆردۈم: بىر قۇش يىراقتىن
ئۇچۇپ كەلدىدە بالىلىرىغا ئوزۇقلۇق «قۇسۇپ»
بەردى، قانداقتۇ بالىلىرى «ھەزىم قىلالمايدىغان»،
«قاتتىق» بىر ئوزۇقلۇقنى ئاتا (ئەركەك) قۇش بولسا
كېرەك ئانا قۇشنىڭ ئاغزىغا سالدى، ئانا قۇش ئۇنى «يۈ-
شتىپ» بالا قۇشلارنىڭ ئاغزىغا سالدى. بۇ چاغدىكى كۆ-
رۈنۈش قەلبىمنى لەرزىگە سالدى. بۇ ئىنسانىيەتنىڭ ھەرد-
كىتىگە ئوخشاش ئەمەسمۇ؟! ھايۋاناتلار دۇنياسىدىمۇ «ئائى-
لە» دىن ئىبارەت مۇھەببەتلىك ماكاندا «مېھرىبانلىق يەت-
كۈزۈش» كۆرۈنۈشلىرىنى دائىم كۆرۈپ تۇرىمىز.

مېنىڭ بۇ ئائىلەم دۇنيادىكى ھەر قانداق مىللەت ۋە
قەۋملەر توپىنىڭ ئائىلىسىگە ئوخشاش مۇھەببەتكە تەشنا.
بالا - چاقىلىرىم ھەر ۋاقىت مەندىن مۇھەببەت تەلەپ
قىلىدۇ، مەن ئۇلاردىن مۇھەببەت تەلەپ قىلىمەن. مۇھەب-
بەتتە مەسئۇلىيەت بار. ئالدى بىلەن يېمەك - ئىچمەك،
كىيىم - كېچەك، تەلىم - تەربىيە، سۆھبەت - نەسەھەت مۇشۇ
خىل مۇھەببەتنىڭ بىر خىل ئىپادىسىدۇر. ئاندىن قاندىم-
يوسۇن، ياشاش ۋە نەتىجە يارىتىشتىكى مۇشكۈلاتلارنى
يېڭىشتىكى ئۆز ئارا ياردەم ۋە بېغىشلان يەنە بىر خىل
ئىپادىدۇر. بىز يولمىزنى كېيىنكىلەرگە كۆرسىتىپ بېرىد-
مىز، ئۇلار بۇ يوللاردا ماڭغاچ يەنە يېڭى يوللارنى تاپ-
دۇ. بەزىدە قايىمۇقىدۇ، بەزىدە توغرا يولنى بويلاپ دا-
ۋاملىق ئىلگىرىلەيدۇ. يول يوللارغا تۇتاشقان. بىز مەنزىل-
لەرگە بېرىپ بولغۇچە يولدىن قالمىز ياكى يولداش بول-
دۇ.

2013-يىلى 22-دېكابىر، كېچە، ئۈرۈمچى دۆڭ مەھەللە

ئاپتور: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» تەھرىراتىدا

بىلىمىڭ قىممىتى ۋە ھىممىتى

«بىلىم كىمدە بولسا بۈيۈكلۈك تاپۇر ،
ئەقىل كىمدە بولسا ئۇلۇغلۇق تاپۇر»

يۈسۈف خاسى ھاجىب

دە بەزى كىشىلەر ئالدامچىلارنىڭ، بەزىلىرى ئالدىنقىچە-
لارنىڭ رولىنى ئالدىدۇ. مەن ئالدامچىلارغا ئالدىغان
نۇرغۇن كىشىلەر بىلەن پاراڭلاشتىم، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ
قانداق ئالدىغانلىقىنى تۇيماي قالغان. ئۇلارنىڭ ئىچىدە
مەدەنىيەت ساپاسى تۆۋەن كىشىلەر بىر قەدەر كۆپ
نەسبەتنى ئىگىلىگەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ كەچمىشلىرى كە-
شىنى چوڭقۇر ئويغا سالدىدۇ. ئۇنداقتا كىشىلەر نېمىشقا
ئالدىنىدۇ، ئۇنىڭ مەنبەسى نېمە؟ بۇ ھەقتە ئويلىنىش ۋە
چوڭقۇر تەپەككۈر يۈرگۈزۈش ئەھمىيەتكە ئىگە تېپما
دەپ قارايمەن.

كىشىلەر ئىلىمىزلىك ۋە نادانلىق سەۋەبىدىن

ئالدىنىدۇ

داناللىرىمىز «دۇنيادا بىرلا ئېزگۈلۈك بار، ئۇ بىلىم.
بىرلا زالىم پادىشاھ بار، ئۇ نادانلىق» دەپ تولىمۇ
توغرا ئېيتقان. بىلىمىزلىك نادانلىقنى، نادانلىق خۇراپات-
لىقنى ئاپىرىدە قىلىدۇ. خۇراپاتلىق پاتىقىغا پاتقان كىشى-
لەر ئاسانلا باشقىلارنىڭ ئالدام خالىتىسىغا چۈشىدۇ.

تارىختىكى نۇرغۇن زالىم ھۆكۈمرانلار ئۆزلىرىنىڭ
مەنپەئەتتىكى قوغداش ئۈچۈن، كىشىلەرنىڭ نادانلىقىدىن
پايدىلىنىپ ئۇلارنى ئالدىغان. ئايپاق غوجىغا ئوخشاش
بىر قىسىم دىنىي روھانىلار، تۈرلۈك سېھرىي ۋاسىتىلەر-

بىز دائىم كىشىلەرنىڭ باشقىلار تەرىپىدىن ئالدىنى-
ۋاتقانلىقىنى، مۇشۇ سەۋەبتىن زارلىنىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ
ياكى ئاڭلاپ تۇرىمىز. كىشىلەر ئالدىغاندىن كېيىنلا خا-
تالىقنى ھېس قىلىدۇ ۋە پۇشايمان قىلىدۇ. ئەجەبلىنەرلى-
كى شۇكى، بەزى كىشىلەر تەكرار-تەكرار ئالدىنىدۇ. تا-
رىختىكى نۇرغۇن قىسمەتلەر مۇ ئەمەلىيەتتە ئالدىنىش
بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ئىلگىرىكى نۇرغۇن قۇدرەتلىك
خانلىقلار ئالدىنىش سەۋەبىدىن گۇمران بولغان. تالاي
باھادىر - ئەزىمەتلەر ئالدىنىش تۈپەيلىدىن جېنىدىن
جۇدا بولغان. دېمەك ئىنسانىيەتنىڭ نەچچە 1000 يىللىق
مەدەنىيەت تارىخىدا «ئالداش» ۋە «ئالدىنىش» تىن ئە-
بارەت بۇ مەسىلىنىڭ ئىزچىل مەۋجۇت بولۇپ كەلگەنلى-
كىنى بايقايمىز.

كىشىلىك ھايات بىر سەھنىگە ئوخشايدۇ، بۇ سەھنى-

دانا ۋە ئاگاھ بولۇڭ

دىن پايدىلىنىپ، ئاۋامنىڭ كۆزىنى بويىپ، ئۇلارنىڭ ما- يىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئۆزىنىڭ رەزىل مەقسىتىگە يەتكەن. گەرچە ئاپپاق غوجا سەئىدىيە خانىدانلىقىنىڭ ئا- خىرقى خانى ئىسمايىلخاننى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ئالتە شەھەرنى مەركەز قىلغان مۇستەبىت ھاكىمىيەت قۇرۇپ، كىتابلارنى كۆيدۈرۈپ، خەلق ئارىسىغا تەپىرىقچىلىك سېلىپ، جاھالەتلىك بىر دەۋرنىڭ مەيدانغا كېلىشىگە سەۋەب بولغان بولسىمۇ، لېكىن كىشىلەر ئۇنىڭ رەزىل مەقسىتىنى ھېس قىلالمىغان. چۈنكى بىلىمىزلىك، نادان- لىق كىشىلەرنىڭ ئاق - قارىنى پەرقلىنىدۇرۇش ئىقتىدارى- نى نابۇت قىلىپ، ئۇلارنى كۆزى ئوچۇق قارىغۇلارغا ئايلاندۇرۇپ قويغان.

بۇنىڭدىن ئىلىمىزلىك ۋە نادانلىقنىڭ، خۇددى قارا پەردىدەك، كىشىلەرنىڭ تەپەككۈر كۆزىنى توسۇۋالدى- غانلىقىنى كۆرۈۋېلىش تەس ئەمەس. شۇڭا «بىر نەچچە ئەسىرلىك جاھالەت دەۋرىدە خەلقىمىز خۇددى جۇۋاز كالىسىدەك مەقسەت - نىشانىز ھالدا بىر نۇقتىنى چۆر- گىلەۋېرىپ ھالسىز، جانسىز ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى. جانلىق تەپەككۈر ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلالماي، ئەك- سىچە مەجازى ۋاسىتىلەرگە، ساماۋى، شېرىن، غايىۋى نەرسىلەرگە بېرىلىپ، تەپەككۈر ئاددىيلىقى، ئەقىدە چۈشكۈنلۈكى كەلتۈرۈپ چىقارغان مەرىپەتسىزلىك، جا- ھالەت قۇيۇنلىرىنى كۈچەيتىپ مەدەنىيەت گۈللىنىشىنى سۇسىز لاندۇرۇپ قۇرۇتۇۋەتتى» («ئادەت كۈچى ۋە تەپەككۈردىن ياتلىشىش» تىن).

بىلىم — ئويىپىكتىپ شەيئىلەر ھەققىدىكى تونۇش، چۈشەنچىلەرنىڭ يىغىندىسى بولۇپ، ئۇ ئىنسانلارنىڭ تا- رىخىي تەجرىبىلىرىنىڭ يەكۈنىدۇر. بىلىم ئادەمنىڭ ئەقىل بۇلىقىنى ئاچىدۇ، تەپەككۈرنى جانلاندۇرىدۇ. نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىدۇ. ئىنساننىڭ بىلىم قۇرۇلمى- سى قانچە مول، بىلىش دائىرىسى كەڭ بولسا، ئۇنىڭ رېئاللىقنى تونۇشى، توغرا بىلەن خاتانى، گۈزەللىك بىلەن رەزىللىكنى پەرقلىنىدۇرۇش ئىقتىدارى شۇنچە يۇ- قىرى بولىدۇ.

قەدىمكى زامانلاردا ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىي قىلماسلىقى سەۋەبىدىن كىشىلەرنىڭ ئاڭ - ساپا- سى ئىنتايىن تۆۋەن باسقۇچتا بولغان، شۇڭا ئۇلار تەبى- ئەت ۋە روھىيەتكە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرنىڭ ماھىيىتى- نى بىلىشكە قادر بولالمىغان.

ئىنسانىيەتنىڭ بىلىش دائىرىسىنىڭ كېڭىيىشىگە ئەگ- شىپ، ئىنسانلار تەبىئەتتىن قورقۇش، ئەيمىنىشتىن ئۇنىڭ- ھا قىزىقىش، ئۇنىڭ سىرىنى ئېچىشقا يۈزلەندى. شۇڭا ئىنسانلارنىڭ مەدەنىيەت تارىخىنى ئۆزى ۋە تەبىئەت ئۈستىدە ئىزدىنىش تارىخى دەپ قاراشقا بولىدۇ. ئالىم ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەدئىمىن «ئۇيغۇر پەلسەپە تارىخى» ناملىق كىتابىدا كۆرسىتىپ ئۆتكىنىدەك، ئىنسانىيەت دۇنيانىڭ ماھىيىتى ۋە ئىنساننىڭ ئۇنىڭدىكى ئورنى توغ- رىسىدا دىيالېكتىكىلىق ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالى- لىزمىلىق بىلىش شەكلىگە ئېرىشىشتىن ئىلگىرى تۆت خىل بىلىش باسقۇچىنى بېسىپ ئۆتكەن.

بىرىنچى، ئانىمىزلىق (1) ۋە قەدىمكى دېئىزىملىق (2) بىلىش شەكلى؛ ئىككىنچى، بىر خۇدالىق دىنلارغا ھا- مىلىق قىلىدىغان تېئىزىملىق (ئىلاھچىلىق) بىلىش شەكلى؛ ئۈچىنچى، تەڭرى بىلەن تەبىئەتنى بىر گەۋدە سۈپىتىدە مۇھاكىمە قىلىدىغان پانتىزىملىق بىلىش شەكلى؛ تۆتىنچى، ئاتىزم (ئىلاھسىزلىق) ئاساسىدىكى مېخانىك ماتېرىيالىزم- لىق ۋە ئانتىرۇپىلوگىزىملىق (3) بىلىش شەكلى. بۇنىڭ- دىن ئىنسانلارنىڭ تەپەككۈرنىڭ، ئۇزاق ئەسىرلىك تا- رىخىي تەرەققىيات جەريانىدا، قەدەممۇ قەدەم تەرەققىي قىلىپ، مۇكەممەللىشىپ، بۈگۈنكى ھالغا كەلگەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

دۇنيا بىلىم ئىگىلىكى دەۋرىگە قەدەم قويغان بولسى- مۇ، لېكىن بىر قىسىم كىشىلىرىمىز يەنىلا ئىلىمىزلىك ۋە نادانلىقنىڭ خىرىسىغا دۇچ كەلمەكتە. ئىلىم ئۆگىنىش تە- رەققىي قىلغان ئەللەرگە نىسبەتەن ھەممە ئادەم ئېتىراپ قىلىدىغان ئاددىي بىر ھەقىقەتكە ئايلانغان بولسىمۇ، لېكىن بىز ئىلىم ئۆگىنىشنى تەشۋىق قىلىش ۋە ئۇنىڭ قىممىتىنى ھېس قىلدۇرۇش باسقۇچىدا تۇرۇۋاتىمىز. شۇ سەۋەبتىن ئەتراپىمىزدا نۇرغۇن تىراگېدىيەلەر ۋە قىس- مەتلەر يۈز بەرمەكتە. ھەر خىل قىسمەتلەرنىڭ يىلتىزىنى ئىزدىگىنىمىزدە يەنىلا ئىلىمىزلىك بىلەن باغلىنىشلىق بولۇپ چىقىدۇ. بۇنىڭدىن ئىلىمىزلىك ۋە نادانلىقنىڭ كىشىلەرنىڭ بەختسىزلىكىگە، ئالدىنىشىغا سەۋەب بولىدۇ- غان ئامىل ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ.

ھېسسىيەلىق، ئەقلىي تەپەككۈرنىڭ كەملىكى سە- ۋەبىدىن ئالدىنىدۇ
پىسخولوگىلار ئىنساننىڭ ئاڭ قاتلىمىنى ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن ئاڭ دەپ ئىككىگە ئايرىدۇ. ئاشكارا ئاڭ

بېرىپ كەلگەن ئايال»، «يىلانغا ئايلانغان قىز»، «سې-مېرلىك بۇلاق» قاتارلىق سەپسەتلەرگە ئىشىنىپ، ئۇنى تارقىتىپ يۈرۈشلىرى. قاتارلىق ئەھۋاللار بۇ پىكىرلەرنى دەلىللەپ بېرىدۇ. ئۇ دۇنياغا بېرىپ كېلىشىنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكى ئەقەللىي ساۋات بولۇپ، كىشىلەر نېمىشقا مۇ- شۇنداق سەپسەتلەرگە ئىشىنىدۇ؟ بۇ دەل ئەقەلدىن ياد- لىشىپ ھېسسىيلىققا بېرىلگەنلىكنىڭ ئىپادىسى.

بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى ھەرقايسى ساھەلەر بويىچە ئەڭ كاتتا ئالىملارنى تەشكىللەپ، دۇنيا مېياس- دا تارقىلىپ يۈرگەن «نېس كۆلىدىكى غەلتە مەخلۇق» قاتارلىق دۇنياۋى سىرلىق، غەلتە ئەھۋاللارنى ئىز قوغلاپ تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلغان. ئەتراپلىق تەكشۈ رۈش ئارقىلىق ئالىملار بۇ سىرلىق ھادىسىلەرنىڭ ئەمە- لىيەتتە كىشىلەر توقۇپ چىققان يالغان ھېكايىلەر ئىكەنلى- كىنى ئىسپاتلىغان.

ئەتراپىمىزغا نەزەر تاشلىساق، بىر قىسىم كىشىلەر- نىڭ ئىپتىدائىي ئېتىقادقا تەۋە بولغان ئەقىدىلەرگە ئىش- نىپ، ئۆزى ۋە ئۆزگىلەرنى ئالداۋاتقانلىقىنى بايقايمىز. بىزدە ھېلىغىچە ئۆزىنىڭ بەخت - تەلىيى، تەقدىرىنى رەمچى، داخانلاردىن ئىزدەۋاتقانلار ساماندىك. ئىپتىدا- ئىي ئېتىقاد - ئىپتىدائىي تەپەككۈرنىڭ مەھسۇلى بولۇپ، ئىپتىدائىي تەپەككۈر سەۋەب - نەتىجىلىك مۇنا- سۋىتى بولمىغان، ئابىستراكت تەپەككۈر دەرىجىسىگە كۆ- تۈرۈلمىگەن «ئومۇمىي تەسەۋۋۇر» تەپەككۈر شەكل- دۇر. زامانىۋى جەمئىيەت كىشىلىرىنىڭ ئىپتىدائىي تەپەك- كۈر ئاسارىتىدىن قۇتۇلالماسلىقى تۈپ ماھىيىتىدىن ئىپتى- قاندا بىر خىل پاجىئەدۇر.

«قانۇن ۋە پۇقرا» پروگراممىسىدىكى دېلو مىسال- ىغا ئاساسلانغاندا، مەلۇم ئالدامچى ئايال، «ئالىي مەكتەپ پۈتكۈزگەن ئوقۇغۇچىلارنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇ- رىمەن» دەپ، 100دىن ئارتۇق ئاتا - ئانىنىڭ نەچچە مىليون يۈەن پۇلىنى ئالداپ ئېلىۋالغان. شۇنچە كۆپ ئادەم باشقىلارنىڭ سۆزىگە ئىشىنىپ كەتكەن، ئادەتتىكى بىر ئايال شۇنچە كۆپ بالىنى قانداق ئىشقا ئورۇنلاشتۇ- رىدۇ؟ ئۇلار بۇ مەسىلە ھەققىدە ئويلىنمىغان، دۆلەتنىڭ قانۇن - تۈزۈملىرىگە ئىشەنمىگەن، ئەمەلىيەتتە بۇ ئۇلارنىڭ ئەقەللىي تەپەككۈرگە ئەمەس، ھېسسىياتقا تايان- ىغانلىقىنىڭ نەتىجىسى.

كىشىلىك ھاياتتا بىلىم ۋە ئەقىل - پاراسەت ئوخ

ئىدراكىيلىقنى مەنبە قىلسا، يوشۇرۇن ئاڭ ھېسسىيلىقنى ئاساس قىلىدۇ، ئىنسان 80% يوشۇرۇن ئاڭنىڭ يېتەكچى- لىكىدە بولىدۇ. شۇڭا كۆپ ساندىكى ئىنسانلارنىڭ ھېس- سىيلىققا مايىل بولۇشىنىڭ سەۋەبىمۇ مۇشۇ يەردە.

ئادەملەرنى تەپەككۈر قۇرۇلمىسىغا ئاساسەن، ئەقەللىي ئادەم، ھېسسىي ئادەم دەپ ئىككى تىپقا ئايرىشقا بولىدۇ. ئەقەللىي ئادەم كونكرېت ئىش - پائالىيەتلەردە ئەقەللىي چىقىش نۇقتىسى قىلسا، ھېسسىي ئادەم ھېسسى- يات ۋە تۇيغۇغا تايىنىدۇ. شۇ سەۋەبتىن ئەقەللىي ئادەم سالماق، تەمكىن، مۇستەقىل پىكىر قىلىش ئىقتىدارىغا، خاسلىققا ئىگە بولسا، ھېسسىي ئادەم ئالدىراقسان، ھېس- سىياتى تۇراقسىز، مۇستەقىل پىكىر قىلىش ئىقتىدارى ئاجىز بولىدۇ. ئەقەللىي ئادەم پاكىتقا ھۆرمەت قىلىدۇ، ھېسسىي ئادەم پاكىتنى ئېتىراپ قىلمايدۇ. ھېسسىي ئا- دەملەر ئاسانلا باشقىلارنىڭ ئالدام خالىتىسىغا چۈشۈپ قا- لىدۇ. چۈنكى، ھېسسىي ئادەملەرنىڭ مۇستەقىل پىكىر قىلىش ئىقتىدارى ئاجىز بولغاچقا، ئۇلار باشقىلارنىڭ قا- رىشىغا زىيادە ئەھمىيەت بىلەن قارايدۇ، مەلۇم مەسىلىگە دۇچ كەلگەندە، ئۆزىنىڭ مۇستەقىل قارىشىغا تايانماي، شۇ مەسىلىگە باشقىلارنىڭ قانداق قارايدىغانلىقىنى چىقىش نۇقتىسى قىلىدۇ.

جاھالەتلىك 17، 18 - ئەسىرلەردە بىر قىسىم فېئو- دال ھۆكۈمرانلار ۋە ئاۋامنىڭ بۇخارا، سەمەرقەنتتىن كەلگەن سوپى - ئىشانلارغا ئالدىنىپ، ئۇلارغا ئەگىشىپ، يېتەكلىنىپ، ئاخىر تولىمۇ ئېچىنىشلىق ئەھۋالدا قالغانلى- قى، ئىلى سۇلتانلىقى دەۋرىدە بىر غوجىنىڭ «بىر سۇف بىلەن مىڭلىغان كىشىلەرنى ئۆلتۈرەلەيمەن» دېسە نادان ئاۋامنىڭ ئۇنىڭغا ئىشەنگەنلىكى، موللا بىلال بىننى موللا يۈسۈپنىڭ «چاڭموزا يۈسۈپخان» داستاندا تەس- ۋىرلەنگەن قوقەندىن كەلگەن يۈسۈپ ئىسىملىك بىر ئال- دامچىنىڭ ئۆزىنى «غوجا ئەۋلادى» دېسە تالاي كىشى- لەرنىڭ ئۇنى «غوجام»، «پىرىم» دەپ ئۇنىڭغا قول بەرگەنلىكى، ئۇنى ئەتىۋارلاپ كۈندە مېھمانغا چاقىرغان- لىقى، كېيىن قوقەندىن كەلگەن بىرەيلەننىڭ ئۇنى تونۇپ قېلىپ، ئۇنىڭ ئەپت - بەشىرىسىنى ئېچىپ تاشلىغانلىقى، ئەسلىدە ئۇنىڭ قىماردا مال - بېساتىدىن ئايرىلىپ، قەرزگە بوغۇلۇپ، ئىلىغا قېچىپ كەلگەن بىر ئالدامچى ئىكەنلىكى قاتارلىق تارىخىي ۋەقەلەر، بۈگۈنكى زامان- ۋى دەۋرىمىزدىكى بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ «ئۇدۇنياغا

شاشلا مۇھىم بولسىمۇ، ئەقىلنىڭ ئىنسانىيەتنىڭ تەقدىرىدە گە كۆرسەتكەن تەسىرى گەۋدىلىك بولغان، «قابۇسنا-مە» دىكى «ئەقىلسىز دوستۇڭدىن، ئەقىللىق دۈشمىنىڭ ياخشى» دېگەن ھېكمەت، «تۆگىدەك بويۇڭ بولغىچە، تۆگىدەك ئەقىللىق بولسۇن» قاتارلىق تەمسىل ۋە ھېك-مەتلەر بىزگە ئەقىلنىڭ ھاياتلىقتىكى رولىنى يەنىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلدۇرىدۇ.

ئەخلاق ئەقىل - پاراسەت بىلەن بىرلەشكەندىلا ئاندىن يۈكسەكلىككە ئىگە بولالايدۇ، چۈنكى، ئەخلاق-نىڭ مەنبەسى ئەقىل - ئىدراك، ئەقىل - پاراسەت بىر جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، گۈزەل ئەخلاق بەرپا قىلىش ئۈچۈندۇر. ئەقىل - ئەخلاقنىڭ مەنبەسى بولسا، ئەخلاق ئەقىلنىڭ دەرياسىدۇر. ئەقىل ئارقىلىق تەن روھلانسا، ئەخلاق ئارقىلىق روھ نۇرلىنىدۇ. ئەقىلدىن ياتلاشقان ئەخلاق مەيلى ئۇ قانداق نىقابلانمىسۇن ساختا ئەخلاق تۇر.

ئەقىل كۆزىتىش، دىققەت، ئەستە ساقلاش، تەسەۋ-ۋۇر، تەپەككۈر قاتارلىق ئامىللاردىن تەركىب تاپىدۇ، ھېسسىيات غەيرىي ئەقىل دائىرىسىگە كىرىدۇ. مۇقەد-دەس كىتابلاردىمۇ ئەقىل ئۇلۇغلانغان. شۇڭا دانالارد-مىز ئەقىلنى ئۇلۇغلاپ، كىشىلەرنى تەپەككۈر بىلەن يا-شاشقا دالالەت قىلىپ كەلگەن.

تەجرىبىسىزلىك سەۋەبىدىن ئالدىنىدۇ

تەجرىبە ئادەمنىڭ ئەمەلىيەت جەريانىدا بىۋاسىتە ھېس قىلغان بىلىمنى كۆرسىتىدۇ. تەجرىبە ئارقىلىق ھېس قىلغان بىلىم تېخىمۇ مۇكەممەل ۋە ئىشەنچلىك بو-لىدۇ. شۇڭا ئەجدادلىرىمىز «1000 پارچە كىتاب ئوقۇغىچە، 1000 چاقىرىم يول يۈر» دەپ ئەمەلىيەت ئارقىلىق ئېرىشىلگەن بىلىمنىڭ مۇھىملىقىنى نامايان قىلغان.

ئادەم ئۈچۈن كىتابىي بىلىم مۇھىم بولۇپلا قالماي، تۇرمۇش بىلىمىمۇ زۆرۈردۇر. تۇرمۇشنىڭ ئۆزى كاتتا بىر مەكتەپ. شۇڭا، ئاتاقلىق شائىر تېيىپجان ئېلىپىي «تۇرمۇش مۇرەككەپ ئۇ سىرلىق مەكتەپ، ھاياتقا چۆككىن زېھنىڭنى قويۇپ. چىن ئادەم بولاي دېسەڭ ئەگەردە، ئۆگەن تۇرمۇشنى راسا ئىنچىكىلەپ» دەپ، تۇرمۇش بىلىمنىڭ ئىنسان ئۈچۈن شۇنچىلىك مۇھىملىقى-نى ئىپادىلىگەن. بىر ئادەمنىڭ تۇرمۇش تەجرىبىسى، بى-لىدىغانلىرى قانچە كۆپ بولسا، ئۇ ئادەمنىڭ ياشاش ئىق-تىدە.

تىندارى يۇقىرى، ئالدىنقى نىسبىتى تۆۋەن بولىدۇ. ياپونىيەلىك ئايال بىلەن جۇڭگولۇق ئايالنىڭ تۈگ-رىنى خام يەيمەن دەپ تۇرۇۋالغان ئوغلغا تۇتقان پو-زىتسىيەسى ئوخشاش بولمىغان. جۇڭگولۇق ئايال ئوغل-نى خام تۈگرە يېيىشتىن قاتتىق چەكلىگەن، ئوغلغا خام تۈگرىنى يېيىشكە بولمايدىغانلىقىنى ئەتراپلىق چۈشەند-دۈرگەن. لېكىن بالىنى قايىل قىلالمىغان. ياپونىيەلىك ئايال بولسا، ئوغلغا خام تۈگرىنى يەپ بېقىشنى تەۋسىيە قىلغان، بالا يەپ بېقىپ خام تۈگرىنى تۈكۈرۈۋەتكەن، ئۇ خام تۈگرىنى يېسە بولمايدىغانلىقىنى بىۋاسىتە ھېس قىلغان. بۇ قارىماققا كىچىك ئىش بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئىككى كىشىنىڭ تەپەككۈرىدىكى پەرقنى كۆرسىتىپ بېرىد-دۇ.

بەزى ئادەملەر نېمىشقا ئاسانلا ئالدىنىپ قالىدۇ؟ چۈنكى، ئىنسان ئۆزىنىڭ ماھىيىتىنى يوشۇرۇش ئىقتىدا-رىغا ئىگە. كىم بىزنىڭ دوستىمىز، كىم دۈشمىنىمىز بىز دەماللىققا بىلەلمەيمىز، «دوستلار» ناملىق ھەجۋى رە-سىمدە ئىككى دوستنىڭ ئوڭ قولىدا قىزغىن كۆرۈشۈۋات-قان، چېرىدە تەبەسسۇم پارلاپ تۇرغان، ئىككىلىسىنىڭ كەينىگە يوشۇرۇۋالغان سول قولىدا پىچاق تۇتۇۋالغانلىقى ھەجۋىيەشتۈرۈپ ئىپادە قىلىنغان. بۇنىڭدىن بىز ئىنسان خاراكتېرىنىڭ «قىلىپ» قا چۈشمەيدىغانلىقىنى، ئىنسان تەبىئىتىنىڭ مۇرەككەپلىكىنى ھېس قىلالايمىز.

«بۇۋى مەريەم چېركاۋى» ناملىق فىلىمدىكى گۈزەل قىز سەلخاردۇ كېلىشكەن ئاقسۆڭەك يىگىتنى ياخشى كۆرۈپ قالىدۇ، دۇنيادىكى ئەڭ سەت ئادەم دەپ تەرىپلەنگەن كاشمىدۇدىن يىرگىنىدۇ، فىلىم ئاخىردا ئاق سۆڭەك يىگىت قىزغا ئاسىيلىق قىلىدۇ، ئاق كۆڭۈل كاشمىدۇ قىزنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ھاياتىنى تەقدىم قىلىدۇ. فىلىمدە ئىنسان گۈزەللىكىنىڭ ئۇنىڭ تاشقى قىياپىتىگە ئەمەس، قەلبىگە يوشۇرۇنغانلىقى ئىپادى-لەنگەن. دوستىمىز دەپ بىلگەن كىشىلەرنىڭ بىزگە ئورا كولاۋاتقانلىقىنى، دۈشمىنىمىز ھېسابلىغانلارنىڭ ۋاقتى كەلسە دوستلۇق قولىنى سۇنغانلىقىنى بىلگىنىمىزدە ئەپ-سۇسلىنىمىز، بۇ ئىنساننىڭ ساختا كۆرۈنۈش ھاسىل قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ بىر پەيلاسوپنىڭ «بىزگە تونۇش بولغان نەرسىلەرنىڭ بىز پىششىق بىلىدىغان نەرسىلەر بولۇشى ناتايىن» دېگەن مەشھۇر سۆزىنى سەھمىزگە سالىدۇ.

قانلىقنى، ئەمەلىيەتنىڭ ھېلىقى نەقىلدە ئېيتىلغاندەك بول-
مىغانلىقىنى، پاقنى قازاندىكى مۇزدەك سۇغا سېلىپ،
تېمپېراتۇرا ئۆزگەرتىش، پاقنىنىڭ سۇدىكى ئۆزگىرىش-
نى سېزىپ، دەرھال قازاندىن سەكرەپ چىقىۋالغانلىقىنى
توغرىسىدىكى ماقالىسىنى ئوقۇپ، مەنمۇ شۇ تەجرىبىنى
قايتا ئىشلەپ باقتىم، ئەمەلىيەت ئوقوتقۇچىنىڭ يازغىنى-
نىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلىدى. دېمەك، بىلىم ئەمەلىيەتنىڭ
سېنىقتىن ئۆتكەندىلا ئىشەنچلىك ۋە تەۋرەنمەس بول-
دۇ.

جەمئىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئالدامچى-
لىقنى كەسىپكە ئايلاندۇرۇۋالغان بىر قىسىم كىشىلەر، ئۆ-
زىنىڭ ئۇسۇل ۋە تاكتىكىسىنى ئۆزگەرتىپ، زامانغا لايىق-
لاشتۇرۇپ، تېخنىكىلىق ۋاسىتىلەردىن پايدىلىنىپ ئالدام-
چىلىق قىلىشقا باشلىدى. گەرچە دۆلەتنىڭ قانۇن - تۈ-
زۈملىرى كۈندىن - كۈنگە مۇكەممەللىشىپ، ئالدامچىلار
ئۆزىنىڭ تېگىشلىك جازاسىنى يەۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن
ئادەم ئادالەتكە ئېرىشكىچە نۇرغۇن دىشۋارچىلىقلارغا
ئۇچرايدىغان گەپ.

شائىر ئوسمانجان ساۋۇت «ياشاش لوگىكام»
ناملىق شېئىرىدا «مەيگىمۇشۇلۇق مەيلەر مېنى ئالاماس،
ساقى ئىچسە ئاندىن مەنمۇ ئىچمەن» دېگەندەك، رېئال-
لىق كىشىلەرنىڭ ھوشيار ۋە سەگەك بولۇشىنى تەلەپ
قىلماقتا. مول ھاياتلىق ۋە تۇرمۇش تەجرىبىلىرىگە ئىگە
كىشىلەر لا رەھدار ھاياتلىق سەھنىسىدە غالبىلارنىڭ رو-
لىنى ئالالايدۇ ۋە خاتىرجەم ياشاش ئىمكانىيىتىگە ئىگە
بولالايدۇ.

مۇستەقىل پىكىر قىلىش ئىقتىدارىنىڭ كەملىك-
دىن ئالدىندۇ

مۇستەقىل پىكىر قىلالماسلىق بىر ئىنسانغا نىسبەتەن
پاجىئەدىن دېرەك بېرىدۇ. مائارىپنىڭ تۈپكى مەقسىتى
ئىنساننىڭ ياشاش ئېھتىياجىنى بىلىم جەھەتتىن كاپالەتكە
ئىگە قىلىش بولۇپ، بۇ خىل ئېھتىياجنى قامدىيالمىغان
مائارىپ سۈپەتسىز مائارىپتۇر. ئادەمنىڭ مۇستەقىل
پىكىر قىلالماسلىقى، مۇستەقىل ياشاش ئىقتىدارىغا ئىگە
بولالماسلىقى ئۇنىڭ بىلىمدىن ياتلاشقانلىقىنىڭ ئىپادىسى
خالاس.

مۇستەقىل پىكىر قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولمىغان
ئىنسان ئاسانلا باشقىلارنىڭ دامىغا چۈشۈپ قالىدۇ. ئۇ

بىر ئادەمنىڭ بىلىش دائىرىسى چەكلىك بولىدۇ،
ئادەم مەلۇم ساھەدە مول بىلىم ۋە تەجرىبىگە ئىگە
بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ يەنە بىلىمەيدىغان نۇرغۇن
ساھەلىرى بولىدۇ. لېكىن مۇئەييەن بىلىش، تەجرىبە،
ئەقىل - پاراسەت، ئىجادىي تەپەككۈر قاتارلىقلار ئادەمنى
ئۆزىدىن ھالقىغان ئۈستۈنلۈككە ئىگە قىلالايدۇ. ئىنسان
تەجرىبە ئارقىلىق ئۆزىدىكى ئاجىزلىقلارنى تولدۇرالايد-
دۇ.

بىر قىز تۇيۇقسىز كۆلگە چۈشۈپ كېتىپتۇ، بۇنى
كۆرگەن بىرەيلەن قىزنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن، ھېچنېمىنى
ئويلىمايلا ئۆزىنى كۆلگە ئېتىپتۇ. لېكىن ئۇ قىزنى قۇتقۇ-
زالمايلا قالماستىن ئۆزىمۇ خەتەر ئىچىدە قاپتۇ، بۇنى
كۆرگەن يەنە بىرەيلەن ياندىكى ماگىزىنغا كىرىپ،
ئۇزۇن بىر ئارقاننى ئېلىپ چىقىپ، بىر ئۇچىنى بېلىگە
باغلاپ، يەنە بىر ئۇچىنى ئەتراپتىكى كىشىلەرگە تۇتقۇ-
زۇپ، ئاندىن ئۆزىنى كۆلگە ئېتىپ، غۇلاچ تاشلاپ
قىزنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ، ئاندىن كىشىلەرگە ئارقاننى تار-
تىشىنى ئېيتىپتۇ، نەتىجىدە قىز قۇتقۇزۇپ قېلىنىپتۇ.
دېمەك، ئادەم مول تەجرىبە ۋە ئەقىل - پاراسەتكە تايان-
غاندىلا، ھاياتى كۈچىنى ئاشۇرۇپ، ياشاش ئىقتىدارىنى
يۇقىرى كۆتۈرەلەيدۇ.

«قىزىق ياغقا تاشلانغان پاقا» ھەققىدىكى مىسال
گېزىت - ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ھەممە
ئادەم تىلغا ئالدىغان نەقىلگە ئايلىنىپ قالدى. تەتقىقات-
چىلار قازاندا قايناۋاتقان ياغقا بىر پاقنى تاشلىغان، پاقا
ناھايىتى چاققانلىق بىلەن قازاندىن سەكرەپلا سىرتقا
چىقىپ كەتكەن، تەتقىقاتچىلار ئاندىن ئۇ پاقنى مۇزدەك
سۇ قۇيۇلغان قازانغا سېلىپ، تېگىدىن ئوت قالاپ، تېمپې-
راتۇرا ئۆزگىرىشى ئۆزگەرتىش، پاقا دەسلەپ تولمۇ ھۇ-
زۇرلۇق ھېس قىلىپ، قازان ئىچىدە ئۇياقتىن - بۇياققا
ئۈزۈپ يۈرگەن، تېمپېراتۇرا ئۆزگەرتىش يۇقىرى چەككە
يەتكەندە، ھەرقانچە قىلىپمۇ قازاندىن چىقالماي
ئۆلگەن».

بۇ تەلىم - تەربىيەدىكى ئىزچىللىق ۋە باشقا جەھەت-
لەرگە تەتبىقلاشقا بولىدىغان مىسال بولغاچقا كۆپلىگەن
تەتقىقاتچىلار ماقالە - ئەسەرلىرىدە، نائىقلار لېكسىيەلىرىد-
دە بۇ نەقىلدىن ئۈنۈملۈك پايدىلاندى، لېكىن مەلۇم گەپ-
زىتتىن بىر ئوقوتقۇچىنىڭ مۇشۇ تەجرىبىنى ئىشلەپ باق-

توغرا - خاتا، ھەق - ناھەق مەسىلىلەردە ئادىل ھۆكۈم چىقرا لايدۇ. ئۆزلۈككە ئەھمىيەت بېرىپ، ھاياتنى قىممەتكە ئىگە قىلالايدۇ، بىر ئادەم ئالدى بىلەن ئۆزى بو-لۇشى كېرەك، خاسلىق ۋە ئۆزلۈك تۇيغۇسىدىن ئايرىل-غان ئادەم، باشقىلارنىڭ سايسىدىن باشقا نەرسە ئەمەس.

جەمئىيەتشۇناسلارنىڭ قارىشىچە، ئىنسانىيەت تەرەق-قىياتىغا پاسسىپ تەسىر كۆرسىتىۋاتقان ئىككى خىل پىسخىك توسالغۇ بار بولۇپ بىرى، نوپۇزغا چوقۇنۇش پىسخىك توسالغۇسى، يەنە بىرى ساددا قىياپەتنى كۆزگە ئىلماسلىق پىسخىك توسالغۇسىدۇر. نوپۇزغا زىيادە چو-قۇنۇش ئىجادىيەت ئىقتىدارىنىڭ دۈشمىنى بولۇپ، ئۇ ئىنساننى مەنئى قۇلغا ئايلاندۇرۇپ قويدۇ. تارىختىكى نۇرغۇن كەشپىيات - ئىختىرالار ماھىيەتتە نوپۇزغا جەڭ ئېلان قىلىش سەۋەبىدىن بارلىققا كەلگەن. ساددا قىياپەت-نى كۆزگە ئىلماسلىق، شەكىل ۋە ھادىسىگە ئەھمىيەت بېرىپ، مەزمۇن ۋە ماھىيەتكە سەل قاراش بولۇپ، ئۇ كىشىلەرنى كۆزى ئوچۇق قارغۇلارغا ئايلاندۇرۇپ قوي-دۇ.

باشقىلارنىڭ سۆزىگە ئاسانلا ئىشىنىپ قېلىش، ئۇنىڭ توغرا خاتالىقى ئۈستىدە ئويلىنمايلىق، باشقىلار-نى قارىسىغا دوراش، مودا قوغلىشىش، ئۆزلۈك تۇيغۇسى-غا ئەھمىيەت بەرمەي، باشقىلارنى مەركەز قىلىپ ياشاش، ئۆزىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىنى چىقىش قىلماي، شۆھرەتپە-رەسلىك قىلىش، نوپۇزغا چوقۇنۇش، نام - ئاتاق قوغل-شىش، ئېقىمغا ئەگىشىش قاتارلىقلار ماھىيەتتە مۇستەقىل پىكىر قىلىش ئىقتىدارىنىڭ يىگىلىگەنلىكىنىڭ ئىپادىسى بولۇپ، بۇ خىل تىپتىكى ئادەملەر ئاسانلا باشقىلارغا ئال-دىنىپ قالىدۇ.

ئاتوغرا ئىدىيە سەۋەبىدىن ئالدىنىدۇ

ئەنگىلىيەلىك يازغۇچى ئوسكار ۋىلدى «دۇنيادا ئا-دەمنىڭ ئىدىيەسىدىنمۇ قىممەتلىك نەرسە يوق، ئۇنىڭغا ھەرقانداق نەرسىنى سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ» دېسە، جۇخېجۇن «ئادەمنى تەبىئەت دۇنياسىدىكى باشقا جانلىق-لار بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ئۇ ئىنتايىن كىچىك ھەم ئاجىز. بىراق، ئادەم ھەم ئۇلۇغ ھەم قۇدرەتلىك، چۈنكى، ئۇنىڭدا ئىدىيە بار. ئەگەر ئادەمدە ئىدىيە بول-مىسا، ئۇ باشقىلارنىڭ ئاغزىغا قارايدىغان، تاماق يېيىش

كونكرېت مەسىلىگە يولۇققاندا، نېمە ئۈچۈن دەپ ئۆز-د-گە سوئال قويمايدۇ، بەلكى شۇ مەسىلىگە باشقىلارنىڭ قانداق قارايدىغانلىقىغا دىققەت قىلىدۇ.

سوقرات قىپقىزىل ئالمنى كۆتۈرگىنىچە سىنىققا كىرىپ كەپتۇ، ئۇ سىنىپ ئىچىنى تولۇق ئايلىنىۋەتكەن-دىن كېيىن، ئوقۇغۇچىلاردىن ئالمنىڭ ھىدىنى پۇرىغان - پۇرىيالمىغانلىقىنى سورايتۇ ۋە پۇرىغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ قول كۆتۈرۈشىنى تەلەپ قىپتۇ.

— خۇش پۇراق كېلىۋاتىدۇ، — دەپتۇ بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار قول كۆتۈرۈپ.

سوقرات سىنىپ ئىچىنى يەنە بىر قېتىم ئايلانغاندىن كېيىن، يەنە ھېلىقى سوئالنى سورايتۇ.

— خۇش پۇراق كېلىۋاتىدۇ، — دەپتۇ يەنە بىر تۈركۈم ئوقۇغۇچىلار قول كۆتۈرۈپ، پەقەت بىر لا ئو-قوغۇچى قول كۆتۈرمەي، تېڭىرقاپ تۇرۇپ قاپتۇ. سوقرات 3 - قېتىم ھېلىقى ئوقۇغۇچىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ، يەنە شۇ سوئالنى تەكرارلاپتۇ.

— پۇرىدىم، خۇش پۇراق كېلىۋاتىدۇ، — دەپتۇ ھېلىقى ئوقۇغۇچى ئۆزىدىن باشقا بارلىق ئوقۇغۇچىلار-نىڭ قول كۆتۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ.

سوقرات شۇندىلا مۇنبەرنىڭ ئالدىغا كەپتۇ - دە، ھېلىقى قىزىل ئالمنى قولدا ئېگىز كۆتۈرۈپ، كۈچەپ باسقانىكەن، ئالما ئىككىگە ئاجراپتۇ. ئەسلىدە ئۇ پۇراق-سىز سولياۋ ئالما ئىكەن. بۇ مىسال بىزنى چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ، ھېلىقى ئوقۇغۇچى ئەسلىدە سەمىي بولۇپ، ئالمنىڭ پۇرىقىنى پۇرىيالمىغاندى، لېكىن ئۇ نېمىشقا يالغان ئېيتىشقا مەجبۇر بولدى؟ بۇ دەل ئۇنىڭ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىنىڭ يېتەرسىزلىكى، مۇستەقىل پىكىر قى-لالمىغانلىقى، ئېقىمغا ئەگەشكەنلىكى سەۋەبىدىن بولغان.

دانالرىمىز «بالاڭغا بېلىق بەرمەي، قارماق بەر»، «بالاڭغا ئات بېشىدەك ئالتۇن بەرگۈچە، مىنى ئالتۇنغا ئايلاندۇرىدىغان ھۈنەرنى ئۆگىتىپ قوي» دېگەندەك بۈيۈك نەسەتلەرنى قالدۇرغان. ئېپىنىشتىن «مۇستە-قىل پىكىر قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئوقۇغۇچىلارنى يېتىل-دۈرەيلى» ناملىق ماقالىسىدە مۇستەقىل پىكىر قىلىش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈش مائارىپىنىڭ مۇھىم مەقسەتلىرىد-دىن بىرى ئىكەنلىكىنى ئەسكەرتكەن. دېمەك، ئادەم مۇستەقىل پىكىر قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولغاندىلا،

لەرگە ئايلىنىپ قالدۇ. شۇڭا جەمئىيەتتىكى ناچار ئىجتىدە-
 ھائىي كەيپىياتلارنىڭ ئەۋج ئېلىشىدا، زىيالىيلار بىزنىڭ
 باش تارتىپ بولمايدىغان مەسئۇلىيىتى بار دەپ قاراشقا
 بولىدۇ.

يۇقىرىقىلاردىن شۇنداق خۇلاسە چىقىرىشقا بولىدۇ-
 كى، ئىنسان تەبىئىتىدە ئەقلىلىك، ھېسسىيلىق، ئادىمىي-
 لىك، ھايۋانىيلىق قاتارلىق ئامىللار بىللە مەۋجۇت
 بولۇپ تۇرىدۇ، دۇنيادا مۇتلەق ياخشى ياكى يامان
 ئادەم بولمىغىنىدەك، مۇتلەق ئەقىللىق ياكى دۆت ئا-
 دەمۇ بولمايدۇ. ئىنسان بىلىم ئۆگىنىش ئارقىلىق ھايات-
 لىق ئىقتىدارىنى يۇقىرى كۆتۈرگەن. مۇشۇ نۇقتىدىن ئال-
 ھاندا ئىنسان مەڭگۈ ئۆگەنگۈچى ۋە ئىزدەنگۈچى.

ئىنسان بىلىم، ئەخلاق، ئەقىل - پاراسەت ئارقىلىق
 ئۆزىنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ، ياشاش ئىقتىدارىنى ئۈزلۈك-
 سىز يۇقىرى كۆتۈرگەندىلا، خاتىرجەم ۋە بەختلىك
 ياشاش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالايدۇ. ئىنسان فىزىيولو-
 گىيە جەھەتتىن باراۋەردۇر، ئۇنىڭ ماھىيەتلىك پەرقى،
 تەپەككۈر ۋە ئىدىيەدەندۇر. پاسكال «ئىنسان پىكىر قىلا-
 لايدىغان قومۇش» دېگەن. بۇ ئىنسان جىسمانىي جەھەتتە-
 تە تولىمۇ ئاجىز، ئۇنىڭ كۈچ - قۇدرىتى ئىدىيە ۋە تە-
 پەككۈردە دېگەنلىكتۇر.

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەدئىمىن ئېيتقاندەك، ئادەمنىڭ
 تېنى ئاتقا، روھى ئات مىنگۈچىگە ئوخشايدۇ. ئاتنىڭ
 يولدا قانداق مېڭىشىنى ئات مىنگۈچىنىڭ ئىقتىدارى بەل-
 گىلەيدۇ. دېمەك، بىلىم ۋە ئاكتىپ ئىدىيە ئىنساننى تېخى-
 مۇ قۇدرەتلىك قىلىدۇ، قۇدرەتلىك ئىنسان باشقىلارغا
 ئاسان ئالدىنمايدۇ، غالىب ياشايدۇ.

ئاپتور: غۇلجا ناھىيە ئۈچۈن خۇيزۇ يېزا ئوتتۇرا مەكتەپتە.

ئۈچۈن ياشايدىغان تىرىكتاپتىن باشقا نەرسە ئەمەس،
 دېگەن. بۇنىڭدىن ئىدىيەنىڭ ئادەم ئۈچۈن قانچىلىك
 مۇھىملىقىنى كۆرۈۋېلىش تەس ئەمەس.

ئىدىيە ئادەمنىڭ ئەھۋالىنى بەلگىلەيدۇ، بىر ئادەم-
 نىڭ ئىدىيەسى قانداق بولسا، ئۇ شۇنىڭغا بېقىپ نەتىجە-
 گە ئېرىشىدۇ. ئىدىيەنى توغرا، خاتا، ئىلغار، قالاق دې-
 گەندەك تۈرلەرگە ئايرىشقا بولىدۇ. توغرا ئىدىيە كىشى-
 لەرنى پارلاق مەنزىلگە باشلاپ، خاتىرجەملىككە ئىگە
 قىلسا، خاتا ئىدىيە تۇيۇق يولغا باشلاپ، ھالاكەت گىر-
 دابغا ئىتتىرىدۇ.

مەلۇم باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى مۇرە يال-
 لۇغىنى داۋالتىشى ئۈچۈن بىر «موللام» نىڭ قېشىغا
 بېرىپ دەم سالدۇرغان، مەلۇم ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇ-
 چىسىنىڭ قىزى ئاغرىپ، پۇت - قوللىرى تارتىشىپ قال-
 ھاندا، ئۇ «قىزىمغا جىن چاپلىشىپتۇ» دەپ قاراپ، قىزد-
 نى بىر قانچە موللىنىڭ قېشىغا ئاپارغان، قىزنىڭ ئەھۋالى
 ئېغىرلاشقاندا، باشقىلارنىڭ تەشەببۇسى بىلەن، قىزنى
 دوختۇرخانىغا ئاپىرىشقا مەجبۇر بولغان، دوختۇرخانا
 قىزنى ئېغىر دەرىجىدىكى نېرىپ كېسىلى دەپ قاراپ
 جىددىي داۋالغان. دوختۇرخانا يەنە بىر قانچە كۈن كې-
 چىكسە، قىزنىڭ ھاياتىنىڭ خەۋپ ئىچىدە قالىدىغانلىقىنى
 ئېيتقان. مۇنداق مىساللار ناھايىتى كۆپ. ئىككى نەپەر
 ئوقۇتقۇچىنىڭ ئالدىنقى دەل ئۇلارنىڭ ئىلغار ئىدىيە
 بىلەن قوراللانغانلىقى سەۋەبىدىن بولغان.

ئادەمدە بىلىم بولۇپ، ئىلغار ئىدىيە بولمىسا، ئۇ
 يەنىلا ئىلغارلىققا ۋەكىللىك قىلالمايدۇ. بىر قىسىم زىيالىي-
 لىرىمىز مول بىلىم ساپاسىغا ئىگە بولسىمۇ، لېكىن ئىلغار
 ئىدىيەگە ئىگە ئەمەس. ئىلغار زىيالىيلار ئىلغار ئىدىيە
 ئارقىلىق ئاۋامنى يېتەكلىگۈچىلەردۇر. لېكىن بىر قىسىم
 زىيالىيلىرىمىز ئىدىيە كىرىزىسى سەۋەبلىك يېتەكلەنگۈچى-

بۇ ساننىڭ ئەسەرلىرى «شىنجاڭ گېزىتى» باسما ئىشلىرى مەركىزى ئۇيغۇرچە
 كومپيۇتېر بۆلۈمىدە تىزىلدى؛ بۇ ساننىڭ تەكلىپلىك تەھرىرى: ئايگۈل ئەمەت؛ كور-
 رېكتورى: رەنا ئەمەت؛ مۇقاۋا ۋە قىستۇرما سۈرەتلەرنى ئىشلىگۈچى: مەريەمگۈل ئىددە-
 رىس (تەكلىپلىك)، بەتچىك: ئىسھاقجان ئىبراھىم قاراتېكىن (تەكلىپلىك).

«ئىلماچىلار چايخانىسى»دىكى پاراڭلار

پەلەمپەي

جۇ چىڭيۇ

بىر كۈنى تەپتىش مەھكىمىسىدىن ئادەم كېلىپ، ۋاڭ ئىدارە باشلىقىنى ئېلىپ كەتتى. كېيىن ۋاڭ ئىدارە باشلىقى خىيانەت قىلغانلىقى تۈپەيلى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاندى. ۋاڭ ئىدارە باشلىقى يىقىلدى، ئەمما شياۋ ليۇ يىقىلمىدى، چۈنكى، ئۇ تەپتىش مەھكىمىسىدىكىلەرنى ۋاڭ ئىدارە باشلىقىنىڭ خىيانەتچىلىك قىلىپ پارا ئالغانلىقى ھەققىدىكى ئىسپات — ئۇ پارا ئالغان چاغدىكى ئۇنئالغۇ لېنتىسى بىلەن تەمىنلىگەنىدى.

شياۋ ليۇ خىزمەتنى كارامەت ياخشى ئىشلىگەنلىكى، يەنە ۋاڭ ئىدارە باشلىقىنى پاش قىلىشتا خىزمەت كۆرسەتەنلىكى تۈپەيلى، يۇقىرى رەھبەرلىك ئۇنى دەرىجە ئاتلاپ ئۆستۈرۈشنى بەلگىلىدى.

ۋاڭ ئىدارە باشلىقى شياۋ ليۇنىڭ مۇھىم ئىسپات بىلەن تەمىنلىگەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئىختىيارسىز ئاھ ئوردى: مەن ئاخىر شياۋ ليۇنىڭ بىر دەرىجە پەلەمپەيلا بوپتىمەن - دە!

شياۋ ليۇ ئىدارە باشلىقى ۋاڭ نىڭ كاتىپى، ئىش بېجە-رىشىنى بەك ئوقىدىغان، رەھبەرنىڭ كۆڭلىنى بەك چۈشىنىدىغان ئادەم ئىدى، شۇڭا ۋاڭ ئىدارە باشلىقى ئۇنى بەك ئە-تۋارلايتتى.

ئىدارىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا 12 باسقۇچلۇق بىر پە-لەمپەي بار ئىدى، ۋاڭ ئىدارە باشلىقى ھەر قېتىم ماشىنىدىن چۈشسە، شياۋ ليۇ ئۇنىڭغا سوغىدىشىپلا ماڭاتتى. رەھبەرنىڭ كەينىدىكى پەلەمپەيدە ئۇنى يېنىككەنە يۆلۈۋالاتتى، رەھبەر 10 - پەلەمپەيگە چىققان چاغدا، شار-ت - شۇرتلا ئالدىغا ئۆتۈپ، رەھبەرگە ئىشىكىنى ئېچىپ بېرىپ، ئۇنى ئالدىدا كىرگۈزۈۋېتەتتى. ھەر كۈنى شۇنداق جەرياننى تەكرارلاۋەر-گەچكە، شياۋ ليۇغا بۇ ئىش تونۇشلۇق بولۇپ كەتكەنىدى.

شۇنداق قىلىپ ھايت - ھۈيت دېگۈچىلا بىر نەچچە يىل ئۆتۈپ كەتتى، شياۋ ليۇ ئۇدا ۋاڭ ئىدارە باشلىقىنىڭ ئىشەنچلىك ئادىمى بولۇپ، باشقىلارنى ئىختىيارسىز ھەسەت قىلدۇردى.

نەزىرىمگە كۆزۈمگە

«فېلىيەتونلاردىن تاللانمىلار ژۇرنىلى» نىڭ 2016 -

يىللىق 2 - ساندىن غوپۇر قادىر تەرجىمىسى

... دىن باشلاپ

بى جىيالۇڭ

بىر قېتىم يامىشىشنى قەتئىي داۋاملاشتۇردۇم-يۇ، ئىككىنچى ئادەمنى كۆرۈپ باقمىدىم.

تەبىئەت دۇنياسىدا تۇمان پەيدا بولغاندىن باشلاپ، PM2.5 مەشھۇرلۇقىنىڭ بارغانسېرى يۇقىرىلىشىغا ئەگەشپ، بەدىنىمىزنىڭ تۇمانغا قارشىلىق كۆرسىتىش ئىقتىدارى رىمۇ بارغانسېرى ئۆستى، بەرداشلىق بېرىش چىڭ قاندى.

ئاشپۇزۇلغا كىرىپ نازۇنپەت يىپەلگەندىن باشلاپ، ياش ئەم-خوتۇنلار يەكشەنبە كۈنى ئۆيىدە تاماق ئېتىشنى خالىمايدىغان بولدى. ھەپتىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ئاشخانىلارنىڭ ئىشىكى ئالدىدا ئۆچرەتتە تۇرغان بىر ئائىلىلىك ئۈچ جانغا قارىسىڭىزلا بۇنى ئاز-تولا بىلىۋالسىز.

«ئۆي» دېگەن خەنزۇچە خەت پەيدا قىلىنغاندىن باشلاپ، ھازىر تارىختا كۆرۈلۈپ باقمىغان دەرىجىدە كۆپ ئىشلىتىلىۋاتىدۇ. بىرىنچىدىن، بېرىپ تەكشۈرۈڭ، ياشلارنىڭ دەرد-ئەلىمى نېمە؟ پۇل قەرز ئېلىپ (پۇل يىغىپ) ئۆي سېتىۋېلىش؛ ئىككىنچىدىن، بېرىپ تەكشۈرۈڭ، ھوقۇق ۋە كۈچى بار كىشىلەرنىڭ نىيىتى نېمە؟ چوڭ ئۆي، 2-ئۆي، 3-ئۆي ئېلىش... نازىنلارنى 18 كاتتا ئۆيىدە ساقلاش، يەنە يوشۇرۇن بىر خىل ھادىسە بار: بىرىنچىدىن، ئۆي سېتىۋالغانلارنىڭ نۇرغۇن «ئۆي»لىرى شۇ يەردە بىكار تۇرىدۇ؛ ئىككىنچىدىن، چوڭ ئۆي، 2-ئۆي، 3-ئۆي... 18 ئۆيدىكى ساقلانغان نازىنلار، شۇ يەردە كۆپلەپ بىكار تۇرىدۇ.

تالاغا قارىغاندىن باشلاپ، ئۆيدىكى خوتۇنى كۆزدىن كەتسە سىغمايدۇ. ھازىر ئۇچۇپ يۈرگەن تورغايلار ھەممە يەردە بار، سەن گۈزەللىكتە نازىنلاردىن ئېشىپ چۈشكەن تەقدىردىمۇ ئېرىڭنى ئوبدان ساقلىشىڭ كېرەك، چۈنكى، نازىنلار ھۆسن تۈزەتتى.

قىزىل ئۆرۈك تالاغا قارىغاندىن باشلاپ، سېرىق ئۆرۈكلەر تالاغا قارىمىساق بىكارغا قارىمايدىكەنمىز دەپ ئويلىدى. دۇنيانىڭ ھەيۋەتلىك دولقۇنىدا بويسۇندۇرغانلار روناقتا تاپاتتى، شۇڭا بەزى سېرىق ئۆرۈكلەر مۇ

پەنگۇ ئالەم-زېمىنى ياراتقاندىن باشلاپ، بىزگە مۇزەككەر ۋە مۇئەننەستىن ئىبارەت ئىككى خىل كۈچ ئارىسىدا ياشاش نېسىپ بولدى.

ھاۋا تەڭشىگۈچ پەيدا بولغاندىن باشلاپ، كىشىلەر ياز كۈنى تالادا سالقىندايدىغان، كەچ كىرگەندە بامبۇك كارىۋات، ئۇزۇن يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇق، چوقچىيىپ تۇرىدىغان ئورۇندۇقلىرىنى كوچا بويلاپ تىزىپ، توپ-توپ بولۇشۇپ قارتا ئوينايدىغان ياكى شاھمات ئوينايدىغان ياكى قۇرۇق پارالڭ سېلىشىدىغان تەنتەنلىك مەزە-زىرە كۆرۈنمەيدىغان بولدى. سالقىنداش ھادىسىسى يوق قىلىپ كېتىشكە يېقىنلىشىپ، غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مۇراسىمىغا ئىلتىماس قىلسا بولىدىغان يەرگە يەتتى.

پىكاپ پەيدا بولغاندىن باشلاپ، كىشىلەر يول مې-ئىشقا ئېرىنىدىغان، پۇتقا چاق بېكىتىۋېلىپ، مېھمانخانىدىن ھاجەتخانغىمۇ ماشىنا ھەيدەپ بارغۇسى كېلىدىغان بولۇپ قالدى.

تېلېۋىزور پەيدا بولغاندىن باشلاپ، كىشىلەر كىتاب ئوقۇشنى ئانچە خالىمايدىغان بولۇپ قالدى. بەزى كىشىلەر كۆپ قىسىملىق تېلېۋىزىيە تىياتىرى «قىزىل راۋاق-تىكى چۈش»نى كۆرگەن، ئېھتىمال ئەسلى ئەسەرنى ئوقۇمىغان بولۇشى، بەزى كىشىلەر كۆپ قىسىملىق تېلېۋىزىيە تىياتىرى «ئۈچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە»نى كۆرگەن بولۇشى، ئېھتىمال... ئېھتىمال... ئېھتىمال...

كومپيۇتېر پەيدا بولغاندىن باشلاپ، كىشىلەردە ئۆزى بىلەن بىللە قەلەم ئېلىپ يۈرىدىغان ئادەت قالمىدى. ئەگەر سىز كوچىدا باشقىلاردىن قەلەم ئۆتنە ئالماقچى بولسىڭىز، ئوننىڭ توققۇزىدىن قەلەم چىقمايدۇ، قەلەم ئېلىۋالغانلارنىڭ كۆپىنچىسى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى.

مىكرو رايوندىكى ئولتۇراق ئۆي بىنالىرىدا لىفىت پەيدا بولغاندىن باشلاپ، كىشىلەر بىناغا يامىشىشقا ئېرىشىدىغان بولدى. بەزىلەر بىنادا ئون يىل تۇرۇپمۇ، تېخى-چە پىيادە ماڭىدىغان كارىدورنىڭ قانداقلىقىنى بىلمەيدۇ. مەن 26-قەۋەتتە تۇرىمەن، ھەر كۈنى چېنىقىپ بىناغا

«مۇ؟» دەپ ئويلىشىپ، خۇددى گازىر چېقۇپتىپ چۇسا چىقىپ قالغاندەك، ئاتالمىش پاك ئەمەلدارغا بەك ئىشەنمەيدىغان بولدى.

... دىن باشلاپ

...

«فېلىپتونلاردىن تاللانمىلار ژۇرنىلى» نىڭ 2016-يىللىق 2-سا.
ندىن غوپۇر قادىر تەرجىمىسى

چەتتە قايرىلىپ قېلىشقا تەن بەرمەي، بەس-بەس بىلەن تالاغا قارىغىلى تۇردى. قىزىل-سېرىق، سېرىق-قىزىل ھاياسىزىلار بارا-بارا كىشىلەرنىڭ كۆزىنى غەلەت قىلدى. ھېلىقى ئەمەلدارلار تېلېۋىزوردا چىرىكلىككە قارشى ھەدەپ سۆزلەپ، تەرنىنى تۈرگەندىن باشلاپ، ئۈچ كۈندىن كېيىن چىرىكلەشكەنلىكى ئاشكارىلىنىپ، ھەس-رەتلىك ياش تۆكتى. شۇنىڭ بىلەن كىشىلەر «بۇ مۇمكىن»

مىكرو فېلىپتونلار

پارا ئالماي باشقىلارغا دۆڭگەپ ئەپلەپ-سەپلەپ قۇتۇل-ماي، «سەن سالا، مەن سالا، ئاتقا ئوتنى كىم سالا» قىلماي، «خەلقنىڭ ئۈلگىلىك چاكىرى» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى؛

مەلۇم مۇخبىر خەۋەرچىلىك نامى بىلەن پايدا كۆزلە-مەي، «ئاشكارىلاش» بىلەن قورقۇتۇپ پۇل ئالماي، «ياخشى مۇخبىر» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

مەلۇم ماگىزىن ساختا مال ساتماي، ۋاقتى ئۆتكەن يېمەكلىك ساتماي، «ماگىزىن ئىستىلىدا پاك ۋە ئادىل» لىق مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

مۇقەررەر

ليۇ زېتۇڭ

ئەگەر مائارىپ «ئۇرۇش مەيدانى» غا ئايلانسا، مەكتەپلەردە مۇقەررەر يارىلانغانلار ۋە ئۆلگەنلەر پەيدا بولىدۇ؛

ئەگەر مائارىپ سودا رەستىسىگە ئايلانسا، مەكتەپ-لەر مۇقەررەر پايدا بىلەن ھېسابلىشىدۇ؛

ئەگەر مائارىپ مۇسابىقە مەيدانىغا ئايلانسا، ئوقۇ-غۇچىلار مۇقەررەر شاللىۋېتىلىدۇ؛

ئەگەر مائارىپ زاۋۇتقا ئايلانسا، سېختا ئىشلەپچىقىرىلغان مەھسۇلاتلار مۇقەررەر قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشاش بولىدۇ؛

مائارىپ ماگىنت مەيدانى بولۇشى كېرەك، مۇھەببەت ماگىنت بولسا، مۇقەررەر چىنلىق، ياخشىلىق ۋە گۈزەللىكنى ئۆزىگە تارتىدۇ.

«فېلىپتونلاردىن تاللانمىلار ژۇرنىلى» نىڭ 2016-يىللىق 2-سا.
ندىن غوپۇر قادىر تەرجىمىسى

بەزى «خەلق تۇرمۇشى قۇرۇلۇشلىرى»

لىڭ زى

يېزىلارنىڭ يول چىراغلىرى ئورنىتىلدى، ئەمما توك يەتكۈزۈلمىدى؛

يېزا تاشيوللىرى ئىشىك ئالدىغىچە ياسالدى، ئەمما كۆۋرۈكلەر تېخى سېلىنمىدى؛

يېزا مەيدانى سېلىندى، ئەمما قاراڭغۇ بولغاچقا تۈزۈك ئادەم كەلمىدى.

كەنتلەرگىچە رادىيو تۇتاشتى، ئەمما رادىيو ئاۋازى قۇلاقنى پاك قىلىۋەتتى.

دېھقانلار كۈتۈپخانىسى قۇرۇلدى، ئەمما كۈتۈپخانا بولغىنى بىلەن كىتاب ئاز قويۇلدى، ھەتتا كىتاب قويۇلمىدى، تېخى ھەمىشە قۇلۇپلاشقا تۇردى؛

«ئۈچىنى يېزىلارغا چۈشۈرۈش» يېتىپ كەلدى، ئەمما «ئېگىز، چوڭ، ئەلا بولۇش» تەك «باھار قارلى-رى» دېھقانلارنىڭ ھاردۇقىنى چىقىرىۋالدى.

كاساتلىشىش

لۇ چىڭۋىن

مەلۇم دوختۇر زىياپەتنى رەت قىلىپ، قىزىل بولاقنى رەت قىلىپ، دورىلارنى شەكلى ئۆزگەرتكەن ھالدا ساتماي، «دوختۇرلۇق پەزىلىتى ئېسىل» بولۇش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى؛

مەلۇم ئوقۇتقۇچى ھېيت-بايرام ۋە دەم ئېلىش كۈن-لىرىدىن پايدىلىنىپ دەرسنى تولۇقلاپ ئۆتمەي، ئوقۇغۇ-چىلىرىغا ئۆزىگە سوۋغا تەقدىم قىلىشتىن بېشارەت بەرمەي، «مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى» لىق مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

مەلۇم مەمۇر ئىش بېجىرىشكە كەلگەن ئاممىدىن

«باھانە» دېگەن ھامان باھانە

گو چىڭچېن

قالدىكىمەن» دەپ باھانە كۆرسىتىدۇ؛ بەزىلىرى خىيالى نەت قىلغان ھۆكۈمەت پۇلى بىلەن چەت ئەلدە ئوقۇۋاتقان بالىسىنىڭ ئوقۇش پۇلىنى تۆلىگەنلىكىنى «دۆلەت ئۈچۈن ئىختىساس ئىگىسى تەربىيەلىگەنلىكىم» دەپ باھانە كۆرسىتىدۇ؛ بەزىلىرى «نۇرغۇن ئاياللار مېنى ياخشى كۆرىدۇ، بۇنىڭغا مېنىڭمۇ ئامال يوق» دەپ باھانە كۆرسىتىدۇ... ۋە شۇ تەي كۆرسەتكەن باھانە «قىز بالا قەھرىمانغا چوقۇندىكەن، كىم مېنى قەھرىمان بولسۇن دەپتىكەن!» دېگەندىن ئىبارەت.

«باھانە» سەۋەب كۆرسىتىشنىڭ ئاساسى. سەۋەب كۆرسىتىش بولغاندىن كېيىن، ئەلۋەتتە راست ئەمەس. ھەرقانداق باھانە پارتىيە ئەزالىرى، رەھبىرىي كادىرلارنىڭ ئاچ كۆزلۈك قىلىپ چىرىكلىشىشىگە ئاساس بولالمايدۇ، چۈنكى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشكە بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ، ھەممىسىگە ئىشەنگىلى بولمايدۇ.

نېمەلا دېگەنبىلەن، ئىشنىڭ تۈگۈنى يەنىلا ۋۇ شۇ تەينىڭ قولىدىكى ھوقۇقنى كەلسە - كەلمەس ئىشلەتكەنلىكىدە، ھوقۇق ئۇنى ئالداپ سېتىۋېتىلگەن ئايالنى با تۇرلۇق بىلەن قۇتۇلدۇرغان قەھرىماندىن «يارماس» قا ئۆزگەرتىۋەتكەن، خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان كادىردىن پارىخور ئەمەلدارغا چۈشۈرۈپ قويغان. ئەگەر ئۇنى ھوقۇق شۇ دەرىجىگە ئېلىپ بارمىغان بولسا، ئۇ قانداقمۇ ئەپلىك ئورۇننى ئىگىلىۋېلىپ، قۇتقۇزغۇچىغا ئوخشاش ھالدا رەزىللىك بىلەن كىچىككەن بىر قىز بالا بىلەن «ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى» ئورنىتالسا، ئۇ قانداق مۇقىم بالىنى باشقا بىر تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە مەكتەپتە تۇرۇپ ئوقۇشقا يۆتكەپ، ئائىلە باشلىقىنىڭ نازارەت قىلىپ باشقۇرۇشىدىن ئايرىۋېتىلسۇن؟ يەنە قانداقمۇ ئۆزى نەگە ۋەزىپە ئۆتەشكە بارسا، قىز بالىنى شۇ يەرگە ئالغاچ كېتەلسۇن ھەم قىز بالا ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ كۆزگەندىن كېيىن ئۇنى يامان ئەمەس خىزمەتكە ئورۇندۇرۇشقا؟ شۇنداق دېيىش كېرەككى، ۋۇ شۇ تەينىڭ قولىدىكى ھوقۇق بەك تەتۈرلۈك، بەك بىشەملىك قىلغان، ھوقۇق ۋۇ شۇ تەينىڭ رومانىك ئىشلىرىغا

2015 - يىلى 5 - ئايدا، خېنەن ئۆلكىسى ئەنياڭ شەھەرلىك تەنتەربىيە ئىدارىسىنىڭ سابىق ئىدارە باشلىقى، پارتىگۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى قوشۇمچە شەھەرلىك تەنتەربىيە سانائىتى جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى ۋۇ شۇتەي خىيانەت قىلىش جىنايىتى سەۋەبىدىن مۇددەللىك 12 يىللىق قاماق جازاسىغا، سىياسىي ھوقۇقىدىن ئىككى يىل مەھرۇم قىلىشقا ھۆكۈم قىلىندى. ۋۇ شۇتەي ھۆكۈمەت ئەمەلدارى، پارتىيەلىك كادىر بولۇش سۈپىتىدە 20 يىلغىچە «كاتتا ئۆيدە توقال ساقلانغان»، ھال-بۇكى ئۇنىڭ «توقىلى» جاڭ جياۋنانىڭ ئۇنىڭدىن 23 ياش كىچىك ئىكەنلىكى، ئادەمنى تېخىمۇ ئەجەبلەندۈرىدىغىنى، بۇ «توقال» دەسلەپتە ئۇنىڭ ئاشنىسى بولغان چاغدا، ئەمدىلا 14 ياشقا كىرگەنلىكىنى كىم بىلىپتۇ...

14 ياشلىق جاڭ جياۋنانا تېخى بىر بالا تۇرۇپ، قانداقلا رەجە ئۆزىدىن 23 ياش چوڭ «تاغىسى» بىلەن بىللە بولۇپ قالدۇ؟ ئۇنىڭ «قەھرىمانغا بولغان چىڭگىچ ھېسسىياتى» ۋۇ شۇتەي تەرىپىدىن پايدىلىنىپ كېتىلگەنلىكىدىن شۇنداق بولغان، ۋۇ شۇتەي ناھىيەلىك خ ج ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بولغان چاغدا، باشقا يەرگە ئالداپ سېتىۋېتىلگەن جاڭ جياۋنانىڭ بىر نەۋرە ئاچىسىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك قۇتۇلدۇرۇۋالغان، ئەزەلدىن قەھرىمانغا چوقۇنىدىغان جاڭ جياۋنانا شۇ سەۋەبتىن ۋۇ تاغىسىغا تولۇپ تاشقان ئىززەت - ئىكرام تۇيغۇسىدا بولغان. ئەمما ئەجەبلىنەرلىكى شۇكى، ۋۇ شۇتەي پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئائىلە ئەھۋالى غۇربەتچىلىكتە ئۆتەلمىگەن جاڭ جياۋناناغا «ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى ئورنىتىپ» جاڭ جياۋنانا بىلەن راستتىنلا رەزىل «بىر جۈپ» بولغۇچە ياردەملەشكەن.

نۇرغۇن پارىخور ئەمەلدارلار پارىخورلۇق قىلىپ چىرىكلەشكەن چاغدا ھەممىسى باھانە كۆرسىتىدۇ. بەزىلىرى «پارا ئېلىشنى رەت قىلاي دېسەم، خەلق ئىگىدارلىقىدىكى كارخانىچىلارنىڭ غۇرۇرىغا تېگىشتىن قورقتۇم» دەپ باھانە كۆرسىتىدۇ؛ بەزىلىرى «باشقىلارنىڭ ھەممىسى پۇل تېپىۋاتسا، مەن پۇل سوقۇۋالمايمەن، غېرىبىسىنىپ

چىرىكلەشمەسلىك، ياخشى ئەمەلدار بولۇشنى قانداق ئىشقا ئاشۇرۇشنى ئوبدان ئويلىشىپ كۆرۈشلا ئاندىن رەسمىي ئىش.

«فېلىپپىنلاردىن تاللانمىلار ژۇرنىلى» نىڭ 2016 - يىللىق 2 - ساندىن غويۇر قانداق تەرجىمىسى

مەدەت بەرگەن، ھوقۇق ئوخشاشلا ئۇنى سىياسىي ساھەدىن زىندانغا ماڭدۇرغان.

ۋۇ شۈتەينىڭ ساۋىقى كىشىلەرنى، بولۇپمۇ رەھبەرلەرگە كادىرلارنى يەنە بىر قېتىم ئاگاھلاندۇردى: ئۆزىدىكى قانۇنسىز قىلمىشلىرىغا ھەرقانداق باھانە تېپىش-نىڭ ھەممىسى بىكار ئاۋارىچىلىك، ئاچ كۆزلۈك قىلىپ

مۇھەببەت ۋە نىكاھ

سەي لەن

— مانا بۇ مۇھەببەت، — دەپتۇ.
يەنە بىر كۈنى، پلاتون مۇئەللىمدىن:
— نىكاھ دېگەن نېمە؟ ئۇنى قانداق تاپقىلى بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.
مۇئەللىمى:

— ئالدىڭدا ناھايىتى باراقسان بىر ئورمان بار، ئالدىڭغا قاراپ ماڭ، قايتىش يولىدا ماڭساڭ بولمايدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر تۈپنىلا كېسىسەن، ئەگەر سەن ئەڭ ئېگىز، ئەڭ چوڭ دەرەخنى بايقىساڭلا، نېمىنىڭ نىكاھ ئىكەنلىكىنى بىلسەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

پلاتون ئالدىغا مېڭىپتۇ، ئۇزاق ماڭمايلا، بىر تۈپ دەرەخنى كېسىۋېلىپ قايتىپ كەپتۇ.
بۇ دەرەخ ھەرگىز باراقسان ئەمەسكەن، ئېگىز ھەم چوڭمۇ ئەمەسكەن، ئاددىيلا بىر تۈپ دەرەخكەن.
— سەن قانداقلا رەخ بۇنداق ئاددىيلا بىر تۈپ دە- رەخنى تېپىپ كەلگەنسەن؟ — دەپ سوراپتۇ مۇئەللىمى ئۇنىڭدىن.

پلاتون مۇنداق جاۋاب بېرىپتۇ:
— ئالدىنقى قېتىملىق تەجرىبىگە ئىگە بولۇپ، ئورماننىڭ يېرىمىغا بارغان چېقىمدا، يەنىلا قۇرۇق قول يۈردۈم. شۇ چاغدا بۇ دەرەخنى كۆرۈپ قېلىپ، بەكمۇ ناچار ئەمەسكەنغۇ دەپ ئويلىدىم. دە، پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويماسلىق ئۈچۈن، ئۇنى كېسىپلا ئالغاي كەلدىم. مۇئەللىمى:

— مانا بۇ نىكاھ، — دەپ جاۋاب قايتۇرۇپتۇ.

«فېلىپپىنلاردىن تاللانمىلار ژۇرنىلى» نىڭ 2016 - يىللىق 2 - ساندىن غويۇر قانداق تەرجىمىسى

نۇرغۇن ياشلار مەندىن:

— مۇھەببەت دېگەن قانداق ئىش؟ — دەپ سو- رىدى.

ئۆزۈم بىلىمگەچكە، پەيلاسوپ پلاتوننىڭ جاۋابىنىلا ئىشلىتىپ تۇردۇم.

بىر كۈنى پلاتون مۇئەللىمدىن:

— مۇھەببەت دېگەن نېمە؟ ئۇنى قانداق تاپقىلى بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتىكەن، مۇئەللىمى:

— ئالدىڭدا ناھايىتى يوغان بىر بۇغدايلىق بار، ئالدىڭغا قاراپ ماڭ، قايتىش يولىدا ماڭساڭ بولمايدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر تاللا باشاق ئۈزەلەيسەن، ئەگەر ئالتۇن رەڭ بۇغداي باشقىنى تاپالساڭ، مۇھەببەتنى تاپالايسەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

پلاتون ئالدىغا مېڭىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا، ئىككى قولى قۇيقۇرۇق ھالەتتە ھېچنېمە ئۈزەلمەي قايتىپ كەپتۇ.

مۇئەللىمى ئۇنىڭدىن:

— سەن نېمىشقا ئۈزەلمىدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ.

پلاتون مۇنداق دەپتۇ:

— بىرلا قېتىم ئۈزگىلى بولىدىغان، يەنە كېلىپ قايتىپ كېلىشكە بولمىغانلىقتىن شۇنداق بولدى. ئالتۇن رەڭ باشاقنى تاپقاندىم، ئەمما ئالدىمدا تېخىمۇ ياخشى-سى بار. يوقلۇقنى بىلەلمىدىم، شۇڭا ئۈزۈمدىم. يەنە ئالدىمغا مېڭىۋېلىپ، كۆرگەن ئاشۇ باشاقلارنىڭ ھەممىسى ئالدىنقىسىدەك ئۇنداق ياخشى چىقىمىدى، نەتىجىدە ھېچ-

نېمە ئۈزەلمىدىم.

مۇئەللىم:

جۇڭگودا ھەممىدىن كەمچىلى نېمە؟

بى جۇڭتېن

سەن نۆۋەتتە جۇڭگودا نېمە كەم؟ دەپ سورىدىڭ. مېنىڭچە ھەممىدىن كەمچىلى چەك، بۇ بەك قورقۇنچ-لۇق. بىر ئادەمدە چەك بولمىسا ھەرقانداق ئىشنى قە-لىشقىمۇ پېتىنالايدۇ؟ بىر جەمئىيەتتە چەك بولمىسا، ھەر-قانداق ئىشنىمۇ يۈز بېرىدۇ. مەسلەن: چىرىپ سۈپىتى ئۆزگەرگەن يېمەكلىكنى سېتىشقىمۇ پېتىندۇ؛ تېخى نەپىسى توختىمىغان ئاغرىقنى كۆمۈۋېتىشكىمۇ پېتىندۇ؛ ئۆزى خۇددى بىلەلمىگۈدەك ئىچىۋېلىپمۇ ماشىنا ھەي-دەشكە پېتىندۇ؛ ئىچىدە ئادەم تۇرۇۋاتقانلىقى ئېنىق ئۆينىمۇ چىقىشقا پېتىندۇ؛ يەنە «جۇمھۇرىيەتنىڭ ئومۇرت-قىسى» دېگەن تاجىنى تاقاشقىمۇ پېتىندۇ، ئۇ مۇكاپاتنىڭ قانچىلىك قانۇنسىز، قانچىلىك ساختا ئىكەنلىكى بىلەن پۈتۈنلەي كارى بولمايدۇ.

شۇنىڭ بىلەن توقۇنۇشلار ئارقىمۇ ئارقا پەيدا بول-دۇ، جامائەتچىلىك غەزەپكە كېلىدۇ. «تالڭ قالار ئۆز-گەرگىنىگە يەر - جاھان» ① ئەمەس، بەلكى «يەر - جاھان تالڭ قالار ئۆزگەرگىنىگە» بولۇپ قالىدۇ، نېمىشقا بۇنداق ئىش بولىدۇ؟ نېمىشقا شۇنداق بولىدۇ؟

بۇنىڭ غەلىتىلىكى ھەرگىز ھەيران قىلارلىق ئەمەس، ھەيران قالماسلىققا ئاندىن غەلىتىلىك، چۈنكى بۆسۈپ ئۆتكىنىنىڭ ھەممىسى چەك، مەسلەن: «ئىچى-نىش»، «ھېيىقىش»، «ئۆزۈڭگە ياقمىغاننى ئۆزگىگە تاڭما»، «ئادەم ئۆلتۈرسە خۇن قايتۇرۇش، قەرز ئالسا پۇل قايتۇرۇش» دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى ئەسلىدە ئاددىي ساۋاتلار ئىدى، ئەمما يەتتە قات ئاسماننىڭ نې-رىسىغا چۆرۈۋېتىلدى. مەنىنى قىلىش جىددىي بۇيرۇق قە-لىنغان «زەھەرلىك سۈت پاراشوكى» تەبىئىي يۇرتىمىزدا قايتىدىن پەيدا بولدى.

كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، چەك ھەممىدىن مۇھىم. چەك بولمىسا، كارخانىلار ساختىپەزلىك قىلىدۇ، ئالىملار ئاق - قارىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋېتىدۇ، رېپېرلار ھەدەپ ناھەق پۇشتەك چالىدۇ، ئەمەلدارلار پارا ئېلىپ قانۇننى بۇزىدۇ، ساقچىلار قىيىن - قىستاققا ئېلىپ ئىقرار قىلىشقا قىستايدۇ، سوت جان بىلەن ئوينىشىدۇ. بۇ نۇق-

تىدىن ئېيتقاندا، چەك ھاياتلىق مەنبەسى. ئىنساندا نېمە ئۈچۈن چەك بولۇشى كېرەك؟ ياشاش ئۈچۈن، ئادەم جەمئىيەتنىڭ ياشىغۇچىسى، ھەرقانداق ئادەم بۇ دۇنيادا يالغۇز ياشىيالايدۇ. شۇڭا باشقىلارنى يا-شىغىلى قويساڭ، ئۆزۈڭ ئاندىن ياشىيالايسەن؛ باشقىلار-نى ياخشى ياشىغىلى قويساڭ، ئۆزۈڭ ئاندىن ياخشى يا-شايسەن، ھەممە ئادەمنىڭ ياخشى ياشىشىنى ئۈمىد قىلساڭ، ھەتتا باشقىلارنىڭ ياشىشى ئۈچۈن ئۆزۈڭنىڭ مەنپەئىتىدىن ۋاز كەچسەڭ، مانا بۇ «يۈكسەكلىك»، ھېچ-بولمىغاندا باشقىلارنىڭ ياشىشىغا توسقۇنلۇق قىلمىساڭ، باشقىلارنىڭ مەنپەئىتىگە دەخلى - تەرۇز قىلمىساڭ، جەمئ-يەتنىڭ مۇھىتىغا بۇزغۇنچىلىق قىلمىساڭ، مانا بۇ «چەك»، ئۇنىڭ ئىچىدە قانۇن چىقىرىش تەرتىپى بىلەن ئاشكارا ئېلان قىلىنغان ھۆججەتتە بەلگىلەنگەن بەلگىلىمە «قانۇنىي چەك»، ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا ئادەت بولۇپ قالغان، ھەممەيلەن ئورتاق رىئايە قىلىدىغىنى «ئەخلاقىي چەك»، ھەممە ساھە چىڭ تۇرۇشى زۆرۈر بولغان پىرىن-سىپلار، مەسلەن: سودىگەرلەر ساختا مال ساتماسلىق، بۇ-غالىتىرلار يالغان ھېسابات قىلماسلىق، دوختۇرلار ساختا دورا بەرمەسلىك «كەسپىي چەك» تۇر، يۈكسەكلىكنىڭ ھەممەيلەندە بولۇشى ياكى بولۇشى كېرەكلىكى ناتايىن، ئەمما چەك ھەرقانداق چاغدا كېھىپ قالسا بولمايدۇ. چۈنكى چەك دېگەن ئۇل، ئاساس يەنە چېكىنىشكە بولماي-دىغان ئاخىرقى بىر مۇداپىئە لىنىيەسى، ئاساس چىڭ بولمە-سا يەر - جاھان تەۋرەپ كېتىدۇ، مۇداپىئە لىنىيەسىنى قولدىن بېرىپ قويۇپ پۈتۈنلەي يىمىرىلىمىز.

جۇڭگولۇقلار ئەزەلدىنلا چەككە ئىگە ئىدى. سودا قىلسا باھاسىنى ئېنىق يېزىپ ھەممە ئادەمگە سەمىمىي مۇئامىلە قىلاتتى؛ ئىلىم تەھسىل قىلسا، پاكىتلىق ۋە ئا-ساسلىق گەپ قىلاتتى؛ ئەمەلدار بولسا پۇقرانىڭ بايلىقى-نى تارتىۋالمايتتى، بىگۇناھقا زەخمىم - يەتكۈزمەيتتى؛ ئادەم بولۇشتا دوستىنى ساتمايتتى، ۋىجدانىنى يوقاتمايت-تى. جۇڭخۇا مىللەتلىرى نۇرغۇن ئازاب - ئوقۇبەتلەرگە يولۇققان بولسىمۇ دەل چەكنى چىڭ ساقلاشقا تايىنىپ

① بۇ مىسرا ماۋ جۇشىنىڭ «سۈيىدىۋاڭگېتۇ، سۇ ئۆزۈش» دېگەن شېئىرىدىن ئېلىنغان - ت.

دۇ. يالغان تاماكا، يالغان ھاراق، يالغان توختام، يالغان ئوقۇش تارىخىنىڭ ھەممىسى يېتىپ كېلىدۇ. نۆۋەتتە جۇڭگودا چەكلىنىش كەم بولۇشىدا بۇ مۇھىم سەۋەب ياكى ئۇنى مۇھىم سەۋەبلەرنىڭ بىرى دېيىش كېرەك. شۇڭا مېنىڭ كەلگۈسىدىكى جۇڭگودىن كۆتىدىغان ئۈمىدىم بىرلا — چەكلىنىش ساقلاپ، چوڭ گەپ قىلمايلى. «فېلېتونلاردىن تاللانمىلار ژۇرنىلى» نىڭ 2016 - يىللىق 2 - ساندىن غوپۇر قاتىرى تەرجىمىسى

تىلماچ: «ئەدەبىي تەرجىمىلەر» ژۇرنىلىنىڭ پېنسىيونېرى

جۇڭگو مەدەنىيىتىنى داۋاملاشتۇرۇشقا مۇمكىنچىلىك تۇغ-دۇرغاندى. چەكلىنىش ساقلايمىز دەيدىكەنمىز، چوڭ سۆزلىمەسلىك كىمىز كېرەك. چۈنكى ئاشۇ «ئەخلاقىي يۇقىرى ئۆل-چەملەر» نى مەسلەن: «قىلچىمۇ ئۆز مەنپەئىتىنى كۆزل-مەي، باشقىلارنىڭلا مەنپەئىتىنى كۆزلەش» نى ھەرگىزمۇ ھەممىلا ئادەم ئىشقا ئاشۇرالمىدۇ، ھەتتا كۆپىنچە ئادەم ئىشقا ئاشۇرالمىدۇ. ئەمما قىلىش كېرەك، دەپ نەتىجە-دە ساختىلىق قىلىشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئەخلاقىي ساختىلىق قىلىش باشلانسا، باشقا ساختىلىقلارنى توسقىلى بولمايد.

مۇھەببەت ھەقىقىتى

خۇاڭ شاۋپىڭ

بۇزۇق، ئەسكى ئادەملەرگە چۈشمەمدۇ؟ ھۈپپىدە ئېچىلغان گۈلنىڭ خۇش پۇرىقى ياخشى ئادەملەرگە پۇرىمامدۇ؟ ھۈپپىدە ئېچىلغان گۈلنىڭ خۇش پۇرىقى ياخشى ئادەمگىلا پۇراپ، يامان ئادەملەرگە پۇرىمامدۇ؟ تۇن قاراڭغۇسىدىكى چىراغ نۇرى ياخشى ئادەمگىلا يورۇتۇپ، يامان ئادەملەرنى يورۇت-مامدۇ؟

مانا بۇ دەل مۇھەببەتنىڭ كەڭ قورساق، كۆڭلى-كۆكسى كەڭ، كەمسىتىش نىيىتىنىڭ بولمىغانلىقى ئۈچۈن مۇ-ھەببەتنىڭ يۈكسەك، ئالىيچانابلىقنى نامايان قىلالغان. مۇھەببەت ئۈچۈن جاپا چېكىدىغان تەييارلىق بولۇ-شى لازىم

ھەرگىز مۇھەببەت بولسلا بەختلىك بولىدۇ دەپ قارد-ماسلىق، مۇھەببەت ئۈچۈن جاپا چېكىشكە تەييارلىق بولۇش لازىم. چۈنكى، كىشىلىك ھايات ھەرگىزمۇ ئوڭۇشلۇق بولۇ-ۋەرمەيدۇ، جاپا چېكىشكە توغرا كېلىدۇ. ئۇ سەن ئازاب چەك-كەندە، سېنىڭ ئازاب چەككەنلىكىڭدىن ئازابلىنىدۇ. ئەگەر ئازاب چەككەندە، سەن ئۇنىڭ ئۈچۈن ئازاب چېكىۋاتقاندا ئازابلىنىدۇ.

مۇھەببەت ئۈچۈن ئازاب چېكىدىغان تەييارلىق بولۇش لازىم. مۇشۇنداق روھىي تەييارلىق بولغاندىلا، ئازاب تۇيۇق-سىز ھۇجۇم قىلغان تەقدىردىمۇ، مۇھەببەت ئازاب تارتقانلىقى ئۈچۈن تېخىمۇ يېقىن چېپىلىشالايدۇ.

«جۇڭگو قىيىما كېزىتى» دىن راخمانجان رۇسۇل سۇلتانى تەرجىمىسى

تىلماچ: شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك رادىيو-تېلېۋىزىيە مەكتىپى پەيزا-ۋات شۆبىسىدىن.

بىر كىچىك بالا يۇلتۇز لارغا قاراۋاتقان بولۇپ، مەن ئۇ-نىڭدىن سورىدىم: — يۇلتۇز بىلەن سەن تۇرغان جاينىڭ ئارىلىقىنىڭ قان-چىلىك ئىكەنلىكىنى بىلەمسەن؟ — ئەلۋەتتە بىلىمەن، — دېدى كىچىك بالا ئىشەنچلىك قىلىپ.

— قانچىلىك يىراق؟ — مەن يەنە سورىدىم. — ئارىلىق يوق، — دېدى بالا جاۋاب بېرىپ. — يۇلتۇزنىڭ ئىنتايىن يىراق ئاسماندا ئىكەنلىكى ئېنىق تۇرسا، قانداقسىگە ئارىلىق بولمايدۇ؟ — دېدىم مەن. — ئەگەر سىز ئۇنى سۆيسىڭىز، ئۇنىڭغا ئامراق بولسى-ڭىز، ئۇ سىزنىڭ قەلبىڭىزدە بولىدۇ. يەنى ئارىلىق يوق دېگەن گەپ — دەپ جاۋاب بەردى بالا.

بۇنىڭدىن شۇنى چۈشەندىمكى، بەزى چوڭلارنىڭ دۇن-يانى شۇنداق يىراق ھېسابلىشى باشقىلارنى ئۆزىدىن شۇنداق يىراق تۇتۇشى، ئۇلارنىڭ قەلبىدە مۇھەببەت ۋە ئامراقلىقنىڭ كەم بولغانلىقىدىنمىكەن دەيمەن.

مۇھەببەتتە كەمسىتىش يوق بىر قېتىم دادام بىلەن ئايلىنىپ كېتىۋېتىپ سورىدىم: — بىر بۇزۇق (يامان) ئادەم قىيىنچىلىققا ئۇچرىغاندا بىز ئۇنى كۆرۈپ قالدۇق، شۇنداق چاغدا قانداق قىلىشىمىز كېرەك؟

دادام بۇ گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن مۇنداق ئۈچ سوئال سورىدى:

— ئىللىق قۇياش نۇرى ياخشى ئادەمگىلا چۈشۈپ،

شەھەر ئەدەبىياتى ھەققىدە

ئەلجان ئوبۇل خەنجەر

ئىقتىسادىي كۈچى، شەھەر باشقۇرۇش، شەھەر پىلانلاش تەدبىرى بەلگىلەيدۇ. ئاڭ ساپاسى يۇقىرى خەلقنىڭ مەدەنىيەتكە، مۇھىتقا كۆڭۈل بۆلۈش قىزغىنلىقى ۋە ئاكتىپ-چانلىقى يۇقىرى بولىدۇ. «شەھەر ئادەملەرنىڭ مەۋجۇت-لۇق ئېھتىياجىدىن قۇرۇلغان جاھاندارچىلىق سەھنىسى، بىر خىل ئۆزگىچە مەنزىرە، بىرخىل ئىقتىسادىي بوشلۇق ھەمدە مەدەنىيەت بوشلۇقى ياكى بىرخىل مەدەنىيەت روھىنىڭ سەمۋوللۇق كۆرۈنۈشىدىن ئىبارەت. بىر شەھەرنىڭ زامانىۋىلىشىش دەرىجىسى بىلەن رىقابەت كۈچى شۇ شەھەرنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى، بىنالىرىنىڭ ئېگىز - ھەيۋەتلىكلىكى، كوچا - يوللارنىڭ، مەيدانلارنىڭ چوڭ، ھەشەمەتلىكى دېگەندەك تاشقى كۆرۈنۈش بىلەنلا ئۆل-چەنمەستىن، بەلكى ئومۇمىي ئىجتىمائىي كەيپىيات، ئەخلاق ۋە گۈزەللىك ساپاسىدا ئىپادىلىنىدۇ». [1] مەدەنىيەتلىكلىكى شەھەرلىشىش مۇساپىسىنى 19 - ئەسىرنىڭ 40 - يىللىرىدىن كېيىن باشلانغان، دېيىشكە بولىدۇ. 1840 - يىلىدىن كېيىن غەربنىڭ نۇرغۇن نەرسىلىرى نەچچە 100 يىلدىن بېرى بېكىنمىچىلىك ئاسارىتىدە ياتقان جۇڭگوغا سىڭىپ كىردى. غەربىي ياۋروپانىڭ

— ئىنسانلار مەدەنىيەت تەرەققىياتىدا مۇنداق ئىككى نەرسىنى بارلىققا كەلتۈرگەن: بىرى، يېزىق؛ يەنە بىرى، شەھەر. — لۇيىز مەنفورد

يازماقچى بولغان شەھەرنى قانداق تاللايمىز؟ شەھەر — ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمى. ئۇ ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ بارلىققا كەلگەن، شۇڭا ئۇنى ئىنسانلارنىڭ مەدەنىيەت دەۋرىگە قەدەم قويغانلىقىنىڭ تۈپ بەلگىسى، دېيىشكە بولىدۇ. مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىياتى تەبىئىي ھالدا شەھەرلىشىش قەدىمىنى تېزلەتكەن. مەدەنىيەتنى يۈكسەل-گەن ئەللەرنىڭ شەھەر قۇرۇلۇشى، شەھەر مەدەنىيىتى ۋە شەھەر مۇھىتىنى مەدەنىيەتنى نىسبەتەن ئارقىدا قالغان ئەللەرگە قارىغاندا بىرقەدەر ياخشى، دېيىشكە بولىدۇ. چۈنكى شەھەرنىڭ گۈزەل، مەدەنىي، پاكىزلىقى شەھەر ئاھالىسىنىڭ ئاڭ ساپاسى، شۇ شەھەرنىڭ ئۈنۈپرسال

تاۋار بۇيۇملىرى جۇڭگو بازارلىرىغا كىردى. شۇ قاتاردا «دەرۋازا» ئاتلاپ سىرتقا چىققان جۇڭگولۇقلار بىلەن «دەرۋازا» ئاتلاپ كىرگەن چەت ئەللىكلەرنىڭ ئۆزئارا باردى - كەلدى ئالاقىسى كۈچىيىپ، جۇڭگودىن ئىبارەت شەرقتىكى بۇ چوڭ دۆلەتتە شەھەرلەرنىڭ كۆپىيىشىنى ۋە تەرەققىياتىنى تېزلىتىپ، تاۋار ئالماشتۇرۇلدىغان ياكى سېتىلىدىغان بازارلار بارا - بارا چوڭ - كىچىك شەھەرلەرگە ئۆزگىرىپ تەرەققىي قىلدى. بولۇپمۇ شاڭخەينى مەركەز قىلىپ قۇرۇلغان چوڭ ۋە ئوتتۇرا تىپتىكى شەھەرلەر جۇڭگونىڭ سىرت بىلەن بولغان ئالاقىسىنى كۈچەيتىپ، جۇڭگو جەمئىيىتىگە يېڭى شەيئىلەرنى ئېلىپ كەلدى. شاڭخەينى مەركەز قىلغان يېڭىچە شەھەر تۈرمۇ - شى رېئاللىقنىڭ ئەينىكى بولغان ئەدەبىياتتا يېڭى - يېڭى نەرسىلەرنى ئەكس ئەتتۈرۈشكە باشلىدى. ئەڭ دەسلەپتە، جاك زىپىڭ (张子平) (1883 - 1959)، يې لىڭفېڭ (叶灵凤) (1905 - 1975) قاتارلىق يازغۇچىلار شەھەر تۈرمۇشى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ئەسەرلەرنى يېزىپ، كەسپىي شەھەرلەرنىڭ يېڭى ۋە ئۆزگىرىشچان تۈرمۇشى ھەققىدە تونۇشقا ئىگە قىلدى. 1930 - يىللارغا كەلگەندە، ليۇ نائوۋ (刘娜鸥) (1905 - 1940)، مۇ شىيىڭ (穆世英) (1912 - 1940) قاتارلىق يازغۇچىلار شاڭخەينىڭ ئەينى دەۋردىكى شەھەر تۈرمۇشىنى ناھايىتى چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈردى. يىللاردا جاك ئەيلىڭ (张爱玲) (1920 - 1995) ۋە كىلىڭدىكى 3 - ئەۋلاد يازغۇچىلار شاڭخەينىڭ شەھەر تەرەققىياتىدىكى يېڭى ئۆزگىرىش ۋە يېڭى قىياپەتلەرنى، شەھەر ئاھالىسىنىڭ تۈرمۇشى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالىنى ناھايىتى مۇپەسسىل ئەكس ئەتتۈردى. دېمەك، شاڭخەي شەھىرىنى چۆرىدەپ مەيدانغا كەلگەن ئەدەبىيات ئەمەلىيەتتە شەھەر ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى نۇسخىلىرى بولۇپ، شۇنىڭدىن كېيىنكى نەچچە ئون يىلدا جۇڭگو ئەدەبىياتىدا شەھەر ئەدەبىياتى ئېلىپبەنتى بارا - بارا چېچەكلەپ، شەھەر ئەدەبىياتى ئاتالغۇسى، شەھەر ئەدەبىياتى تەتقىقاتى مۇئەييەن كۆلەمگە ئىگە قىلىندى.

شەھەر ئەدەبىياتى ئەمەلىيەتتە، ئاممىباب ئەدەبىياتى ئاساسىدا شەكىللەنگەن بولۇپ، 10، 11 - ئەسىرلەردە ياۋروپادا بارلىققا كېلىپ، ئوتتۇرا ئەسىر مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا زور تۆھپە قوشقان. ياۋروپا «ئەدەبىيات - سەنئەت ئويغىنىش دەۋرى» دە، شەھەر ئەدەبىياتىنىڭ تە-

رەققىياتى ناھايىتى زور بولغان. ياۋروپادىكى داڭلىق يازغۇچىلارنىڭ قەلىمى ئاستىدىكى شەھەر ۋە شەھەر تۈرمۇشى ناھايىتى زور ماھارەت بىلەن سۈرەتلەنگەن. چارلىز دېككىنس (1812 - 1870) قەلىمى ئاستىدىكى لوندون، ھونورىي. د. بالزاك (1799 - 1850) قەلىمى ئاستىدىكى پارىژ ياۋروپا شەھەر ئەدەبىياتى تارىخىدا ئالتۇن دەك چاقىنغان. ئەنگىلىيە تەنقىدىي رېئاللىزم يازغۇچىسى چارلىز دېككىنس بىلەن فرانسىيە تەنقىدىي رېئاللىزم يازغۇچىسى بالزاك ياۋروپا شەھەر ئەدەبىياتى تەرەققىياتىغا غايەت زور تەسىر كۆرسەتكەن، بولۇپمۇ بالزاكنىڭ چوڭ ھەجىملىك كاتتا ئەسىرى «ئىنسان كومېدىيەسى» دە، پارىژدىن ئىبارەت بۇ گۈللەنگەن شەھەر ئاجايىپ ئۈستىلىق بىلەن سۈرەتلىنىپ، شەھەر خەلقىنىڭ خىلمۇخىل تۈرمۇشى ناھايىتى چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. 1930 - يىللاردا، ئېلىمىزنىڭ شەھەر ئەدەبىياتى تەرەققىياتى غەربىي ياۋروپانىڭ شەھەر ئەدەبىياتى تەرەققىياتىنىڭ تەسىرىدە ئاستا - ئاستا راۋاجلىنىشقا باشلىغان. بىز لۇشۈن (1881 - 1936) نىڭ قەلىمى ئاستىدىكى لۇچېن، شېن سۇڭۋېن (沈松文) (1902 - 1988) نىڭ قەلىمى ئاستىدىكى شىياڭشى، جاك ئەيلىڭ (1920 - 1995) نىڭ قەلىمى ئاستىدىكى شاڭخەي... لەردىن شۇ دەۋردىكى شەھەر تۈرمۇشىنى روشەن ھېس قىلالايمىز. 1984 - يىلىدىن كېيىن، جۇڭگو ئەدەبىياتىدا يەنە «ئىشلەمچىلەر ئەدەبىياتى» (打工文学) دەيدىغان بىر خىل ئاتالغۇ بارلىققا كېلىپ ئاستا - ئاستا تەرەققىي قىلىشقا باشلاپ، بۈگۈنكى كۈندە مۇئەييەن كۆلەمگە ۋە يازغۇچىلار قوشۇنغا ئىگە بولدى. ئەمەلىيەتتە، بۇ نامرات تاغلىق رايونلاردىكى، يېزا - سەھرالاردىكى نامرات دېھقانلارنىڭ شاڭخەي، بېيجىڭ، گۇاڭجۇ، شېنجېن قاتارلىق چوڭ ۋە تەرەققىي قىلغان شەھەرلەرگە تۈركۈم - تۈركۈملەپ بېرىپ ئىشلەش ۋە تىرىكچىلىك قىلىش جەريانىدىكى خىلمۇخىل تۈرمۇش كەچۈرمىشلىرىگە بېغىشلانغان ئەدەبىيات بولۇپ، ئۇنىڭ مۇھىت شارائىتىمۇ ئوخشاشلا شەھەرلەر - نى ئاساس قىلغاچقا، بۇنىمۇ شەھەر ئەدەبىياتىنىڭ بىر مۇھىم تەركىبىي قىسمىغا تەۋە، دەپ قاراشقا بولىدۇ. بۇ خىل ئەدەبىياتتا كۆپرەك سالماقنى ئىگىلىگەن ئەدەبىي ژانىرلار ئاساسەن شېئىر، نەسر، ھېكايە، پوۋېست، رومان، ئەدەبىي ئاخبارات ۋە سەھنە ئەسەرلىرىگە مەركەزلەشكەن بولۇپ، شېئىر، ۋېبى، ۋېبى، ۋالڭ ئەنىي،

ئۇ: «چۈنكى، يېزىلاردا بىزنىڭ 5000 يىللىق مەدەنىيەت قاتلىمى، مىللىتىمىزنىڭ ئۇزاق يىللاردىن بېرى پىششىق پە- تىلگەن پىسخىكا قاتلىمى بار. ئۆزۈمۈ كىچىكىدە يېزىدا چوڭ بولغان، يېزا تۇرمۇشى ماڭا بەك تونۇش. ھەممە ئادەم ئۆزى پىششىق بىلىدىغان مۇھىتتا ئۆز ئىشىنى كۆ- گۈلدىكىدەك قىلالايدۇ» دەپ جاۋاب بەرگەن» [2]. دېمەك، بىر يازغۇچى ئۈچۈن ئۆزى ياشىغان شەھەر (جاي - ماكان) ۋە شۇ يەردىكى خەلقنىڭ تۇرمۇشىدەك تونۇش ۋە پىششىق تۇرمۇش بولمىسا كېرەك. بىزنىڭ بەزى يازغۇچىلىرىمىز ئۆيدىن سىرتقا چىقمايلا باشقا مىللەت ياكى باشقا دۆلەت خەلقىنىڭ تۇرمۇشىنى يېزىشقا بەك ئامراق، لېكىن يېزىپ چىققان يازمىسىغا قارىسىمىز تۇرمۇش چىنلىقىدىن ئېغىز ئاچقىلى بولمايدۇ. ئۇلار را- دىيودىن ئاڭلىۋالغان، تېلېۋىزوردىن كۆرۈۋالغان ياكى باشقىلارنىڭ ئېيتىپ بەرگەنلىرى ئاساسدا قاتۇرۇپ يېزىد- ۋەتكەن نەرسىلەرنىڭ ئوقۇرمەنلەرگە قانچىلىك بىلىم ۋە بەدىئىي لەززەت بېرىدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ قويمىدايۇ. بۇنداق سۈنئىي، ئۆلۈك يازمىلار ئەدەبىياتنىڭ ئوبرازغا ئېغىر داغ چۈشۈرىدۇ، خالاس.

جۇڭگو دۇنيا بويىچە نوپۇسى ئەڭ كۆپ ھەم ئەڭ تېز تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەت. ھازىر مەملىكىتىمىزدە جەمئىي 661 شەھەر بولۇپ، ھەرقايسى شەھەرلەرنىڭ ئۆز ئالدىغا ئوخشاش بولمىغان مەدەنىيەت ئەنئەنىسى ۋە رايون ئالاھىدىلىكى بار. مەملىكەت بويىچە 60 كۈچلۈك شەھەر ئىچىدە شاڭخەي شەھىرى بىلەن بېيجىڭ شەھ- رى ئەڭ ئالدىنقى ئورۇندا، ئۈرۈمچى شەھىرى 47 - ئو- رۇندا تۇرىدىكەن. مەملىكەت بويىچە ئەڭ باي 20 شە- ھەرنىڭ ئىچىدە قاراماي شەھىرى 1 - ئورۇندا تۇرىدۇ- كەن. دېمەك، مۇشۇنداق سان - سېپىرلار كەينىگە نۇرغۇن پەرق يوشۇرۇنغانلىقىدا گەپ يوق. بىر شەھەر- نىڭ يەنە بىر شەھەرگە ئوخشايدىغان ۋە ئوخشمايدىغان نۇرغۇن ئالاھىدىلىكلىرى بولىدۇ. ئەمدى بۇنى ئەدەب- ياتتا قانداق ئەكس ئەتتۈرۈش كېرەك؟ «بىزنىڭ مەدە- نىيىتىمىز دەۋرلەر مابەينىدە تۈرلۈك مەدەنىيەت ئامىلل- ىرى، تۈرلۈك ۋاسىتىلەر بىلەن ئۈزلۈكسىز ئۇچرىشىپ، تاللىنىپ ۋە شاللىنىپ، ئەڭ ئاخىرىدا خىللىنىپ، بۈگۈنكى كۈنگە ئۇلاشقان مەدەنىيەت» [3] بولغاچقا، شەھەرلەر ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى، خاسلىقىنى، شەھەر كىشىلىرىنىڭ مەدەنىيەت ۋە ئىدىيە جەھەتتىكى تۈپ ئالاھىدىلىكىنى

جاڭ ئەيلىك، خەن سەن، مەي جيا قاتارلىق يازغۇچىلار «ئىشلەمچىلەر ئەدەبىياتى»غا ئالاھىدە جان كىرگۈز- گەن.

شەھەر ئەدەبىياتى يازغۇچىلىرى شەھەرنى قانداق تاللايدۇ؟ شەھەر ئەدەبىياتىدا نۇقتىلىق ھالدا شەھەر تۇرمۇشى ئەكس ئەتتۈرۈلىدۇ، ئەمما، شەھەر تۇرمۇشى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسىنىلا شەھەر ئەدەبىياتىغا تەۋە، دەپ قاراشقا بولمايدۇ. شەھەر ئەدە- بىياتى ئەسەرلىرىدە، شەھەر تۇرمۇشى جانلىق، ئوبراز- لىق، تەسىرلىك ئەكس ئەتتۈرۈلگەندىن باشقا، چىنلىق دەرىجىسى ناھايىتى يۇقىرى بولىدۇ. سۈنئىيلىك، يۈزەك- لىك شەھەر ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى جانسىز، ئۆلۈك نەرسىگە ئايلاندۇرۇپ قويدۇ. شۇڭلاشقا يازغۇچىلار ئۆزلىرى ياشاۋاتقان، ئۆزلىرىگە ئەڭ تونۇش، ئەڭ پىششىق بولغان شەھەرنى ۋە شەھەر تۇرمۇشىنى تاللاي- دۇ. شاڭخەيلىك يازغۇچىنىڭ بېيجىڭ تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرۈش چىنلىق دەرىجىسى بېيجىڭلىق يازغۇچىنىڭ بېيجىڭ تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرۈش چىنلىق دەرىجىسى- گە تەڭ كېلەلىشى ناتايىن. ئىسپانىيەلىك يازغۇچى ئېدد- ۋارد مېندوزا (1943 - يىلى بارسېلونادا تۇغۇلغان) «مۆ- جىزىلىك شەھەر» ناملىق ئەسىرىدە: «مەن يېزىقچىلىقنى باشلىغان ئۆسمۈرلۈك چېغىمىدىن تارتىپ ئۆزۈمگە ناھاي- تى تونۇش بولغان بارسېلونا شەھىرىنى تاللىدىم، چۈنكى، ئۇ مەن ياشاۋاتقان شەھەردۇر» دەيدۇ. ئۇ بار- سېلونا شەھىرىنىڭ يېقىنقى 40 يىللىق تارىخى تەرەققىيا- تىنى تەتقىق قىلىش ئاساسىدا، بارسېلونا شەھىرى ۋە بۇ شەھەردە ياشاۋاتقان خەلقنىڭ تۇرمۇشى ۋە ئىشلەپچىقى- رىش ھاياتىنى مۇپەسسىل ئەكس ئەتتۈرگەن. ئېلىمىزنىڭ داڭلىق كىنو رېژىسسورى جاك يېمۇ ھازىرغىچە شەھەر تۇرمۇشى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن بىر مۇكىمۇ ئىشلەپ باق- مىدى. «جاڭ يېمۇنىڭ سەنئەت مەۋقەسى» ناملىق زىيا- رەت خاتىرىدە: «مۇخبىر ئۇنىڭدىن: «سىز نېمىشقا شەھەر تۇرمۇشىنى ئىشلىمەيسىز؟» دەپ سورىغاندا، ئۇ: «شەھەر تۇرمۇشىدا ئۆزىمىزگە خاس نەرسىلەر يوق دې- يەرلىك، ياشاش ئالاھىدىلىكى غەربتىن كەلگەن، ئائىلىدە ئىشلىتىۋاتقان نەرسىلەر ياپون بىلەن ئامېرىكىنىڭ نەرسى- لىرى تۇرسا، مەن پېرسوناژلىرىمنى قايسى مۇھىتقا قوي- مەن؟» دەپ جاۋاب بەرگەن. مۇخبىر يەنە: «سىز نېمىشقا يېزا تېمىسىدىن چىقىپ كېتەلمەيسىز؟» دەپ سورىغاندا،

ئەلۋەتتە، شۇ شەھەردە ياشاۋاتقان، شۇ شەھەرنى ئەڭ پىششىق بىلىدىغان يازغۇچىلار تۇرمۇش ئەمەلىيىتى نۇق- تىسىدىن چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈشى كېرەك. ئۇ- رۇمچى شەھىرى بىلەن قاراماي شەھىرىنى ئالسا، ھەر ئىككىسى تەڭ دەرىجىلىك (ۋىلايەت دەرىجىلىك) شەھەر- لەر. لېكىن ئۇرۇمچى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىقتىساد، مەدەنىيەت، قاتناش مەركىزى، تىپىك مەركەز- زىي شەھەر. بۇ شەھەرنىڭ مەدەنىيەت ئاساسىمۇ بىر قەدەر قويۇق، تارىخى بىر قەدەر ئۇزاق. ئاپتونوم رايون- نىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ئارىلاشما مەدەنىيەت ۋە بۇ شەھەردە ئۇزاقتىن بۇيان چېچەكلەپ ئومۇملاش- قان، باشقا مىللەت مەدەنىيىتىنىڭ تەسىرىگە بىر قەدەر كۆپ ئۇچرىغان ئۆزگىچە مەدەنىيەت تىندۇرمىسىغا ئىگە بۇ شەھەردە ياشاۋاتقان كىشىلەرنىڭ ئىدىيە قاتلىمى مۇ- رەككەپ، تۇرمۇش ئۇسۇلى ئۆزگىچىلىككە ئىگە. قارا- ماي شەھىرى بولسا، نېفىت ئايرىش ۋە نېفىت ئىشلەپچى- قىرىشنى ئاساس قىلىدىغان نېفىت شەھىرى، تىپىك سانا- ئەت شەھىرى. ئىككى شەھەرنىڭ شەھەر مۇھىتىدا، شەھەر كىشىلىرىنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلىدا ۋە مەدەنىيەت قاتلىمىدا روشەن ئوخشىماسلىقلار مەۋجۇت. قاراماينىڭ شەھەر تۇرمۇشىنى، قاراماي كىشىلىرىنىڭ قىممەت قار- دىشى، تۇرمۇش تەرتىپى، پىسخىك كەچۈرمىشلىرىنى باشقا شەھەر يازغۇچىلىرىغا قارىغاندا قارامايدا ياشاۋاتقان ياز- غۇچىلار ياخشىراق ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرەلەيدۇ. شۇڭا بىز ئارىلان تالىپ قەلىمى بىلەن روياپقا چىققان «چۆل- دىكى چوغ — ۋارس ھۆكۈمەت» رومانى بىلەن «تو- رۇنتودىكى يەر ئاستى ئۆيى» ناملىق روماننىڭ قايسىسى- دا تۇرمۇش چىنلىقى بەكرەك ياخشى ئەكس ئەتتۈرۈل- گەنلىكىنى بۇ رومانلارنىڭ ماۋزۇسىغا قاراپلا بىلەلەيمىز. قاراماي شەھىرى مەملىكىتىمىزدىكى ئەڭ چوڭ نېفىت سانائەت بازىسى، شىنجاڭدىكى بىردىنبىر سانائەت شەھ- رى. قاراماي يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ئېچىلغان تۇنجى چوڭ نېفىتلىك بولۇپ 1958- يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان (1990- يىلى دەرىجىسى ۋىلايەت دەرىجىلىك شەھەرگە ئۆستۈرۈلگەن)، 2002- يىلى، قاراماينىڭ نېفىت ئىشلەپچىقىرىش مەھسۇلاتى 10 مىليون توننىدىن ھالقىپ مەملىكىتىمىزنىڭ غەربىدىكى ئەڭ چوڭ نېفىت ئىشلەپچى- قىرىش بازىسىغا ئايلاندى، 2011- يىلى 12- ئايدا، مەملى- كەت دەرىجىلىك «مەدەنىيەتلىك شەھەر» دېگەن شەرەپ-

لىك نامغا ئېرىشتى. دېمەك، قاراماي بىلەن ئۇرۇمچىنى سېلىشتۇرغاندا، قاراماي ياش جەھەتتىن بىر بوۋاققا ئوخشىتىشقا بولىدۇ. بۇ شەھەرنىڭ مەدەنىيەت ئاساسى- مۇ تارىخى بىر قەدەر ئۇزاق بولغان ئۇرۇمچىگە سېلىش- تۇرغىلى بولمايدۇ. قاراماينىڭ ئۆزىگە خاس جۇغراپىيە- لىك رايون ئالاھىدىلىكى، سانائەت شەھىرىگە خاس ئىش- لەپچىقىرىش شەكلى، كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلى، تۇرمۇش تەرتىپى، ۋاقىت قارىشى، قىممەت قارىشى، كىيىم - كېچەك ۋە يېمەك - ئىچمەك قارىشى، مەدەنىيەت ئەنئەنىسى ئۇرۇمچى ۋە رايونىمىزنىڭ باشقا شەھەرلىرىد- ىن تۈپتىن پارقلنىدۇ. مۇشۇ نۇقتىدىن ئېيتقاندا، يازغۇ- چىلار شەھەرنى تاللىغاندا ئۆزىگە پىششىق، تونۇش بولغان شەھەرنى تاللىسا، ئەكس ئەتتۈرمەكچى بولغان تۇرمۇش رېئاللىقى شۇنچە يارقىن، شۇنچە روشەن ئەكس ئېتىدۇ. شۇڭلاشقا، خالىدە ئىسرائىل قەلىمى ئاس- تىدىكى «تىماتاس شەھەر»، مۇھەممەد سالىھ مەترووزى قەلىمى ئاستىدىكى «مەن بۇ شەھەردە مۇھەببەت ئۈچۈ- نلا ياشاپ قالدىم»، مەرھۇم ھۈسەين تاش قەلىمى ئاس- تىدىكى «يىلان يىللىق قىز» قاتارلىق ئەسەرلەر ئاشۇ يازغۇچىلارغا تونۇش ۋە پىششىق بولغان شەھەر مۇھى- تىدىن ئايرىدە قىلىنغاچقا، قەلبىمىزدە بۆلەكچە ھاياجان قوزغايدۇ.

نېمىنى نۇقتىلىق تەسۋىرلەيمىز؟

شەھەرلىشىشنىڭ كەسكىن تەرەققىياتى شەھەر بىلەن شەھەرنىڭ پەرقىنى زور دەرىجىدە كىچىكلەتتى. ئاسمان بىلەن بوي تالاشقان ئېگىز - ئېگىز بىنالار، ئۈمۈچۈك تو- رىدەك ئاسفالت يوللار ھەم بۇ يوللاردا چۈمۈلىدەك ئۆ- تۈشۈپ تۇرۇۋاتقان ماشىنىلار، شەھەر ئاسمىنى خۇددى كۈندۈزدەك يورۇتۇپ تۇرۇۋاتقان كوچا چىراغلىرى شە- ھەرلەرنى خاسلىقتىن، ئۆزگىچىلىكتىن ئايرىپ قويدى. «كېچە بولماس شەھەر» لەرنىڭ تېز سۈرئەتتە كۆپىيىشى ھەم زامانىۋى ئۇچۇر ۋاسىتىلىرىنىڭ تېز تەرەققىي قىلىشى تاشقى مەخپىيەتلىكنى پۈتۈنلەي ۋەيران قىلدى. ئادەملەر- نىڭ سىرتتىكى ھەرىكىتى، قىياپىتى مەلۇم دەرىجىدە چەك- لىمىگە ئۇچراپ، ئۇلارنى تاشقى جەھەتتىن قاتتىق كونترول قىلدى. تاشقى جەھەتتىن كېلىۋاتقان بېسىم ئا- دەملەرنىڭ روھىغا تېز تەسىر قىلىپ، ئۇلاردا ئوخشاش بولمىغان پىسخىك ئۆزگىرىشلەرنى، سىقىلىش ۋە چىڭقى- لىشلارنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. ئەدەبىياتنىڭ تەسۋىرلەش

ئىچكى دۇنياسىنى يازدۇ. ۋەقەلەر بولسا 2- ئورۇندا تۇردى. ناۋادا ئارقا كۆرۈنۈشى يېزىشقا توغرا كەلسە، يەنىلا ئادەمنىڭ كەينىدىن ۋەقەنى يازدۇ. جۇڭگو ئادەبىياتىدا بولسا بۇ خىل ھالەت سۇس ياكى ئاجىز. بىزنىڭ ھازىرقى يېزىقچىلىقىمىز بولسا، ئۈزلۈكتىن چەتنىگەن، ئىچكى دۇنيادىن ياتلاشقان يېزىقچىلىق. [4] دېگەن قا- راشنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، جۇڭگو ئادەبىياتىنىڭ نۆۋەتتە- كى ئىجادىيەت ئەھۋالىغا تەنقىدىي مۇئامىلىدە بولىدۇ. دەرۋەقە، ئەنئەنىۋى ئىپادىلەش شەكىللىرى ۋە ئىجادىيەت ئۇسۇللىرىدىن ماھىرلىق بىلەن پايدىلىنىپ، دەۋر شا- رائىتىنى ۋە ئادەملەرنىڭ خىلمۇخىل تۇرمۇشىنى خېلى مۇ- پەسسەل يورۇتۇپ بېرەلگەن كۆپ قىسىم قەلەمكەشلىرىد- مىز ئىجادىيەتتە يېڭى يول ئېچىشقا، يېڭى ئىجادىيەت ئۇ- سۇللىرى ئۈستىدە ئىزدىنىپ بېقىشقا، بولۇپمۇ ئادەملەر- نىڭ يوشۇرۇن ئېڭىنى قېزىشقا، ئاڭ پائالىيىتىنى نۇقتىلىق تەسۋىرلەشكە سەل قارىدى ياكى بۇ جەھەتتە سىناق ئېلىپ بېرىشتىن، ئىزدىنىپ بېقىشتىن ئۆزىنى چەتكە ئالدى. نەتە- جىدە قەلب مەخپىيەتلىكى ئادەبىياتىمىزدىكى چەتتە قالغان، سەل قارالغان ئاجىز ھالقىلاردىن بولۇپ قالدى.

مەن يېقىندا چەت ئەلدە ئوقۇپ ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەن بىر زىيالىي ياشنىڭ بىر پارچە كىتابىنى ئوقۇ- دۇم. ئاپتور كىتابنىڭ كىرىش سۆز قىسمىدا: «ئانىلارنىڭ بۆشۈك تەۋرەتكەن پاك قوللىرىدا مىللەت تەۋرەيدۇ. ئا- ياللارنىڭ قەلبى كىرلەشسە، بىر مىللەتنى كىر باسدۇ. مەن چەت ئەلدىكى ئوقۇشنى تۈگىتىپ قايتىپ كەلگىنىم- دە رېئاللىقىمىزدىكى نازۇك بىر مەسىلە مېنى ئويغا سالىدى. بۇ يەردىكىسىمۇ ھەقىقەتەن مەن كۆرگەن مەرمەر شەھەرلەرگە ئوخشاش ئاجايىپ تەرەققىيات — ئېڭىز - ئېڭىز بىنالار، ئەينەكتەك يوللار... بىراق ئوخ- شىمايدىغىنى بۇ يوللاردا كېتىۋاتقنى ئۆلۈكتىن پەرقلەن- مەيدىغان روھسىز چىرايىلار، يول بويلىرىدا ئاياللارنىڭ ئەرزان پايپاقلىرىنى، ئىچ كىيىملىرىنى سېتىۋاتقان قەددى - قامەتلىك يىگىتلەر، كۈندە نەچچە قېتىم ئانىسىنىڭ تاياق - دەشنامىلىرى ۋە «دۆت» دەپ تىللاشلىرى ئىچىدە خۇ- دۇكىسىرەپ ئۆسۈۋاتقان بالىلار...» [5] دەپ يېزىپ، ئۆزى ئوقۇغان دۆلەتتىكى شەھەر بىلەن تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان ئۈرۈمچى شەھىرىنى ئۆزئارا سېلىشتۇرغان. كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، ئاپتور تاشقى كۆرۈنۈش ۋە تە- رەققىيات جەھەتتىن ئۆزى ئوقۇغان شەھەردىن ھېچ

ئوبىيكتىمۇ دەل مۇشۇنداق پىسخىك ئۆزگىرىشلەرنى، پىسخىك كەچۈرمىشلەرنى، پىسخىك سىقىلىشلارنى، چەكلە- مىلىكتىن خالىي تۈرلۈك ئوي - خىياللارنى چىنلىق بىلەن قېزىپ چىقىپ، ئىنسان تەبىئىتىنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى ئېچىش، ئادەبىياتنىڭ ئادەمنى مەركەز قىلىشتىن ئىبارەت تۈپ مەقسىتىنى ھەقىقىي ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئىدى. لېكىن يېزىلىۋاتقان خېلى كۆپ ئەسەرلىرىمىزدە، بىر بولسا، شە- ھەردىن قاقشاش، شەھەرنى سۆكۈش ئىدىيەسى ئاساسىي سالماقنى ئىگىلىدى. بىر بولسا، شەھەرنىڭ تاشقى كۆرۈنۈ- شى بىلەن ئادەملەرنىڭ شەھەر مۇھىتىدىكى قايىنام - تاش- قىنلىق تۇرمۇشىنى يېزىش مۇھىم ئورۇندا تۇردى. شەھەر- دىن قاخشايدىغانلار ئادەملەرنىڭ تېز ئۆزگىرىپ كېتىشى- نى، ئېتىقادنىڭ سۇسلىشىشى، مىللىي مەدەنىيەت، مىللىي ئەنئەنە ۋە مىللىي ئۆرپ - ئادەتنىڭ ئاجىزلىشىشىنى پۈتۈن- لەي شەھەردىن كۆرۈپ، شەھەردىن ئاغرىندى، پۈتۈن «گۇناھ»نى شەھەرگە ئارتىپ، شەھەرنى غەزەپ - نەپرەت بىلەن سۆكتى، تىللىدى. ھەتتا كىشىلەرنى شەھەر- دىن يىرگەندۈرۈشكە كۈچەپ ھەرىكەت قىلدى. شەھەر- نىڭ تاشقى كۆرۈنۈشىنى، شەھەر كىشىلىرىنىڭ قايىناق تۇر- مۇشىنى تەسۋىرلەيدىغانلار دەۋر ساداسىنى بەكرەك ياڭ- رىتىپ، شەھەرلەردە قەد كۆتۈرگەن ئېڭىز - ئېڭىز بىنالار- نى، ھەشەمەتلىك مېھمانساراي ۋە قەسىرلەرنى، رەڭدار چىراغلارنى، كەڭ ئاسفالت يوللارنى، يوللاردىكى چۈمۈ- لىسىمان ماشىنىلارنى، زامانىۋى قاتناش ئەسلىھەلىرىنى، ئادەملەر بىلەن لىق تولغان ئاۋات كوچا - رەستىلەرنى، سودا - سېتىق بازارلىرىنى، بازارلاردىكى ئاجايىپ قىزغىن بازارچىلارنى زوق - شوخ بىلەن تەسۋىرلەپ، ئۆزلىرىنىڭ شەھەرگە بولغان سۆيۈنۈش ھېسسىياتلىرىنى ئىپادىلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۇلار يەنە مۇشۇنداق ئاۋات ھەم زا- مانىۋى شەھەرلەردە ياشاۋاتقان كىشىلەرنىڭ ئاجايىپ قايىناق تۇرمۇشىنى يورۇتۇپ بېرىشكە بەكرەك كۈچىدى. تاشقى كۆرۈنۈش، تاشقى مەخپىيەتلىكلەرنى ئاجايىپ ئۇس- تىلىق بىلەن يازالغان، قازالغان يازغۇچىلىرىمىز بەدىئىي ئوبرازنىڭ يادروسى بولمىش ئادەملەرنىڭ ئىچكى دۇنيا- سىنى - قەلبىدىكى پىنھان سىرلارنى ئېچىشقا، قىسقىسى، قەلب مەخپىيەتلىكىنى قېزىپ چىقىشقا ئاجىزلىق قىلدى. ئە- دەبىي ئوبزورچى فۇ شياۋپىڭ جۇڭگو يازغۇچىلىرىنىڭ رومان ئىجادىيىتى ھەققىدە توختالغاندا: «غەربنىڭ رومان- لىرىدا ئادەمنى يېزىشقا بەكرەك كۈچەيدۇ، ئادەمنىڭ

لۇغۇق ۋە ئالىجانابلىق يوشۇرۇنغان بولۇشى، كۆزدە-مىزگە سالماقلىق، روھلۇق، قاۋۇل كۆرۈنگەن يەنە نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ قەلبىگە پاسىقلىق، رەزىللىك، مۇنا-پىقلىق، چاكىنلىق، مەرەزلىك يوشۇرۇنغان بولۇشى مۇمكىن. «تارىختا مۇتلەق تەلەپلىك مىللەت بولغان ئەمەس، بىر مىللەتنىڭ جاسارىتى، غالبلىقى ۋە ئۆتكۈر-لۈكى دەل ئۆزىدىكى ئۇلۇغلىق سەۋەبلىك گامىدا تا-رىخنىڭ ئۇزۇن مۇساپىلىك ھاقارەتلىرىگە دۇچ كېلىدۇ. ئۇلۇغلىق دەل ئۆزىنىڭ ئاجىزلىقى ئىچىدە بىر مەھەل ئارام ئېلىپ، كەلگۈسىگە نىسبەتەن ئۆزىنى قايتىدىن لايىھەلەيدۇ. دە، يېپىڭى قىياپەتتە ئوتتۇرىغا چىقىدۇ». [6] ئۇنىڭ ئۈستىگە «بىر مىللەتنىڭ مۇھەببەت قارشى ۋە ئۇنىڭ رېئال تۇرمۇشتىكى ئىپادىلىنىشى شۇ مىللەتنىڭ مە-دەنىيەت دەرىجىسى ۋە مەنئى قىياپىتىگە باغلىق». [7] ئىش بولۇپ، شەھەردە ياشاۋاتقان ھەر بىر ئادەمنى ئوخشاش نەزەردە كۆزىتىش ياكى ئوخشاش قىممەت قا-راشتا مۇئامىلە قىلىش ئادىللىقتىن، ئاقىلانلىقتىن دېرەك بەرمەيدۇ.

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا، بولۇپمۇ بىز تىلغا ئېلىۋاتقان ئۇيغۇر شەھەر ئەدەبىياتىدا بىز ھەل قىلىدىغان ئاجىز ھالقىلار ناھايىتى كۆپ. بىزدە يازغۇچىلارنىڭ بەدىئىي جەھەتتىن تەربىيەلىنىشى تازا يېتەرسىز. كۆپ قىسىم ياز-غۇچىلاردا، بولۇپمۇ ئالدىنقى ئەسىرنىڭ 40، 50- ۋە 60- يىللىرى تۇغۇلغان خېلى كۆپ قىسىم يازغۇچىلاردا ھازىرغىچە قېلىپلىشىپ قالغان يېزىقچىلىق ئۇسۇلى مەۋجۇت بولۇپ كەلدى. گەرچە ئۇلاردا تۇرمۇش تەج-رىبىسى، يېزىقچىلىق ماھارىتى خېلى يېتەرلىك بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ يېڭى ئەدەبىي ئېقىملار بىلەن ئۇچرىشى-شى كەمچىل بولغاچقا، يېڭى ئەدەبىي ئېقىملاردا ئىجاددە-يەت ئېلىپ بېرىشقا قىزىقمىدى ياكى خالىمىدى. 70- يىل-لارنىڭ ئاخىرلىرى ۋە 80، 90- يىللاردا تۇغۇلغان بىر قىسىم ياش يازغۇچىلاردا ئىزدىنىش، ئالغا ئىنتىلىش روھى كۈچلۈك بولسىمۇ، لېكىن تۇرمۇش تەجرىبىسىنىڭ يېتەرسىز بولۇشى، بەدىئىي جەھەتتىن تەربىيەلىنىشنىڭ ئاجىز بولۇشى تۈپەيلىدىن ئەدەبىياتىمىزدىكى ئاجىز ھال-قىلارغا يۈرۈش قىلىشتا ماغدۇرى يەتمەسلىكتەك پاسسىپ ھالەت مەۋجۇت بولۇپ كەلدى. گەپ بۇ يەرگە كەلگەندە، يېڭى ئەدەبىي ئېقىملارنى ئۆز ئەسەرلىرىدە دادىل سىناق قىلىپ بەلگىلىك ئۇتۇقلارنى قولغا كەلتۈرگەن،

پەرقلىنمەيدىغان بۇ شەھەردىكى ئالدىراش ئادەملەرنىڭ روھسىز قىياپىتىدىن، يول بويلىرىدا تىرىكچىلىك قىلىۋاتقان يىگىتلەرنىڭ مىشچان ھالىتىدىن، ئانىلىرىنىڭ تاياق-دەشنامىلىرى ئىچىدە خۇدۇكسىرەپ چوڭ بولۇۋاتقان بال-لارنىڭ بىچارە تۇرقىدىن قاتتىق ئېچىنغان. ئويلاپ با-قايلى، ئاپتور تىلغا ئالغان «ئۆلۈكتىن پەرقلىنمەيدىغان» ئاشۇ روھسىز چىرايلىرىنىڭ، ئاياللارنىڭ ئەرزىن پايپاقل-رىنى، ئىچ كىيىملىرىنى سېتىشقا مەجبۇر بولغان ئاشۇ قەددى - قامەتلىك، نەۋقران يىگىتلەرنىڭ، ئانىسىنىڭ تاياق - دەشنامىلىرى ئىچىدە «دۆت» دەپ ئاتىلىپ، خۇدۇكسىرەپ ياشاۋاتقان ئاشۇ سەبىي، مەسۇم بالىلارنىڭ قەلبىگە قانداق پىنھان سىرلار يوشۇرۇنغاندۇ؟ ئۇلار نېمە ئۈچۈن شۇنچە روھسىز، شۇنچە مىسكىن، شۇنچە ئاجىز؟ دەرھەقىقەت، شەھەردە باي - نامراتمۇ، ئورۇق - سېمىزمۇ، ئوغرى - قاراقچىمۇ، ئالم - ئۆلىمالارمۇ، سو-دىگەر - ھۆپىگەرلەرمۇ تەڭ ياشايدۇ. ئۇلارنىڭ تاشقى قىياپىتىدىن تارتىپ گەپ قىلىشلىرىغىچە، دۇنيا قارىشىدىن تارتىپ قىممەت قارىشىغىچە، مۇھەببەت قارىشىدىن نەپرەت قارىشىغىچە، ئائىلە تەربىيەسىدىن تارتىپ مەدە-نىيەت سەۋىيەسىگىچە ناھايىتى روشەن پەرق مەۋجۇت. قىسقىسى، ئۇلارنىڭ قەلب مەخپىيەتلىكىدە ناھايىتى چوڭ پەرق مەۋجۇت. شۇڭا، بۇ خىل مەۋجۇتلۇقنى ئويلاش-ماي ياكى بۇ خىل مەۋجۇتلۇقتىن مۇستەسنا ھالدا ئادەم-لەرنىڭ روھسىز، بىچارە، مىسكىن ھالىتىگە ئالدىراپلا ھۆكۈم قىلىۋېتىش تازا ئاقىلانلىك بولمايدۇ. تارىختا ئۆتكەن نۇرغۇن دانالار، ئالىملار، پەيلاسوپلار، شائىر-لار، يازغۇچىلار ئىقتىسادىي جەھەتتىكى نامراتلىق، جىس-مانىي جەھەتتىكى ئاجىزلىق، روھىي جەھەتتىكى سىقىلىش تۈپەيلىدىن چىرايىنى سولغۇنلۇق قاپلىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار بۇنىڭلىق بىلەن ئىرادىسىزلىك، بوشاڭلىق، چۈشكۈنلۈك پاتقىقىغا يېتىپ قالمايغان، ئەكسىچە، ئىنسانە-يەت مەدەنىيىتىگە، ئەدەبىيات - سەنئىتىگە تەسۋىرلىگۈ-سىز تۆھپىلەرنى قوشقان. دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ باي دەپ سانلىۋاتقان بىل گايىتىسىمۇ بىر كېچىدىلا باي بولۇپ كەتمىگەن. بىز ياشاۋاتقان بۇ دۇنيادا ئىشنى نەچچە مۇچەنلىك ئاددىي تىجارەتتىن باشلاپ مىليونېر، مىلياردېرلارغا ئايلىنىپ كەتكەنلەر ناھايىتى كۆپ. كۆزدە-مىزگە روھسىزدەك، بىچارىدەك، ئاجىزدەك، بىقۇۋۇل-دەك كۆرۈنگەن ئاشۇ كىشىلەرنىڭ قەلبىگە بەلكىم ئۇ-

دۇنيا قارىشىغا ھۆكۈم قىلغىلى بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ رو-ھىنى، پىسخىكىسىنى چۈشىنىش، قەلبىگە بۆسۈپ كىرىش ھەممىدىن مۇھىم.

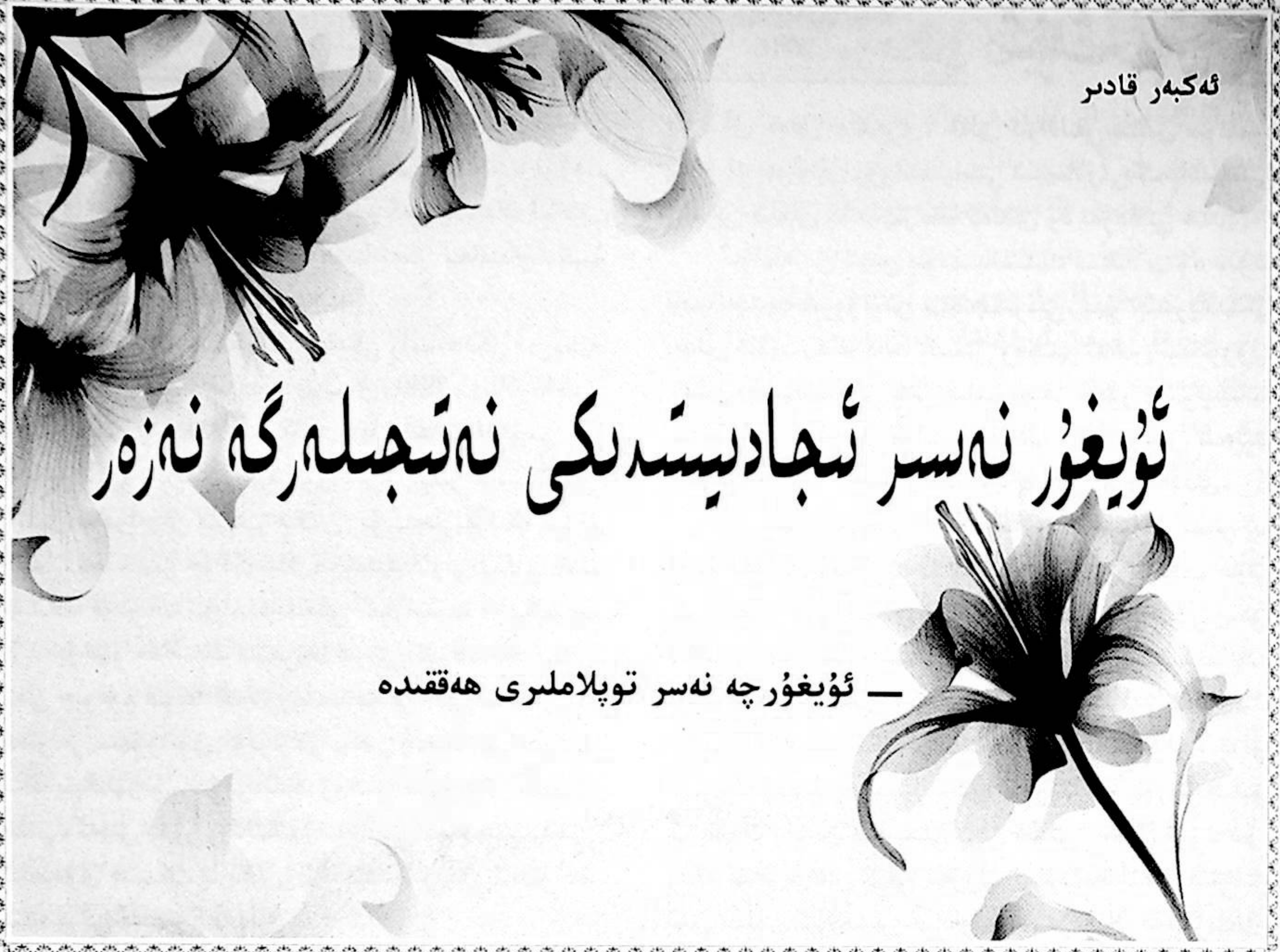
زامانىۋى دەۋردە ياشاۋاتقان بىزلەر ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئەدەبىياتىمىزدا ھازىر «زامانىۋى ئاڭ سەھىرى» يېتىپ كەلدى. زامانىۋى ئاڭ سەھىرى ئويغىنىشنى تەقەززا قىلىدۇ. ئۇ بۈگۈنكى ئىنسانىي قەدىر - قىممەت، ئىنسانىي ئەرك، باراۋەرلىك ۋە ئورتاق گۈللىنىشنىڭ ئەڭ گۈشتەرى. [10] ئۇ يازغۇچىلىرىمىزدىن ئۆگىنىشنى، كۆزىتىشنى، چۈشىنىشنى، ئىزدىنىشنى، تەپەككۈر قىلىشنى ۋە تەتقىق قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. شۇنداقلا ئادەملەر-نىڭ روھىنى، ئىچكى دۇنياسىنى، قەلبىنى ئىچكىرىلەپ قېزىشنى، قىسقىسى، چىرايدىن كۆزگە، كۆزدىن قەلبكە چوڭقۇرلاپ كىرىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

ئىزاھاتلار:

- [1] ئىقبال تۇرسۇن: «شەھەر مەدەنىيىتى ۋە ئۇيغۇرلارنىڭ بۈگۈنكى مەنەۋىيىتى» (مقالە)، «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر مۇنبىرى» ژۇرنىلى، 2006 - يىللىق 3 - سان.
- [2] «جاڭ يىمۇنىڭ سەنئەت مەۋقەسى» (زىيارەت خاتىرىسى)، «تەڭرىتاغ ئېكرانى» ژۇرنىلى، 2014 - يىللىق 2 - سان، (ژۇرنالدا ئاپتور ۋە تەرجىمان ئەسكەرتىلمىگەن).
- [3] بەگمەت يۈسۈپ: «بىزنىڭ مەدەنىيىتىمىز» (مقالە)، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى، 2015 - يىللىق 5 - سان.
- [4] فۇ شياۋپىڭ ئاپتورلۇقىدىكى «جۇڭگودا نېمە ئۈچۈن ھەقىقىي يازغۇچىلار كەمچىل» ناملىق ماقالە، ئۇيغۇرچە «دۇنيا ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى 2014 - يىللىق 5 - سان، مېھراي مۇھەممەد تەرجىمىسى.
- [5] نەزىرە مۇھەممەد سالھ: «شەرق يۇلتۇزلىرىنى ئىزدەپ»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2004 - يىل نەشرى، كىرىش سۆز قىسمى.
- [6] ئابدۇقادىر جالالىدىن: «داغۇمۇ ياكى زىناقۇمۇ»، شىنجاڭ پەن - تېخنىكا نەشرىياتى، 2012 - يىل 4 - ئاي نەشرى، 81 - بەت.
- [7] ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەدئىمىن: «ئائىلە»، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 2002 - يىل 10 - ئاي نەشرى، 68 - بەت.
- [8] تاھىر ھامۇت: «غەرب مودېرنىزم ئەدەبىياتى ئىپقىملىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2000 - يىل نەشرى، 119 - بەت.
- [9] ئىقبال تۇرسۇن: «ئۇيغۇرلاردا ھايات ھېكمىتى، ئۆلۈم كۈلىپ-تى»، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 2006 - يىل 5 - ئاي نەشرى، 11 - بەت.
- [10] ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەدئىمىن: «ئارىفنامە»، شىنجاڭ پەن - تېخنىكا نەشرىياتى، 2013 - يىل 8 - ئاي نەشرى، 285 - بەت.

ئاپتور: قاراماي شەھەرلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپتە.

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئالتۇن بەتلەرنى تېخىمۇ رەڭدار جۇلاغا ئىگە قىلغان، ۋە قەلەرنى ئەمەس، بەلكى ئادەم-لەرنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى، قەلبىدىكى پىنھان سىرلىرىنى قېزىپ چىقىشقا ھەرىكەت قىلىپ، بۇ جەھەتتە مۇئەييەن يېڭىلىقلارنى ئېلىپ كەلگەن مۇھەممەد باغراش ۋە ئۇنىڭ «جەزىرە»، «كۈل رەڭ رەسىم»، «ياۋا ئەتىر-گۈل»، «تەنھا ماشىنا» قاتارلىق ئەسەرلىرىنى، خالىدە ئىسرائىل ۋە ئۇنىڭ «ئوربىتا»، «ھاڭگىرت كۆلى» قا-تارلىق ئەسەرلىرىنى، ھۈسەيىن تاش ۋە ئۇنىڭ «ئۈرۈم-چىنىڭ چۈشى»، «ئاق كىيىملىك پەرىزات» قاتارلىق ئە-سەرلىرىنى، پەرھات تۇرسۇن ۋە ئۇنىڭ «كېسەل»، «مەسە چۆلى»، «ھالاكەت» قاتارلىق ئەسەرلىرىنى تىلغا ئالماي تۇرالمىمىز. بۇ پەخىرلىك يازغۇچىلىرىمىز ئۆز ئەسەرلىرىدە «ۋەقەلىكىنى ۋاقىت تەرتىپى ياكى لوگىكىلىق مۇناسىۋەت ئارقىلىق يەككە، تۈز سىزىق شەكىلدە بايان قىلىش قۇرۇلمىسىنى بۇزۇپ تاشلاپ، ۋەقەلىكىنى ۋاقىت تەرتىپى بويىچە ئەمەس، بەلكى ئادەمنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىق ئاڭ پائالىيىتىنى بويلاپ، ئەركىن ئۇلانما ئوي ئارقىلىق قۇراشتۇرۇش» [8] تەك ئاڭ ئېقىمى پروزىچە-لىقىدىكى ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكلەردىن پايدىلىنىپ، ئادەم-لەرنىڭ ئاڭ پائالىيىتى ئارقىلىق ئۇلارنىڭ قەلبىدىكى پىنھان سىرلارنى قېزىپ چىقتى. ھەممىگە ئايان، شەھەر ئادەملىرىنىڭ تۇرمۇشى بەك مۇرەككەپ، روھى دۇنيا-سى تېخىمۇ مۇرەككەپ. ئۇلارنىڭ قەلبىگە كىرىش ئېغىر، ئازاب ئېغىمۇ تەڭ يوشۇرۇنغان. ئازاب ئېغى «ئىنساننىڭ ئويىنىڭ ھادىسىلەرنى مۇستەقىل تەپەككۈر قىلىشى ۋە ئويلىنىشىدىن كېيىن پەيدا بولىدىغان غەم - قايغۇ، ئەندىشە، ۋەھىمە، بىئاراملىق، ھەسرەت، غەزەپ - نەپرەت، غېرىبسىنىش قاتارلىق پىسخىك ھېسسىيات ئىچى-دە يېتىلگەن ۋە ئىپادىلەنگەنلىكتىن مۇشەققەتنى يېڭىش ۋە ئۇنىڭغا باش ئېگىش ئوتتۇرىسىدىكى مەقسەت ۋە ئە-رادە بىلەن زىچ باغلىنىشلىق» [9] بولغاچقا، ئادەملەرنىڭ ئازابى يېڭىش ياكى كىرىزىسقا تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدا-رى ئوخشاش بولمايدۇ. ئوخشاش بولمىغان تەربىيە، ئوخشاش بولمىغان ئۆسۈپ يېتىلىش مۇھىتى ئوخشاش بولمىغان دۇنيا قاراشنى، ئوخشاش بولمىغان ئېتىقادنى مەيدانغا كەلتۈرىدۇ. ئادەملەرنىڭ چىراي - تۇرقىغا ياكى باي - كەمبەغەللىكىگە، ئاجىز - ئورۇقلۇقىغا ياكى سودا - سېتىقلىرىغا قاراپلا ئۇلارنىڭ قىممەت قارىشىغا ياكى

ئۇيغۇر نەسر ئىجادىيىتىدىكى نەتىجىلەرگە نەزەر

— ئۇيغۇرچە نەسر توپلاملىرى ھەققىدە

ھادىسىلەرنى، تەبىئەت ئاتا قىلغان ئىلھاملارنى... تەمكىن پوزىتسىيە بىلەن ناھايىتى يارقىن، ئەركىن ئىپادە قىلىپ بەرمەكتە.

نەسر مەيلى قانداق مەزمۇنى ئىپادىلىسۇن، ئۇنىڭدا بىر خىل جەڭگىۋار، جۇشقۇن، تېتىك، ئىنتىلىشچان كەيپىيات ئۆز ئىپادىسىنى نامايان قىلىپ تۇرىدۇ. شۇڭا نەسر ئوقۇش باشقا ئەسەرلەرنى ئوقۇغانغا قارىغاندا كىشىگە بەكرەك ئىلھام ئاتا قىلىدۇ. سىز نەسر ئوقۇپ ھەرگىز يىغىلمىيسىز، ئەكسىچە ئىنتايىن ھاياجانلىنىسىز، جۇشقۇنلۇققا چۆمىسىز. سىز نەسر ئوقۇغاندا پەقەت ھاياجانلىنىپلا قالماستىن يەنە ھايات ھېكمەتلىرى ھەققىدىكى يېڭى بىلىشلەرگە؛ ھەقىقەت، توغرىلىق ھەققىدىكى يېڭى رىغبەتلەندۈرۈشلەرگە ئېرىشىسىز، شۇڭا دائىم كىشىلەر نەسرنى ھەقىقەتنىڭ چارچىسى دەپ ئاتايدۇ.

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا نەسر ئىجادىيىتى ھازىرقى كۈندە مەزمۇن جەھەتتە تېخىمۇ كېڭىيىپ، خەلق تۇرمۇشى ۋە دەۋر رېئاللىقى قاتلاملىرىغا تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ كىرىپ، يارقىن نۇقتىلارنى تېخىمۇ قېزىپ، دەۋرىمىز كەشلىرىگە ئىلھام ئاتا قىلىدىغان مەزمۇنلارنى ئىپادىلەپ،

نەسر — ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا قۇرۇلما جەھەتتىن راۋان، تىلى ھېسسىياتلىق ۋە جەڭگىۋار؛ مەزمۇن جەھەتتە تىن ئۆتكۈر ئىجتىمائىيلىقنى ھەم سىياسىي ئىپادىلەيدىغان بىر ژانىردۇر. ئۇنىڭدا بەزىدە تىپىك بولغان سەم-ۋوللۇق ئوبرازلار ئارقىلىق ئاپتورنىڭ ئۆزى ياشاپ تۇرۇۋاتقان دەۋردىكى رېئال كۆرۈنۈشلەرگە قارىتا پوزىتسىيەسى ۋە مۇلاھىزىسى ئوتتۇرىغا قويۇلىدۇ. يەنە بەزىدە ئاپتورنىڭ كۆرگەن ھەم بىۋاسىتە تەسىرلەنگەن تىپىك تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرى توغرىسىدىكى ھېسسىي چۈشەندۈرۈشچىلىرى تەسۋىرلىنىدۇ. شۇڭا نەسرنىڭ ئەڭ چوڭ ئالاھىدىلىكى، ئۇ ھەرقانداق بىر قېلىپنىڭ ياكى ئۆلچەمنىڭ چەكلىشىگە ئۇچرىمايدۇ. ئۇنىڭ مەزمۇنى كەڭ، شەكلى ئەركىن بولىدۇ. ئۇ ئەدەبىي ئەسەرلەر يېزىقچىلىقىدىكى بارلىق ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىنىڭ ھەم ۋاسىتىلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئەركىن قوللىنالايدۇ. بىز بۈگۈنكى نەسرچىلىككە مەزگە نەزەر سالساق، ئاپتورلار ئۆز نەسرلىرىدە ھايات ھەققىدىكى ئويلىرىنى، رېئال تۇرمۇش بىلەن زىچ باغلىنىشلىق بولغان ئەخلاق، غايە ھەققىدىكى مۇھاكىمىلىرىنى، ئىنسان تەقدىرىگە مۇناسىۋەتلىك بولغان ئېكولوگىيەلىك

شۇنداق خەلق تەقدىرى، خەلق ئازادلىقى بىلەن مۇناسى-
ۋەتلىك بولغان زور سىياسىي تېمىلارنى ئىپادىلەشنى
ئاساس قىلغان ھالدا بارلىققا كەلدى ۋە تەرەققىي قىلدى.
ئازادلىقتىن كېيىن سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسى-
سىيالىستىك قۇرۇلۇش نەتىجىلىرىنى، بۇ جەرياندىكى
خەلق ئاممىسىنىڭ ئالغا بېسىش روھىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ
خەلق دۈشمەنلىرىنى پاش قىلىش يېڭى دەۋر نەسرچىلىك-
مىزنىڭ باش تېمىسى بولدى. بۇ تېمىدا ئالدى بىلەن سەيپى-
دىن ئەزىزنىڭ نەسرلىرىدە ئەڭ يارقىن ئىپادىلەندى.

سەيپىدىن ئەزىزى 1950- يىللاردىن باشلاپ نەسر يې-
زىشقا باشلىغان بولۇپ، ئۇ ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ خېلى
كۆپ نەسرلەرنى يازدى. ئۇنىڭ بۇ نەسرلىرى «بوران قو-
شاقلىرى» دېگەن نامدا 1970- يىللارنىڭ بېشىدا توپلام
بولۇپ نەشر قىلىنغان. بۇ توپلامدىكى نەسرلەر خەلق ئى-
نقىلابىي كۈرەشلىرىنىڭ غەلبىسىگە مەدھىيە ئوقۇش، خەلق
دۈشمەنلىرىنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشقا بۇزغۇنچىلىق
قىلىشتەك رەزىل قىياپىتىنى پاش قىلىش، خەلق ئۆز - ئۆ-
زىگە غوجا بولغان يېڭى دەۋرنى تولۇپ - تاشقان قىزغىن-
لىق بىلەن كۈيلەش قاتارلىق مەزمۇنلاردا يېزىلغان
بولۇپ، بىر تەرەپتىن دەۋر پۇرقى ئىنتايىن روشەن ئىپا-
دىلەنسە، يەنە بىر تەرەپتىن يۇقىرى چاقىرىق كۈچىگە
ئىگە بولدى، بۇ نەسرلەر يەنە ھېسسىياتلىق، ئوبرازلىق
بەدىئىي تىل ۋاسىتىلىرىگە ئىنتايىن تويۇنغان بولۇپ، ئو-
قۇرمەنلەرنى كۈچلۈك ھايانغا سالدى.

سەيپىدىن ئەزىزنىڭ نەسرلىرى ئۇيغۇر نەسرچىلىك-
نىڭ جەڭگىۋارلىق ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىش بىلەن
بىللە ئۇنى يېڭى دەۋردە تېخىمۇ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈ-
رۈشتە مۇھىم قىممەت ياراتتى. توپلامدا ئۇنىڭ 1968- يىلى
يازغان «داھىي رەسىمى ئالدىدا» ناملىق نەسرى قويۇق
سىياسىي لىرىكىلىق نەسر بولۇپ، ئۇنىڭدا جۇڭگو ئىنقىلاب-
ىنىڭ يول باشچىسى بولغان داھىي ماۋ زېدۇڭنىڭ ئىنقىلاب-
ىي ھاياتى، يېڭى جۇڭگونى بارلىققا كەلتۈرۈشتىكى ئۇلۇغ
تۆھپىسى مەدھىيەلەنگەن. «قىزىل لاجىن» ناملىق نەسرى
1970- يىلى يېزىلغان بولۇپ، نەسر دە لاجىننىڭ ئاسمان
كۆكىدە پەرۋاز قىلىپ شۇم ھۇۋۇقۇشلار بىلەن باتۇرلارچە
ئېلىشىپ ئۇلارنىڭ ھەيۋىسىنى سۇندۇرغانلىقىدەك مەغرۇر
ۋە جەسۇرانە قىياپىتى تەسۋىرلىنىپ خەلق قەھرىمانلىرىد-
ىنىڭ يېڭىلىمەس ئىنقىلابىي كۈرەش ئىرادىسى كۆرسىتىپ
بېرىلگەن.

ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي رولىنى ياخشى جارى قىلدۇرۇۋاتقان
ژانىرلارنىڭ بىرى بولماقتا. ئۇيغۇر نەسرچىلىكىدە نۆۋەت-
تە شۇڭا نەسر يازدىغانلار بارغانچە كۆپىيىشتەك ئاكتىپ
يۈزلىنىش بارلىققا كېلىۋاتىدۇ، ھەتتا نەسر تەنقىدچىلىكىمۇ
بارلىققا كېلىۋاتىدۇ ۋە جانلىنىۋاتىدۇ.

ئۇيغۇر نەسرچىلىكىنىڭ يېقىنقى زاماندىكى تارىخىغا
نەزەر ئاغدۇرۇپ باقىدىغان بولساق، 1940- يىللاردا ئى-
نقىلابىي شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپ «ئۇنىڭ كەلگۈسى زور
ھەم پارلاق»، «پادىشاھ سامورايلىرى ئېغىر ھالسىرايدۇ»
ناملىق نەسرلەرنى يېزىپ چىققان. بۇ نەسرلەرنىڭ بىرىدە-
چىسى، ۋەتەننىمىز جۇڭگونىڭ قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ كە-
لگۈسىدە قۇدرەت تاپىدىغانلىقىنى كۆرسەتسە؛ ئىككىنچى-
سى، جۇڭگو خەلقىنىڭ فاشىزمغا قارشى كۈرەشنىڭ غەلبى-
سىنى چوقۇم قولغا كەلتۈرىدىغانلىقىنى كۆرسەتكەن. بۇ
نەسرلەر سىمۋوللۇق ئوبرازلار بىلەن ۋەتەننىمىز جۇڭگو-
نىڭ يېڭىلىمەس، قۇدرەتلىك روھىي قىياپىتىنى نامايان
قىلىپ، ئەينى دەۋر رېئاللىقىدا ناھايىتى مۇھىم سىياسىي-
ئىدىيەۋى قىممەت ياراتقان، شۇنداقلا ئۇيغۇر نەسرچى-
لىكىدە يېڭى ئەندىزە ئاچقان.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئاساس سالغان ئۇيغۇر ھازىرقى
زامان نەسرچىلىكى شۇنىڭدىن كېيىن مەزمۇن ھەم شەكىل
جەھەتتىن داۋاملاشتۇرۇلدى ۋە يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈل-
دى. شائىر ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر 1945- يىلى «دېڭىزدىن
سادا» ناملىق نەسرنى يېزىپ، ئېزىلگەن خەلق ۋە ئېزىل-
گەن ئەلنىڭ ئازادلىققا، ئەركىنلىككە بولغان ئىنتىلىشىنىڭ
جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى رەھبەرلىكىدىكى خەلق
ئازادلىق كۈرەشلىرى ئارقىلىقلا چوقۇم ئەمەلگە ئاشىدۇ-
غانلىقىدەك مۇھىم ئىدىيەنى ئىپادىلىدى. نەسر دە لىرىك
قەھرىمان زۇلمەت كېچىدە دېڭىزغا قاراپ تۇرۇپ مۇرا-
جىئەت قىلىپ «نېچۈن بىزگە كۈن نۇرى تەگمەس؟
نېچۈن ئاسمىنىمىز ھامان تۇمانلىق؟» دەپ سوئال قويد-
ى. ئاپتور مۇشۇ سوئال ئاساسىدا ئېزىلگەن خەلقنىڭ تۈن
قاراڭغۇلۇقىنى يېرىپ يورۇقلۇققا بولغان تەشۋالىقنى مۇلا-
ھىزە قىلىدۇ. نەسر ئاخىرىدا دېڭىزدىن كەلگەن «ئەنە،
تالڭ ئاتماقتا، ئاز قالدى، تالڭ كۈن چىقىشتىن ئاتىدۇ»
دېگەن جاراڭلىق سادا بىلەن ئاخىرلىشىدۇ. مەزكۇر نەسر
مانا مۇشۇنداق ئىپادىلەش ئۇسۇلى بىلەن خەلق ئازادلىق
كۈرەشلىرىگە مەدھىيە ئوقۇيدۇ.

دېمەك، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر نەسرچىلىكى مانا

1975-يىلى 9-ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن «قىزىل لايىق» ناملىق كوللېكتىپ نەسرلەر توپلىمى نەشر قىلىندى. بۇ سەھىپىدىن ئەزىزنىڭ نەسرلەر توپلىمىدىن كىيىن نەشر قىلىنغان 2-نەسرلەر توپلىمى بولدى. توپلامغا جەمئىي 11 پارچە نەسر كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، نەسرلەرنىڭ تېمىسى ئوخشاشلا خەلق ئىنقىلابىنىڭ غەلبىسىگە مەدھىيە ئوقۇش، يېڭى جەمئىيەتتە بارلىققا كەلگەن يېڭى غەلبە، يېڭى نەتىجىلەرنى كۆپلەشنى ئاساس قىلغان. 1970-يىللارنىڭ ئاخىرى، 1980-يىللارنىڭ باشلىرىدىن باشلاپ ئۇيغۇر نەسرچىلىكىدە تېمىغا جەھەتتە ئىنقىلابىلىقنى، داھىيىنى، كۈرەش غەلبىسىنى مەدھىيەلەشتىن تەدرىجىي ئىجتىمائىي تۈرمۇشنىڭ ھەرقايسى قاتلاملىرىغا يۈزلەنشتەك بىر خىل كەڭلىك بارلىققا كەلدى. نەسرچىلىكتە خاس سىياسىي لىرىكىنىلا چىقىش قىلىشتىن تۈرمۇش تەسىراتلىرىنى، خەلق كۆڭۈل بۆلىدىغان ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى، ئادىمىيلىك، ئەخلاق مەسىلىلەرنى مۇھاكىمە قىلىشقا قاراپ تەرەققىي قىلدى، نەتىجىدە ئۇيغۇر نەسرچىلىكى يىپيېڭى بولغان بىر خىل تەرەققىيات پۇرسىتىنى كۈتۈۋالدى.

ئۇيغۇر نەسرچىلىكى ئۆزىنىڭ تەرەققىيات جەريانىدا باشقىلاردىن ئۆگىنىشكەمۇ ئالاھىدە ئېتىبار بەردى. 1974-يىلى 10-ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن خەنزۇ نەسرچىلەرنىڭ «مەرۋايىت نەزمىسى» ناملىق نەسرلەر توپلىمى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنىپ نەشر قىلىندى. ئۇنىڭدىن باشقا لۇ شۇن، ماۋ دۇن قاتارلىق مەشھۇر نەسر ئۇستازلىرىنىڭ نەسرلىرى، شۇنىڭدەك دۇنيا نەسرچىلىكىدىكى تاڭگۇر، جىبران قاتارلىقلارنىڭ نەسرلىرى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنىپ تونۇشتۇرۇلدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇيغۇر نەسرچىلىكىدە نەسر ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىش قىزغىنلىقى تېخىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. نۆۋەتتە ئەخمەت ئىمىن ۋە كىلىكىدىكى ئەنۋەر ئابدۇرېھىم، ئەركىن نۇر، بەگمەت يۈسۈپ، ئەنەيتۈللا قۇربان، قەلبىنۇر ئىلياس، ئەنۋەر تاشتۆمۈر، پولات ھېۋزۇللا، ئوسمان قاۋۇل، ئەنۋەر قۇتلۇق نەزەرى، گۈلباھار ئەزىز قاتارلىق مەخسۇس نەسر ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان نەسرچىلەر بارلىققا كەلدى. ئۇنىڭدىن باشقا، ئابدۇقادىر جالالدىن، نۇرمەمەت توختى، ئۆمەر جان سىدىق، تۇرسۇنبەگ ئىبراھىم قاتارلىق ئەدىبلەر مۇقۇمچە نەسر ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ كېلىۋاتىدۇ. نۆۋەتتە ئۇيغۇر

نەسرچىلىكىنى ئۆزىگە خاس مۇستەقىل تەرەققىيات يولىدا كېتىۋاتىدۇ دېيىشكە بولىدۇ. ئوقۇرمەنلەرنىڭ نەسرگە بولغان ئېھتىياجىمۇ كۈچىيىۋاتقاچقا گېزىت - ژۇرناللىرىمىز نەسرلەرنى بارغانچە كۆپ ئېلان قىلىۋاتىدۇ. ئالاھىدە تىلغا ئېلىشلىقى شۇكى، 2014-يىلى 12-ئايدا جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ تەشكىللىشى بىلەن بېيجىڭدا ئۇيغۇر نەسر ئىجادىيىتى مەملىكەتلىك ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ئېچىلدى. بۇ يىغىنغا ئەخمەت ئىمىن، بەگمەت يۈسۈپ قاتارلىق داڭلىق نەسرچىلەر قاتنىشىپ نەسر ئىجادىيىتى ھەققىدە ئۆزلىرىنىڭ كۆز قاراشلىرىنى بايان قىلدى. تەجرىبىلىرىنى سۆزلىدى. تەتقىقاتچىلار ئۇيغۇر نەسرچىلىكىدە بارلىققا كېلىۋاتقان يېڭى يۈزلىنىشلەر ئۈستىدە مۇھاكىمە ئېلىپ باردى، نەسرچىلەر قوشۇننى زورايتىش توغرىسىدا تەكلىپ - پىكىرلەرنى بەردى.

ئۇيغۇر نەسرچىلىكىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ نەسر ئوقۇتۇشمۇ ئالاھىدە كۈنتەرتىپكە قويۇلدى. 1980-يىلىدىن كىيىن تۈزۈلگەن تولۇقسىز ۋە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ تىل - ئەدەبىيات دەرسلىكلىرىگە نەسر ژانىرى كىرگۈزۈلۈپ نەسر ھەققىدىكى نەزەرىيەۋى قائىدىلەر سۆزلەنمەكتە. ئۇيغۇر نەسرچىلىكىدە بارلىققا كەلگەن مۇنەۋۋەر نەسرلەر دەرسلىككە كىرگۈزۈلۈپ بۇ نەسرلەر ئۈستىدە ئوقۇتۇش ئېلىپ بېرىلماقتا ھەمدە ئوقۇغۇچىلارنىڭ نەسرنى بىلىشى، ئوقۇشى، نەسردىن زوقلىنىشى تېخىمۇ ئاشۇرۇلۇپ، نەسر يېزىقچىلىقىغا بولغان قىزىقىشى قوزغىتىلىپ كەلمەكتە. ھەر يىللىق ئالىي مەكتەپلەرگە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئەدەبىيات ئىمتىھان سوئالىدىمۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ نەسر يېزىش ئىقتىدارىنى سىناش سوئالى بىر مۇھىم مەزمۇن قىلىنىپ كەلمەكتە. ئۇنىڭدىن باشقا تۈرلۈك ئەدەبىي ئەسەر مۇكاپاتلاش پائالىيەتلىرىدە نەسرلەر مۇھىم تۈر سۈپىتىدە كىرگۈزۈلۈپ مۇكاپاتلاش ئېلىپ بېرىلماقتا. مەسىلەن: 1981-يىلى ئۇيۇشتۇرۇلغان ئاپتونوم رايون بويىچە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ 31 يىلىدىن بۇيانقى مۇنەۋۋەر ئەدەبىي ئەسەرلەرنى باھالاش پائالىيىتىدە يازغۇچى قاھار جېلىل يازغان «باھار تەنتەنەسى» ناملىق نەسر 2-دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، ئېزىز ساۋۇت يازغان «كاككۇك گۈلىنى ئەسلەپ» ناملىق نەسر 3-دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. نەسرچى ئەخمەت ئەمىننىڭ «ئەپنىڭ بىر كۈنۈم» ناملىق نەسرى 1983-يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن بالىلار ئەدەبىياتى

شاۋۇدۇن قاتارلىق 11 ئەدەبىيەت 11 پارچە نەسرى كىرگۈزۈلگەن. بۇ نەسرلەر ئاساسەن سىياسىي تېمىلارغا بېغىش-لانغان بولۇپ، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن جەمئىيەت قىياپىتىدە بارلىققا كەلگەن ئۆزگىرىشلەرگە مەدەنىيەت ئوقۇلغان.

3. «قەلب سادالىرى» توپلىمى. بۇ 1985-يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان داڭلىق نەسرچى ئەخمەت ئىمىننىڭ تۇنجى نەسرلەر توپلىمى، توپلامغا ئەخمەت ئىمىننىڭ 1980-يىللىرىدىن 1990-يىللىرىغىچە يازغان نەسرلىرى كىرگۈزۈلگەن. توپلامدىكى «مېنىڭ بىر كۈنۈم»، «يېڭى يىل دەقىقىلىرى»، «دە»، «ئەي قۇياش»، «پەزىلەت ئىگىسىگە مەدەنىيەت»، «شۆھرەت» قاتارلىق نەسرلەر كىشىلەرگە تولمۇ زوقلەنشى ئاتا قىلىدىغان نەسرلەردۇر. بۇ نەسرلەردە يېڭى دەۋر كىشىلىرىنىڭ ئىنتىلىشچان، يېڭىلىق يارىتىدىغان روھىي قىياپىتى نامايان قىلىنغان. بۇ نەسرلەر 1980-يىلى لاردىن كېيىن بارلىققا كەلگەن نەسرچىلىكىمىزنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە ۋەكىللىك قىلدى. «مېنىڭ بىر كۈنۈم» ناملىق نەسر باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىنىڭ تىلىدىن يېزىلغان بولۇپ، بىر ئوقۇغۇچىنىڭ ئەتراپ ئايپاق قار بىلەن قاپلانغان بىر كۈندە ئەتىگەندە مەكتەپكە بېرىش يولىدا گۈزەل تەبىئەتكە قاراپ قىلغان ئېزگۈ تىلەكلىرى، مەكتەپكە بارغاندىن كېيىن مۇئەللىمنىڭ تەبىئەتنى سۆيۈش توغرىسىدىكى دەرسنى ئاڭلاپ ھاسىل قىلغان گۈزەل ئارزۇ-ئىشلىرى، ئۆيگە قايتىپ كەلگەندە ئانىسىغا ياردەملىشىپ ئۆي ئىشلىرىنى قىلىپ بېرىپ ئاندىن كەچتە دەرس تەييارلاشقا باشلىشى... دەك كۆرۈنۈشلەرى ئىنتايىن جانلىق ھەم ئەينەن، ھېسسىياتلىق بايان قىلىنغان، زامانىمىزدىكى ئۆسۈپ يېتىلىۋاتقان ئۆسمۈرلەرنىڭ غايىلىك، بىلىملىك ئىدىيەلىك روھىي قىياپىتى نامايان قىلىپ بېرىلگەن. 1984-يىلى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپلەر 6-يىللىقلار ئۈچۈن تۈزۈلگەن «ئەدەبىيات» دەرسلىكىگە كىرگۈزۈلگەن. «يېڭى يىل دەقىقىلىرىدە» ناملىق نەسر دە يېڭى دەۋر كىشىلىرىمىزنىڭ ۋاقىت بىلەن بەسلىشىش روھى، ئىجاد، نەتىجە يارىتىش روھى تولۇپ تاشقان قىزغىنلىق بىلەن مەدەنىيەلەنگەن.

«ئەي قۇياش» ناملىق نەسر دە قۇياشنىڭ ھەممىگە ھاياتلىق بېغىشلىغۇچى ئىللىق نۇرىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق ئىنسان قەلبىنى ئىللىقتۇرۇپ ئانا ئوبرازى سىمۋوللۇق

بويىچە مۇكاپاتلاش پائالىيىتىدە 1- دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. نەسرچى بەگمەت يۈسۈپنىڭ «نادان مۇخلىس-لار» ناملىق نەسرلەر توپلىمى 2008-يىلى مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر «تۈلپار ئەدەبىياتى مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. 2009-يىلى بۇ نەسرلەر توپلىمى يەنە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئۇيۇشتۇرۇلغان 3- نۆۋەتلىك «تەڭرىتاغ ئەدەبىيات-سەنئەت مۇكاپاتى» نىڭ شەرەپ مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

ئومۇمەن، ئۇيغۇر نەسرچىلىكىنىڭ ھازىرغىچە 80 يىلغا يېقىن ئىجادىيەت مۇساپىسىگە نەزەر سالساق، يوق-لۇقتىن بارلىققا كېلىش، ئازلىقتىن كۆپىيىشتەك تەرەققىيات جەريانىنى بېسىپ ئۆتكەنلىكىنى كۆرىمىز. نۆۋەتتە ئۇيغۇر نەسرچىلىكى مەخسۇس نەسر يازغۇچىلىرىغا ئىگە، مەخسۇس نەسر توپلاملىرىغا ئىگە بولغان بىر مۇستەقىل ئىجادىيەت ساھەسى بولۇپ شەكىللەندى. تۆۋەندە ئۇيغۇر نەسرچىلىكىدە بارلىققا كەلگەن بىر قىسىم توپلام-لار ئۈستىدە قىسقىچە تونۇشتۇرۇش ئېلىپ بارايلى:

1. «بوران قوشاقلىرى» توپلىمى. بو توپلام سەيپىدىن ئەزىزىنىڭ 1968-يىلى 8-ئايدىن 1970-يىلى 2-ئايدىنغىچە بولغان ئارىلىقتا يازغان نەسرلىرىنىڭ توپلىمى بولۇپ ئۇيغۇر نەسرچىلىكىدىكى تۇنجى توپلام ھېسابلىنىدۇ. توپلام جەمئىي 28 بەتلىك بولۇپ «داھىي رەسمى ئالدى-دا»، «خەنبو كوۋ»، «لوشەن»، «قىزىل لاجىن» قاتارلىق تۆت پارچە نەسر كىرگۈزۈلگەن. نەسرلەرنىڭ مەزمۇنى ئېلىمىز ھەر مىللەت خەلقىنىڭ سوتسىيالىزم قۇرۇش يولىدا ھەرقانداق دۈشمەن كۈچلىرىنىڭ قەستىنى بەربات قىلىپ قەتئىيلىك بىلەن ئالغا بېسىۋاتقان روھىي قىياپىتىگە، قەتئىي قايتماس ئىنقىلابىي روھقا مەدەنىيەت ئوقۇشقا بېغىشلىغان بولۇپ، ناھايىتى جەڭگىۋارلىققا ئىگە. ئوقۇرمەنلەرنىڭ كۆز ئالدىدا ئېلىمىز خەلقى بېسىپ ئۆتكەن كۈرەش يولىنى ئوبرازلىق گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىدۇ. سەيپىدىن ئەزىزى نەسر ئىجادىيىتى ئۇيغۇر نەسرچىلىكىنىڭ ئەنئەنىسى بولغان ئىنقىلابىلىققا ۋە جەڭگىۋارلىققا ۋارىسلىق قىلغان ھەم ئۇنى ئازادلىقتىن كېيىنكى دەۋر مۇھىتىدا راۋاجلاندۇرغان نەسرلەردۇر.

2. «قىزىل لاجىن» توپلىمى. بۇ 1975-يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان كوللېكتىپ نەسرلەر توپلىمى. توپلامغا سەيپىدىن ئەزىزى، مۇھەممەد

«قارىغاغا جاۋاب» ناملىق نەسرەنى ئوقۇساق ئۇيغۇر مىللىي ئېستېتىك قاراشلىرىنىڭ چوڭقۇر ئىپادىلەنگەنلىكىنى ھېس قىلىمىز.

بەزى تەنقىدچىلەر ئەخمەت ئىمىن نەسرلىرىنىڭ يۇقىرى پەللىسىنى ئۇنىڭ تەبىئەت ئىپكولوگىيەسىگە بېغىشلانغان، ئىنسان بىلەن تەبىئەتنىڭ مۇناسىۋىتىگە بېغىشلانغان نەسرلىرى تەشكىل قىلىدۇ دەپ قارايدۇ. جۈملىدىن ئۇنىڭ «سادا»، «تۇپراق ساداسى» قاتارلىق نەسرلىرىنى ئۇنىڭ ئىجادىيىتىنىڭ «ئەڭ يۇقىرى پەللىسىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ» دەپ كۆرسىتىدۇ (تەتقىقاتچى كېرىمجان ئابدۇرەھىم يازغان «ئۇيغۇر نەسرچىلىكىنىڭ بىر ئەسىرلىك تەسۋىرى» ناملىق ماقالىگە قارالسۇن. «شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى 2002-يىللىق 3-سان»). لېكىن مېنىڭ نەزەرىمدە ئەخمەت ئىمىننىڭ نەسرلىرىنىڭ يۈكسەك پەللىسى يەنە ئۇنىڭ «يېڭى يىل دەقىقىلىرى»، «ئىھ، ئانا ماكان»، «ئاھ ئۇستازىم»، «مۇھەببەت»، «پەزىلەت ئىگىسىگە مەدھىيە» قاتارلىق ئىنساننىڭ قەلب دۇنياسىدىكى ياخشىلىق، ئېزگۈلۈك ھېس - تۇيغۇلىرىنى ئىنتايىن كۈچلۈك لىرىك تىل بىلەن ئېچىپ بەرگەن نەسرلىرىدىمۇ ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. ئەخمەت ئىمىن نەسرلىرىنىڭ ئاساسىي ئېقىمى ئىنسان قەلبىدىكى گۈزەللىك خىسەلەتلىرىنى، ئەخلاق بىلەن تاكامۇللاشقان ئىنسان قەلب گۈزەللىكىنى يورۇتۇپ بېرىشتۇر، ئۇ مۇشۇ مۇددىئە بىلەن نەسرچىلىككە كىرىپ كەلگەن، ھازىر مۇشۇ مۇددىئە بىلەن قەلەم تەۋرىتىۋاتىدۇ.

1980-يىللارنىڭ بېشىدا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئەخمەت ئىمىننىڭ باشچىلىقىدا يەنە بىر مۇنچە نەسر يازدى. دىغانلار بار ئىدى. لېكىن ئۇلارنىڭ كۆپى ئىزچىل يازمەتتى. پەقەت ئەخمەت ئىمىنلا مانا بۇگۈنگىچە ئىزچىل يېزىپ كەلدى ھەم ئۆزىگە خاس بىر يول ھاسىل قىلدى. ئۇيغۇرلاردا نەسر دېسە بىر گۈزەل مەنزىرىدىن ھاجانلىنىش ھېسسىياتىنى لىرىك ئۇسۇلدا ئىپادىلەپ بېرىشنىلا كۆزدە تۇتىدىغانلار ئاز ئەمەس، شۇڭا تېخى كۆپ ئادەملىرىمىز نەسر يېزىشنى «ئاسان يېزىقچىلىق» دەپمۇ قارايدۇ، ھەتتا نەسرنى ئاياللار، بالىلار شۇغۇللىنىدىغان يېزىقچىلىق دەپ قارايدىغانلارمۇ بار.

بۇنداق قاراشلارنىڭ شەكىللىنىپ قېلىشىغا بەزىدە بىزنىڭ نەسرچىلىرىمىزنىڭ نەسرلەردە ساپ ھېس ھاجىچەننىلا ئىپادىلەشتەك تار رامكىغا كىرىپ قالغانلىقىمۇ سەۋەب.

ھالدا مەدھىيەلىنىدۇ. مەزكۇر نەسر ئىدىيەۋىلىك بىلەن بەدىئىيلىكنىڭ يۈكسەك بىرلىكىنى ئىشقا ئاشۇرغان بولۇپ، ئانا ئوبرازىنى قۇياشقا ئوخشىتىشتا ئىنتايىن ئۆزگىچە يۈكسەك پاساھەت ياراتقان.

«پەزىلەت ئىگىسىگە مەدھىيە» ناملىق نەسر دە ئەل ئۈچۈن مېھنەت قىلىشنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى بولمايدۇ، دېگەن پەلسەپىۋى ئىدىيە ئالغا سۈرۈلۈپ، «شۆھرەت» ناملىق نەسر دە «كىم ئىنسانىيەتكە بەخت ياراتسا شۇ شۆھرەت تاجىنى كىيىشكە ھەقلىق» دېگەن ھەقىقەتنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ.

4. «باھار تىنىقى» توپلىمى. بۇ ئەخمەت ئىمىننىڭ 2-نەسرلەر توپلىمى بولۇپ، توپلام 1994-يىلى نەشر قىلىنغان. توپلامغا ئەخمەت ئىمىننىڭ 1980-يىللارنىڭ ئاخىرىدىن 1991-يىللارغىچە بولغان ئارىلىقتا يازغان نەسرلىرى كىرگۈزۈلگەن. بۇ توپلامدىكى نەسرلەرنىڭ كۆپى قىسقا، ئەمما ناھايىتى قويۇق ھېكمەت تۈسىنى ئالغان، ھەتتا بەزى نەسرلەر پەقەت ئىككى ياكى ئۈچ قۇردىن تەشكىل تاپقان بولۇپ، ئوقۇرمىنىزگە تۇرمۇش ھەقىقىدىكى ھېكمەت دۇردانىلىرىنى يىغىنچاق، ئوبرازلىق تەسۋىرلەر بىلەن بىلدۈرىدۇ. مەسىلەن: «ئىزدىنىش»، «قارىغاغا جاۋاب»، «بۇر كۈتنىڭ كۈلكىسى»، «بۇ ھەقىقەت»، «قىشتىكى قۇياش» دېگەندەك نەسرلەر شۇلار جۈملىسىدندۇر. توپلامدا مۇشۇنداق قىسقا قۇرلاردا يېزىلغان، ئەمما ئاپتورنىڭ ھاياتىنى، تەبىئەتنى خۇلاسەلەپ چىققان چوڭقۇر ھەقىقەت ھەم ھېكمەت چۈشەنچىلىرى سىڭدۈرۈلگەن نەسرلەر 50 پارچىدىن ئاشىدۇ.

ئەخمەت ئىمىننىڭ بۇ مەزگىلدە يازغان نەسرلىرى ھايات ھەقىقەتلىرى بىلەن تويۇنغان نەسرلەر بولۇپ، جىبرىئىلنىڭ نەسرلىرىگە ئوخشىشىپمۇ كېتىدۇ، مەلۇم مەنىدىن ئالغاندا، جىبرىئىلنىڭ نەسر يېزىش ئۇسۇلىنىڭ تەسرىنى قوبۇل قىلغان دېيىشكەمۇ بولىدۇ. ئەمما ئەخمەت ئىمىن قەلەمى پىشقان نەسرچى بولغاچقا، ئۇ جىبرىئىل نەسرلىرى بىلەن ئۇچراشقاندا ئۆز ئالاھىدىلىكىنى يوقاتمىغان ئاساستا ئۇنىڭ ئىپادىلەشتىكى يىغىنچاقلىقىدىن مەلۇم تەسرى ئالغان بولۇشىمۇ مۇمكىن. ئەخمەت ئىمىن تەسۋىر، ھېسسىياتتا يەنىلا ئۇيغۇر مىللىي تۇرمۇشىنى ئويىپت قىلدى. ئۇ ھەتتا بۇنداق نەسرلەردە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ھايات ھەقىقىدىكى ئەنئەنىۋى چۈشەنچىلىرىنى، گۈزەللىك قاراشلىرىنى، ئېستېتىك ئىنتىلىشلىرىنى چوڭقۇر ئىپادىلىگەن. ئۇنىڭ

دە ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى تەبىئەت قارشى ئاساسدا ھازىرقى تەبىئەتنىڭ (ئېكولوگىيەنىڭ) بۇزۇلۇشىغا قارىتا مۇھاكىمە يۈرگۈزگەن ھەم ھاياتلىق بىلەن تەبىئەتنىڭ ئايى-رىلماس بىرلىكىنى ئەنئەنىۋى ئاڭ نۇقتىسىدىن چىقىپ شەرھلىگەن.

6. «مېنىڭ بىر كۈنۈم» توپلىمى. بۇ ئەخمەت ئىمىن-نىڭ 4- نەسرلەر توپلىمى. توپلامدىكى نەسرلەر ئەخمەت ئىمىننىڭ ئىلگىرى يازغان نەسرلىرى ئىچىدىن ئەڭ مۇنەۋۋەر ۋە كىل خاراكتېرلىكلىرى تاللىنىپ تۈزۈلگەن بولۇپ ئۇيغۇرچە - خەنزۇچە سېلىشتۇرما شەكىلدە تۈزۈلگەن، توپلامغا جەمئىي 35 پارچە نەسر كىرگۈزۈلگەن.

توپلامدىكى «ئېھ ئانا ماكان»، «نورۇز سەيلىسى»، «دوستلۇق» قاتارلىق خېلى كۆپ نەسرلەر كىشىگە ئاجا-يىپ ئېستېتىك زوق ئاتا قىلىدۇ. يۇرت سۆيگۈسى، مىللى مەدەنىيەت ئېڭى، ئۆزئارا دوستلۇقنىڭ قىممىتى قاتارلىق جەھەتلەردە چوڭقۇر تەسىرات بېرىدۇ.

ئومۇمەن، ئەخمەت ئىمىننىڭ نەسرلىرىدە خەلق تۇر-مۇشقا يېقىن بولۇش، ھېسسىياتلىق، تەسىرلىك بولۇش نا-ھايىتى گەۋدىلىك. تېپا جەھەتتە تۇرمۇشنىڭ ھەرقايسى قاتلام، ھەرقايسى مەزمۇنلىرىدىن ئىز كىن تېپا تاللاپ يې-زىلغان. بولۇپمۇ بالىلار تۇرمۇشىدىن تېپا تاللاپ يېزىشتا زور نەتىجە ياراتقان. بۇ نەسرلەر تېپا تاللاش جەھەتتىلا ئارتۇقچىلىقلارغا ئىگە بولۇش بىلەنلا چەكلەنمەيدۇ. ئەخمەت ئىمىننىڭ نەسرلىرىنى بىلىم دەرسلىكى، تەربىيە دەرسلىكى، ئەخلاق دەرسلىكى شۇنىڭدەك ئۈمىد، غايە-لەرنىڭ كۆپىنچىسى دېيىشكە بولىدۇ.

7. «ۋاپادارم، مېنى كەچۈرگىن» توپلىمى. بۇ نەسرچى ئەنۋەر ئابدۇرېھىمنىڭ 1996- يىلى 12- ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان تۇنجى نەسرلەر توپلىمى. ئەنۋەر ئابدۇرېھىم ھەم ئەدەبىي تەد-قىدچىلىك بىلەن ھەم دراما، كىنو سېنارىيەسى، شېئىرىيەت ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كۆپ قىرلىق ئەدەب. ئۇنىڭ يۇقىرىقى ساھەلەرنىڭ ھەممىسىدىلا تېڭىشلىك نەتە-جىلىرى بار. ئۇ مەزكۇر توپلىمدىكى «قەلبىمدىكى ئۆسمە گۆش»، «مېنىڭ تۇنجى ئوقۇتقۇچۇم» قاتارلىق نەسرلە-رىدە جەمئىيەتتىكى مۇھىم ئىجتىمائىي ئەخلاقىي مەسىلىلەر ئۈستىدە ئىنچىكىلىك بىلەن پىكىر ئالماشتۇرىدۇ. ئۆزىنىڭ ئىنساننىڭ نازۇك قەلب دۇنياسىغا بولغان دىياگنوزلىرىنى شەرھلەيدۇ، ئىنسان قەلبىنىڭ كۆرۈنمەس تەرەپلىرىدىكى

چى بولدى. مانا بۈگۈن بۇ خىل قاراش ئۆزگەردى. بۇ قا-راشنى ئۆزگەرتكەنلەر ئەخمەت ئىمىن ۋە ئۇنىڭ بەگمەت يۈسۈپكە ئوخشاش شاگىرتلىرى بولدى. ئۇلار نەسر ئىجا-دىيىتىنى خەلق تۇرمۇشىغا يېقىنلاشتۇردى. رېئاللىقتىكى ئىجتىمائىي تۇرمۇش ئىچىدىن تېپا ئالدى، مۇلاھىزىلىرى-نى پەلسەپىۋى يۈكسەكلىككە كۆتۈردى، نەسرلەرنىڭ مۇ-ھاكىمچانلىقىنى، تەسىرچانلىقىنى كۈچەيتتى.

5. «جۈلدۈر كېپەن خوتۇننىڭ ساداسى» توپلىمى. بۇ ئەخمەت ئىمىننىڭ 3- نەسرلەر توپلىمى. توپلام 2000- يىلى 4- ئايدا شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى تەرىپ-ىدىن نەشر قىلىنغان. توپلام 2009 بەتلىك بولۇپ خېلى چوڭ ھەجىملىك توپلامدۇر. توپلامغا ئەخمەت ئىمىننىڭ 1992- يىلىدىن باشلاپ يازغان نەسرلىرى كىرگۈزۈلگەن، توپلام-غا جەمئىي 85 پارچە نەسر كىرگۈزۈلگەن.

توپلامدىكى «سادا»، «دارۋاز خىياللىرى»، «توغراق»، «ئانا تىلىم» قاتارلىق نەسرلىرى بىزنىڭ ئا-لاھىدە دىققىتىمىزنى قوزغايدۇ. ئاپتور «سادا» ناملىق نەسرىدە تەڭرىتاغدىن ئىبارەت تاغ كۆرۈنۈشىنى تەسۋىر-لەشنى ئوبىيكت قىلىپ تۇرۇپ ئۆزىنىڭ قويۇق ھەم چوڭقۇر ۋە تەنپەرۋەرلىك سۆيگۈسىنى ئىپادە قىلىدۇ. تەڭ-رىتاغنىڭ گۈزەل ھەم ھەيۋەتلىك قامىتىنى، ئۇنىڭ كىشى-نىڭ زوقىنى كەلتۈرىدىغان خىسلەتلىرىنى، مەنزىرىلىرىنى تەسۋىرلەپ، ئىنسانلارنى تەبىئەتنى سۆيۈشكە، ئۇنى ئاس-راشقا چاقىرىدۇ. «دارۋاز خىياللىرى» ناملىق نەسرىدە ئىنساننىڭ جىسمى بىلەن كۆككە ئۆرلىشى بۈيۈكلۈك-ئەمەس، بەلكى قەلبىدە ئانا يەرنى سۆيەلىشى ئەڭ بۈيۈك-لىك سانىلىدىغانلىقىدەك ھېكمەت ئالغا سۈرۈلىدۇ. «توغراق» ناملىق نەسرىدە توغراقنىڭ بوران - چاپقۇن-لارغا باش ئەگمەي قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇش بەدىلىگە، باشقا ئۆسۈملۈكلەرنى قوغداپ تۇرىدىغاندەك تەسۋىرلەپ توغراققا سىڭگەن تۆھپە قوشۇش، پىداكارلىق روھى ناما-يان قىلىنىپ بېرىلىدۇ.

ئەخمەت ئىمىننىڭ بۇ نەسرلەر توپلىمىدىكى نەسرلە-رىدە پەلسەپىۋى مۇلاھىزىلەر قويۇق بولۇپ، ئوقۇرمەن-لەرنى ئىنسان بىلەن تەبىئەتنىڭ مۇناسىۋىتى، شەخس بىلەن جەمئىيەتنىڭ مۇناسىۋىتى، ياشاش بىلەن تۆھپە قو-شۇشنىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدە چوڭقۇر ئويلىنىدۇ. ئۇنىڭ «تۇپراق ساداسى» ناملىق نەسرلىرى كىشىلەر بۇ جەھەتتىكى ئەڭ تىپىك نەسر دەپ قارايدۇ. ئۇ بۇ نەسر-دە

ئىز تىراپلىقلىرىنى ئېچىپ بېرىدۇ.

8. «مۇھەببەت قېرىمايدۇ» توپلىمى. بۇ نەسرچى ئەنۋەر ئابدۇرېھىمىنىڭ 2- نەسرلەر توپلىمى بولۇپ 2004- يىلى 12- ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. توپلامغا جەمئىي 43 پارچە نەسرچى كىرگۈزۈلگەن. توپلامدىكى «مېنىڭ دادام»، «ئانا يۈرىكى»، «ۋاقىت ۋە ئالتۇن»، «گۈزەللىكنىڭ»، «دادام ئۆتۈكى» قاتارلىق نەسرلەرنىڭ ئىدىيەۋىلىكى بىلەن بەدىئىيلىكى زىچ بىرلەشكەن بولۇپ، ئوقۇرمەنلەرنى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر بەدىئىي تىلىنىڭ پاساھتىدىن زوقلاندىرىدۇ. نەسرلەرنىڭ ئۇسلۇبى ئۆزگىچە بولۇپ ھېكايىلىق پۇراق كۈچلۈك. ئاتىلىق مېھرى، ئانىلىق قەلب، قېرىنداشلىق مۇناسىۋەتلەر چىن ھېسسىيات ۋە ئېستېتىك گۈزەللىك ئىچىدە نامايان قىلىپ بېرىلگەن. ئوقۇرمەنلەرگە ھايات ھېكمەتلىرىدىن، تۇرمۇش قانۇنىيەتلىرىدىن، پاك ۋە توغرا ياشاش جەريانلىرىدىن چوڭقۇر تەربىيە بېرىدۇ، نېمىنىڭ چىنلىق، نېمىنىڭ پاكلىق، نېمىنىڭ ھەقىقىي گۈزەللىك ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ.

9. «نادان مۇخلىسلار» توپلىمى. بۇ نەسرچى بەگمەت يۈسۈپنىڭ تۇنجى نەسرلەر توپلىمى، بۇ توپلام 2005- يىلى نەشر قىلىنغان.

توپلامدىكى نەسرلەر بەگمەت يۈسۈپنىڭ نەسرچىلىك قەدىمىدىكى تۇنجى نەسرلەر بولۇش بىلەن بىللە ئىدىيە-ۋى مەزمۇن بىلەن بەدىئىيلىك ناھايىتى زىچ بىرلىشىپ ئوقۇرمەنلەرگە يېڭىلىققا، ئىلغارلىققا ئىنتىلىش، نادانلىق، خۇراپاتلىقتىن نېرى تۇرۇش، بىلىم ئېلىش روھى يېغىشلايدۇ.

10. «رەۋايەت ئارىلى» توپلىمى. بۇ توپلام بەگمەت يۈسۈپنىڭ 2006- يىلى نەشر قىلىنغان 2- نەسرلەر توپلىمى. توپلامدىكى نەسرلەر بەگمەت يۈسۈپنىڭ نەسرچىلىكتىكى ئۆزگىچە خاسلىقىنى ۋە تىل ئىشلىتىش جەھەتتىكى ماھارىتىنى نامايان قىلىشتا ئالاھىدە دىققەتكە سازاۋەر-دۇر.

بىز توپلامدىكى نەسرلەردىن بەگمەت يۈسۈپنىڭ ئۆزىگە خاس تېماتالاش ۋە يېزىش ماھارىتى جەھەتتە ئىزدىنىۋاتقان ھەم دەسلەپكى قەدەمدە نەتىجىگە ئېرىشكەنلىكىنى بايقايمىز. كىشىگە تۇرمۇشقا نەزەر سېلىشنىڭ يېڭى تۇيغۇلىرىنى ھېس قىلدۇرىدۇ. كىشىنى تۇرمۇشنىڭ يېڭى قاتلاملىرى، يېڭى مەزمۇنلىرى بىلەن ئۇچراشتۇرىدۇ. ئوقۇرمەنلەرنى رېئال تۇرمۇشقا نىسبەتەن تېخىمۇ يۇقىرى

سەۋىيەدە لەززەتلىنىش ھېس قىلدۇرىدۇ.

تۇرمۇشنى ھېسسىيلىقتىن پەلسەپىۋىلىككە، پەلسەپىۋىلىكتىن يەنە ھېسسىيلىققا قايتۇرۇش بەگمەت يۈسۈپنىڭ ئۇسلۇبىدۇر.

11. «ئاق بوز ئات» توپلىمى. بۇ نەسرچى بەگمەت يۈسۈپنىڭ 3- نەسرلەر توپلىمى بولۇپ 2008- يىلى نەشر قىلىنغان، توپلامغا جەمئىي 48 پارچە نەسرچى كىرگۈزۈلگەن. بەگمەت يۈسۈپنىڭ بۇ توپلامدىكى نەسرلىرىدە كەشنىڭ تەسەۋۋۇرىنى قوزغايدىغان، ئۆزى ھەققىدە ئويلىنىدىغان، مەنىلىك ياشاش ئۈستىدە ئىزدەندۈرىدىغان بىر خىل روھ چاقناپ تۇرىدۇ. ھەممە نەسرلىرى ئادەمگە چىن تۇيغۇ بېرىدۇ. ئەتراپىمىزدىكى كۆرۈنۈشلەر، تۇيغۇلار بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەندەك سېزىم ئاتا قىلىدۇ. خۇددى ئوبزورچى يالقۇن روزى باھا بېرىپ ئېيتقاندا، بۇ نەسرلەر ئايرىم-ئايرىم تېمىلاردا يېزىلغاندەك قىلغىنى بىلەن ماھىيەت جەھەتتە ئۇ بىر پۈتۈنلۈككە ئىگە. يەنى بۇ نەسرلەر بەگمەتنىڭ ھايات، ۋاقىت، ئىنسان توغرىسىدىكى پەلسەپەۋى مۇلاھىزىلىرىنى يىلتىز قىلغان ئاساستا كەڭلىككە يۈزلەنگەن.

بىز توپلامدىكى «نان ھەققىدە نەسر» ناملىق نەسرچىنى ئوقۇغاندا، ناننىڭ ئۆزۈمۈزنىڭ قۇدرەت تېپىشى جانلىنىشى بىلەن بولغان ئىچكى مۇناسىۋەتنى مەلىيەت نۇقتىسىدىن، مەلىيەت ئالغۇ نۇقتىسىدىن سېزىمىز. ناننىڭ مەلىيەت ئالغۇ، مەلىيەت ئۆزلۈكتىكى بەلگىسى نامايان بولىدۇ.

بەگمەت يۈسۈپنىڭ نەسرلىرى ئىچىدە ئۇنىڭ يۇرتى بولغان قومۇل توغرىسىدا يېزىلغان نەسرلەر ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىدۇ، مۇشۇ توپلامغىمۇ ئۇنىڭ «قومۇلدا قۇربان ھېيت»، «قومۇلچە ماختاش»، «قارامايدا قومۇل مۇقاملىرىنى ئاڭلاش»، «قومۇل قوغۇنى»، «قومۇلدىكى بەش شەھەر چۈشى»، «قومۇل» قاتارلىق خاس قومۇل ھەققىدە يېزىلغان نەسرلىرى كىرگۈزۈلگەن. بۇ نەسرلەردىن بىر تەرەپتىن بەگمەت يۈسۈپنىڭ ئىنسان بەختىنى كۆكتە ئەمەس ئۆزى دەسسەپ تۇرغان يەردە، ئانا زېمىندا، دەپ قارايدىغان قارشى گەۋدىلىنىپ تۇرىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ قەلبىدىكى ئەڭ ئۇلۇغ سۆيگۈنىڭ يەنىلا يۇرت - تۇپراق سۆيگۈسى ئىكەنلىكى نامايان بولۇپ تۇرىدۇ. بىر ئىجادىيەتچى، بىر نەسرچى ئۈچۈن ئالدى بىلەن مانا مۇشۇنداق ساپا بولۇش كېرەك. بارلىقى بىلەن

ئانا زېمىنى سۆيىدىغان، قۇچاقلايدىغان سۆيگۈ بولۇشى كېرەك. ئانا زېمىن سۆيگۈسىلا ئەڭ مەڭگۈلۈك سۆيگۈ-دۇر. ئىجادىيەتچى مۇشۇنداق سۆيگۈنى ئۆزىگە مەنبە قىلغاندىلا ئۇنىڭ ئىلھامى مەڭگۈ ئۆر كەشەپ تۇرالايدۇ!

بەگمەت يۈسۈپ نەسر ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللاندىمۇ جەريانىدا ئۆزىگە بولغان «ئەدەبىيات زېمىنى» نى تاپقان نەسرچى. ئۇ بارلىق ئىلھامنى مۇشۇ زېمىندىن ئالدى. «قومۇل» — بەگمەت يۈسۈپ ئۈچۈن بىر كونا كىتاب يەرنىڭ نامى ئەمەس. ئۇ بەگمەت يۈسۈپنىڭ نەزەردە بەزىدە سىمۋوللۇق كۆرۈنۈش، ھەرگىزمۇ رېئاللىقتىكى قومۇلنىڭ ئۆزى ئەمەس. بەگمەت يۈسۈپنىڭ بارلىق ئوي-خىياللىرى «قومۇل» دېگەن مۇشۇ نام ئىچىگە سىغدالغان. بارلىق تەسەۋۋۇرلىرى «قومۇل» نى ئۆزىگە مەنبە قىلغان. شۇڭا قومۇل دېگەن بۇ نامنى بەگمەت يۈسۈپنىڭ يۇرتى ئەمەس، بەلكى ئەدەبىيات زېمىنى دېيىشكە بولىدۇ.

12. «قارا شارقاتما» توپلىمى، بۇ بەگمەت يۈسۈپنىڭ 4- نەسرلەر توپلىمى بولۇپ 2010-يىلى 10-ئايدا نەشر قىلىنغان. توپلامغا جەمئىي 75 پارچە نەسر كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، بۇ نەسرلەرنىڭ ھەممىسى ئاپتورنىڭ 2008-يىلىدىن 2010-يىلىغىچە قىسقىغىنا ئىككى يىل ئىچىدە يازغان نەسرلەردۇر. بۇ توپلامدىكى نەسرلەر ئىلگىرىكىگە سېلىشتۇرغاندا پىكىر مەنتىقىسى جەھەتتە تېخىمۇ پىشقان، ئىدىيەنى پەلسەپىۋى رەۋىشتە ئىپادە قىلىنغان نەسرلەردۇر. شەرق ئەقلىيەلىرىنىڭ بىرسىدە «تىمتاسلىق ئىلگىردىكى دۇنيا ئەڭ ئۈمىدۋارلىقتىكى دۇنيا» دەپ ئېيتىلغان. بەگمەت يۈسۈپنىڭ بۇ توپلامدىكى نەسرلەرنى ئوقۇش سىزگە بىر خىل جىمجىتلىق، تىمتاسلىق، بىردەكلىك، خاتىرجەملىك، ماسلىق تۇيغۇسى بېرىدۇ. ئاپتورنىڭ ئاشۇ تىمتاسلىق ئىچىدە بايقاۋاتقان، مۇلاھىزە قىلىۋاتقان ھايات ھەقىقەتلىرى سىزنىڭ قەلبىڭىزنى تىترىتىپ پىكىر قىلىشقا ئۈندەيدۇ. بۇ توپلامدىكى نەسرلەرنىڭ بەزىلىرى ئوچۇق-ئاشكارا «قومۇل» دېگەن نامنى ئاتا پېزىلغان بولسا، يەنە بەزىلىرى قومۇل نامىنى تىلغا ئالمىغىنى بىلەن قومۇلدا يېتىلدۈرگەن روھنى، قومۇلدا ھاسىل قىلغان تەسىراتلىرىنى، ئېڭىنى تەسۋىرلىگەن. بۇ نەسرلەردىكى مەنزىرە ۋە گۈزەللىك تەسۋىرلىرىنىڭ قومۇلنىڭ تەسۋىرلىرى ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرىدۇ. شۇڭا مەن بۇ يەردە بەگمەت يۈسۈپنىڭ «قومۇل» دېگەن مۇشۇ نامدىن مەڭگۈ ئىلھام ئالدىغان، «قومۇل» دېگەن غايىۋى بەدەد-

مىي زېمىنى مەنبە قىلىپ تۈگمەس نەسرلەرنى يازدىغان بەگمەت يۈسۈپ بولۇپ قېلىشنى ئارزۇ قىلىمەن. ئۇنىڭ يەنە يېقىندا «ئاچچىقلانمايدىغان ئادەملەر» ناملىق 5-نەسرلەر توپلىمى نەشر قىلىندى، بۇ توپلام تېخىمۇ ئۆزگىچە تىل ئۇسلۇبىدا يېزىلغان بولۇپ، مەزمۇن ۋە تىلى ھەقىقەتدە كېيىنچە ئايرىم توختىلىمەن.

13. «ئانام ئەتكەن كۆك چۆچۈرسى» توپلىمى. بۇ توپلام ئۇيغۇر ئايال نەسرچىسى قەلبىنۇر ئىليانىڭ نەسرلەر توپلىمى بولۇپ 2011-يىلى 2-ئايدا نەشر قىلىندى. جەمئىي 78 پارچە نەسر كىرگۈزۈلگەن.

توپلامدىكى نەسرلەردىن بىز «ئانام ئەتكەن كۆك چۆچۈرسى»، «كەل ساڭا يۆلىنىۋالاي»، «ئايال قەلبى»، «بايرىمىڭغا مۇبارەك بولسۇن»، «يىگىتلەرگە سۆز»، «مېنى قۇچاقلىۋال ئانا»، «بىر دەستە گۈل»، «سۇغا تاشلانغان گۈل»، «نۇزۇگۈم»، «نۇزۇگۈم ئۈزۈكسىزى» قاتارلىق كۆپلىگەن نەسرلەردىن قەلبىنۇر ئىليانىڭ باشقىلارغا ئوخشىمايدىغان نەسر يېزىش ئۇسۇلىنى بايقايمىز. قەلبىنۇر ئىليانىڭ ئىجادىيەتچى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇ ئالدى بىلەن ئۆز نەسرلىرىدە ئاياللىق قەلب دۇنياسىنى ئىپادىلەشنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويغان. شەيئەلەرنى، ھادىسىلەرنى يەنىلا ئاياللىق سېزىم، ئاياللىق ئالڭ بويىچە تونۇغان ھەم ئىپادىلىگەن. بۇنداق ئىپادە قىلىش تەبىئىيىكى قەلبىنۇر ئىليانىڭ نەسرلىرىگە ئۆزگىچە پۇراق، ئۆزگىچە خاسلىق ئاتا قىلغان.

توپلامدىكى نەسرلەرنىڭ تېمىسى ئائىلە، ئاتا-ئانا مېھرىنى قەدىرلەش، سۆيگۈ-مۇھەببەت، ۋاپادارلىق، پاك ئەخلاق مىزانلار... دېگەندەكلەرگە چېتىلىدىغان مەزمۇنلاردا يېزىلغان بولۇپ، سىمۋوللۇق ئوبرازلار، بېشارەتلىك ۋاسىتىلەر بىلەن ئىدىيەۋى پىكىر روشەن، ھېسسىياتلىق يورۇتۇلۇپ بېرىلگەن. بولۇپمۇ توپلامدىكى نەسرلەر دە قىزلارنىڭ خاس روھى دۇنياسىنى ئېچىپ بېرىشكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىلگەن. ھەر بىر نەسر دە قىزلارچە (ئاياللارچە) ھايات ۋە تۇرمۇش شەكىللىرىنى، تۇرمۇش گۈزەللىكلىرىنى ئىزدەش روھى نامايان بولۇپ تۇرىدۇ. بۇنداق تەپسىلاتلاردا ھەم يەنە تۇرمۇشنىڭ بىز بايقىيالمىغان باشقا بىر ھالىتى بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا نامايان بولىدۇ. مەن ئۆزۈمنى ئالسام، قەلبىنۇرنىڭ نەسرلىرىنى ھەر دائىم ئوقۇغاندا يېڭى-يېڭى تۇيغۇلارغا چۆمۈلمەن. بۇ نەسرلەرنى دائىم ئۇچرىتىپ تۇرغان بولساممۇ تەسلىنىپ

بولۇپ. 2004-يىلى 12-ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. توپلامدىكى «بىر سىقىم تۇپراق»، «شائىر» قاتارلىق بىر مۇنچە نەسرلەر بىزگە ئاپتورنىڭ ھايات ھەققىدىكى كۆزىتىشلىرىنىڭ تولىمۇ ئۆز-گىچىلىكىدىن بېشارەت بېرىپ تۇرىدۇ. ئاپتور بۇ نەسرلەر-نى ئۆز قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىكى چۆكمە تۇيغۇلار-رى بىلەن يېزىپ چىققان. نەسرلەردىكى ھېسسىيات تاشقى ھاياجاننىڭ مەھسۇلى بولماي ئىچكى ئويلىنىشنىڭ نەتىجىسى سۈپىتىدە ئوقۇرمەننى ھاياجانغا سالدى ۋە تەپەككۈر قىلىشقا ئۈندەيدۇ.

ئۇيغۇر نەسرچىلىكى تېخى ياش ساھە. تەرەققىيات بوشلۇقى تولىمۇ كەڭ. بىز نەسر بىلەن تېخىمۇ كۆپ شۇغۇللىنىپ ھايات قاتلاملىرىنى تېخىمۇ كەڭرى ئىپادىلەپ بېرىشكە تىرىشايلى!

ئاپتور: ئەدەبىي تەنقىدچى، مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى-نىڭ پروفېسسورى

باقمىغان كۆرۈنۈشلەرنى ماڭا ئاتا قىلىدۇ. قەلبىمۇرنىڭ «سۇغا تاشلانغان گۈل» ناملىق نەسرىنى ئوقۇغاندا گۈلنىڭ قات-قېتىغا سىڭگەن گۈزەللىكنىڭ ھاياتى كۈچى ئۇنىڭ مۇھەببەتكە سىمۋول قىلىنغانلىقىدا ئىكەنلىكى بىلەن نىپ تۇرىدۇ.

14. «كىملىكىمنى سورىما» توپلىمى. بۇ نەسرچى ئەنۋەر تاشتۆمۈرنىڭ نەسرلەر توپلىمى بولۇپ، 2006-يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. توپلامدىكى نەسرلەر ئەقلىي بۇرچ، ۋىجدان، ئەخلاقتىن ئىبارەت ئۈچ تەرەپنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئۈستىدىكى ئاپتور-نىڭ پەلسەپىۋى مۇھاكىمە ۋە يەكۈنلىرىنىڭ مەھسۇلى بولۇپ، ھازىرقى زامان كىشىلىرىگە نىسبەتەن بىر خىل ئۆتكۈر قاراتمىلىقى بىلەن يېزىلغان نەسرلەر ھېسابلىنىدۇ. بۇ نەسرلەرنى ئوقۇغاندا كىشى ئاڭلىق ھالدا پەلسەپىۋى تەپەككۈر جەۋھەرلىرىدىن ئوزۇق ئالىدۇ.

15. «زېمىن يۈتۈپ كەتكەن ئايال» توپلىمى. بۇ نەسرچى ئەنۋەر قۇتلۇق نەزەرنىڭ نەسرلەر توپلىمى

جىددىي ئاگاھلاندۇرۇش

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان ھەرقانداق ئەسەرنىڭ قايتا نەشر قىلىش ھوقۇقى پەقەت ژۇرنال تەھرىراتىغا خاس. ھەرقانداق ئورۇن ۋە شەخسنىڭ ھەرقانداق شەكىلدە (ئاۋازلىق ئەسەر ئىشلەش، تورغا چىقىرىش، توپلام تۈزۈش ۋە باشقىلار) تەھرىراتىمىزنىڭ رۇخسەتسىز قايتا نەشر قىلىشىغا بولمايدۇ. ئەگەر شۇنداق ئەھۋال بايقالسا قانۇنىي جاۋابكارلىقى سۈرۈشتۈرۈلىدۇ. ژۇرنال تەھرىراتىمىز «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» دە ئېلان قىلىنغان ئەسەرلەرنىڭ ئاپتورلۇق ھوقۇقى ۋە قايتا نەشر قىلىنىش ھوقۇقىنى قانۇنغا تايىنىپ قوغدايدۇ. بۇ جەھەتتىكى قانۇنسىز قىلمىشلارنى پاش قىلغۇ-چىلارغا تەھرىراتىمىز ماددىي ۋە مەنەۋى جەھەتتىن رەھمەت ئېيتىدۇ.

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىراتى

بىزگە كېرەكلىك يۇقىرى ساپالىق ئاممىۋى خىزمەتچىلىرى

كە؛ ئۈزلۈكسىز ئىزدىنىپ يېڭىلىق يارىتىش، جاپالىق ئىشلەپ تۆھپە قوشۇش روھىغا ئىگە، «غايىلىك، ئەخلاقلىق، مەدەنىيەتلىك، ئىقتىدارلىق، ئىنتىزامچان»، بىرگە قادىر كۆپكە ماھىر ئىختىساس ئىگىلىرىدىن، زامانىۋى ئىلغار مەدەنىيەتنى ئەۋج ئالدۇرۇشنىڭ ئىلگىرى سۈرگۈچىلىرىدىن قىلىپ يېتىلدۈرۈشنى جىددىي تەلەپ قىلماقتا. بۇ تەلەپنى ئورۇنداش ئۈچۈن ھەر مىللەت ئاممىۋى مەدەنىيەت خىزمەتچىلىرى تۆۋەندىكى نۇقتىلارنى ئالاھىدە چىڭ تۇتۇش لازىم.

1. ئۆگىنىشنى كۈچەيتىپ، توغرا سىياسىي ئاڭ، يۈكسەك مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى ۋە بۇرچ تۇيغۇسىنى تۇرغۇزۇش كېرەك.

ئىلغار مەدەنىيەتنى يېتەكچى، سوتسىيالىستىك يادرو-لۇق قىممەت قارىشىنى ئەمەلىيەتتىن ئۆتكۈزۈشنى مەقسەت، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئورتاق گۈللىنىشىدىن ئىبارەت جۇڭگو ئارزۇسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى نىشان قىلىپ، جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش نەزەرىيەسى، «ئۈچكە ۋەكىللىك قىلىش» مۇھىم ئىدىيەسى، ئىلمىي دۇنيا قاراش ۋە باش شۇجى شى جىنپىڭنىڭ مۇھىم سۆزلىرىنى ۋە پارتىيەنىڭ ئاساسىي نەزەرىيەسى، ئاساسىي

نۆۋەتتە، ئېلىمىز ئومۇميۈزلۈك ھاللىق جەمئىيەت قۇرۇشنىڭ ھەل قىلغۇچ پەيتىگە قەدەم قويدى. ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر مىللەت ئاممىۋى مەدەنىيەت خىزمەتچىلىرى قوشۇنى زامانىۋى ئىلغار مەدەنىيەتنى يېتەكچى قىلىپ، سوتسىيالىستىك يادرو لۇق قىممەت قارىشىنى ئەمەلىيەتتىن ئۆتكۈزۈشنى ئاساسىي مەقسەت قىلىپ، گۈزەل يۇرت - ماكان قۇرۇپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مەنئى مەدەنىيەت تۇرمۇشىنى بېيىتىش ئۈچۈن تۆھپە قوشۇشتىن ئىبارەت مۇشكۈل تارىخىي ۋەزىپىگە دۇچ كەلدى. يېڭى دەۋر، يېڭى ۋەزىيەت، مۇشكۈل ۋەزىپىلەر ئاممىۋى مەدەنىيەت خىزمىتى قوشۇنىغا بولغان يېتەكلەش ۋە تەربىيەلەشنى كۈچەيتىپ، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي گەۋدە ساپاسىنى تەرتىپلىك يۇقىرى كۆتۈرۈشنى، ھەر مىللەت ئاممىۋى مەدەنىيەت خىزمەتچىلىرىنى ئىلغار مەدەنىيەتنى يېتەكچى قىلىپ، دەۋر تەلپىگە ماس يۇقىرى سىياسىي ئاڭ، يۈكسەك سىياسىي مەسئۇلىيەت ۋە بۇرچ تۇيغۇسىغا؛ بىر قەدەر مۇكەممەل خىزمەت ئىقتىدارى ۋە كەسپىي ماھارەت.

سەنئەت تەتقىقاتى

لۇشىيەنى، ئاساسىي پروگراممىسىنى ئەستايىدىل ئۆگە-نىپ، «ئىجادىي، ماس، يېشىل، ئېچىۋېتىلگەن، ھەممە ئورتاق بەھرىلىنىدىغان تەرەققىياتتىن ئىبارەت يېڭى تەرەققىيات ئىدىيەسىنى ئاممىۋى مەدەنىيەت خىزمىتىنىڭ پۈتكۈل تەرەققىيات جەريانىغا سىڭدۈرۈشى كېرەك.

2. ۋەزىيەتنى ئېنىق تونۇپ، ئومۇمىيلىق ئېڭى ۋە پۇرسەت ئېڭىنى تۇرغۇزۇپ، غوجايىنلارچە مەسئۇلىيەت-چانلىقنى كۈچەيتىپ، ئىدىيە ۋە ھەرىكىتىنى مەركەزنىڭ تەلىپى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ قارار، ئورۇن-لاشتۇرۇشلىرى ئاساسىدا بىرلىككە كەلتۈرۈپ، خىزمەت-لەرنى ئىجتىمائىي مۇقىملىق ۋە ئەبەدىي ئەمىنلىكتىن ئىبارەت ئومۇمىي نىشاننى چۆرىدەپ ئىجادىي، ماس قانات يايدۇرىدىغان بولۇشى، ئىنتىزامچان بولۇپ، يول ئېچىپ ئالغا ئىلگىرىلەيدىغان، جاپاغا چىداپ كۈرەش قىلىپ قەيسەرلىك بىلەن ئېلىشىدىغان ئەمەلىي ئىشلەش روھى، مەۋقەنى ئۆز كەسپىگە قويۇپ، يېڭىلىق يارىتىپ ئەلا نەتىجە يارىتىشتەك تۆھپە قوشۇش روھى، ئىتتىپاقلىق-شىپ بىرلىكتە نەتىجە يارىتىشتەك كوللېكتىپ روھىنى يېتىلدۈرۈش كېرەك.

3. ماركسىزىملىق مىللەتلەر نەزەرىيەسى ۋە پارتىيە-نىڭ مىللەتلەر سىياسىتى بىلەن ئۆزىنى قوراللىنىدۇرۇپ ۋەتەننىڭ بىرلىكى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداش ئاڭلىقلىقىنى ھەسسىلەپ ئاشۇرۇشى، ماركسىزىملىق «كە-شىلىك دۇنيا قارىشى، دۆلەت قارىشى، مىللەت قارىشى، تارىخ قارىشى، مەدەنىيەت قارىشى» ۋە «ئۈچ ئايرىلال-ماسلىق» ئىدىيەسىنى مەھكەم تۇرغۇزۇشى، سىياسىي پەرق ئېتىش ئىقتىدارىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، چوڭ ھەق-چوڭ ناھەق ئالدىدا بايرىقى روشەن بولۇشى، يۈكسەك سىياسىي مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى بىلەن «ئالدىنى ئېلىش، چەكلەش، زەربە بېرىش» ئېڭىنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ، ئىرادىدىن سېپىل ھاسىل قىلىپ، ئىچكى-تاشقى دۈشمەن كۈچلەرنىڭ، مىللىي بۆلگۈنچىلىك ۋە ئەسەبىي-لىكنىڭ سىڭىپ كىرىشىدىن، سېرىق زەھەرلىك نەشر بۇ-يۇملىرىنىڭ چىرىتىشى ۋە زەھەرلىشىدىن، فېئودال خۇرا-پاتلىق ئىدىيەسى ۋە ناچار خاھىشلارنىڭ يامراپ كېتىشى-دىن ھەر ۋاقىت ھوشيار تۇرۇپ ۋە ئۇنى چەكلەپ، ئام-مىۋى مەدەنىيەتتىن ئىبارەت بۇ ئىستىھكامنى باشتىن-ئاخىر سوتسىيالىستىك ئىلغار مەدەنىيەتنىڭ مەھكەم ئىكەن-لىشىگە تۆھپە قوشىدىغان بولۇشى كېرەك.

4. ئاڭلىق ھالدا ئىلىم-پەن نەزەرىيەسى بىلەن ئۆ-زىنى قوراللىنىدۇرۇپ، سوتسىيالىستىك ئىلغار مەدەنىيەت-نىڭ يېتەكچىلىك رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، ۋەتەن-پەرۋەرلىك يادرو قىلىنغان مىللىي روھ، ئىسلاھات، يېڭى-لىق يارىتىش يادرو قىلىنغان دەۋر روھىنى زور كۈچ بىلەن ئەۋج ئالدۇرۇپ، سوتسىيالىستىك قانۇن-تۈزۈم قۇرۇلۇشى ۋە سىياسىي مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشىغا پائال قاتنىشىپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۆز قارىغۇسىنى ئاسرىغاندەك قەتئىي قوغدايدىغان بولۇ-شى كېرەك.

5. يېڭىلىق يارىتىش روھىنى ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ قىلىپ، ئاممىغا، ئەمەلىيەتكە، زامانىۋىلىشىشقا، ئىل-مىلىشىشقا قاراپ يۈزلىنىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئەۋزەل ئۆگە-نىش شارائىتىدىن تولۇق پايدىلىنىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئىش ئورنى ۋە كەسپى تۈرلىرىگە خاس، ئەمەلىي قوللىنىش-چانلىقى كۈچلۈك بولغان پەن مەدەنىيەت بىلىملىرى، كەسپىي بىلىملەر ۋە زامانىۋى باشقۇرۇش بىلىملىرىنى ئىخلاس بىلەن ئۆگىنىپ، ئامما ئەڭ ئېھتىياجلىق يارقىن نۇقتىلار، ئامما ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان مەدەنىيەت مەھ-سۇلاتلىرى، ئامما ئەڭ ياقتۇرىدىغان مەدەنىيەت پائال-يەتلىرى ئۈستىدە ئەستايىدىل ئىزدىنىپ، ئاممىۋى مەدە-نىيەتنىڭ تەرەققىيات يوللىرى، پائالىيەت شەكلى، مۇلازى-مەت ئۇسۇلى ۋە باشقۇرۇش مېخانىزمى قاتارلىق جەھەت-لەردە ئۈزلۈكسىز يېڭىلىق يارىتىپ، ئاممىۋى مەدەنىيەت خىزمىتىنىڭ جەلپ قىلىش كۈچىنى ئاشۇرۇشى؛ «ئۈچتە تەلەپچان، ئۈچتە راستچىل بولۇش» تەلىپى بويىچە قاتتىق تەلەپ قويۇپ، ئۆزلىرىنىڭ جان-دىل بىلەن خەلق ئۈچۈن ئىشلەش، ئۈن-تىنىسىز تۆھپە قوشۇش روھى، ئىجتىھات بىلەن ئىزدىنىپ يېڭىلىق يارىتىش، توختاۋسىز ئالغا ئىنتىلىشتەك تەرەققىيات روھى، ئىش ئورنىنى سۆيۈش، كەسپىنى قەدىرلەش، سەمىمىي دوستانە ئۆتۈش، لەۋزىدە تۇرۇشتەك ئېسىل كەسپ ئىستىلى ۋە ئالىجاناب ئەخلاق-پەزىلىتى، ئۆتكۈر سېزىم، قىزغىن مۇئامىلىسى، مول بىلىم، يۇقىرى ماھارىتى، يۇقىرى روھىي ھالەت، ئەلا مۇلازىمەت ئارقىلىق، ئەل رايىنى مايىل قىلالايدىغان، ئەلگە مەنئىي زوق بېغىشلىيالايدى-غان جەلپكار تۆھپىكارلاردىن بولۇشى كېرەك.

ئاپتور: قەشقەر شەھەرلىك مەدەنىيەت يۇرتىدا.

سەنئەتتىكى پېرسوناژ ۋە خاراكتېر

1. خاراكتېر ئوقۇمى

ئومۇمەن بىر ئادەمنىڭ شەخسىي تۇرمۇش جەريانىدا شەكىللەنگەن رېئاللىققا بولغان تۇراقلىق پوزىتسىيەسى ۋە مۇشۇنىڭغا ماسلىشىپ ئادەتلەنگەن قىلمىشىنى كۆرسىتىدۇ. ئۆسۈپ يېتىلگەن مۇھىت، شارائىتنىڭ ئوخشىماسلىقى سەۋەبىدىن كىشىلەردە ئوخشىمىغان خاراكتېر ۋە پىسخىكا شەكىللەنگەن. ئالدىنقىسى ئادەمنىڭ قىزىقىشى، ئېھتىياجى، مەقسىتى، ئىرادىسى ۋە ئارزۇسىنى، كېيىنكىسى بولسا قابىلىيىتى، خۇلقى ۋە خاسلىقىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

پىسخولوگىيە نۇقتىسىدىن ئالغاندا، كىشىلەرنىڭ رېئاللىققا بولغان پوزىتسىيەسى ۋە ھەرىكىتىدىن ئىپادىلەنگەن بىر قەدەر مۇقىم بولغان پىسخىكا ئالاھىدىلىكى خاراكتېر دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن: باتۇرلۇق، قىزغىنلىق، ئاجىزلىق قاتارلىق، ئادەتتە ناھايىتى زىل، ئەستايىدىل ئادەمدە بىخەستەلىك يۈز بېرىدۇ، ئەقىللىق ئادەملەرمۇ ئالدىنىدۇ. بۇنداق تاسادىپىي يۈز بەرگەن قىلمىشلار خاراكتېر ئالاھىدىلىكىگە تەۋە ئەمەس، ئۇ پەقەت خاراكتېرنى شەكىللەندۈرۈش ئېھتىماللىقى بولغان ئامىلنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. سىز بىر ئادەمنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى چۈشىنىپ بولى-

پېرسوناژ ئوبرازى پېرسوناژنىڭ ئىجتىمائىي قىياپىتى، پىسخىكىسى ۋە سىرتقى قىياپىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىجتىمائىي قىياپىتى دېگىنىمىز — پېرسوناژنىڭ كېلىپ چىقىشى، جەمئىيەتتىكى ئورنى، تەلىم - تەربىيە تەسىرى، ئىقتىسادىي ئەھۋالى ۋە ئائىلە تۇرمۇشىنى كۆرسىتىدۇ. پىسخىكىسى بولسا پېرسوناژنىڭ ئىرادىسى، خاراكتېرى، قىزىقىشى، قابىلىيىتى ۋە تەبىئىيىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. سىرتقى قىياپەت دېگىنىمىز — پېرسوناژنىڭ يېشى، بەدەن شەكلى، يۈرۈش - تۇرۇشى، قىياپىتى قاتارلىقلارنى كۆزدە تۇتىدۇ.

پېرسوناژ ئوبراز يارىتىش ئارقىلىق ئۆتمۈشنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، ھازىرقى ۋە كەلگۈسى تۇرمۇشقا ئاساس ياردەم بېرىدۇ. سەنئەتكار تىپىك خاراكتېر ئارقىلىق ئورۇنداش ماھارىتىنى يۇقىرى كۆتۈرەلەيدۇ، شۇنداقلا ئورۇنداش ماھارىتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسىگە يەتكىلى بولىدۇ. ئارتىس بىلەن ئۇ ياراتقان ئوبرازنىڭ مۇناسىۋىتى تولىمۇ نازۇك بولىدۇ. ئارتىس ئوبراز ئارقىلىق پېرسوناژ خاراكتېرنى ئىپادىلەيدۇ، خاراكتېر تاماشىبىنلارغا سەنئەتلىك يوسۇندا تەسىر كۆرسىتىدۇ.

تى، ئەمەلىيەتتە ئۆتكۈزۈش تەجرىبىسىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقى بىلەن، كىشىلەر ئارىسىدىكى خاراكتېر پەرقى شەكىللەنگەن.

بىر ئادەمنىڭ خاراكتېرى شەكىللەنگەندىن كېيىن، بىر قەدەر مۇقىملىققا ئىگە بولىدۇ. لېكىن ئۆزگەرمەيدۇ دېگەنلىكى بولمايدۇ. ئۇ يەنە جەمئىيەتنىڭ ئۆزگىرىشى، ئىجتىمائىي تەربىيەنىڭ تەسىرى ۋە ئەمەلىي پائالىيەت ئارقىلىق، خاراكتېردە ئۆزگىرىش پەيدا بولۇپ تۇرىدۇ. مەسىلەن: تۇرمۇشتا ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىغاندىن كېيىن، بەزى كىشىلەر تېخىمۇ ئىرادىلىك، چىدامچان بولىدۇ، بەزى كىشىلەر بولسا تېخىمۇ ئاجىزلىشىپ، تۈگىشىپ كېتىدۇ. رۇسىيەنىڭ داڭلىق ئەسىرى «تېرىلىش» تىكى ئايال باش پېرسوناژ ماسلوۋانىڭ ئېچىنىشلىق كەچۈرمىشى ئۇنىڭ خاراكتېرىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ۋە تەرەققىياتىغا تەسىر كۆرسەتكەن. ھەرقانداق خاراكتېر ئالاھىدىلىكى ئۆز ئارا مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئۇلار بىرلىشىپ پۈتۈن بىر گەۋدە بولۇپ، بىر ئادەمدە ساقلنىدۇ. ھەر خىل خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنىڭ ئىپادىسى ئوخشىمىغان شەيئىلەرگە قارىتا كۆرۈلىدۇ. بىر ئادەم ئوخشىمىغان مۇھىتتا، ئوخشىمىغان شەخس مۇناسىۋىتىگە قارىتا ئوخشىمىغان خاراكتېرنى كۆرسىتىدۇ.

3. تىپىك مۇھىتتىكى تىپىك خاراكتېر

خاراكتېرنى ئىگىلەش بىلەن بىللە، يەنە تىپىك مۇھىتتىكى تىپىك ئوبراز خاراكتېرنى چۈشىنىش لازىم. تۇرمۇش ئەسلىدىنلا رەڭگارەڭ، ھەر خىل ئوخشىمىغان شەيئىلەردە يەنە ھەر خىل ئوخشىماسلىقلار مەۋجۇت، بۇ خاراكتېرنىڭ تۈرنى شەكىللەندۈرىدۇ. ئوخشاش تۈركۈم دەپ ئەڭ ۋەكىل خاراكتېرگە ئىگە ئادەم ياكى شەيئى تىپى دەپ ئاتىلىدۇ. ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىدە، مەلۇم ئىجتىمائىي ماھىيەتنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان، روشەن خاراكتېرگە ئىگە ئورتاق خۇسۇسىيەتنى بىر گەۋدە قىلغان سەنئەت ئوبرازى «تىپىك ئوبراز» ياكى «تىپىك خاراكتېر» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ مەنبەسى ئەمەلىي تۇرمۇش بولۇپ، لېكىن ئەمەلىي تۇرمۇشتىن تېخىمۇ تىپىكلىككە ئىگە، شۇڭلاشقا ئومۇمىي مەنىگە ۋە بەلگىلىك سەنئەت كۈچىگە ئىگە. مەسىلەن: پەرىدە ئانا ئوبرازى، ئا، Q، شياڭلىن ھەدە، لى شۇاڭشۇڭ قاتارلىقلار.

تىپىك خاراكتېر تىپىك مۇھىتقا موھتاج. بۇ مۇھىت پېرسوناژ تۇرمۇشى ۋە ھەرىكىتىنىڭ ئالاھىدە مۇھىتى،

غاندىن كېيىن، ئۇنىڭ مەلۇم ئەھۋالدا قانداق ئويىدا بولۇشىدىن قانداق ئۇسۇل قوللىنىلىدىغانلىقىنى پەرەز قىلالايسىز.

ئوخشىمىغان خاراكتېرنىڭ، ئوخشاش بىر شەيئىگە بولغان پوزىتسىيە ۋە قوللىنىدىغان ھەرىكەت ئۇسۇلىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. مەسىلەن: بەزى كىشىلەر سەۋرچان، بەزى كىشىلەر ئالدىراخ، بەزى كىشىلەر ھاياجان، لېكىن كونترول قىلىش كۈچى بار، بەزى كىشىلەر ئاسان ھاياجانلىنىدۇ، ئەمما كونترول قىلىش كۈچى كەمچىل. ئىجادىيەتنى ئاۋۋال سېنارىيەسىدە يېزىق بىلەن ئېلىپ بارىدۇ. ئارتىس 2 - قېتىملىق ئىجادىيەتتە خاراكتېرلەشتۈرۈشنى ئۆزىنىڭ ھەرىكەتلىرى بىلەن تاماملايدۇ. خۇددى گېگىل ئېيتقاندەك: «شەخسنىڭ خاراكتېرىنى، ئىدىيەسىنى ۋە مەقسىتىنى ئەڭ ئېنىق ئىپادىلەپ بېرەلەيدىغىنى ئۇنىڭ ھەرىكىتى، ئادەمنىڭ ئەڭ چوڭقۇر تەرىپىنى پەقەت ھەرىكەت ئارقىلىق ۋۇجۇدقا چىقارغىلى بولىدۇ»، ئورۇنلاشتۇرۇش خاراكتېرلەشتۈرۈش مۇشۇنىڭغا ئوخشايدۇ.

2. خاراكتېرنىڭ شەكىللىنىشى

ئادەمنىڭ خاراكتېرى تۇغۇلۇشىدىن بولمايدۇ، ئىجتىمائىي مۇھىت خاراكتېر شەكىللىنىشنىڭ ئاساسى. ئادەمنىڭ رېئاللىققا بولغان پوزىتسىيەسى ۋە ھەرىكەت ئۇسۇلى دائىم ئۇنىڭ ھەرىكەت مۇددىئاسى بىلەن بىر تەرەپ بولىدۇ. ھەرىكەتنىڭ مۇددىئاسى بولسا بەلگىلىك تارىخىي شارائىتتىكى چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ. ئادەمنىڭ خاراكتېرى كىشىلىك مۇناسىۋەتنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىغان بولىدۇ. بىر ئادەمدە قانداق خاراكتېرنىڭ بولۇشى، ئاساسلىقى ئۇنىڭ كېلىپ چىقىشى، ئىقتىسادىي ئورنى، ئېرىشكەن تەربىيەسى (جەمئىيەت ۋە ئائىلە ئىككى تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، تۇرمۇش تەجرىبىسى ۋە شەخسىي قىزىقىشى، ئىرادىسى قاتارلىقلار بەلگىلەيدۇ. ئادەمنىڭ خاراكتېرى يەنە دۇنيا قارىشى، ئارزۇسى، ئىرادىسى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك، مەيلى شەيئىگە بولغان تونۇش جەريانى ياكى ھېسسىيات، ئىرادە جەھەتتىكى شەخس ئالاھىدىلىكى، پەقەت ئۇ ھەرىكەت ئۇسۇلىغا تەسىر كۆرسىتىدىغان، ئۇنىڭ ئالاھىدە بولغان ھەرىكەت ئۇسۇلى بولغان ھەممەسى خاراكتېر ئالاھىدىلىكىگە تەۋە بولىدۇ، خاراكتېر ئالاھىدىلىكى بولمىغان ئادەم، رېئال تۇرمۇشتا مەۋجۇت ئەمەس.

دەۋر، جەمئىيەت، تەربىيە، ماددىي تۇرمۇش شارائىتى.

شۇنداقلا بەلگىلىك ئىجتىمائىي تارىخ ۋە كىلىككە ئىگە مۇ-
ھتقا ئىگە. تىپىك مۇھىت بىر دەك تۇرمۇش ھەققىتىگە
ئۇيغۇن كېلىدىغان ئوبرازنى يارىتىشقا ياردەم بېرىدۇ،
ئوبراز خاراكتېرى مۇشۇنداق تىپىك مۇھىتتا تولۇق بولغان
ئاشكارىلاشقا ئېرىشىدۇ.

خاراكتېر جەھەتتە رەڭدارلىققا ئىگە بولمىغان پېرسو-
ناز سەنئەت ئەسەردە كۆزگە چېلىقمايدۇ. سەنئەتنىڭ چىن-
لىقى ئىجادىي ھالدا ھەقىقەتنى ئەكس ئەتتۈرۈشتۇر. ھەر
بىر سەنئەتكارنىڭ قوغلىشىدىغىنى پېرسوناژ خاراكتېردىكى
ماھىيەتنى تولۇق نامايان قىلىپ بېرىش بولۇپ، يەنى بۇ
خاراكتېرلەشتۈرۈشنى يارىتىش بولىدۇ.

ئادەمنىڭ خاراكتېرى قابىلىيەت، مەجەز - خۇلق، قە-
زىقىش قاتارلىق پىسخىكا ئالاھىدىلىكلەرنى ئۆز ئىچىگە
ئالىدۇ. مەجەز بولسا خاراكتېردىكى مۇھىم بىر قىسىم
بولۇپ، خاراكتېر مەجەز ئارقىلىق ئىپادە قىلىنىدۇ.

ئادەمنىڭ خاراكتېرى يۆنىلىشى، خاراكتېر پىسخىكا
ئالاھىدىلىكىنىڭ ئالاھىدە پىسخىكا جەريانى بىر ئىككى
كۈندە شەكىللىنىپ قالمايدۇ. ئادەتتە شەكىللەنگەن ھامان
ئۆزگىرىشى ناھايىتى قىيىن، خۇددى كونا كونا ئىپتىقاندەك
«سۈت بىلەن كىرگەن خۇي، جان بىلەن چىقىدۇ» دېگەندە-
گە ئوخشاش.

4. خاراكتېرلەشتۈرۈش ۋە بەدىئىي ئوبراز

خاراكتېرلەشتۈرۈش ئارتىستنىڭ ئوبراز يارىتىشتىكى
مۇكەممەل بەدىئىي ھالىتى. خاراكتېرنى يارىتىش سېنارىيە
تەھىيلىگەن پېرسوناژنىڭ ئىدىيەسى ۋە خاراكتېر ئالاھىدى-
لىكىنى تولۇق نامايان قىلىدىغان سەھنە ئەسەرنى چوڭقۇر-
لاپ چۈشەنگەن ئاساستا، پېرسوناژنىڭ روھى تەبىئىيىتى،
ئىدىيە ھېسسىياتى ھەققىدە ئىزدىنىپ، پېرسوناژ خاراكتې-
رىنىڭ ئاساسىي روھىنى ئىگىلەپ، يەنە خاراكتېرنىڭ مۇ-
رەككەپ، رەڭدارلىقىغا دىققەت قىلىپ، شۇنىڭدىن پېرسو-
ناژدا ئالاھىدە بولغان كۆزنىڭ قاراش ئىپادىسى، ھالىتى،
سۆز ئۇرانى، ئىنتوناتسىيەسى ۋە ياسىنىشى قاتارلىقلارنى
تېپىپ چىقىپ، كونكرېت بىر ئادەمنى يارىتىپ چىقىشتۇر.
بۇنىڭ بىلەن كۆرۈرمەنلەرگە پېرسوناژ قانداق ھەرىكەت
قىلىۋاتىدۇ، قانداق گەپ قىلىۋاتىدۇ ھەم قانداق تۇيغۇدا
بولۇۋاتىدۇ دېگەنلەرنى بايقىتىشتۇر. خاراكتېرلەشتۈرۈشتە
ئەڭ مۇھىمى پېرسوناژنىڭ ئىچكى خاراكتېر ئالاھىدىلىكى-
نى ئىگىلەش بولۇپ، بۇنىڭ بىلەن بىللە، پېرسوناژنىڭ
خاسلىقىنى گەۋدىلەندۈرىدىغان تىپىك ھەرىكەتلەرنى

تولۇق ئىپادىلەشنى بىلىشتۇر.
خاراكتېرلەشتۈرۈش ئەزەلدىن ئارتىستنىڭ ئوبراز-يا-
رىتىشتا يېتىدىغان نىشانى.

ئارتىس بىر رولنى ياراتقاندا، ئۇ چوقۇم ئاۋۋال سېنا-
رىيەنى قايتا - قايتا تەتقىق قىلىپ، ئاپتورنىڭ مەقسىتىنى،
پېرسوناژنىڭ ماھارىتىنى ئېنىق چۈشىنىش لازىم، شۇنداقلا
ئۆزىنىڭ ئىدىيەسىدە پېرسوناژنىڭ ھەرىكەتلەرنى
ئويلاپ، لايىھەلەپ بولۇشى كېرەك.

ئۇ پېرسوناژنىڭ ھەر بىر ئالاھىدىلىكىنى 2 - ئۆزىگە
يۆتكەيدۇ. ئۇ پېرسوناژنىڭ كىيىمىنى كىيىۋالىدۇ، پېرسو-
ناژنىڭ قەدىمىنى دورايدۇ. پېرسوناژنىڭ قىياپىتىنى دورايد-
دۇ. ئۇ چىرايى ۋە بەدىنىنى يەنى ئۆزىنىڭ تېرىسىنىمۇ
كېسىپ چاپلاپ، تاكى ئۆزى رازى بولغىچە، ئۆزىنى شۇ
پېرسوناژ دەپ ئويلاپ قالغىچە ئوبراز يارىتىدۇ. لېكىن
بۇنىڭ بىلەن تۈگىمەيدۇ، چۈنكى، بۇ پەقەت سىرتقى قىيا-
پەت، بۇ پېرسوناژنىڭ ئۆزى ئەمەس، پەقەت سىرتقى قىيا-
پىتى، ئارتىس يەنە پېرسوناژغا ئوخشاش ئاۋازدا گەپ قە-
لمىشى، ئۇنىڭدەك مېڭىشى، پاراڭلىشىشى، ئاڭلىشىشى ۋە
خىيال قىلىشى لازىم. ئۇ چوقۇم پېرسوناژنىڭ روھىنى ئۆ-
زىنىڭ بەدىنىگە سىڭدۈرۈشى كېرەك.

ئومۇمەن، دەسلەپكى چوڭقۇر، ئەستايىدىللىق بىلەن
پېرسوناژ خاراكتېرنى تەتقىق قىلىش، ئاندىن 1 - تۈرى
پېرسوناژنىڭ خاراكتېرنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان پېرسوناژ
ئوبرازنى ئويلاپ چىقىشى ۋە ئۇنى 2 - ئۆزى ئورۇنلاپ
چىقىشى لازىم، مانا بۇ ئارتىستنىڭ خىزمىتى.

ئارتىستلار رول ئېلىشقا تەييارلىق قىلغاندا، پېرسوناژ-
نىڭ تاشقى ئالاھىدىلىكلىرى ھەققىدە ئىزدىنىپلا قالماي
يەنە چوقۇم شۇ رولنىڭ روھىنى ئۆزىنىڭ تېنىگە سىڭدۈ-
رۈۋېتىش كېرەكلىكىنى بىلىۋالالايمىز.

پېرسوناژ يارىتىشتا ناۋادا ئالاھىدە بولغان خاراكتېر
خاسلىقى بولمىسا، خۇددى كىيىمسىز سەھنەدە تۇرغاندەك
بولىدۇ، خىجىللىق ھېس قىلىدۇ. ئۇ ئىلگىرى ئۆزىنىڭ پېر-
سوناژ خاراكتېرنى ئىزدەپ قانداق قىلىشىنى بىلمىگەندە،
تاشقى ئوبرازى ھەققىدە ئىزدەنگەندە، ھەر خىل كىيىم-
لەرنى كىيىۋالىدىغانلىقىنى، بۇرۇن چاپلايدىغانلىقىنى، فىزد-
يولوگىيە جەھەتتىن ئۆزى رول ئېلىۋاتقان شەخسنىڭ بەد-
نىنى ھېس قىلىدىغانلىقىنى بىلىدۇ. مۇشۇ نۇقتىدىن ئوبراز-
نىڭ تاشقى خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى ئىگىلەشمۇ ئارتىستنىڭ
ئىجادىيىتىدىكى مۇھىم يۆنىلىش ھېسابلىنىدۇ.

كۆرۈنۈشى بىلىش، پېرسوناژنىڭ مۇھىتىنى تەتقىق قىلىش، پېرسوناژ بىلەن باشقىلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەھلىل قىلىش، تونۇش ۋە ھېس قىلىش، ھېسسىيات بىلەن سېنارىيەدىكى ھەقىقەتنى مۆلچەرلەش لازىم. سېنارىيەدىكى ۋەقەلىك، تېكىست ۋە ئاپتورنىڭ ئېنىقلىمىسى ئارقىلىق، پېرسوناژنىڭ باشقا پېرسوناژ بىلەن بولغان پەرقىنى يەنى ئاۋۋال چوقۇم ئارتىس بىلەن پېرسوناژ ئارىسىدىكى كۆۈرۈكنى، پېرسوناژ بىلەن ئۆزىنىڭ ئارىسىدىكى گىرەلەشكەن ۋە جىپسىلەشكەن جايلارنى تېپىپ چىقىش كېرەك. ئىجادىيەتتە پېرسوناژنىڭ قېنى چوقۇم ئارتىس بىلەن تۇتاشقان بولۇشى كېرەك، ئارتىسنىڭ مەلۇم ئەزاسى چوقۇم پېرسوناژنىڭ ئوبرازىنى ئىپادىلىگەن بولۇشى كېرەك، ئارتىس ئۆزىنىڭ ياشاش ھالىتىنى پېرسوناژنىڭ ياشاش ھالىتىگە قارىتىش كېرەك.

مەسىلەن: تۇرمۇشتا بىر بىپەرۋا ئادەم مائاشنى ئالغاندىن كېيىن سانمايلا يانچۇقىغا سېلىشى مۇمكىن، لېكىن ناھايىتى ئەستايىدىل بىر ئادەم بولسا ئۇنى ئىككى قېتىمدىن ئارتۇق سانئۋەتكەندىن كېيىن ئاندىن پۇلنى يانچۇقىغا سالىدۇ، ئارتىسمۇ پېرسوناژ خاراكتېرىنى ياراتقاندا مۇشۇنىڭغا ئوخشاش بولۇشى كېرەك. سەنئەتكار پەقەت پېرسوناژ خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنىڭ نۇرغۇن تەرىپىنى چىڭ تۇتۇپ، مۇكەممەل ھالدا شۇ پېرسوناژنىڭ بارلىق ئالاھىدە بولغان روھى تۇرمۇشىنى يارىتىپ چىققاندىلا، ئاندىن سىرتقى دۇنيانىڭ رەڭگارەڭلىقى، ئىچكى ئالاھىدىلىكىنىڭ كۈچلۈكلۈكى بىلەن كىشىلەرگە ئۇنتۇلماس تەسىر قالدۇرالايدۇ.

ئاپتور: شىنجاڭ سەنئەت يۇرتى ئوپېرا ئۆمبىكىدە.

تاشقى جەھەتتىكى شەكىل بولمىغاندا، مەيلى پېرسوناژنىڭ ئىچكى جەھەتتىكى مەجەز ئالاھىدىلىكى بولسۇن ياكى ئۇلارنىڭ ئىچكى ھالىتى بولسۇن، كۆرۈرمەنلەرگە ھەرگىزمۇ يەتكۈزۈپ بەرگىلى بولمايدۇ. تاشقى مەجەز ئالاھىدىلىكى پېرسوناژنىڭ بىز كۆرەلمىگەن ئىچكى ھالىتىنى تەسۋىرلەپ بېرىدۇ ھەم كۆرۈرمەنلەرگە يەتكۈزىدۇ. خاراكتېرلەشتۈرۈش تاشقى قىياپەت ۋە ئىچكى مەدەنىيەت جەھەتتىن بىر - بىرىگە ماسلىشىپ شەكىللىنىدۇ، ھەم بىر - بىرىنى چەكلىگەن ئاساستا بىر تەندە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. «ئىچى» «سىرتى» نى بەلگىلەيدۇ. «سىرتى» «ئىچى» نى ئاشكارىلايدۇ. بىز سېنارىيەدىكى روللارنى تەھلىل قىلغىنىمىزدا، مۇنەۋۋەر كىنو، دىراما ئەسەرلىرىدە ئادەمنىڭ «ئىچى» نى خالىغانچە ئاشكارىلايدىغانلىقىنى، «سىرتى» نىڭمۇ ئۇنداق ئاددىي بولمايدىغانلىقىنى تونۇپ يېتىمىز.

5. سېنارىيە پېرسوناژ خاراكتېرىنى يارىتىشتىكى

ئاساس

سەنئەتكار پېرسوناژ ئوبرازى ئارقىلىق سېنارىستنىڭ ئىجادىيەت مەقسىتىنى تاماشبىنلارغا يەتكۈزگۈچىدۇر.

مەن رول ئالغاندا، ئاۋۋال مۇشۇ پېرسوناژنىڭ قانداق بىر ئادەملىكىنى چۈشىنىپ چىقىمەن، سېنارىيەنى ئەستايىدىل ئوقۇپ چىقىپ، ئۇنىڭدا نېمە ئىدىيە بارلىقىنى، دەۋر ئارقا كۆرۈنۈشىنى، مەركىزىي ۋەقەلىكىنى، ئۆزۈم ياراتماقچى بولغان ئوبرازىنى ۋە ئۇنىڭ باشقا ئوبرازلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى، پېرسوناژ خاراكتېرىنى، خاسلىقىنى ۋە باشقا پېرسوناژلار بىلەن بولغان پەرقىنى تەھلىل قىلىمەن.

سېنارىيەنى پىششىق ئوقۇپ، ئۇنىڭدىكى باش ئىددىيە، زىددىيەت توقۇنۇشى توغرا چۈشىنىش، دەۋر ئارقا

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى ئۈرۈمچى شەھىرى ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە «ئىزچىلار» كىتابخانىسى تەرىپىدىن توپ تارقىتىلىدۇ. كىتاب - ژۇرنال تىجارەتچىلىرىنىڭ «ئىزچىلار» كىتابخانىسى بىلەن ئالاقىلىشىشىنى سورايمىز. كىتابخانا ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى «غالبىيەت» يولى 100 - نومۇر ئالاقىلىشىش تېلېفونى: 2850601 - 0991

تەپەككۈر مېۋىلىرى

تەپەككۈر چەشمىلىرى

▲ ھېسسىياتقا ئەگەشمە، توغرا قارارنىڭغا ئەگەشكىن، قە-
 زىققان بولما، سەۋر چان بول. ئەقىل ئىشلەت، دانالارنىڭ ھېك-
 مىتى جۇغلانغان كىتابنى يېنىڭدىن ئايرىما. دانالارنىڭ ھېكىمىت-
 ىدىن ئايرىلىپ ياشاش خۇددى ئوڭكۈرگە ئۆزىنى بېكىندۈرۈۋې-
 لىپ بىتاقەتلىك بىلەن يورۇقلۇقنىڭ ئۆزلۈكىدىن چۈشۈشىنى
 كۈتكەنگە باراۋەردۇر.

▲ دەريانى تىنچ ئاقتى دەپ قارىغۇلارچە ئۆزۈڭنى ئاتما،
 جىمجىت بىلىڭىنى ئۇنىڭ سۇ يۈزى، ئەمما ئىچى ئالامەت قاي-
 نامالارغا تولغان.

▲ گۇمانخورلۇق چۇلغۇلغان قەلبىنى شېكەر سۈيىگە مىڭ
 قېتىم چىلىسىمۇ، يەنىلا ئۇنىڭدىن زەھەر تېمىپ تۇرىدۇ.

— ئابلەتجان قادىر

ئاپتور: قەشقەر يېڭىسار ناھىيەلىك ئىختىساسلىقلار ئوتتۇرا
 مەكتەپتىن.

تەپەككۈرۈم شۇنداق دەيدۇ

▲ ئۆكتەملىكتىن ئىبارەت ناچار قىلمىش كىشى ئەقلىنى ۋە
 ئادىمىي پەزىلەتنى كۆرۈنمەس زەنجىردە باغلاپ، چوڭقۇر
 ھاڭغا ئىتتىرىدۇ. ھاياتنى گۈزەل غايىلەردىن، ئىنسانىي تەپەك-
 كۈرۈم شۇنداق دەيدۇ.

تەپەككۈر كۆزى

كۈر ۋە ئىجادىي ئىزدىنىشلەرگە نەزەر سېلىشتىن مەھرۇم قالدۇ-
 رىدۇ.

▲ باشقىلارنىڭ «قىل» چاغلىق نەرسىسىنى ئېلىۋالغانلار-
 دىن تارتىپ «پىل» چاغلىق نەرسىسىنى ئېلىۋالغانلارغىچە ھەم-
 مىسى ئوغرى ئاتىلىدۇ. شۇ نەرسە ئېسىمىزدە بولسۇنكى، دۇنيا-
 دا بۇ خىل «نام- ئاتاقنى» پاك- پاكىز يۇيۇپ يوقىتىشنىڭ ئۈ-
 نۈملۈك «سۈپۈن»ى يوق. ئەڭ يامىنى بۇ نام ئەۋلادىمۇ ئەۋلاد
 يادلىنىدۇ، خالاس.

▲ ئەقلى شەيتانلىق قىلىپ ئۆزىڭنى تۈگەشتۈرمە.

▲ مەنئۇيىتى پۈچەك كىشى چالا كۆيگەن ئوتۇنغا
 ئوخشاش يېقىنلاشقانلا كىشىنىڭ نەپسىنى بوغۇپ، كۆزلىرىنى
 ياشقا تولدۇرۇپ بىزار قىلىدۇ.

تەپەككۈر تېز سىزمىلىرى

▲ ئەركەك سەگەك ياشايدۇ، غاپىل بىخۇد ياشايدۇ.

▲ گۈلنىڭ ھىدى خۇش پۇراق، تىكىنى مەنە.

▲ شالاقىلار ئاياللار ھەققىدە كۆپ سۆزلەيدۇ، ياخشىلار
 ئاياللىق ھەققىدە سۆزلەيدۇ.

▲ خاراكىتېر — ئىنسان قەلبىنىڭ ئەينىكى.

▲ ئويۇن - تاماشاغا بېرىلگەنلەر ئازابىنىڭ نېمىلىكىنى بىل-
 مەيدۇ، ئەمما چوقۇم ئازابلىنىدۇ.

▲ تەجرىبە — ياشاشنىڭ خېمىر تۇرۇشى.

▲ پىشقان ئەر مۇۋەپپەقىيەتكە يېقىن، مۇكەممەل ئايال مۇھەببەتكە يېقىن.
 ▲ ئەر كەك دېگەن بىر قوۋمىنىڭ قايغۇسىغا ئورتاقلىشالايدۇ.
 ▲ خىرىس تۇنۇشىنى كېلىپ ھەسرەتلىك داغدا قويدۇ.
 ▲ ئىختىلاپ بىر ئەلنى قۇمدەك چاچالايدۇ.
 ▲ پاسقلارنىڭ سۆزى يالغان، يېڭىنى ھارام، سوۋغىسى ئوغدۇر.
 ▲ زالىمنىڭ داستىخانىدىن پەقەت مۇناپىقلار تائام يېيەلەيدۇ.
 ▲ بۈگۈنكى كىرىزىنى ھېس قىلمىغان ئادەم ئەتىكى دو-قالغا ئۇسسۇيدۇ.
 ▲ سەنئەت تەبىئەتنىڭ شولسى، تەبىئەت سەنئەتنىڭ ھوي-لىسى.
 ▲ بىخۇدلۇق — زىندان، نادانلىق — قارا بوران.
 ▲ ھاياتتىن قاقشىغان ئادەمنىڭ ھاياتقا مۇھەببىتى بولمايدۇ.
 ▲ روھى ئاجىز لار گۇناھلىق يولدا كۆپ ماڭىدۇ.
 ▲ قۇل قىلىش ۋە قۇل بولۇشۇمۇ جىنايەت.
 ▲ يالغان تارىخ يالغانچىلارنىڭ دەۋرى كەتكەندە ئايدىڭلىشىدۇ.
 ▲ ئائىلە دەرەخ، ئاتا-ئانا يىلتىز، مۇھەببەت سۇ.
 ▲ گۇناھلىق يولدا شادلىق بولمايدۇ.
 ▲ نادانلار قۇترىغاندا دۇنيا تەشۋىشكە قالدۇ.
 ▲ ھاقارەت يۈرەككە تېڭىدىغان ئوق.
 ▲ شەيتان كۈچلۈكلەردىن قاچىدۇ.
 ▲ ھېچكىشى قىزىقىمىغان ئادەم يالغۇز قالدۇ.
 ▲ قېچىرغا ئاتمۇ، ئېشەكمۇ قېرىنداش بولالمايدۇ.
 ▲ ئەيش-ئىشرەت قىلغان ئەر ئۆيگە يۈك، ئەيش-ئىشرەت قىلغان ئايال مىللەتكە يۈك.
 ▲ ئىنكاسى يوقنىڭ ئىمكانىيىتى يوق.
 ▲ ھايات سەگەكلىكىنى شەرت قىلىدۇ.
 ▲ ئاجىز خەلق ساختا سۈلھىنىڭ قۇربانىدۇر.
 ▲ كۈرەش ئوڭۇشىنىڭ ئېلىپ بارىمۇ خارلىققا ئېلىپ بارمايدۇ.
 ▲ بىر قورساقتىن تۇغۇلغانلارلا ئەمەس، بىر دىلدەكلىكلەر-مۇ قېرىنداش.
 ▲ خاسلىقى يوق ئادەم پىشمىغان مېۋە.
 ▲ ھەقىقەتتىن ئازغاننى ھەقىقىي ئازدى دەيمىز.

▲ مەۋجۇتلۇق — ئۆزىنى تېپىش، ئۆزىنى ئىپادىلەشتە.
 ▲ قەلبى كورلار كۆزى ئوچۇق كۆرەلمەيدۇ.
 ▲ يېڭى ئىدىيە — يېڭى قورال.
 ▲ ئائىلىدىن يۇققان كىر مەڭگۈ ئادالانمايدۇ.
 ▲ ئازغۇنلىرى كۆپ ئەلنىڭ قاراڭغۇ تۈنى ئۇزاق داۋاملىشىدۇ.
 ▲ ساختىلىقنى كۈيلەيدىغان شائىرلار ئۆز قوۋم روھىيىتىگە چۈشكەن قۇرت.
 ▲ بۇلۇتنىڭ قۇياش نۇرىنى توسۇۋېلىشى ھامان ۋاقىتلىق، چۈنكى قۇياش ئەبەدىي.
 ▲ تۈنۈگۈن ئۈچۈن بۈگۈن پۇشايمان قىلىش ئەمەلىيەتتە ئەتىنى قۇربان قىلغانلىق.
 ▲ بىخۇدنىڭ بېغى چىتلاقسىز قالغاچقا ھەركىم ئاياغ باسالايدۇ.
 ▲ نىكاھ بىر - بىرنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلىغا يېقىنلىشىشتۇر.
 ▲ ئەسلىمە ياشانغانلارغا تەسەللى، ياشلارغا كىشەن.
 ▲ ئىرادىلىك كىشىلەر ھەق - ناھەق مەسلىھەتتە سۈلھى قىلمايدۇ.
 ▲ ئۆز روھىيىتىنى قوغدىيالىغان ئادەم ۋەتەننىمۇ قوغدىيالايدۇ.
 ▲ ئاجىز كىشىلەر ئۆزىنى ئاقلاش بىلەن ئاۋارە.
 ▲ ئىقتىدارنىڭ رولى ئىش بېجىرىشتە كۆرۈلىدۇ.
 ▲ ئەخلاقنى ئائىلىدە، تەجرىبىنى ئەمەلىيەتتە، نەزەرىيەنى كىتابتا (مەكتەپتە) ئۆگىنىمىز.
 ▲ ئەر كەكلىك قەھرى دۈشمىنىڭ، مېھرى قېرىنداشلىرىغا.
 ▲ ئەخلاقنىڭ سۇسلىشىپ قېلىشى، ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلمەسمۇ بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرمەيدۇ.
 ▲ قانۇن ئارقىلىق ئىدارە قىلىش مەجبۇرىيەتنى، ئەخلاق ئارقىلىق ئىدارە قىلىش مەسئۇلىيەتنى تەلەپ قىلىدۇ.
 ▲ پۇشايمان يەنە پۇشايمانغا يول قويۇشتۇر.
 ▲ روھى مەجرۇھ كىشىلەر كۆزى تۇرۇپ كۆرەلمەيدۇ، تىلى تۇرۇپ سۆزلىيەلمەيدۇ، پۈتى تۇرۇپ ماڭالمايدۇ.
 ▲ ئىشەنچ بىر ئادەمنى قەھرىمانغا ئايلاندۇرالايدۇ.
 ▲ ياخشىلىق بىر خىل خۇشاللىق جەريانى.
 ▲ شەخسىيەتچى ئادەمنىڭ نەزەردە پەقەت ئۆزىلا بار.
 ▲ مەنەنچى كىشىلەر باشقىلارنىڭ باھاسىغا بەك ئەھمىيەت بېرىدۇ.
 ▲ كىتابسىز ھايات — بەختتىن مەھرۇم ھايات.

▲ ئەقلىمۇ پەرۋىشكە موھتاج، ئۇ ھاياتنى نۇرلاندۇردى-دۇ.
 ▲ مۇھەببەت كىشىلەرنى جەم قىلىدۇ، نەپرەت يەم قىلىدۇ.
 ▲ ئەقىدە - ئېتىقادسىز مۇھىتتا ئېزگۈلۈك ناخشىسى ياڭ-رېمايدۇ.
 ▲ ساددا ئادەم ئاق كۆڭۈللۈكى بىلەن ئالدىنىدۇ، ئاچ كۆز ئادەم نەپسانىيەتچىلىكى بىلەن ئالدىنىدۇ.
 ▲ مۇھەببەت غەرزسىز بولغاندا ئەبەدىيلىشىدۇ.
 ▲ نومۇس — ئابروىغا يول.
 ▲ ھەقىقىي ياشاش ئىستىكىدىكى ئادەمگە نام - ئاتاق ئار-تۇقچە.
 ▲ ئاچ كۆزلۈك نەپسى تويىسىمۇ كۆزى تويماسلىق.
 ▲ قەلب — بەختنىڭ گۈلزارى.
 ▲ بىكارچىلىق ئالتۇننى چالما ئورنىدا كۆرۈشتۈر.
 ▲ بىلىشلا ئەمەس، مۇھىم بولغان، زۆرۈر بىلىشلەر ئەڭ مۇھىم.
 ▲ نادان خەلق ئويۇن - تاماشادا «ئىتتىپاقلىشالايدۇ»، ياخشى ئىشتا «ئىختىلاپلىشالايدۇ».
 ▲ خىيانەت — جىنايەت يولغا باشلايدۇ.
 ▲ سۆزىمىز — قەلب دەپتىرىمىزدىن بېشارەت.
 ▲ بىر ئەر چۈشكۈنلەشسە ئۆزىنى ۋەيران قىلىدۇ، بىر ئايال چۈشكۈنلەشسە ئۆز ئائىلىسىنى تۈگەشتۈرىدۇ.
 ▲ تايىنىمەن دېسەك تاغۇمۇ «قاچىدۇ».
 ▲ ئەجىرسىز كەلگەن ئاش - نان قورساقنى ئاغرىتىشى مۇمكىن.
 ▲ ئەمەلىيەتچان ئادەملەر شوئارۋازلىقتىن يىراق تۇرىدۇ.
 ▲ مۇھەببىتى كونكرېتلاشقان ئادەملەر ساختىلىق قىلمايدۇ.
 ▲ ساختىپەز سەۋەنلىكنى باشقىلارغا ئىتتىرىشكە ئۇرۇندۇ، نەتىجىدە ئۆزىنىڭ رولىنى كۆككە كۆتۈرىدۇ.
 ▲ ئادەم ئاچ كۆزلەشكەندە ئىقتىسادىي مەنپەئەت ئۈچۈن ئىنسانىي پەزىلەتكە سەل قارايدۇ.
 ▲ بەل قويۇۋېتىش مەغلۇپ بولغانغا تەڭ.
 ▲ ساپاسىز ئادەم ئالدىغا ئۆتۈپ كەتسىڭىز ھەسەت قىلىدۇ، كۆرەلمەيدۇ، كەينىدە قالسىڭىز مازاق قىلىدۇ، كۆزگە ئىل-مايدۇ.
 ▲ نىشان سۈزۈك (ئېنىق) بولسا، نەتىجە تۈزۈك بولىدۇ.
 ▲ نەزەرىيە ئۆگەنگەن مەكتەپتە غالىب، ئەمەلىيەت ئۆ-

گەنگەن جەمئىيەتتە غالىب.
 ▲ ياخشى ئىناۋەتنى، ئەسكى ئاداۋەتنى ئويلايدۇ.
 ▲ ئىناۋەتتىن سائادەت، ئاداۋەتتىن نادامەت، ساخاۋەتتىن ھالاۋەت، مۇھەببەتتىن ھارارەت تاپىمىز.
 ▲ سەمىيەتتىن ھۆرمەت، يەكلەشتىن نەپرەت، ياخشىلىقتىن رەھمەت، ئىرادىدىن جاسارەت، ئەقىلدىن پاراسەت، نادانلىقتىن ھالاكەت، قىممەتتىن ھىممەت، ھەرىكەتتىن بەرىكەت، پۇرسەتتىن نۇسرەت، غەپلەتتىن ھەسرەت تاپىمىز.
 ▲ مەقسەتتىن ھەرىكەت، ھەرىكەتتىن بەرىكەت، بەردىكەتتىن ھىممەت، ھىممەتتىن قىممەت، قىممەتتىن ھۆرمەت، ھۆرمەتتىن سەمىيەت، سەمىيەتتىن رەھمەت، رەھمەتتىن ھىدايەت، ھىدايەتتىن جەننەت.
 ▲ تەمكىن ئادەم، ئەركىن ئادەم.

— ئابلەت روزى
 ئاپتور: پەيزاۋات ناھىيە «بابۇر» كومپيۇتېر خانىسىدىن.

ئىچىمىدىكى ئاچچىق ئارمانلار

▲ ئەگەر بىزدە تىلگەننى ئەمەس، تىرىشقاننى قوللايدىغان، يىغلىغاننى ئەمەس، يىقىلغاننى يۆلەيدىغان روھ بولغان بولسا ئاجايىپ زور نەتىجىلەرگە ئېرىشكەن بولاتتۇق.
 ▲ بىلىملىكلەر كۆپ يۇرتلاردا پۇل - ماللىرىنى تەرەققىيات ئۈچۈن خەجلەيدىغان بايلار كۆپ چىقىدىكەن. بىلىمىمىز - لەر كۆپ يۇرتلاردا چاشقانغا كېپەك، ئىتقا يۇندىسىنى كۆرسەت-مەي، پۇل - مال يىغىدىغان بايلار كۆپ چىقىدىكەن.
 ▲ تارىخ ۋە ئەمەلىيەت شۇنى ئىسپاتلايدۇكى، ئىنسان پەقەت بىلىم ئارقىلىقلار ھەرقانداق كىرىزىستىن قۇتۇلالايدۇ.
 ▲ ئىستىقباللىق بىر شىركەتنىڭ قۇرۇلغىنى جەمئىيەتتە بېسىمىنىڭ بىر ھەسسە يېنىكلىگىنىدۇر.
 ▲ ئىلغار ئىدىيەلىك كارخانىچىلار تەرەققىيات مەشئىلىنى كۆتۈرگەن ئوت يۈرەك مائارىپچىلاردۇر.
 ▲ ئىنسانلار جەمئىيەتكە ئەڭ زور تۆھپە قوشىدىغانلار مائارىپچى، كەشپىياتچى ۋە كارخانىچىلار بولسا، جەمئىيەتكە يۈك بولىدىغانلار، چىقىمچى، ئويۇنچى ۋە بىكارچىلاردۇر.
 ▲ يارالغان ماكاننىڭ بۆرىنىڭ ئۇۋىسى بولسا، قوينىڭ ئارىسىدا ياشىساڭمۇ، تالاپ تويمايسەن.

— نىياز تۇراپ (مەپتۇن)
 ئاپتور: باي ناھىيە قېيىر يېزا قازانچى كەنتتە ئۇششاق تىجا-رەتچى.

يۈسۈف خاس ھاجىپ

سويىكىتىپ موزىكلىرىنىڭ

سەۋرلۈك ئىپادىسى — «قۇتادغۇبىلىك»

== «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ بەدىئىي قىممىتى توغرىسىدا قايتا ئىزدىنىش ==

زىرغىچە ئۇنىڭ مەزمۇن دائىرىسى ئىچىدە ئېلىپ بېرىلغان تەتقىقاتلار كۆپ سالماقنى ئىگىلىگەن بولسىمۇ، بەدىئىي خەزىنە بۆلىكى يېتەرلىك قىزىلماي تۇرۇپتۇ. شۇ دەۋرگە نىسبەتەن يۇقىرى بەدىئىي ئىقتىدارغا ئىگە بۇ ئاپتورنىڭ بەدىئىي تەپەككۈر ئىقتىدارى توغرىسىدا تەھلىل قىلىش يېتەرلىك بولۇۋاتىدۇ. مەرھۇم ئالىمىمىز ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەدئىمىن «قۇتادغۇبىلىك خەزىنىسى» ناملىق كىتابىدا بۇ ئەسەرنىڭ بەدىئىي ئۆزگىچىلىكىنى خۇلاسەلىگەندە شېئىرىي شەكىل، ۋەزىن خۇسۇسىيىتى، ئوبرازلىق تىل ئالاھىدىلىكى، دىراماتىك خۇسۇسىيىتى قاتارلىقلارنى تەھلىل قىلىش بىلەن بىللە، «سىمۋولىزمنىڭ يارقىن ئۈلگىسىنى ياراتقان» دەپلا كۆپايىلەنگەن. «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ ئىلمىي قىممىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئوبرازلىق تەپەككۈر قاتلىمىنىڭ چوڭقۇرلۇقى نۇقتىسىدىن ئەدەبىيات تارىخىمىزدا سىمۋوللۇق تەپەككۈرنىڭ ئەڭ دەسلەپكى، ئەڭ يېتەرلىك نامايەندىسى دەپ ھۆكۈم قىلىشقا بولىدۇ.

رۇس تارىخ ئالىمى بارتولدىنىڭ «ئوتتۇرا ئاسىيادا كى تۈركىي خەلقلەر توغرىسىدا 12 لېكسىيە» نىڭ 7 - لېكسىيەسىدە «يۈسۈف خاس ھاجىپنىڭ «قۇتادغۇبىلىك» ناملىق ئەسىرىدە تارىختا ئۆتكەن بىرەر شەخس تىلغا ئېلىنمايدۇ. ئۇ كىتابىدا تىلغا ئالغان پادىشاھ «ئىلىگ» ئەمەلدارى.

«قۇتادغۇبىلىك» 11 - ئەسىر ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىدىكى مۆجىزە خاراكىتلىك بىر گىگانىت ئەسەر. ئىنسانىيەت مەدەنىيەت ئاسمىنىدا چاقنىغان بۇ سىمۋوللۇق يولتۇز 1000 يىلغا يېقىن ۋاقىتتىن بۇيان دۇنيا ئىلىم تەشەببۇسچىلىرىنىڭ تەتقىق قىلىدىغان ئوبىيكتىغا ئايلاندى. نېمە ئۈچۈن؟ چۈنكى، يۈسۈف خاس ھاجىپتىن ئىبارەت ئۇلۇغ شەخسنىڭ تالانتى، ئەقىل - پاراسىتى، بىر ئۆمۈر توپلىغان بىلىملىرىنىڭ جۇغلانمىسى بولغانلىقى ئۈچۈن؛ شۇنداقلا ئوتتۇرا ئەسىردىكى ئۇيغۇر ئەقىل - پاراسىتىنىڭ جۇغلانمىسى بولغانلىقى ئۈچۈن؛ ئۇنىڭدا شۇ دەۋر تەرەققىياتىغا، شۇنداقلا بۈگۈنكى دەۋر تەرەققىياتىغا تۈرتكە بولالايدىغان بىلىملەرنىڭ جۇغلانغانلىقى، يۈسۈف خاس ھاجىپنىڭ يۇقىرى بەدىئىي تەسەۋۋۇرنىڭ مەھسۇلى بولغان كۆپ قاتلاملىق بەدىئىي تەپەككۈر قىممىتىگە ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن؛ ئوتتۇرا ئەسىر ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىشنىڭ ئەڭ مۇھىم ۋاسىتىسى بولغانلىقى ئۈچۈن. ئومۇمەن، ناھايىتى چوڭقۇر بەدىئىي تەپەككۈر ئىچىگە يوشۇرۇنغان بىباھا مەدەنىيەت خەزىنىسى بولغانلىقى ئۈچۈن. لېكىن ھا-

مەدەنىيەت مىراسلىرىمىز

دىكى بارلىق بىلىم تۈرلىرىگە مۇناسىۋەتلىك مەزمۇنلارنى پىرىنسىپلاپ، يەنى سىغداپ كىرگۈزگەن. مۇھىمى ئۆزىنىڭ «ئۆزلۈك» تىن ئىبارەت ھەم پەۋقۇلئاددە قىممەتكە ئىگە ۋە مۇرەككەپ زىددىيەت - توقۇنۇشقا تولغان مەنىۋى دۇنياسىنى ئەنە شۇنداق كۆنكۈرۈپتى ۋە ئىخچام سىمۋول - لۇق ئوبراز ئارقىلىق ئەڭ يارقىن پەللىگە كۆتۈرۈپ جا- ھانغا نامايان قىلغان. بۇ مۇۋەپپەقىيەت مەيلى ئوتتۇرا ئەسىر ئەدەبىيات تەرەققىياتىدا بولسۇن، مەيلى ھازىرقى زامان ئەدەبىيات تەرەققىياتىدا بولسۇن پەۋقۇلئادە يۇقىرى بەدىئىي تالانت تەلەپ قىلىدىغان مۆجىزە خاراكتېرلىك ھادىسە.

سىمۋول — ئورتاقلىققا ئىگە مەۋھۇم مەنىۋى دۇنيا - نى تىپىكلەشتۈرۈش خاراكتېرىگە ئىگە كۆنكۈرۈپتى شەيئى ئوبرازى ئارقىلىق ئىپادىلەشنى كۆرسىتىدۇ. سەنئەتكارنىڭ بەدىئىي تالانتى قانچە يۇقىرى بولسا، ئىنتايىن كەڭ بولغان مەۋھۇم دۇنيانى ماھىيەت ئورتاقلىقى بولغان كۆنكۈرۈپتى بىر شەيئى ئوبرازغا پىرىنسىپلاپ كىرگۈزۈۋېتە- لەيدۇ. بىز ھازىرغىچە «قۇتادغۇبىلىك» تىكى تۆت سىم- ۋوللۇق پىرسوناژ بولغان كۈنتۇغدى، ئايتولدى، ئۆگدۈل- مەش، ئۇدغۇرمەش قاتارلىق پىرسوناژلارنى كۈنتۇغدىنى ئادالەتكە، ئايتولدىنى بەخت - سائادەتكە، ئۆگدۈلمەشنى ئەقەل - پاراسەتكە، ئۇدغۇرمەشنى قانائەتكە سىمۋول قى- لىنغان دەپلا خۇلاسە قىلىپ كەلدۇق. چۈنكى يۈسۈف خاس ھاجىبىنىڭ بۇ ئەسەرنى يېزىشتىكى مەقسىتى دەل قۇدرەتلىك دۆلەت قۇرۇش غايىسى ئاساسىدا يارىتىلغان ئوبراز بولغاچقا مۇشۇنداق باھا بەردۇق. بۇ خۇلاسەمۇ ئەقىلگە ئۇيغۇن. لېكىن بىز نېمىشقا يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ سىمۋوللۇق قاتلام ئىچىگە شۇغۇپ كىرىپ باقمايمىز؟ «قۇتادغۇبىلىك» تىن ئىبارەت بۇ سىمۋوللۇق قاتلامنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلىمىدا يۈسۈف خاس ھاجىبىنىڭ دەل مۇ- رەككەپ زىددىيەت - توقۇنۇشقا ئىگە روھىي دۇنياسى يا- تىدۇ. تۆت ئوبرازنىڭ ھادىسە مەنىۋى تەرەققىياتى جەھەتتىن بارلىق ئەسەرنىڭ مەزمۇنى ۋە ئاپتورنىڭ مەقسەت - مۇد- دىئاسى تۆت سىمۋوللۇق پىرسوناژنىڭ دىيالوگى ئاساسىدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. بۇ ماھىيەتتە يۈسۈف خاس ھاجىب- نىڭ زىددىيەتلىك روھىي دۇنياسىدىكى مەنىۋىيەتلەرنىڭ سىمۋوللۇق دىيالوگى ئارقىلىق ئىپادىلىنىشى خالاس. دېمەك، مەنىۋىي دىيالوگلاشتۇرۇلغان. ئادەمنىڭ روھىي دۇنياسى ئۇنداق ئاددىي قۇرۇلما

يەتتە بولمىغان ئالگورىيەلىك شەخستۇر. ئۇ ئادالەتكە ۋە- كىلىك قىلغۇچى. ئۇنىڭ پەزىلەتلىرى ۋە زىرلەر، ئۇلارنىڭ ئوغۇللىرى ۋە ئۇكىلىرىنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىدە ئىپادى- لىنىدۇ. شۇنداق بولغاچقا «قۇتادغۇبىلىك» ئۆزى نەمۇنە بولغان پارسچە ئەسەرلەردىن كۆپ تۆۋەن تۇرىدۇ» دې- گەندەك يەتتە كىلىك بىلەن ھۆكۈم چىقارغان. بەلكى ئۇ دەۋاتقان نەمۇنە بولغان پارسچە ئەسەر «شاھنامە» نى كۆرسەتسە كېرەك. يۈسۈف خاس ھاجىب ئىپادىلەش جە- ھەتتە ئۆزىگە خاس مۇستەقىل يول تۇتقان، يەنى ئۇنىڭ ئەسىرى تولۇق سىمۋوللۇق خۇسۇسىيەتكە ئىگە ساپ بە- دىئىي ئەدەبىياتتۇر. «قۇتادغۇبىلىك» ھەرگىزمۇ بارتولد- نىڭ ئارزۇسىغا ماس ھالدا قاراخانلار تارىخىنى تەتقىق قىلىش ئۈچۈن دەرھاللا نەق خۇرۇچقا ئېرىشەلەيدىغان، تارىخىنى ئوقۇل يالغۇچ ئوبرازغا ئايلاندۇرۇپ ئەكس ئەتتۈرۈپ قويدىغان تارىخىي قىسسە، تارىخىي داستان ئەمەس. بەزىلەر ئېيتقاندا تاق لىنىيەلىك بەدىئىي تەپەك- كۈر ئاساسىدىكى ئوقۇل پەند - نەسەت خاراكتېرىدىكى ئەسەر مۇ ئەمەس. ئىنسانىيەت دۇنياسىدىن سۈزۈپ ئېلىن- غان ۋە ئۆز سۈبېكتىنىڭ سىمۋوللاشتۇرۇلغان ئۇلۇغ ھايات جەۋھىرى.

بەدىئىي ئەسەرلەرنىڭ قىممىتىنى مۇنداق ئۈچ جە- ھەتتىن ئۆلچەشكە بولىدۇ: بىرىنچى، بەدىئىي تەپەككۈر قىممىتى؛ ئىككىنچى، پەلسەپىۋى تەپەككۈر قىممىتى. ئۈ- چىنچى، ئوبرازنى گەۋدىلەندۈرۈشتە ئىشلەتكەن ئەدەبىي تىل قىممىتى. ئوبرازنى يارىتىش ئۈچۈن تىل بىردىنبىر ۋا- ستە. ئوبرازنى قانچىكى يارقىن، قانچىكى كۆنكۈرۈپتى، قانچىكى جەلپ قىلارلىق ئىپادىلەش يەنىلا ئاپتورلارنىڭ تىل جەھەتتىكى تالانتىغا باغلىق. بۇ ئوبرازنى گەۋدىلەند- ۈرۈشتىكى ئەدەبىي تىل تالانتى دېيىلىدۇ. شۇڭا يۈسۈف خاس ھاجىبىنى 11 - ئەسىردىكى ئۇيغۇر تىل سەنئىتىنىڭ ما- ھىرى دەيمىز. «قۇتادغۇبىلىك» ھەر ئۈچ قىممەت ئۆلچە- مى جەھەتتە تەڭ ۋايىغا يەتكەن. مېنىڭ بۇ ماقالەمدە تەھلىل قىلماقچى بولغىنىم بەدىئىي تەپەككۈر قىممىتىدۇر. دېمەك، بۇ مەسىلىسىز بۈيۈك ئەسەرنىڭ پوستىنى دەل سىمۋول دەپ ئاتايمىز. سىمۋوللۇق تەپەككۈر يازغۇ- چى - شائىرلاردىن پەۋقۇلئاددە تەسەۋۋۇر ئىقتىدارى بو- لۇشىنى تەلەپ قىلىدۇ. يېتىلگەن پەيلاسوپ، جامائەت ئەر- بابى، شائىر يۈسۈف خاس ھاجىب يۇقىرى بەدىئىي تەسەۋ- ۋۇردىن تۇغۇلغان «سىمۋوللۇق پوستى» ئىچىگە، ئالەم-

كۈر — بىلىم ۋە ئالڭ. شۇڭا يۈسۈف خاس ھاجىنى ئۇيغۇر تارىخىدىكى كۈچلۈك ۋىجدان ئىگىسى دەيمىز. بۇ كۈچلۈك ۋىجدان ئۇنىڭ سۈبېكتىپ دۇنياسىنى ئەنە شۇنداق زىددىيەتلىك مەنئى قۇرۇلمىغا ئىگە قىلىپ، ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىدىكى يۈكسەك چوققا «قۇتاد-غۇبىلىك» نىڭ مەيدانغا كېلىشىدە ئەڭ تۈپكى مەنبە بولغان.

«قۇتادغۇبىلىك» نىڭ سىمۋوللۇق قاتلىمى مۇنداق ئۈچ قاتلامغا ئىگە: بىرىنچى، پېرسوناژلارنىڭ ئىسمىدىكى تەبىئەت ھادىسىسى ئارقىلىق ۋە خاراكتېرىگە ماس بېشا-رەتلىك سۆز ئارقىلىق سىمۋوللاشتۇرۇلغان مەنە قاتلىمى؛ ئىككىنچى، ئاپتور غايىسىنىڭ سىمۋوللاشتۇرۇلغان قاتلامى؛ ئۈچىنچى، ئەڭ چوڭقۇر، ئەڭ كەڭ ۋە تۈپكى قاتلام بولغان ئاپتورنىڭ سۈبېكتىپ دۇنياسىدىكى زىددىيەتلىك تەرەپلەر پەيدا قىلغان ئىچكى مونولوگىلارنىڭ دىئالوگلاش-تۇرۇلغان سىمۋوللۇق قاتلىمىدىن ئىبارەت. بۇ مونولوگى «ئۈچ بۇرجەكلىك خاراكتېر مونولوگى» دەپ ئاتىمەن. بۇ ئۈچ بۇلۇڭنىڭ چوققا «ئا» بۇلۇڭىغا كۈنتوغدى (ئاپ-تورنىڭ دانا قاغانغا ئېرىشىش غايىسى) ۋە كىلىك قىلىدۇ. «ب» بۇلۇڭىغا ئاپتورنىڭ ۋە ئۆگىدىلىمىش (ئۆزىگە خاس ئەقىل-پاراسەت ئارقىلىق قاغانغا يار-يۆلەك بولۇپ، دۆلەتكە ۋە كەڭ ئاۋامغا بەخت يارىتىش ئىدىيەسى) ۋە كىلىك قىلىدۇ. «س» بۇلۇڭىغا ئۇدغۇرمىش (ئاپتورنىڭ ھاياتتىكى ئەڭ سۈزۈك ۋە پاكىز روھى قاتلىمى بولۇپ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى بۇ دۇنيادىن ھۇزۇر ئىزدەش ئۈچۈن ئېچىلغان بارلىق ماددىي ۋە مەنئى موھتاجلىق «ئىشىك» لىرىنى ئېتىپ تاشلاپ، ئەقىل ئىشىكلا ئوچۇق قالدۇرۇلغان روھى پاكىزلىققا) ۋە كىلىك قىلىدۇ. بۇلار يۈسۈف خاس ھاجىنىڭ ۋۇجۇدىدا ناھايىتى ئۇزاق مۇنازىرە قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن «قۇتادغۇبىلىك» تىن ئىبارەت بىر پۈتۈن گىگانىت ئوبراز گەۋدىسىنى ھاسىل قىلغان. نۆ-ۋەتتە بۇ جەھەتتە تەپسىلىي مۇلاھىزە قىلىمىز، ماقالەمنىڭ يېزىلىش مەقسىتىمۇ مۇشۇ.

بىرىنچى سىمۋوللۇق قاتلام، پېرسوناژلارنىڭ ئىسمىدىكى تەبىئەت ھادىسىلىرى ئارقىلىق ۋە شۇ پېر-سونانىڭ روھى دۇنياسىنى مەنبە قىلىپ سىمۋوللاش-تۇرۇلغان مەنە قاتلىمى.

كۈنتوغدى ئىلىگ — ئەڭ دانا ۋە ئاقىل قاغانلارنىڭ سىمۋولى. «كۈن» (ئىسىم)، «توغدى» (پېئېل) دىن ئىبا-

ئەمەس. بولۇپمۇ يۈسۈف خاس ھاجىتەك پەۋقۇلئاددە تالانت ۋە بىلىم ئىگىسىنىڭ روھى دۇنياسى تېخىمۇ مۇ-رەككەپ ۋە زىددىيەتلىك بولىدۇ. ئىنسانىيەتتىكى ھەرقان-داق تالانت ئىگىسىنىڭ روھى دۇنياسى ئەنە شۇنداق مۇ-رەككەپ ۋە زىددىيەتلىك بولۇپ كەلگەن. چۈنكى دىيا-لېكتىكىنىڭ زىددىيەت قانۇنىيىتى بولغان «زىددىيەت تە-رەققىياتىنىڭ ئاساسى» دېگەن قانۇنىيەتنى ھەممىمىز بىل-مىز. سۈبېكتىپ دۇنيا قانچە زىددىيەتلىك بولسا، خۇددى ئاتموسفىرا قاتلىمىدىكى زىددىيەتلىك ھاۋا ئېقىملىرى ئۈچ-رىشىپ گۈلدۈرماما ۋە چاقماق ھادىسىسى پەيدا قىلغان-دەك، ھېسسىي تەپەككۈر ۋە ئەقلىي تەپەككۈرنى غىدىق-لاپ ئەقلىي تەپەككۈرنىڭ تەرەققىياتىغا تۈرتكىلىك رول ئوينايدۇ. نەتىجىدە قۇدرەتلىك تالانتنى روياپقا چىقىرد-دۇ. ئەگەر بۇ «تالانت سۈيى» ئېقىش تاپالايدىغان ئېقىندا ئاقالسما (تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي شەرت - شارائىت بىلەن ماسلىشىپ كەلسە)، ئالەمشۇمۇل نەتىجىلەرنىڭ كېلىپ چى-قىشى مۇقەررەر. يېقىندا توردىن بەختنىڭ ئۆلچىمى توغرى-سىدىكى بىر ماقالىنى ئوقۇپ قالدىم. ئېيتىلىشىچە بەختنىڭ ئۆلچىمى، ئۆز تالانتى ۋە ئەقلىي قابىلىيىتىنى جارى قىلدۇ-رالايدىغان بىر مۇھىتقا ئېرىشىش ئىكەن. بەلكى 11-ئەسىر قاراخانىلار سۇلالىسىدە يۈسۈف خاس ھاجىتەك تالانت ۋە ئەقىل - پاراسەتكە ئىگە كىشىلەردىن نەچچىسى بولغان بولۇشى مۇمكىن. لېكىن پەقەت نېمە ئۈچۈن يۈسۈف خاس ھاجىنىڭلا ئىزى ئۆچۈرۈلمەي بۈگۈنكى دەۋرگە يېتىپ كېلەلدى؟

سۈبېكتىپ دۇنيا مۇنداق ئۈچ قاتلامغا ئىگە: بىرىن-چى، روھى قاتلام. بۇ قاتلامنىڭ مەركىزىدە ۋىجدان تۇ-رىدۇ. روھى قاتلامنىڭ كۈچلۈك ۋە ئاجىز بولۇشى ۋىجدان تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. مەسىلەن: ئېتىقاد، جاسا-رەت، ساداقەت، ئىرادە، مەھر - مۇھەببەت... قاتارلىقلار-نىڭ ئاجىز بولۇشى، دەل ۋىجداننىڭ ئاجىز بولغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ؛ ئىككىنچى، ھېسسىي ۋە ئەقلىي تەپەككۈر قاتلىمى. ھېسسىي ۋە ئەقلىي تەپەككۈرنىڭ كۈچلۈك ۋە ئاجىز بولۇشى، روھنىڭ كۈچلۈك ۋە ئاجىز بولۇش تەرى-پىدىن بەلگىلىنىدۇ؛ ئۈچىنچى، ئالڭ ۋە بىلىم ئامبىرى. ئالڭ ۋە بىلىم ئامبىرىنىڭ ساپاسى تەپەككۈر قاتلىمىنىڭ ساپاسى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. ماھىيەتتە ھەممىسى روھى قاتلام-نىڭ مەركىزى بولغان ۋىجدان تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. بۇ-نىڭدىن بۇنداق فورمۇلا كېلىپ چىقىدۇ: روھ — تەپەك-

دۇنيانى كۆرسىتىدۇ. «ئۆگىدىل» دېگەن سۆز «مەنىۋى دۇنيا خاسلىقى» دېگەن مەنىنى بېرىدۇ. يەنە بىر مەنىسى ئەقىل - پاراسەت دېگەن مەنىنى بېرىدۇ. بۇلارنى قوشقاندا ئادەمنىڭ ئۆزىگە خاس ئەقىل - پاراسىتى دېگەن مەنىنى بېرىدۇ.

مەن ئۆزۈم يېتىم — ئۆگۈز،

كېيىك ئاتمەن ئوقسۇز.

(مەن بىر يېگانە يېتىم، ئوقۇم يوق ئوۋچىلىق قىل.

مەن)

بۇ يېتىم كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، «ئۆگ» دېگەن بۇ قەدىمىي سۆزنىڭ تىپىك مەنىسى «يېگانىلىك»، «خاسلىق»، «ئەقىل - پاراسەت» دېگەن مەنىلەرنى بېرىدۇ. «مەن» دېگەننىڭ قانداق مەنى بېرىدۇ دېگەنلىكىنى مەن ھازىرچە بىلەلمىدىم. بەلكى شۇ دەۋر خەلقىنىڭ ئېڭىدىكى ئىسىملارنىڭ ئارقىسىغا قوشۇپ ئىيتىدىغان سۈپەتكە مايىل يانداش مورفېملاردىن بولۇشى مۇمكىن. دەۋرىمىزدىكى يۈسۈپجان، ھاۋاخان دېگەندەك. «مەن» نىڭ ئوتتۇرا ئەسىر ئۇيغۇر رېئاللىقىدا ئىسىمنىڭ ئارقىسىغا قوشۇپ ناھايىتى كەڭ قوللىنىلغانلىقى مەلۇم. لېكىن، ئەسەردە بۇنىڭ سىمۋوللۇق مەنى بىلەن باغلىنىشى يوق ئىكەنلىكى ئېنىق. ئۆگلىك (ئەقىل - پاراسەت خاسلىقى) نىڭ سىمۋولى. بۇ ئىسىم ئارقىلىق يۈسۈپ بوۋىمىزنىڭ دۆلەتنى ئەقىل - پاراسەت خاسلىقى ۋە روھىي كامالەت خاسلىقى بىلەن ئىدارە قىلىش ئىدىيەسى سىمۋوللاشتۇرۇلغان.

ئۇدغۇرمىش — «ئۇد» بۇيرۇق پىيىل بولۇپ غەلبە قىلىشقا، رىقابەتتە، كۈرەشتە ئۇتۇشقا بولغان چاقىرىقنى بىلدۈرىدۇ. يەنى «غەلبە قىل» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا كۆپىنچە «ت» تاۋۇشىنىڭ ئورنىغا «د» تاۋۇشى تەلەپپۇز قىلىنغان. مەسىلەن: «قۇ - تادغۇبىلىك» تىكى «اد» ھازىر «ات» دەپ تەلەپپۇز قىلىنىدۇ. شۇڭا ئۇدغۇرمىشتىكى «ئۇد» نى ھازىرقى تەلەپپۇز بويىچە «ئۇت» دەپ تەلەپپۇز قىلىش ئاساسىدا بۇ پېرسوناژنىڭ ئىسمىدىكى مەنى قاتلىمىغا شۇڭغۇپ كىرەلەيمىز. «ئۇتغۇر» «غەلبە قىلغۇچى، غەلبە قىلىدىغان، غەلبە قىل» دېگەن مەنىلەر بىلەن باغلاپ تەھلىل قىلغاندا، ئۇدغۇرمىشنىڭ غەلبە قىلغان پېرسوناژلىقىدىن ئىبارەت روھىي دۇنياسى ئاشكارىلىنىدۇ. ئۇنداقتا ئۇ نېمىنى ئۇتتى ياكى نېمە ئۇستىدىن غەلبە قىلدى؟ ئۇ دەل ئۆزى ئۇستىدە.

رەت ئىككى سۆزدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، «كۈن تۇغقان ئادەم» دېگەن مەنىنى بېرىدۇ. يەنى كۈن ئالەمدىكى ھاياتلىقنىڭ بىر دىنبىر مەنبەسى. كۈن بولمىسا ئالەمدە ھاياتلىق بولمايدۇ. كۈن ھاياتلىقنىڭ مەۋجۇت بولۇشىدىكى زۆرۈر شەرت. يۈسۈپ خاس ھاجىبىنىڭ نەزەردىكى قاغان شۇنداق قاغان بولۇشى كېرەككى، ئۇ ئەل - ۋەتەننىڭ مەۋجۇت بولۇشى، روناق تېپىشى، ئەلنىڭ بەختى ئۈچۈن كۈننىڭ رولىنى ئېلىشى لازىم. يەنى «كۈن تۇغقان ئادەم» («كۈننىڭ بالىسى») بولۇشى لازىم. ئۇ ئەل - ۋەتەننىڭ بەختىگە تۈپتىن كاپالەتلىك قىلىشى لازىم. (405 - بېيتىدىن 419 - بېيتىگىچە قارالسۇن). دېمەك، ئەسەردە كۈننىڭ ئالاھىدىلىكى دەل كۈنتۇغدىغا كۆچۈرۈپ سىمۋوللاشتۇرۇلغان.

ئايتولدى — ئاي (ئىسىم)، تولدى (پىيىل) قاتارلىق ئىككى سۆزدىن تەركىب تاپقان پېرسوناژ ئىسمى. يەنى، «تولغان ئاي» دېگەن مەنىنى بېرىدۇ. پىلانېتلار ۋە يۇلتۇزلار ئىچىدە پەقەت ئايلا يەر شارىغا ئەڭ يېقىن پىلانېت بولۇپ، كۈن يەرنى يورۇتمىغان چاغدا ئۇ كۈندىن ئالغان يورۇقلۇقى ئارقىلىق يەرنى يورۇتۇپ تۇرىدۇ. بولۇپمۇ ئاي تولغاندا (ھەر ئاينىڭ 14 - ۋە 15 - كۈنلىرى) كېچىسى يەر ئەڭ يورۇق بولىدۇ. دېمەك، ئاي كۈننىڭ بوشلۇقىنى تولدۇرىدۇ. ئاي يەر شارىنىمۇ ئايلەنپ تۇرىدۇ، كۈننىڭ ئەتراپىنىمۇ ئايلەنپ تۇرىدۇ. ئاي تولدى ئۆزىنىڭ بىلىمى ۋە ئەقىل - پاراسىتىنى ئەل - ۋەتەن ئۈچۈن بېغىشلاش ئۈچۈن كۈن تۇغدى قاغاننى ئىزدەپ كېلىدۇ. قاغاننىڭ يېنىدا تۇرۇپ دۆلەت ئۈچۈن بىر ئۆمۈر بارلىقىنى بېغىشلايدۇ. ئەسەردە ئاپتور ئاينىڭ بۇ خىل ئالاھىدىلىكىنى ۋەزىر ئايتولدىغا كۆچۈرۈپ سىمۋوللاشتۇرۇلغان. ئاپتورنىڭ نەزەردىكى ۋەزىر شۇنداق بولۇشى كېرەككى، تولغان ئاي كۈننىڭ يەرنى يورۇتمىغان چاغدىكى بوشلۇقنى تولدۇرۇپ يەرنى يورۇتقاندا، قاغاننىڭ بوشلۇقىنى تولدۇرۇپ، ئۇنىڭغا ياخشى مەسلىھەتلەرنى بېرىش ئارقىلىق ئەل - ۋەتەننىڭ قۇتلۇق بولۇشى ئۈچۈن ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرۇش لازىم، مۇشۇنداق بولغاندا ئەل - ۋەتەن قۇتلۇق بىر پۈتۈن مۇكەممەللىككە ئېرىشىدۇ.

ئۆگىدىلمىش — ئۆگ (ئالماش) ھازىرقى ئىستېمال - مىزدىكى «ئۆز» دېگەن مەنىنى بېرىدۇ. يەنى ئادەمنىڭ مەنىۋى دۇنيا خاسلىقىنى بىلدۈرىدۇ. دىل (ئىسىم) مەنىۋى

دىن غەلبە قىلدى. ۋۇجۇددىكى چەكسىز ھۇزۇر - ھالا ۋەتكە ئىنتىلىشلەر قورشاۋىدىن بۆسۈپ چىقىپ، ئۆزىنى ئەقىدە - ئېتىقادىغا بېغىشلىيالىدى. يەنى ئىچكى دۇنياسىدىكى كۈرەشتە ئېتىقادى ئوتتى. بۇ «ئۇدغۇرمەش» دېگەن ئىسمىدىكى سىمۋوللۇق مەنە (نوۋىتى كەلگەندە يەنە تەھلىل قىلىندۇ).

ئىككىنچى، ئاپتور غايىسىدىكى دۆلەتنىڭ سىمۋولى - لاشتۇرۇلغان قاتلىمى.

«قۇتادغۇبىلىك» نىڭ بىر پۈتۈن ئوبراز قۇرۇلمىسىدا ھەممە جەھەتتە كامالەتكە يەتكەن قاغاننىڭ يېتەكچىلىكىدىكى قۇتلۇق مەنزىلىگە قاراپ كېتىۋاتقان دۆلەت تۇردىدۇ. قاغان پەزىلەت، جاسارەت ۋە پاراسەتتە كامالەتكە يەتكەن بولۇپ، ئۇنىڭ ياردەمچىسى بولغان ئايتولدى ۋە ئۇنىڭ ئوغلى ئۆگدىلمىشۇ ھەم ئاشۇ جەھەتلەردە كامالەتكە يەتكەن. كۈنتۇغدى ئىلىك ئەلنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن مۇشەققەت يۈدۈپ، دۆلىتىنى ياخشى تەرتىپكە سالغانلىقى ئۈچۈن ئېلى بېيىدى. «قوي بىلەن بۆرە بىر ئېرىقتىن سۇ ئىچەلەيدىغان» بولدى. ئۇنى دوستلىرى قوللاپ ماختىسا، دۈشمەنلىرى ئاڭلاپ بويۇن ئېگىشكە مەجبۇر بولدى. بىرى ئىلىگىدىن پاناھ تىلەپ باش ئۇرسا، يەنە بىرى كېلىپ بەگلىكنىڭ ئىشىكىنى سۆيىدى. كۈنتۇغدىنىڭ شان - شۆھرىتى جاھانغا يېيىلدى، خىسلىتى ئالەمگە تارالدى. ئۇنىڭ شان - شۆھرىتى ئۈچۈن قۇتلۇق دۇئالار ياغدى. ئۇنىڭ شۆھرىتىنى ئاڭلىغان جاھان خەلقى ئۆزلىرىنى كۈنتۇغدىنىڭ سەلتەنتىگە ئاتاپ، ئەتراپىغا توپلىنىشقا باشلىدى. شان - شۆھرەت بىلەن دۆلىتى كۈنسېرى زورايىدى. جاھان ئۆزىگە بەخت كەمىرى باغلاپ، قوزا بىلەن بۆرە قېتىلىپ ياشايدىغان بولدى (449 - بېيىتتىن 461 - بېيىتلەرگىچە قارالسۇن).

ئۇلار پۈتۈن نىيەت - ئىقبالى بىلەن ئەل - ۋەتەننى ئويلايدۇ. شۇڭا ئەتراپىدا تالانت ئىگىلىرىنىڭ كۆپ بولۇشىنى ئىستەيدۇ. ئۇدغۇرمەشقا قايتا - قايتا ئۆگدىلمىشنى ئەۋەتىپ دۆلەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى ئويلايدۇ. ئۇ ئىلىم ئەھلىگە نەقەدەر تەشنا بولىدۇ. خۇددى بۇ لىۋ بىيىنىڭ خەن سۇلالىسىنى قايتا گۈللەندۈرۈش ئارزۇسىدا ئۆزىنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىنى قايرىپ قويۇپ جۇڭگى لياڭنىڭ بامبۇك - زاردىكى كەپسىگە ئۈچ قېتىم بېرىپ ئاران تەكلىپ قىلىپ كەلگەنگە سېلىشتۇرما. لېكىن ئۇ ئۇدغۇرمەشنى تەكلىپ قىلىپلا قالمايدۇ، مانا بۇ ئەسەردىكى رېئالىنى خۇسۇسىيەت، مانا

بۇ بىر تىراگېدىيە. مانا بۇلار ئاپتورنىڭ غايىسىدىكى قاغان، ۋەزىر ۋە ئۇلار ھۆكۈمرانلىق قىلغان دۆلەتتۇر. ئاپتورنىڭ غايىسى مانا مۇشۇنداق قاغان، ۋەزىرلەر يېتەكچىلىكىدىكى دۆلەتنى بارلىققا كەلتۈرۈش. بۇ غايە دەل «قۇتادغۇبىلىك» ئوبراز سىستېمىسى بولۇپ شەكىللەندۈرۈلگەن. بۇلار ئاپتور دۇنياسىدىكى مەۋھۇم غايىنىڭ تىپىك ھالىدىكى كونكرېتتىكى سىمۋوللۇق ئوبراز ئارقىلىق گەۋدەلىنىشىدۇر.

ئۈچىنچى، يۈسۈف خاس ھاجىبىنىڭ سۈبېيىكتىپ دۇنياسىدىكى مونولوگلىرىنىڭ دىيالوگلاشتۇرۇلغان سىمۋوللۇق قاتلىمى.

مونولوگ سۈبېيىكتىپ بولىدۇ. دىيالوگ بولسا ئوبېيىكتىپ بولىدۇ. «قۇتادغۇبىلىك» تە ئاساسىي ئورۇننى ئىگە. لەيدىغىنى دىيالوگدۇر. شۇڭا بۇ ئەسەرنىڭ مۇھىم بەدىئىي خۇسۇسىيەتلىرىدىن بىرى دراماتىك خۇسۇسىيەتتۇر، دېيىش شۇنىڭ ئۈچۈن بولسا كېرەك. دراما دىيالوگ ۋا - سىستىمىسى ئارقىلىق ئوبراز يارىتىدۇ. دىيالوگنى زىددىيەت تەرەققىي قىلدۇرىدۇ. دراما ئەسەرى يازغۇچىلار تۇرمۇش قانۇنىيىتىگە خاس زىددىيەت - توقۇنۇشى ئارقىلىق دىيالوگ ئاساسىدىكى ۋەقەلىكنى قانات يايدۇرۇپ، ۋەقەلىك ئىچىگە ئۆز ئىدىيەسىنى سىڭدۈرۈۋېتىدۇ. «قۇتادغۇبىلىك» تىكى ئوبراز تەرەققىياتى ئاپتورنىڭ سۈبېيىكتىپ رېئاللىقىدا ئەسلىدىنلا مەۋجۇت قۇرۇلمىدۇر. مەيلى ئوبېيىكتىپ ئالەم بولسۇن، مەيلى سۈبېيىكتىپ ئالەم بولسۇن چەكسىز باغلىنىش قانۇنىيىتى ئاساسىدا مەۋجۇت بولىدۇ. يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك سۈبېيىكتىپكى بىلىم ۋە ئاڭنىڭ مەۋجۇت بولۇشى، تەپەككۈرنىڭ مەۋجۇت بولۇشىنى شەرت قىلىدۇ. تەپەككۈرنىڭ مەۋجۇد بولۇشى ۋەجداننىڭ مەۋجۇت بولۇشىنى شەرت قىلىدۇ. ۋەجدان تەپەككۈرنى ئىزچىل غىدىقلاش ئاساسىدا تىنمىسىز ھەرىكەت قىلدۇرىدۇ. ھەرىكەت ئاساسىدا تەپەككۈر كۈچلىنىدۇ ۋە ئۆتكۈرلىشىدۇ. كۈچلۈك ۋەجدان ئىگىسى بولغان يۈسۈف خاس ھاجىبىنىڭ سۈبېيىكتىپ دۇنياسى مۇرەككەپلىك ۋە زىددىيەت بىلەن تولغان. ئۈچ بۇلۇڭلۇق توقۇنۇش بۇلۇ - ھى ھاسىل قىلغان پېرسوناژلارنىڭ ئىككى ئاساسىي بۇ - لۇڭلىرىدىن بىرى بولغان ئايتولدى بولسا، ئەل - ۋەتەنگە خىزمەت قىلىش ئۈچۈن قاغاننىڭ ئالدىغا بارىدۇ. يەنە بىر ئاساس بۇلۇڭى بولغان ئۇدغۇرمەش بولسا، قاغان تەكلىپ قىلىشۇ كەلمەيدۇ. «ئا» چوققا بۇلۇڭ بولغان كۈنتۇغدى.

غا «ب» بۇلۇڭ بولغان ئايتولدى ۋە ئۆڭدۈلمىش ئولۇڭ تاناسپتۇر، «س» بۇلۇڭ ئۇدغۇرمىش تەتۈر تاناسپتۇر. (بۇ خىل تەتۈر تاناسپلىق پەقەت كۆز قاراشقا قارىتىلغان، مېھىر - مۇھەببەتتە يەنىلا ئولۇڭ تاناسپتۇر) ئۇدغۇرمىش «س» بۇلۇڭ بىلەن ئايتولدى ۋە ئۆڭدۈلمىش «ب» بۇلۇڭ ئۆزئارا تەتۈر تاناسپلىق مۇناسىۋەتنى ھاسىل قىلغان (مېھىر - مۇھەببەتتە بۇلار ئولۇڭ تاناسپ).

ئۇنداقتا ئۇدغۇرمىش زادى قانداق شەخس؟ ئۇ ئىنسانىيەتنىڭ دۈشمىنىمۇ؟ ياق، قەتئىي ئۇنداق ئەمەس. ئۇ تەڭرى ۋە ئىنساننىڭ چەكسىز مۇھەببىتى بىلەن يۇغۇرۇلغان. ئۇ يۇسۇف خاس ھاجىبىنىڭ سۈزۈك بولغان شەخسىيەتتىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ. شەخسىيەت ئادەملەردە يارىتىلىشى بىلەنلا بىللە يارىتىلغاندۇر. ئۇ سۇبېكتىپ تارتىش قانۇنىيىتىنىڭ مەركىزىدە تۇرىدۇ. ئادەملەرنى «شەخسىيەت» دېگەن ئۇقۇمدىن ئايرىپ تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن بولمايدىغان ئىش. ئاتموسفېرا يەر شارىدا ھاياتلىقنىڭ مەۋجۇت بولۇشىدا زۆرۈر شەرت بولغاندەك، شەخسىيەت ئادەم مەۋجۇدىيىتىنىڭ ئاتموسفېراسىدۇر. ئۇ يەر شارىنى ئوراپ تۇرىدۇ. شەخسىيەتمۇ ئادەم سۇبېكتىپ دۇنياسىنى ئوراپ تۇرۇپ، ئادەمنىڭ مەۋجۇدىيىتىنى شەكىللەندۈرگەن. بۈگۈنكى دەۋر غەرب مەدەنىيىتىگە ھالقىلىق تەسىر كۆرسەتكەن گېرمان پەيلاسوپى نېچشى «ئەخلاق شەخسەت رىسى» ناملىق ئەسىرىدە ئەخلاقنىڭ شەكىللىنىشىنى شەخسىيەت بىلەن باغلاپ چۈشەندۈرىدۇ. يەنى ئەخلاق ئۆلچەملىرىدىكى «ياخشىلىق» «يامانلىق» دېگەن ئاتالغۇلار ئادەملەر شەخسىيىتىنىڭ ئىپادىسى دەپ قارايدۇ. ئۇنىڭ قارشىچە «ياخشى» ئۇقۇمى «پايدىلىق» قا مۇناسىۋەتلىك. «يامان» ئۇقۇمى «زىيانلىق»، «پايدىسىز» دېگەنلەرگە مۇناسىۋەتلىك. بۇنىڭ پىسخىكا (شەخسىيەت) نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، پۈت تىرەپ تۇرالايدىغان ھەقىقەت ئەكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈپ خۇلاسە قىلىدۇ («ئەخلاق شەخسەت رىسى» 6-بەت).

ئادەملەردىكى شەخسىيەتنىڭ سۈپىتى پەرقلىنىدۇ. شۇڭا شەخسىيەتنى سۈپەت جەھەتتىن مۇنداق ئۈچ خىل تىپقا بۆلۈشكە بولىدۇ: بىرىنچى، ھاياتىي شەخسىيەت. بۇ شەخسىيەتكە ئىگە ئادەملەر ۋۇجۇدىدىكى تەبىئىي ئېھتىياجىلارنىڭ قولىغا ئايلىنغان بولىدۇ. بۇ بىز نۆۋەتتە ئىستېمال قىلىۋاتقان تارىخىي شەخسىيەت ئۇقۇمى بولۇپ، ئادەتتە سەلبىي مەنىدە قوللىنىلىدۇ، ئىككىنچى،

ئادىمىي شەخسىيەت. بۇ خىلدىكى شەخسىيەتكە ئىگە ئادەملەرنىڭ شەخسىيىتىنى ۋىجدان ۋە ئەقىل قورشاپ تۇرغان بولىدۇ؛ ئۈچىنچى، ئىلاھىي شەخسىيەت. بۇ خىلدىكى شەخسىيەتنى تەسەۋۋۇر قىلىش ۋە خۇلاسە قىلىش قىيىن بولۇپ، ئومۇمەن ئەقلىي تەپەككۈر جەھەتتىكى ئۆستۈنلۈكى، روھىي پاكىزلىق جەھەتتە تەڭرىگە يېقىنلاشقان بولىدۇ. بايا مۇلاھىزە قىلىپ ئۆتكەن شەخسىيەتنىڭ ئىنكاسى دەپ قارالغان «ياخشىلىق»، «يامانلىق» ئۇقۇملىرىنىڭ ھەرقايسى شەخسىيەت تىپلىرىدا قىممەت جەھەتتىكى ئىپادىسى پەرقلىق ئورۇنغا ئىگە. مەسىلەن: يامغۇر ياغقان بولسا، ھاياتىي شەخسىيەت تىپىدىكىلەر «يامان بولدى» دېيىشى مۇمكىن. ئادىمىي شەخسىيەت تىپىدىكىلەر «ياخشى بولدى» دېيىشى مۇمكىن. ئىلاھىي شەخسىيەت تىپىدىكىلەر باشقا بىر نېمە دېيىشى مۇمكىن. دېمەك، بىر خىل ھادىسىگە نىسبەتەن ئۈچ خىل تىپتىكى شەخسەت يەنى ئىنكاسى ئوخشاش ئەمەس. دېمەك، ئىنكاسنىڭ سۈپىتى، شەخسىيەتنىڭ سۈپىتى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ.

ئۇنداقتا ئۇدغۇرمىش قايسى تىپتىكى شەخسىيەتكە تەۋە؟ ئۇ 3-تۈرلۈك شەخسىيەتكە، يەنى ئىلاھىي شەخسىيەتكە تەۋە پېرسوناژدۇر. بۇنىڭدىن ھەرگىزمۇ ئىلاھىي شەخسىيەتكە تەۋە كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇدغۇرمىشتەك تەركىدۇنيا بولغان بولىدۇ، دېگەن مەنە چىقمايدۇ. ئالدى بىلەن بۇنىڭدا بىز «تەركىدۇنيا» دېگەن ئۇقۇمنى تەھلىل قىلىپ بېقىشقا ئەرزىيدۇ. «تەركى» دېگەن سۆز پارىسچە ئالتاغۇ بولۇپ، «تاشلىۋېتىش، ۋاز كېچىش» دېگەن مەنە بېرىدۇ. بىزدە ھازىر تەركىدۇنياچىلىقنى «زاھىت»، «ئىشان» دەپ ئىستېمال قىلىش ئومۇملاشقان. تارىختا قايسى ئالىم ۋە پەيلاسوپلار تەركىدۇنيا بولمىغان؟ تەركىدۇنيا بولۇش ماھىيەتتە ئادەم ئۆزىنىڭ بۇ دۇنيادىن ئالدىغان تۈرلۈك ھۇزۇر - ھالاۋەتكە ئىنتىلىش تەلەپلىرى ئۈستىدىن غالىب كېلىپ، ئەڭ يۈكسەك ئەقىل - پاراسىتىنى تەرەققىي قىلدۇرىدىغان ۋە مەۋجۇتلۇقنى ھېس قىلالايدىغان بىر مۇھىتقا ئېرىشىشىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ ھەرگىزمۇ ھېچكىمگە ئارىلاشماي يەككە - يېگانە ياشاش، ئۇ دۇنيا نىڭ تەييارلىقى ئۈچۈن ئىبادەت بىلەنلا شۇغۇللىنىش دېگەن مەنىنى بىلدۈرمەيدۇ. نېچشى «ئەخلاق شەخسەت رىسى» ناملىق ئەسىرىدە تەركىدۇنياچىلىق ھەققىدە توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «تەركىدۇنياچىلىق سەنئەتكارلارنىڭ نەزەرىدە ھېچنېمىدىن دېرەك بەرمەيدۇ ياكى نۇرغۇن

تالغۇ «ئويغىنىش» مەنىسىگە ئىگە. ئالىمنىڭ قارشىچە ئادەم 60 ياشتا «ئۆزىنى دۇنيا مەئشەتلىرىگە بۇرما مەختەك كىرگۈزۈپ»، ئۆز تەبىئىتىدىكى ھۇزۇر ئىزدەش «بويۇنتۇرۇقى» ئاستىدا، ئەقلى پالەچ ھالدا بېھوش بولۇپ ياشاش جەريانىدىن ئويغىنىپ، تولۇق ئەقىل تىز-گىنىگە بويىسۇنۇش مەنزىلىگەن. ئەلۋەتتە 60 ياشتىن بۇرۇن ئويغىنىدىغانلارمۇ، 60 ياشقا كىرگەندىن كېيىنمۇ ئويغانماي باقىغا ئۇلىشىدىغانلارمۇ بولىدىكەن، مانا بۇ ئوبراز چانلىقى كۈچلۈك تەركىدۇنيا ئېنىقلىمىسى.

شۇنى ئۇنتۇماسلىقىمىز كېرەككى، ئۇدغۇرەش يۈسۈف خاس ھاجىب ئۆزى ئۈستىدىن غالىب كېلىپ، ئەقلى ئازادلىققا ئېرىشكەن مەنئىيىتىنىڭ سۈزۈكلۈكىگە سىمۋول قىلىنغان پېرسوناژدۇر. كۈچلۈك ۋىجدانغا، مەس-لىسىز تەپەككۈر ئىقتىدارىغا ئىگە ئاپتور ئۆزىنىڭ مەنئىي سۈزۈكلۈكىنى ساقلاش يولىدا قاتمۇقات زىددىيەت قاينى-مىغا غەرق بولغان. مەنئىيىتىدىكى زىددىيەتلىك مەنئىيەتلەر ئارىسىدا تىپىك ئىپادىسى دەل ئۆگىدىلىمىش بىلەن ئۇدغۇر-مىشنىڭ مۇنازىرىلىرىدۇر. بۇ مۇنازىرە ئەسەرنىڭ ئاخىر-غىچە مۇرەسسەلەشمەيدۇ. يەنە ئاخىرىدىكى سىمۋوللۇق ئوبرازلار قۇرۇلمىسى بىلەن مۇناسىۋەتسىز بولغان ئاپتور-نىڭ ھەسرەتلىك لىرىكىلىرى ئادەمنى چوڭقۇر ئويغا سال-دۇ:

«... نىچە سۆزلىسەم تۈگمەس يەنە سۆز،
قلاي بەس سۆزۈڭ بارمۇ، ئەمدى كېتەي مەن.
تاپالمىدىم مۇندا ياخشىلىقنى مەن،
شەھەر، يۇرتۇمنى تاشلاپ كىشىلەردىن قاچاي مەن.
ئاتم بىلمۇسۇنلەر، مېنى كۆرمىسۇنلەر،
تىلەپ تاپمۇسۇنلەر، سۆزۈمنى كېسەي مەن.
چاياندەك چاقۇرلەر، چۈندەك شورارلەر،
ئىتتەك قاۋارلەر، قايسىنى ئۇراي مەن.
ئەلەم يەتتى ماڭا جاھىللار ئارا،
پۇشايماندا كۈن - تۈن نېچۈك يۈك يۈدەي مەن...»
(6598 - بېيىتتىن 6604 - بېيىتكىچە).

ئاپتور نېمىدىن قاچماقچى؟ ئۆزىنى بىزار قىلغان، پاكىز روھىغا چاڭ - توزاندىلارنى تۈزۈتۈۋاتقان سەسكەندۈر گۈچى رېئاللىقتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، يېگانىلىقنى ئىز-دەۋاتىدۇ. بۇنىڭدىن بىز ئاپتورنىڭ ئۇدغۇرەشقا قانداق پوزىتسىيەدە بولغانلىقى يەنىمۇ ئېنىقسىزلىشىدۇ. ئادەم قانچە تالانتلىق ۋە ئەقىل - پاراسەتلىك بولغانسېرى،

نەرسىدىن دېرەك بېرىدۇ. پەيلاسوپلار ۋە ئالىملارنىڭ نەزەردە ئۆزىنىڭ ئەڭ يۈكسەك ئەقىل - پاراستىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى كۆزىتىش ۋە بىۋاسىتە ھېس قىلىشقا ئىنتايىن پايدىلىق مۇھىت ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئاياللار-نىڭ نەزەردە ناھايەت بىر سۆيۈملۈك يەمچۈك، گۈزەل تەندىكى بىر تال نۇر. بىر خىل گۈزەل، سېمىز ھاياتنىڭ روھىدۇر. فىزىيولوگىيەلىك كەمتۈكلۈكى بار ئادەمنىڭ نە-زەردە بىر خىل مۇقەددەس شەكىل پەيدا قىلىدىغان ئازا-دىلىكتىن دېرەك بېرىدۇ. (بۇ ئاجىز لارنىڭ ئۆز نۇقتىسىدا-رنى يوشۇرۇش ئۇسۇلىدۇر - ئاپتور). دىندار لارنىڭ نە-زەردە تەركىدۇنياچىلىق ئاساسى ئەقىدىسى، ئەڭ ئا-خىرقى شان - شەرىپى ۋە ئۈمىدى. يوقلۇقتا خاتىرجەملىك تېپىشى، ئەسەبىيلىشىش شەكىلدۇر. تەركىدۇنياچىلىق شۇنداق كۆپ نەرسىدىن دېرەك بېرىدۇكى، بۇ يەردە ئا-پادىلىنىپ نامايان بولۇۋاتقان ئاساسى پاكىت ئادەمنىڭ ئا-رادىسى، ئادەمنىڭ مەنىسىزلىك توغرىسىدىكى ۋەھىمىسى-دۇر. «(ئەخلاق شەجەرىسى» 112، - 113 - بەتلەر). ئەڭ ئەقىلگە ئۇيغۇن كۆز قاراش قايسى؟ ئالىم ۋە پەيلاسوپ-لارنىڭ نەزەردىكى كۆز قاراش ئەقىلگە ئۇيغۇن، ھەقىقىي ماھىيەتنىڭ خۇلاسىسىدۇر. نىچىسى يەنە مۇنداق دەيدۇ: «تەركىدۇنياچىلىق غايىسى ئادەمنى بىر خىل مەنە بىلەن تەمىنلىدى. تا بۈگۈنگە كەلگىچە بۇ ئىنسانلارنىڭ بىرىدىن-بىر مەنىسىدۇر. ھەرقانداق بىر مەنە مەنىسىزلىكتىن ياخشى-راق. مەيلى قايسى نۇقتىدىن قارىمايلى، تەركىدۇنياچىلىق غايىسىنىڭ ئويلايدىغىنى تارىختىن بۇيانقى ئەڭ ياخشى (ۋاقىتلىق تەدبىر)دۇر. ئۇ ئازابىنى چۈشەندۈردى، غايەت زور بوشلۇقنى تولدۇردى... ئادەم يوقلۇقنى خالاشقا را-زىكى، ئىرادىسىزلىكنى خالىمايدۇ» (116 - بەت). شۇڭا ئۇدغۇرەشنى نوقۇل دىنىي نۇقتىئىنەزەر مەيداندىلا تۇرۇپ، تار مەنىدىكى تەركىدۇنياچىلىققا باغلاپ قويۇش بىر تەرەپلىملىك. تەركىدۇنياچىلىق چەكسىز ئىنسان تەبىئىتى قورشاشىدىن بۆسۈپ چىقىپ، ئۆزىنىڭ بارلىقىنى ئېتىقاد - ئەقىدىسى ئۈچۈن ئاتىغان ئەقلى ئازاد-لىقتۇر. چۈشكۈنلۈك بۇنىڭ ئىچىگە كىرمەيدۇ. ئابدۇشۈ-كۈر مۇھەممەد ئىمىنىڭ «ئارىفلىق» چۈشەنچىسى دەل تەركىدۇنياچىلىقنىڭ ھەقىقىي مەنىسىنى ئىپادىلەيدۇ. «60 ياش - ھايات مەنزىلىدىكى ئۆز لۈكىنى يوقلاش قونالغۇ-سى! 60 ياش - يۈكسەك سۈكۈنات، تېرەن تەلەپپەل-سى» («ئارىفنامە» گە قارالسۇن). «ئارىف» ئەرەبچە ئا-

تىنى ئېلىش مۇراسىمىدا سۆزلىگەن سۆزىدە «ھامنى ئۆلۈپ كېتىدىغان بىزلەرنىڭ تەقدىرىمىز نېمە دېگەن بىمەنە - نە - ھە» دەيدۇ. لېكىن ئۇ بىمەنە ھېس قىلىپ تۇرۇپمۇ ئۆزىنى تاشلىۋەتمىدى. ئالەم توغرىسىدىكى ئۆزلۈكسىز ئالدىدىغا تاشلىنىپ تۇرۇۋاتقان «نېمە ئۈچۈن» لەرنىڭ ئارقىسىدىن بىر ئۆمۈر ئىزدەندى. ئاقىۋەتتە دۇنيا ئالىملىرى تەھلىل تەتقىق قىلىپ بىر باشقا ئېلىپ چىقالمايۋاتقان ھەقىقەتنىڭ خۇلاسىسىنى تاشلاپ قويۇپ كەتتى. ئاتوم بومبىسىنى ئۆزى كەشىپ قىلدى - يۇ، ئۇنىڭدىن كېلىپ چىققان پاجىئەنى كۆرۈپ ئۆمرىنىڭ ئاخىرغىچە ئازابلاندى. ئۇنىڭ تەتقىق قىلىپ بولالمىغان مەسىلىسى نېمە بولغىنى؟ ئۇ دىيالوگقا ئايلىنماي مەنۇلۇگ پېتىچىلا ئۆزى بىلەن بىللە كەتتى. نا- ھايتى ئېنىقى، ئالەم ۋە ھاياتلىق يەنە شۇ «سىر» پېتىچە تۇرۇپتۇ...

مانا بۇ ئۇلۇغلارنىڭ يۈرىكى، ئۇلۇغلارنىڭ قاتمۇ قات زىددىيەتكە تولغان مەنۇلۇگلىرى. ئۇلۇغلار ھېساب- سىز مەنۇلۇگلىرىنى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كەتتى. ئىن- سانىيەت پەيدا بولغاندىن باشلاپ ئاۋام ئالدىدا گەۋد- لەنمەيلا ئۇ دۇنياغا كەتكەن بىباھا قىممەتكە ئىگە مەنۇ- لوگىلار ھېسابسىز بولۇشى مۇمكىن. پەقەت مەلۇم بولغان- لىرى توغرىسىدا كېيىنكىلەر مانا مۇشۇنداق پىكىر يۈرگۈ- زۈپ تۇرىمىز. ئاندىن داۋاملاشتۇرۇپ بولالمىغان «نېمە ئۈچۈن؟» لەرگە يېپىشىپ ياشايمىز.

ستېفېن خاۋكىنگىنىڭ تەقدىر توغرىسىدىكى كۆز قار- رىشىمۇ زىددىيەتلىك. ئۇ تەقدىرنى ھەم ئىنكار قىلىدۇ، ھەم مۇئەييەنلەشتۈرىدۇ: «تەقدىرچىلەر پەرۋەردىگار ھەممىگە قانداق دەيدۇ. ئەگەر شۇنداق بولدىغان بولسا ئەركىن ئىرادە نېمە قىلسۇن؟ ئەگەر بىزدە ئەركىن ئىرا دە بولمىسا، ئۆز ھەرىكىتىمىزگە قانداق ئىگە بولالايمىز؟ ناۋادا بىر ئادەمنىڭ پېشانىسىگە بانكا بۇلاش پۈتۈلگەن بولسا، ئۇنىڭ بانكا بولغىنىنى گۇناھ دېگىلى بولمايدۇ. ئۇ نېمە ئۈچۈن مۇشۇ قىلمىشى ئۈچۈن جازاغا تارتىلىدۇ؟» ئۇ يەنە مۇنداق دەيدۇ: «ھەممە ئىش تەقدىرگە باغلىقمۇ؟ دېگەن سوئالغا «شۇنداق» دەپ جاۋاب بەرمەي بولمايدۇ. بىراق بۇ سو- ئالغا «ياق» دەپ جاۋاب بېرىدىغان ئىشلارمۇ بار. چۈنكى، پېشانىمىزغا نېمىنىڭ پۈتۈلگەنلىكىنى مەڭگۈ چۈ- شنىپ بولالمايمىز.» مانا بۇ دۇنياۋى بۈيۈك ئالەمشۇ- ناس فىزىكا ئالىمى خاۋكىنگىنىڭ تەقدىر توغرىسىدىكى

روھىي جەھەتتىن قانچە پاكىز بولغانسىرى ئىجتىمائىي رې- ئاللىقنىڭ شۇنچە چەتكە قېقىشىغا ئۇچرايدۇ، شۇنچە يېتىم قالىدۇ. ئۆزىنى ئىپادىلەيدىغان، ئورتاقلىشالايدىغان مۇھىت ئىزدەيدۇ. ئىزدەپ تاپالمىغاندىن كىيىن يېگانە ھالدا ئايىقى چىقماس مەنۇلۇگىلار ئىچىگە كىرىپ كېتىدۇ. پەقەت شۇنىڭدىنلا ھۇزۇر ھېس قىلىدۇ. ئاقىۋەتتە ۋۇجۇ- دى ئەنە شۇنداق مۇرەككەپ زىددىيەتكە تولغان بولىدۇ. دېمەك، ئۇدغۇرمىشقا ئاپتورنىڭ مەلۇم پوزىتسىيەسى سى- مگەن بولۇپ، ئاپتور ئىلاھىي شەخسىيەتنىڭ سەمۋوللۇق سېمبولىدۇر. بۇ سەمۋوللۇق قاتلام ئىچىدە بەلگىلىك مۇد- دىئا ئارىلاشتۇرۇلمىغان ساپ سۇبېيىكتىپ رېئاللىق ياتىدۇ. ئوبرازلارنى قەستەن ياپىلاقلاشتۇرۇپ، ئۈستۈن روھ ۋە يۇقىرى تەپەككۈر قانۇنىيىتىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ، ئۆزىمىزنىڭ تار شەخسىي ھېسسىيات ۋە تار تەپەككۈر چەمبىرىكى ئىچىگە قويۇپ تەھلىل قىلغاندا، بۇ مەسىلىسىز بەدىئىي ۋە ئىلمىي قىممەتكە ئىگە ئەسەرگە ھاقارەت قىلغان بولىمىز. تۆۋەندە يەنە ئاپتورنىڭ سۇبېيىكتىدىكى زىددىيەتنىڭ ئەسەردىكى ئىپادىسى توغرىسىدا يەنە بىر نۇقتىدىن تەھلىل ئېلىپ بارىمەن.

بۇنى يەنە مۇنداقمۇ تەھلىل قىلىشقا بولىدۇ: بىر بۈيۈك ۋىجدان ئىگىسى ۋە ئەقىل - پاراسەت ئىگىسى ئەنە شۇنداق زىددىيەتلىك ۋە مۇرەككەپ بولىدۇ. نېمە ئۈچۈن؟ بۇ خىل تىپتىكى ئادەملەر ئۆز ۋىجدانىنىڭ سو- رىقىغا ھەر ۋاقىت تارتىلىپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن، مەسىلە لەرنى ناھايىتى ئەتراپلىق ۋە چوڭقۇر تەپەككۈر قىلىپ تۇرغانلىقى، مەسىلىلەر توغرىسىدا ئالدىراپ ھۆكۈم چى- قارمىغانلىقى، ھېسسىياتلىق تەپەككۈرغا ئەمەس، ئەقلىي تەپەككۈرغا تايانغانلىقى ئۈچۈن سۇبېيىكتى زىددىيەتلىك بولىدۇ. ئاندىن روھىي تۈۋرۈكى بولغان كۈچلۈك ۋىجدان سوتى سەردارىم تەپەككۈرنىڭ خۇلاسىسى بولغان بىلىمنىڭ ئەمەلىي رېئاللىققا ئۇيغۇن بولغان - بول- مىغانلىقىنى ئۆزىنىڭ قانۇنىي تارازىسىغا سېلىپ سوتلاپ تۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن تەپەككۈرنىڭ تەرەققىياتى تېخىمۇ چوڭقۇرلىشىشقا باشلايدۇ. تەپەككۈر چوڭقۇرلىغانچە زىد- دىيەتلىك تەرەپلەر يەنىمۇ كۆرۈلۈشكە باشلايدۇ. «كۋانت مېخانىكا نەزەرىيەسى» بويىچە ئېيتقاندا: «شەيئە- نى قانچە چوڭقۇر تەتقىق قىلغانسىرى ئېنىقسىزلىق شۇنچە روشەنلىشىدۇ» ۋىجدان ۋە ئاقىل ئىگىلىرى مەسىلە توغرى- سىدا ئىتتىك ھۆكۈم چىقارمايدۇ. ئېينشتەين نوبېل مۇكاپا-

زىددىيەتلىك مونولوگلىرى.

يۈسۈف خاس ھاجىب ئالەم توغرىسىدا، ئالەمدىكى كۈن، ئاي، يەر... دېگەندەك تۈرلۈك يۇلتۇز ۋە پىلانېتە-لار توغرىسىدا، ھاياتلىقنىڭ سىرى، ئىجتىمائىي رېئاللىق، كىشىلىك مۇناسىۋەت، دۆلەت، ئۇنىڭ قانداق بولغاندا ھەقىقىي دۆلەتكە ئايلىنىدىغانلىقى، ئادىمىيەت ئىلمى، يەنى ئادەمنىڭ سۈبېيىكتىپ دۇنياسى... دېگەندەك تۈرلۈك تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي مەسىلىلەردە دىنىي ۋە ئىلمىي نۇقتىدا تۇرۇپ ناھايىتى ئەتراپلىق ۋە چوڭقۇر تەتقىقات ئېلىپ بارغان. ھەتتا جەڭ مەشىقى، يەنى جان-بازلىق ئىلمىنىمۇ تەتقىق قىلغان ۋە بۇنىڭدا ئەمەلىيەت جەھەتتىمۇ پىشىپ يېتىلگەن. ئۇ يېتىلگەن جانباز بولۇپ، «ئەلەم ۋە قەلەمدە كامىل» دېگەن ئاتاققا ئۇيغۇن كېلىدۇ. قەدىمكىلەرنىڭ، جۈملىدىن يۇنان پەيلاسوپلىرىنىڭ، ئالىملىرىنىڭ بىلىملىرىنى بېرىلىپ تەتقىق قىلغان. ئۇ فارا-بى روھنىڭ ۋە ئىدىيەسىنىڭ ۋارىسى، شۇنداقلا ئۇنى ئەڭ يۈكسەك بەدىئىي پەللىگە كۆتۈرگۈچى. رىشات گەنج «تۈركىي تىللار دىۋانى» دىن 11 - ئەسىردىكى تۈركىي خەلقلەرنىڭ ئىجتىمائىي مەدەنىيىتىگە نەزەر» ناملىق كىتابىدا: «يۈسۈف خاس ھاجىبنىڭ ئەسىرىگە قا-رايدىغان بولساق، ئۇنىڭ ئاسترونومىيە، خىمىيە، جۇغرا-پىيە، ماتېماتىكىغا ئوخشاش تەبىئىي پەنلەرگە ئاشىق ئى-كەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ، ھەتتا ئۇ ئۆزىنىڭ كېيىن-مېتىرىيەسىنى ئۆگىنىشى ئالىملارغا تەۋسىيە قىلىدۇ. بۇ-نىڭغا قاراپ دېيەلەيمىزكى، يۈسۈف خاس ھاجىب شۇ دەۋرگە نىسبەتەن ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە تەربىيەلەن-گەن» (266 - بەت) دېگەن.

يۈسۈف خاس ھاجىبنىڭ بىر ئۆمۈر جان تىكىپ ئۆ-گەنگەن ۋە ئەمەلىيەت جەريانىدا خۇلاسلىگەن بىلىملە-رى، ئەقىل - پاراستى، خاس تەبىئىي، دىنىي ۋە پەننىي دۇنيا قارىشى، ئالەم توغرىسىدىكى خاس تەسەۋۋۇرلە-رى، شۇنداقلا ئۆزى ياشاۋاتقان ئىجتىمائىي رېئاللىقتىكى ھەل قىلىش مۇرەككەپ بولغان زىددىيەتلەرگە بولغان كۆز قاراشلىرى... قاتارلىقلار ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا مۇرەس-سەسىز قاتمۇقات زىددىيەت توقۇنۇشىنى پەيدا قىلغان. بولۇپمۇ ئۇ ياشاۋاتقان رېئاللىقتىكى ئادەملەر ۋە شۇ ئا-دەملەرنى ئاساس قىلغان ۋەتەن بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىسى-دا مېھىر - مۇھەببەت بولسىمۇ، ئۇنىڭ بىلەن ئادەملەر-نىڭ روھى ۋە تەپەككۈرى ئوتتۇرىسىدا غايەت زور ئار-د-

لىق بار ئىدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى (شەخسىيىتى) ئورتاقلىققا ئىگە بولمىغان رېئاللىقتىن يۇلتۇزۇپ چىقىپ كېتىپ، يېڭا-نىلىك ئىزدەيتتى. شۇنىڭ بىلەن ئىدىيەۋى غايىسى بىلەن ۋۇجۇدى تەلەپ قىلىۋاتقان بۇ خىل ئىنتىلىش ئوتتۇرىسى-دا كەسكىن توقۇنۇش كېلىپ چىقىدۇ. بۇ خىل زىددىيەت توقۇنۇشى بىر - بىرى بىلەن ھەم مۇرەسسەلىشىدۇ ھەم مۇرەسسەلەشمەيدۇ. مەسىلەن: ئۇنىڭ ئەقىل - پاراستىگە سىمۋول قىلىنغۇچى ئۆگىدىلىمىش قاغان، دۆلەت ۋە ئەلگە ئەقىدە قىلىدۇ، قېرىندىشى ئۇدغۇرمىشىمۇ چەكسىز ئى-قەدە قىلىدۇ. ئۇلار ئوتتۇرىسىدا چوڭقۇر مېھىر - مۇھەب-بەت مەۋجۇت. لېكىن ئۇدغۇرمىشى بىلەن دۇنيا قاراش جەھەتتە پەرقلىق زىددىيەتكە تولغان. بۇ خىل پەرق ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇنازىرىدە يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلىدۇ. (46 - بابتىن 53 - بابقىچە)، بۇلارنىڭ ماھى-يەتلىك ئاساسىنى يۇقىرىدا، يەنى تەركىدۇنياچىلىق توغ-رىسىدا تەھلىل يۈرگۈزگەندە مۇھاكىمە قىلغانىدىم.

دېمەك، يۈسۈف خاس ھاجىبنىڭ بۇ خىل مۇرەك-كەپ سۈبېيىكتىپ دۇنياسىنى ئۆزىنىڭ تەڭداشسىز سىم-ۋوللۇق تەپەككۈر ئاساسىدا «قۇتادغۇبىلىك» دەپ ئاتال-غان، سىمۋوللۇق خۇسۇسىيىتى قىيامغا يەتكەن گىگانىت ئوبراز چوققىسىنى شەكىللەندۈرگەن.

پايدىلانغان ماتېرىياللار:

1. يۈسۈف خاس ھاجىب: «قۇتادغۇبىلىك»، مىللەتلەر نەشرىياتى، 1985 - يىلى نەشرى.
2. بارتولد: «ئوتتۇرا ئاسىيادىكى تۈركىي خەلقلەر توغرىسىدا 12 لېكسىيە»، مىللەتلەر نەشرىياتى، ئۇيغۇرچە، 2010 - يىلى، 10 - ئاي نەشرى.
3. سىتېفېن خاۋكىڭ: «ۋاقىتنىڭ قىسقىچە تارىخى» (1، -2 - قىسىم)، «خاۋكىڭ نۇتۇقلىرى»، شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى، 2005 - يىلى 8 - ئاي نەشرى.
4. فېرېدىرىخ نېچشى: «ئەخلاق شەجەرىسى»، مىللەتلەر نەشرى-ياتى، 2015 - يىلى نەشرى.
5. ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەدئىمىن: «قۇتادغۇبىلىك» خەزىنىسى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 1999 - يىلى نەشرى، «ئارىفنامە»، شىنجاڭ پەن - تېخنىكا نەشرىياتى، 2013 - يىلى نەشرى.
6. رىشات گەنج: «تۈركىي تىللار دىۋانى» دىن 11 - ئەسىردىكى تۈركىي خەلقلەرنىڭ ئىجتىمائىي مەدەنىيىتىگە نەزەر»، مىللەتلەر نەش-رىياتى، 2010 - يىلى 12 - ئاي نەشرى.

ئاپتور: قەشقەر شەھەرلىك 16 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

سەمەرقەنت چۈشلىرى

ئابلىمىت مۇھەممەت ماڭلاي

تۇرا ئاسيا مەدەنىيىتىنىڭ تۇنجى ئۇرۇقلىرى چېچىلغاندى، ئەمدى 50 ياشلاردىن ئاشقاندا، «ئېغىر تىنقىلار»، «باھادىرنامە»، «سۇنغان قىلىچ»، «يۇلتۇزلۇق تۈنلەر»، «تۇغلۇق تۆمۈر» قاتارلىق زامانىمىزنىڭ داڭلىق ئەدەبىي، تارىخىي ئەسەرلىرىنى ئوقۇپ ھۇزۇرلانغانغا قەدەر ئۆمرۈمنىڭ يېرىمى ئوتتۇرا ئاسيا تارىخ مەدەنىيەت-سەنئىتى گۈلزارىدا سەيلە-ساياھەتتە بولۇپ ئۆتۈپتۇ، رومان ۋە ئەسەرلەردە تەسۋىرلەنگەن، ئوتتۇرا ئاسيانىڭ ئىجتىمائىي مەدەنىيەت ھاياتى، خانلىق سەلتەنەت تارىخلىرى، خەلق تۇرمۇشلىرىدىكى ھەر بىر كۈنكە رېتىنى شەخسىي ۋەقەلەر قەلبىمگە خۇددى مەرمەر تاشقا ئويۇلغان ئابدۇلئەزىز پۈتكۈل ئىدىيەۋى روھىيىتىمغا سېلىپ كەتكەن بولۇپ، مېنى ئاشۇ قەدىمكى مەدەنىيەت گۈلستانىغا قايتا باشلاپ باراتتى. مەن ئۆز روھىيىتىمنى بەزىدە قەدىمىي قارا خانلار سۇلالىسى، چاغاتاي خانلىقى، تۆمۈرىيلەر دەۋرىدىكى ھەرقايسى چوڭ شەھەرلەر-دە يۈرگەندەك ھېس قىلسام يەنە بەزىدە پايتەخت ئاس-مىندا ھەيۋىتى كۆككە تاقاشقان خان ئوردىسى ئەتراپلىرىدىكى چارباغلاردا ياكى مەرمەر تاشلىق مەيدان-سەيدىنالىاردىكى ھەر خىل فونتانلار ئېتىلىپ تۇرغان چىنارلىق كوچىلاردا سەيلە قىلىپ يۈرگەندەك كۆرىمەن. گاھدا يەنە چىڭگىزخاننىڭ ياۋرو-ئاسيا قۇرۇقلۇقىدا ئات چاپتۇرۇپ نەرە تارتىپ، قىلىچ ئوينىتىپ كېلىۋاتقان زەپەردەس قوشۇنلىرى ئىچىدە توختىماي ئالغا قاراپ چېپىپ كېتىۋاتقاندا ھېس قىلسام، يەنە گاھدا، چاغاتاي تاي تۇغلۇق تۆمۈر ۋە ئەمىر تۆمۈرلەر سەلتەنەتتىكى تاشكەنت-يەكەن، قەشقەر، سەمەرقەنتتىكى ھەيۋەتلىك

ھەممە كىشىنىڭ ئۆز كەچۈرمىشلىرىگە ۋە ئارزۇ-ئارمانلىرىغا بېقىپ، ئۆسمۈرلۈك ۋاقتىدىن تاكى قىرانلىق دەۋرلىرىگە قەدەر رەڭگارەڭ گۈزەل چۈشلىرى ۋە خىلمۇخىل تاتلىق ئارزۇ-ئارمانلىرى بولىدىكەن. مەنمۇ ئوتتۇرا ئاسيانىڭ تارىم بوستانلىقىدىكى يەكەن دەرياسى بويىدا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئۇيغۇر زىيالىيسى بولۇش سۈپىتىم بىلەن، ھەر خىل گۈزەل ئارزۇ-ئارمان ۋە تاتلىق خىيال ئىلكىدە ياشاپ ئاجايىپ چۈشلىرىنى كۆرۈپ كەلدىم. بۇنىڭ ئىچىدە تا ھازىرغىچە ئوڭۇمدىمۇ-چۈشۈم-دىمۇ كۆرۈۋاتقىنىم سەمەرقەنت چۈشلىرى بولۇپ، ئۇ پۈتكۈل روھىيىتىمنى ۋە ئارزۇ-ئارمانلىرىمنى گويا جەننەت كەبى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىپ كەلمەكتە... بەلكى ئۇ ماڭا رېئاللىقتىكى جەننەتتەك بىلىنىدۇ. چۈنكى، سەمەرقەنت خۇددى بۇخارا، قەشقەر-يەكەنلەرگە ئوخشاش قەدىمىي ئوتتۇرا ئاسيا ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ئالتۇن بۆشۈكلىرىنىڭ بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئون نەچچە ياش چاغلىرىمدىن باشلاپ «فەرھاد-شېرىن»، «لەيلى-مەجنۇن»، «ھايات بېغى»، «ئەلشىر نەۋائىنىڭ پۈتكۈل ھاياتى تەسۋىرلەنگەن» «چىڭگىزخان»، «ئۆتكەن كۈنلەر»، «مېھرابتىن چايان»، «ئو-قۇتقۇچى»، «قۇتلۇق قان»، «داخوندا»، «پولات قانداق تاۋلاندى»، «خوجا نەسىردىن ھەققىدە قىسسە»، «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى»، «نەسىردىن ئەپەندى لەتىپىلىرى»، «ئالتۇن يۇلتۇز»، «بوتا كۆز»، «تاراس بولبا»، «ئالتۇن يۇلتۇز كاۋالىرى» قاتارلىق رومان-داستانلار بىلەن ئۇچرىشىپ، ياش قەلبىمگە ئۆت-

خان ئوردىلىرى، كۈتۈپخانا، رەسەتخانا، مەسچىت-خانە-
قالاردا زىيارەت قىلىپ يۈرگەندەك ھېس قىلمەن. يەنە
شۇنىڭدەك قەدىمكى زامان تارىخىنىڭ شاھىتىلىرى ۋە ئا-
ساسچىلىرى بولغان ئۇلۇغ ئالىم، مۇتەپەككۈر، شائىر-
ئەدىبلەر، تارىخشۇناس-مۇنەججىملەر ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا
ئارىختىكتورا نەققاشچىلىق، رەسساملق ئىلمىنىڭ مەشھۇر
ئۇستازلىرىنىڭ سۆھبەتلىرىگە ئائىل بولغاندەك ھېس
قىلسام، يەنە بۇخارا-سەمەرقەنتتىكى ئۇلۇغ پىر-ئۇستاز-
لىرىنىڭ مەقبەرە-مازارلىرىنى زىيارەت قىلىپ، ئاجايىپ
يۈكسەك ھۆرمەت ۋە سېغىنىش تۇيغۇسى بىلەن ئىپتىخار-
لىق ئىچىدە ئاشۇ بۈيۈك مەدەنىيەت دەروازىلىرىغا قايتا
قايتقاندەك شېرىن-سۆيگۈ ھالىتىدە مەست بوپ كېت-
مەن.

تاتلىق ئارزۇلار ئىلكىدە يەنە چوڭقۇر سېغىنىش ۋە
ھۆرمەت تۇيغۇسى ئىچىدە سەمەرقەنت بۇخارانىڭ
بۇلبۇل ۋە تۇتياپلار قانات قېقىپ ئۇچۇپ يۈرگەن توز،
كېيىكلەر يايلاپ يۈرگەن ھەر خىل دەل-دەرەخ، گۈل-
گىياھلار ھەممىلا جايغا سايە تاشلاپ تۇرغان، پورەكلەپ
ئېچىلغان خۇش پۇراقلىق گۈل ھىدىلىرىغا تولغان رەستە،
كوچىلىرىنى سەيلە قىلىپ ئۇنىڭ ئىچىگە جايلاشقان كۈ-
تۈپخانا-رەسەتخانىلىرىغا قەدەم تەشرىپ قىلغۇچ نەققاش-
لىق تەكچىلەرگە تىزىپ قويۇلغان ھەر خىل نادىر ئىلمىي
ئەسەرلەردىن، كاتتارەسىم، خۇشخەتلەردىن مەنسۇي
زوق ئېلىپ، تەپەككۈر-خىيال ئاسمىنىدا ئۇزاق-ئۇزاق
زامانلارغا پەرۋاز قىلغاندەك بولمەن.

شۇغىنىسى ئاجايىپكى، زامانىمىزدىكى بۈگۈنكى كۈن-
لەردىمۇ ئون ئىككى مۇقام ۋە باشقا قەدىمىي كىلاسسىك
مۇزىكا-ناخشىلارنى ئاڭلاپ، لەرزىلەر ئۇسسۇللاردىن
بەھرە ئالغان مەنۇتلاردىمۇ، مەن خۇددى قەدىمكى خان
ئوردىسى بەزمە-باراۋەتلىرىدە ياكى ئەلئارا نەغمە-ناۋا
سورۇنلىرىدا ئولتۇرۇۋاتقاندەك ئۇسسۇل-مۇزىكىنىڭ يې-
قىملىق رىتىمى ۋە ئۇنىڭ سېھرىي تەسىرىدە پۈتۈن قەلب
دۇنيارىم ئۇيغۇر ئەدەبىيات-سەنئىتىنىڭ بۈيۈكلۈك ئال-
مىدىن لەززەت ئېلىپ، يىراق مەدەنىيەت ئاسمانىدا
پەرۋاز قىلىپ ئۇچۇپ بارغاندەك قاتتىق ھاياجان ۋە
ئىپتىخارلىققا چۆمدۇ. ئېھتىمال ئاشۇ گۈزەل ئارزۇ-ئار-
مانلار ۋە تاتلىق خىياللار مېنىڭ ھەقىقىي جەننىتىم،
بەلكى مېنىڭ بۇ دۇنيالىقم ۋە ئۇ دۇنيالىقم بولسا
كېرەك!

ئوتتۇرا ئاسىيا مەدەنىيەت خانىدانلىقىنىڭ تەبىئەتتە-
كى بۈيۈك ئوردىسى مېنىڭچە بولسا تەڭرىتاغ ۋە ئۇنىڭ-
غا جايلاشقان تۆمۈر چوققىسى (دېڭىز يۈزىدىن 7443
مېتىر ئېگىز)، خانىتەڭرى (6995 مېتىر) ۋە بوغدا چوققى-
لىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ بېشىدىكى تەبىئەت ئانام ئۆز
قولى بىلەن كىيگۈزگەن ئايپاق قارلار ۋە يېشىل ياقۇت-
لار بىلەن بېزەلگەن شاھلىق تاجىسى مۇقەددەس ۋە ئۇ-
لۇغۇقنىڭ ئەبەدىي بەلگىسى ئىدى! ئۇ نەچچە 1000
يىللار مابەينىدە ھېچبىر چىركىنىسىز ھەيۋەت بىلەن
مەڭگۈ قەد كۆتۈرۈپ تۇرماقتا. تەڭرىتاغنىڭ غەربىگە
جايلاشقان ئىلى، تارىم دەريالىرى، تەڭرىتاغلىرىنىڭ غە-
بىگە جايلاشقان ئامۇ-سىر دەريالىرى ۋە ئۇلارنىڭ كەڭ
ۋادىسىدا ياشاۋاتقان ئەزىز ئوغلانلار ئۆزلىرىنىڭ ئاتا
تېغى تەڭرىتاغنىڭ ئېتەكلىرىدە ئىنسانىيەتنىڭ مەدەنىيەت
كۆزى ئېچىلغاندىن بۇيان ئانا دەريا بويلىرىدىكى يىپەك
يولى ئەتراپلىرىدىن يىراق كەتمەي، ئۆزلىرىنىڭ ئۇزاق
ئىجتىمائىي مەدەنىي ھاياتىنى ئەبەدىي داۋاملاشتۇرۇپ
كەلمەكتە. ئۇلار مەدەنىيەتنىڭ سەلتەنەت تۇغ-ئەلەملە-
رىنى تەڭرىتاغ ئېتەكلىرىدىكى قەدىمىي شەھەرلىرى
بولغان ئىدىقۇت، يارغول، تۇرپان، ئالمىلىق، كۇچا،
ئاقسۇ، يەكەن، بالساغۇن، تاشكەنت، سەمەرقەنت، بۇخا-
را، قەشقەر، ھىرات، دېھلى ئاسمىنىدا نەچچە ئون ئەسىر-
لەر لەپىلدىتىپ كەلدى، ئۆز نۆۋىتىدە يەنە تەڭرىتاغ، قا-
راقۇرۇم تاغلىرىدىن ھاسىل بولغان تارىم دەريا ۋادىسى
مەدەنىيەت گۈلىستانىنى ھەمدە ماۋرەننەھرى-پەرغانە-
دىن ئىبارەت مەڭگۈلۈك شەرق مەدەنىيەت گۈلىستانىنى
بەرپا قىلدى. بىزدىكى ئۇنىڭغا بولغان سۆيگۈ-مۇھەب-
بەت، ئۇنىڭغا بولغان ئارزۇ-ئىشتىياق ۋە گۈزەل ئارزۇ-
ئارمانلارنىڭ كۈچىگە ھېچ نېمە توغرا كەلمەسە كېرەك
ئەلۋەتتە! دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ ئوتتۇرا ئەسىر دەۋرلىرىدە-
دە تەڭرىتاغلىرىنىڭ شەرقى ۋە غەربىدىكى ئالمىلىق ۋە
ئىلى دەريا ۋادىلىرىدا چاغاتاي-موڭغۇل مەدەنىيىتى شە-
كىللەنگەن بولسا، تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبى-قاراقۇرۇم تاغلى-
رىنىڭ شىمالىدا تارىم دەريا ۋادىسىنى ئانا يۇرت قىلغان
تارىم مەدەنىيەت ئەندىزىسى بەرپا قىلىندى. بۇ گۈزەل
ۋادىغا مەيلى ھۇنلار، جوجانلار، ساكلار، ئارىيانلار،
تۈركلەر، قىتانلار، موڭغۇللار ياكى مانجۇلاردەك
كۈچلۈك مىللەتلەر كەلسۇن بەلكى بۇ بىپايان كەڭ
زېمىن بۇددىزىم دەۋرىدە تۇرسۇن ۋە ياكى ئىسلامىزىم

دەۋرىدە تۇرسۇن، تارىم ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ئەڭ ئاخىرقى ھېسابتا ئانا مەدەنىيەت سۈپىتىدە بار. غانسېرى مۇكەممەللىشىپ بارماقتا. ئۆز تارىخلىرىمىزدا تەڭرىتاغ ئېتەكلىرىگە مىليونلىغان كۆچمەن چارۋىچى مىللەتلەر ۋە ئۇلارنىڭ سودا كارۋانلىرى كېلىپ كەتكەن بولسۇن ياكى ھېسابسىز خاقان، سۇلتانلار بارىگاھلار قۇرغان بولسۇن، ئۇلار خۇددى بىر مەزگىللىك قاتتىق ياغقان قاردىن كېيىنكى كەلكۈن سۈيىدەك تەكلىماكان قۇملۇقىغا سىڭىپ كەتتى. ئەمما بىز — بۇ بۈيۈك ئانا تۇپراقنىڭ غوجايىنلىرى، تارىم سۈيىدىن كۆچ-قۇۋۋەت ئېلىپ خۇددى قەيسەر توغراقلاردەك مەغرۇر ياشاپ كېلىۋاتىمىز، بەلكى مەڭگۈ ياشىمايمىز.

دېمەك، ئۇلۇغ ۋەتەننىمىز جۇڭگو تۇپرىقىدىكى ئاشۇ قەدىمكى ھايات، ئاشۇ قەدىمكى مەدەنىيەت ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا يانلىق قەدىمىي مەدەنىيەت تارىخى مېنىڭ مەڭگۈلۈك ئارزۇ-ئارمانلىرىم ۋە ھاياتىمدىكى ئەڭ گۈزەل چۈشلەر بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

يېرىم ئەسىرلىك ئىجتىمائىي ھاياتىمنى ئەسلىگىنىمىدە شۇنىڭدەك ئۆزۈمنىڭ مەدەنىيەت قۇرۇلما - ساپايىمنى دەڭسەپ باققىنىمدا، شۇنداق خۇلاسگە كېلىپ قالدېمكى: مەدەنىيەت ھەرگىزمۇ يەككە - يېگانە، بىر خىل قېلىپتا، بېكىتمە ھالەتتە ھەمدە توختام سۈدەك بولماستىن بەلكى ئۇ رېئال دۇنياغا يۈزلەنگەن، كەلگۈسىگە يۈزلەنگەن، ئىلىم - پەنگە يۈزلەنگەن، رېئاللىققا ماسلاشقان ھەمدە داۋاملىق تۈردە ئالغا قاراپ راۋاجلىنىدىغان، يەر شارىنىڭ شەرقىي ۋە غەربىدىكى مەدەنىيەت جەۋھەرلىرىنى ئۆزىگە داۋاملىق قوبۇل قىلىپ، ئۆز - ئۆزىنى بېيىتىدىغان ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈپ، يۈكسەلدۈرۈپ ماڭىدىغان ئىجتىمائىي مەدەنىيەت ئېقىمى بولۇپ، ئۇ ئىنسانىيەتكە يېڭىلىق، يۈكسەللىشىش ۋە بەخت - سائادەت ئېلىپ كېلىدۇ، مەنمۇ ئۆز ھاياتىمدا داۋاملىق تۈردە ھەر خىل مەدەنىيەت ھادىسىلىرىنى قوبۇل قىلىپ ۋە ئۇنى ئۆگىنىپ، ئۆزۈمنىڭ مەنئىي ھاياتىمنى بېيىتىش بىلەن مەدەنىيەت ساپايىمنى ئۆستۈرۈپ، كىشىلىك دۇنيا قارىشىمنى ئۈزلۈكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈپ كېلىۋاتىمەن، جۈملىدىن كىشىلىك ھايات مەدەنىيەت تۈرى - مۇشۇمدا يېڭىچە يۈكسەللىشىشكە قەدەم قويۇۋاتىمەن.

مەدەنىيەتتىكى گۈزەل چۈشلەر ۋە ئارزۇ - ئارمانلار ھەقىقەتەن سۆيۈملۈك! ئۇ كىشىلىك ھاياتنىڭ مەڭگۈلۈك ئىلھامچىسى، شۇنىڭدەك مەڭگۈ ئالغا قاراپ يۈكسەللىشىدۇ.

كى كۆچ-قۇۋۋەت مەنبەسىدۇر. ئەمما رېئال تۇرمۇشتىكى تەجرىبىلەر بىزگە شۇنى ئەسكەرتىدۇكى: كىشىلىك تۇرمۇشتىكى گۈزەل ئارزۇ - ئارمان، شېرىن چۈشلەر ئەلۋەتتە رېئال دۇنيادىن ئايرىپلا مايدۇ. بەلكى ئۇ جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيىتىگە ئەمەل قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. يەككە - يېگانە، ئارزۇ - ئارمان ئۆزى يالغۇز كۆرگەن شېرىن چۈشلەر، كۈندۈزدىكى رېئاللىققا ۋە ئىجتىمائىي تۇرمۇشىمىزدىكى ئەمەلىي ئەھۋاللارغا ماس كەلمەسلىكى، بەلكى تەتۈر چىقىپ قېلىشى مۇمكىن. ۋاھالەنكى، مەدەنىيەتتىكى ئارزۇ - ئارمانلار مەلۇم بىر بېكىتمە ھالدىكى زامان ۋە ماكانغا باغلىنىپ قالغان بولمايدۇ ھەمدە ئۇنى جۇغراپىيەلىك كىچىك دائىرە ئىچىگە سولتۇۋالغىلىمۇ بولمايدۇ. شۇڭا مەدەنىيەت ئارزۇلىرىنى كۆكتىكى سان - ساناقسىز يۇلتۇز - لارغا ئوخشاش ئىناق ھالدا ئۆز نۇرىنى چاچقۇزۇپ ھەر قايسى مەدەنىيەت يۇلتۇزلىرىنىڭ رولىنى خۇددى قۇياشقا ئوخشاش پارلاتقۇزۇش، ئايغا ئوخشاش قەدىرلەش كېرەك!

دېمەك، يېقىن كەلگۈسىدە ئوتتۇرا ئاسىيا مەدەنىيىتى، شەرقتىن كۆتۈرۈلگەن جۇڭخۇا شەرق مەدەنىيىتىنىڭ ئالتۇن قۇياشى بىلەن تەڭ يىپەك يولى ۋادىلىرىدىكى كەڭ ئوتتۇرا ئاسىيا زېمىنىنى تېخىمۇ نۇرلاندۇرۇپ، ئۇلۇغ جۇڭگو ئارزۇسىغا جۆر بولغان ھالدا ئىنسانىيەت تارىخى تەرەققىياتىغا يېڭى تۆھپىلەر قوشقۇسى! خۇددى «كۈننى ئېتەك بىلەن ياپقىلى بولماس» دېگەن تەمسىلگە ئوخشاش، مەدەنىيەتتىكى ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق تەرەققىياتىنى ھەرگىز توسۇۋالغىلى بولمايدۇ. دۇنياۋى مەدەنىيەت ئاتموسپېراسىنى ئېتەك بىلەن ياپقىلى، ئۇنىڭ تەرەققىياتى يۆنىلىشىنى ئارقىغا چېكىندۈرگىلى بولمايدۇ. ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىياتى يۆنىلىشىگە قارشى ھەرقانداق ھەرىكەت ۋە قىلمىشلار مىللەتنى ئوتتۇرا ئەسىردىكى جاھالەت يولىغا باشلىسا باشلايدۇكى خەلقىمىزگە ياخشى ئىستىقبال ئېلىپ كەلمەيدۇ، بۇ تارىخىي تەجرىبە - ساۋاق - لارنى ھەر ۋاقىت ئۇنتۇپ قالماسلىقىمىز لازىم.

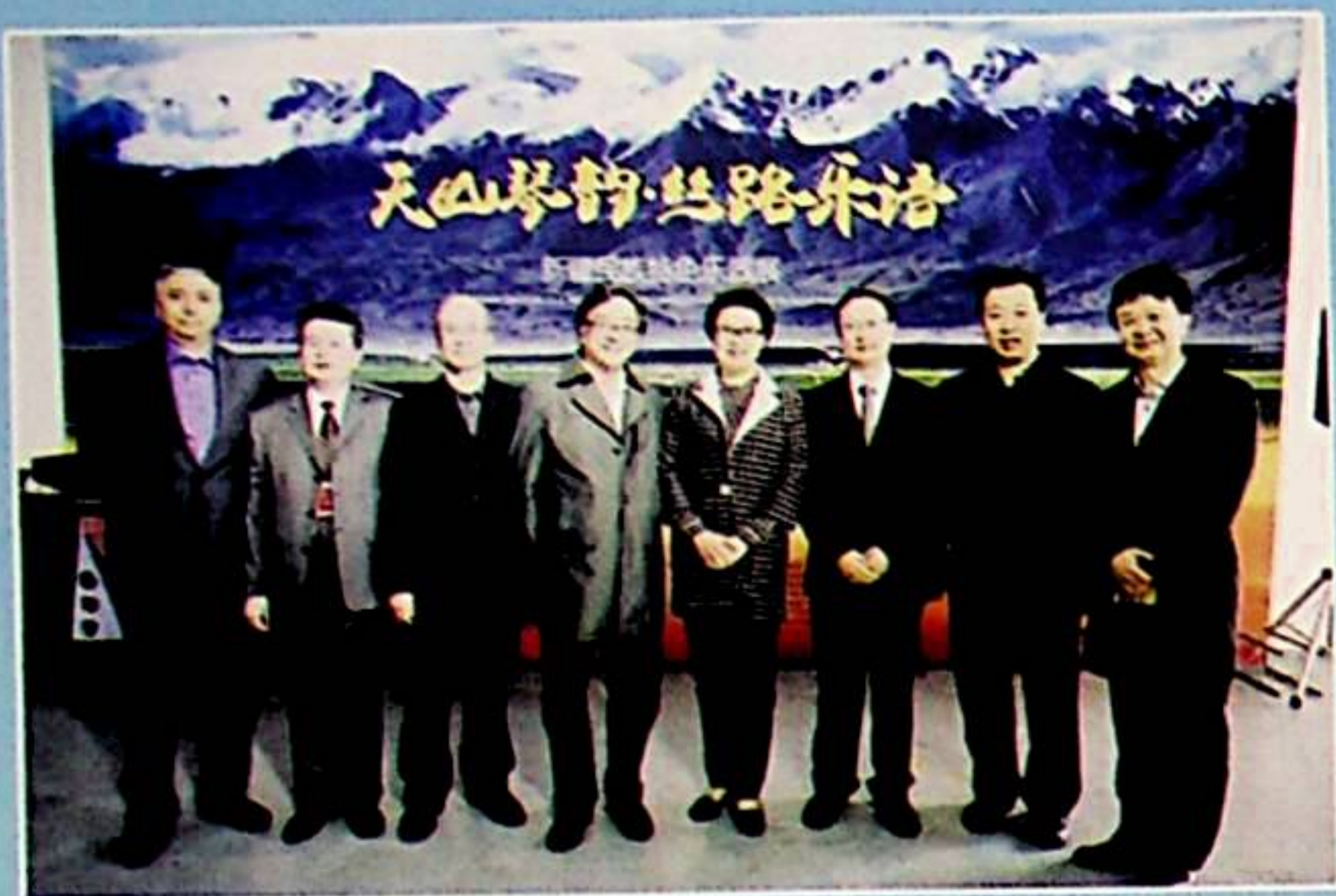
2016-يىلى 10-مارت

ئاپتورى: ئۈرۈمچى شەھەرلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى

تىپى

تەڭرىتاغ چالغۇلىرى، يىپەك يولى كۈيلىرى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەنئەت تەتقىقات ئورنى ئويۇشتۇرغان شىنجاڭ مىللىي چالغۇلىرى كۆرگەزمىسىدىن كۆرۈنۈشلەر
(ئۈرۈمچى - شىنجاڭ - لەنجۇ - يىنچۈەن - شىئەن - جېڭجۇ)

ھوشۇر جان ئىسھاق فوتوسى

ئاق تاش ئېكولوگىيەسى

《新疆文化》(维吾尔文)

综合性文学双月刊

主管单位: 新疆维吾尔自治区文化厅
 主办单位: 新疆维吾尔自治区艺术研究所
 编辑出版: 《新疆文化》杂志编辑部
 国际标准刊号: ISSN1008-6498
 国内统一刊号: CN65-1073/I
 海外发行: 中国图书进出口(集团)总公司出口部
 代理者地址: 中国北京朝阳区工体东路16号
 P.O.BOX 88, 16 Gongti East Road, Beijing 100020, China
 海外发行代号: 6498BM
 发行范围: 国内外发行
 地址: 新疆乌鲁木齐市新华南路11号万国大厦10楼
 邮编: 830000 电话: (0991) 2856942
 印刷: 《新疆日报》印务中心
 发行: 乌鲁木齐市邮局
 订 阅: 全国各地邮局

《新疆文化》(维吾尔文) 2016年3月(第339期)
 (قوش ئايلىق ئۈنۈمۈر سالىم ئەدەبىي ژۇرنال)

باشقۇرغۇچى: ش ئۇ ئار مەدەنىيەت نازارىتى
 چىقارغۇچى: ش ئۇ ئار مەدەنىيەت تەتقىقات ئورنى
 تۈزۈپ نەشر قىلغۇچى: «ئىسھاق مەدەنىيەت» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى
 خەلقئارالىق نومۇرى: ISSN1008-6498
 مەملىكەتلىك نومۇرى: CN65-1073/I
 چەت ئەللەرگە تارقىتىش ئورنى: جۇڭگو كىتاب
 ئىمپورت - ئېكسپورت (گۇرۇھى)
 باش شىركىتى ئېكسپورت بۆلۈمى
 چەت ئەللەرگە قارىتا ۋاكالىت نومۇرى: 6498BM
 مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەرگە تارقىتىلىدۇ
 ئادرېس: ئۈرۈمچى شەھىرى شىنخۇا جەنۇبى يولى 11-نومۇر ۋەنگو سارىيى 10-قەۋەت
 پوچتا نومۇرى: 830000 تېلېفون نومۇرى: (0991)2856942
 باشقۇرغۇچى: «ئىسھاق مەدەنىيەت» باسما مەركىزى
 ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ
 مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى پوچتخانىلار مۇستەقىل قوبۇل قىلىدۇ

邮发代号: 58-22 定价: 8.50元

پوچتا ۋاكالىت نومۇرى: 58 - 22 باھاسى: 8.50 يۈەن